BORDO SİYAH

DÜNYA KLASİKLERİ - ROMAN

ANA

GORKİ

ÇEVİREN: OSMAN ÇAKMAKÇI

ANA

GORKİ

ÇEVİREN: OSMAN ÇAKMAKÇI

BordoSiyah

DÜNYA KLASİKLERİ

ANA

MAKSİM GORKİ (1868-1936): RUS ÖYKÜ, OYUN VE ROMAN YAZARI. SERSERİLERİ VE TOPLUMDIŞI İNSANLARI ANLATTIĞI ÖYKÜLERİYLE TANINDI; ARDINDAN RUS TOPLUMUNUN SOSYALİST DÜZENE GEÇİŞ SÜRECİNİ YANSITAN ESERLER VERDİ. 1905 DEVRİMİ'NE BÜYÜK ETKİLERİ OLDU. 1906-1913 ARASINDA SÜRGÜNE GÖNDERİLDİ. LENİN VE STALİN DÖNEMLERİNE TANIKLIK ETTİ. ÖNEMLİ ESERLERİNDEN BAZILARI, İLK ROMANI *FOMA GORDEYEV*, OTOBİYOGRAFİK ÜÇLEMESİNİ OLUŞTURAN *ÇOCUKLUĞUM, EKMEĞİMİ KAZANIRKEN* VE *BENİM ÜNİVERSİTELERİM* İLE *ARTAMONOVLAR, "TAŞRALI OBLOMOV" MATVEY KOJEMYAKİN, FIRTINANIN HABERCİSİ* VE *KLIM SANGIN*'İN YAŞAMI'DIR.

EDİTÖR

VEYSEL ATAYMAN: 1941'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI VE FELSEFE ÖĞRENİMİ GÖRDÜ. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ MÜTERCİM TERCÜMANLIK BÖLÜMÜNDE UZUN YILLAR DERS VERDİ. HALEN AYNI BÖLÜMDE YÜKSEK LİSANS DERSLERİNE GİRMEYE DEVAM ETMEKTEDİR. FELSEFE, SİNEMA VE EDEBİYAT ALANINDA ÇOK SAYIDA MAKALE, DERLEME VE TELİF KİTABI YAYINLANDI. ÖZELLİKLE SİNEMA HAKKINDAKİ ÖNCÜ DEĞERLENDİRMELERİ NEDENİYLE HATIRI SAYILIR BİR HAYRAN KİTLESİNE SAHİP OLAN ATAYMAN, ÇEŞİTLİ YERLERDE VERDİĞİ SEMİNERLERLE OKURLARIYLA TEMASINI HEP SICAK TUTTU. BORDO SİYAH YAYINLARI'NIN DÜNYA KLASİKLERİ EDİTÖRLÜĞÜ GÖREVİNİ YÜRÜTTÜĞÜ SIRADA ÇOK SAYIDA DÜNYA KLASİĞİNE EDEBİYAT SOSYOLOJİSİ ÇERÇEVESİNDE ÖNSÖZLER VE NOTLAR YAZDI. YÜZE YAKIN ÇEVİRİSİ YAYINLANDI. 2009 YILINDA DİL DERNEĞİ TARAFINDAN TÜRKİYE'NİN EN PRESTİJLİ ÇEVİRİ ÖDÜLLERİNDEN BİRİ OLAN ÖMER ASIM AKSOY ÖDÜLÜ'NE LAYIK GÖRÜLDÜ.

ÇEVİREN

OSMAN ÇAKMAKÇI: 1965'TE İSTANBUL'DA DOĞDU. BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ'NDE PSİKOLOJİ, İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NDE FELSEFE OKUDU. JAMES JOYCE, KAFKA, JACK LONDON, OSCAR WILDE VE LEWIS CARROLL GİBİ YAZARLARIN ÇOK SAYIDA ESERİNİ TÜRKÇEYE KAZANDIRDI. RADİKAL GAZETESİ'NDE ÇALIŞTI. SON DÖNEM TÜRK EDEBİYATININ İLGİYLE TAKİP EDİLEN ŞAİRLERİNDEN BİRİ OLAN OSMAN ÇAKMAKÇI, AYNI ZAMANDA ÇEŞİTLİ YAYINEVLERİNDE EDEBİYAT EDİTÖRÜ OLARAK YER ALTI EDEBİYATI BAŞTA OLMAK ÜZERE FARKLI ALANLARDA ÖZGÜN PROJELER YARATTI.

REDAKSİYON

FİLİZ GÖVER: 1947'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. REMZİ VE YENİ ALAN YAYINEVLERİ İÇİN UZUN YILLAR REDAKSİYON VE DÜZELTİ YAPTI.

TASHİH

ESEN GÜRAY: 1961'DE İSTANBUL'DA DOĞDU. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ESKİ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI BÖLÜMÜNDEN MEZUN OLDU. 1978 YILINDAN BERİ YAYINCILIK SEKTÖRÜNDE DÜZELTMEN OLARAK ÇALIŞMAKTADIR. GELİŞİM YAYINLARI, SABAH KİTAPLARI VE TURGUT YAYINCILIK'TA UZUN YILLAR ÇALIŞTI. BORDO SİYAH DIŞINDA İŞ-KÜLTÜR YAYINLARI VE CUMHURİYET KİTAPLARINA DA DIŞARIDAN DÜZELTMENLİK YAPMAKTADIR.

BS YAYIN BASIM DAĞITIM REK. ORG. SAN. TİC. LTD. ŞTİ.

FATİH CADDESİ ALAYBEY SOKAK NO: 28/B ZEMİN KAT

MERTER – GÜNGÖREN – İSTANBUL / TÜRKİYE

TEL: (0212) 505 99 70 (pbx) FAKS: (0212) 505 99 75 MERTER V. D. 187 061 1123 e-mail: bs.yayin@gmail.com

MAKSİM GORKİ

(Aleksey Maksimoviç Peşkov)

(D. 28 Mart 1868, Nijri Novgorod, Rus Çarlığı - Ö. 14 Haziran 1936, Moskova, SSCB)

Rus öykü, oyun ve roman yazarı. Serserileri ve toplumdışı insanları anlattığı öyküleriyle tanınmış, daha sonra Rus toplumunun sosyalist düzene geçiş sürecini yansıtan yapıtlar vermiştir.

Küçüklüğü Astrahan'da geçen Gorki, beş yaşındayken babasını kaybetti. Annesi yeniden evlenince, doğum yeri Nijri Novgorod'a döndü. Orada anneannesi ve büyükbabası tarafından büyütüldü. Büyükbabasının zoruyla sekiz yaşındayken çalışmaya başladığı için, ancak birkaç ay okula gidebildi. Çeşitli işlere girip çıktı. Bu sayede Rus insanının, alt sınıfların, işçi, esnaf, küçük burjuva katmanlarının hayatını yakından tanıma olanağı buldu. Bir ayakkabı tamircisine ve bir ikon ressamına çıraklık etti. Volga üzerinde çalışan bir buharlı gemide bulaşıkçılık yaparken aşçının özendirmesiyle okumaya başladı, okumak çok geçmeden en büyük tutkusu haline geldi. Ustalarından ve patronlarından sürekli dayak yiyen yazarın küçük yaşta edindiği bu deneyimler, sonradan yazarın Rusçada acı anlamına gelen "Gorki" takma adını seçmesine neden oldu. Kazan'da geçen ilk gençlik yıllarında fırıncılık, tersane işçiliği ve gece bekçiliği yapan Gorki, içinde yaşadığı sefaletin baskısıyla 1887'de intihar girişiminde bulundu. Akciğeri delinen Gorki, ömür boyu rahatsızlık çekecek, tüberkülozdan kurtulamayacaktı. Yirmi bir yaşında Kazan'dan ayrıldı.

Gorki, ilk öyküsü *Makar Çudra*'yı (1892) Tiflis'te yerel bir gazetede yayımladı. Onu asıl üne kavuşturan öyküsü ise 1895'te *Russkoye Bogatstvo* adlı aylık dergide yayımlanan *Çelkaş* oldu. En başarılı yapıtlarından biri olan *Çelkaş*'la, Gorki'nin Rusya'da ayaktakımını konu aldığı ünlü "serseri dönemi" başladı. 1899'da, en iyi öyküsü sayılan *Dvadtsat şest i odna*'yı (Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız) yazdı. Yine 1899'da yazdığı ilk romanı *Foma Gordeyev*'i, 1902'de yazdığı en ünlü oyunu sayılan *Na dne* (Ayaktakımı Arasında; 1902) izledi. 1906'da yazdığı *Mat*'ı (Ana) Rus devrimci

hareketine ithaf etti. Roman, Pudovki'nin sessiz filmiyle beyazperdeye (1926), Brecht'in *Die Mutter* (Ana) adlı oyunuyla da sahneye aktarıldı.

Gorki 1899-1906 yılları arasında Petersburg'da yaşadı. Marksizm'i benimseyerek Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni destekledi. Bolşeviklerin safına geçti. Ancak Lenin'le sık sık görüş ayrılığına düştü. 1901'de *Jinz* adlı dergide yayımlanan "*Pesnya o burevestnike*" (Fırtına Kuşunun Türküsü) adlı şiiri yüzünden dergi kapatıldı. Tutuklanan Gorki, çok geçmeden serbest bırakıldı. 1902'de Petersburg Bilim ve Sanat Akademisi'ne üye seçildiyse de daha sonra siyasal nedenlerle üyeliği geri alındı. Bu dönemde, devrimci genç yazarlara sansürün elverdiği ölçüde destek vermeyi amaçlayan *Znaniye* (Bilgi) adındaki yayınevini kurdu. Bu yayınevi aynı zamanda, edebiyatta Znaniye okulunun da temeli oldu.

1905 Devrimi'nde önemli rol oynayan yazar, ertesi yıl tutuklandı; ancak dış ülkelerden gelen protestoların da etkisiyle serbest bırakıldı. 1906'da çıktığı ABD gezisinden edindiği izlenimleri, New York kenti öykülerini topladığı *Gorod Joltovo dyavola*'da (Sarı Şeytanın Kenti; 1906) dile getirdi. Aynı yıl, Rusya'dan ayrıldı ve sürgün hayatı başladı. Bu dönemi çoğunlukla Capri'deki (İtalya) evinde geçiriyordu. Lenin'in önderliğindeki devrimci hareketle bağını kopartmamıştı, ancak *İspoved* (Bir İtiraf;1908) adlı romanında değindiği *bogostroitelstvo* (Tanrı yaratma) denen dinsel-felsefi eğilim yüzünden Lenin dahil olmak üzere pek çok Marksist'ten eleştiri aldı. Görüşleri "Marksizm'den sapma" olarak tanımlandı.

1913'te Rusya'ya dönen Gorki, Rusya'nın I. Dünya Savaşı'na girmesine karşı çıktı. Kasım 1917'de ise, Bolşeviklerin iktidara el koymalarını eleştirdi. Yaklaşımı, Lenin'le aralarının açılmasına yol açtı.

1919'dan itibaren hükümetle işbirliğine girişip, bilim ve kültürün çöküşünü önlemek amacıyla çeşitli kurumlaşmaların temelini attı. Bu kurumlardan biri de, yazarların sıkıntılarını hafifletmek, en azından çeviri yaparak gelir edinmelerini sağlamak amacıyla oluşturduğu *Mirovaya Literatura* (Dünya Edebiyatı) adlı kurumdur.

1913-1923 arasında, *Detstvo* (Çocukluğum; 1913-14), *V lyudyah* (Ekmeğimi Kazanırken; 1915-16) ve *Moi universitet*'ten (Benim Üniversitelerim; 1923) oluşan otobiyografik üçlemesini yayımladı. Bu üçlemesini, 1921-1928 arasında yeniden dönmek zorunda kaldığı İtalya'da

bitirdi. Bu dönemde, pek çok ülkeye yolculuklar yapmasına rağmen, ülkesine dönmemesinde sağlığının bozulması kadar, devrim sonrası yaşamdan dolayı uğradığı düş kırıklığının da etkisi oldu. 1929'da ülkesine döndüğünde Stalin dönemi başlamıştı ve Gorki artık Sovyet yazarlarının tartışmasız önderi sayılıyordu. Son dönem yapıtlarının hemen hepsinde devrim öncesi dönemi ele aldı. *Delo Artamonovih*'de (Artamonovlar; 1925) devrim öncesi Rus kapitalizminin yükselişini ve çöküşünü anlattı. *Yegor buliçov i drugiye* (Yegor Buliçov ve Ötekiler; 1932) ve *Dostigayev i drugiye* (Dostigayev ve Ötekiler; 1933) adlı iki yeni oyun daha yazdı. Rus yazarlarla ilgili anılarını anlattığı yapıtları da çok beğenildi: *Vospominaniya o Tolstoy* (Tolstoy'dan Anılar; 1915), *O pisatelyah* (Yazarlar Üzerine; 1928) ve *Çehov, otriuki iz vospominaii* (Çehov, Anılardan Yapraklar; 1905). Gorki, 1936'da öldü.

Türkçeye çevrilen eserlerinden bazıları şunlardır: *Meşçane* (1901; Küçük Burjuvalar, 1967), *Jizn nenujnovo çeloveka* (1907; Halk Düşmanı, 1979), *Skazki ob İtalii* (1911; İtalya Hikâyeleri, 1970), *Zametki iz dnevnika* (1924; Güncemden Yapraklar, 1984), *Vladimir İliç Lenin* (1924; Gorki Lenin'i Anlatıyor, 1980) ve *Jizn Klima Samgim* (1927-1936; Klim Samgin'in Hayatı, 1975, 1. cilt).

ÖNSÖZ

Lukacs[1] *Çağdaş Gerçekliğin Anlamı*'nda, bütün sanatların özünün, (hedef ve amacının) insan olduğunu söyler. İnsanı kavramak nasıl mümkündür peki? Onun köküne inerek mi? İnsanın kökü gene insanın kendisi olduğuna göre, insanın etrafında dolaşıp duran bir sanattan (edebiyattan) mı söz ediyoruz hep?

Kant,[2] *Salt Aklın Eleştirisi*'nde, akıl ile aklı kavramak, eleştirmek gibi bir tür tuhaflık çıkartır karşımıza. Bir şey, kendisinden fazla değil de kendisiyle aynı olan aracılığıyla kavranır mı? Sanat (edebiyat) insanın insanı (hayatını) kavrama aracıysa, yetkinliğinin sınırlarını nerede bulur; engellerinin duvarlarına nerede çarpar?

Zola'nın[3] *Thérèse Raquin* romanına yazdığımız önsözde, gerçekliğe (insana ve onun hayatına) eksiksiz el koyma iddiasında olan bir edebiyat akımını, "natüralizm"i tanıtmıştık. Natüralizm 19. yüzyılın ikinci yarısında Fransa, Almanya ve Kuzey ülkelerinde etkili olmuş bir sanat-edebiyat akımıydı. Dönem, bilimlerin tek hâkim güç olarak kutsallaştırıldığı, bilimsel yasaların onayını almayan ya da olgular alanına girmediği için zaten alamayan (metafizik gibi) alanların "dışta bırakıldığı" dönemdi. Her şeyin bilimsel bir açıklaması olmalıydı. Pozitivist felsefeye eklemlenen bir tür antropoloji, yani insanbilim de, insanı eni konu tanımlanabilen, boşluksuz açıklanabilen bir olgu olarak görmek istiyordu. Hyppolyte Taine,[4] insan eşittir biyolojik miras, yani kalıtım + sosyal çevre + çağın şartları formülünü ortaya atmıştı.

Pozitivizmin bu kaba antropolojisinin geri düzleminde insanın hiçbir şekilde anlaşılamayacağına ilişkin anlayışlara tepkinin de payı vardı kuşkusuz. Modernitenin tarihinde ilk kez yaklaşık bir yüzyıldır proletarya bir sınıf olarak şartların kaçınılmaz sonucu olarak, "gözlemlenebilir" bir süreçte ortaya çıkmıştı. Sanayileşme, topraktan kopan emek gücünü kentte proletaryaya çevirmişti. Bu açıklanabilir sürece, bu sınıfın içinde bulunduğu akıl almaz kötü sosyal şartlar eşlik etmekteydi. Tarihsel materyalizm, bu süreçlerin bilimsel açıklamasını yapmaya çalışmaktaydı.

Dolayısıyla zaten bu alt sınıfların edebiyatı olma iddiasındaki natüralizmin, insanı kavrama konusunda sağlam yasalar aramaya koyulması anlaşılır bir çabaydı.

Natüralizmin zaafı, henüz fotoğrafın ilk adımlarının atıldığı o yıllarda gerçekliğin bir tür tahrif edilmemiş fotoğrafını, hatta tiyatroda ve romanda olduğu gibi, "sesini" aynen vermek istemesiydi.

Ama biliriz, fotoğrafta, plakta (CD'de) ölü bir yan vardır. Orada dondurulan şey, ancak tahayyüllerimizde kurtulup hayata dönebilir yeniden. Natüralizmin insanı edilgendi, eli kolu bağlıydı, sosyal çevre + dönem + (bugünün diliyle) genetik miras üçlü belirleyicisinin koordinatlarında hayatı değiştirmeye aday olamıyordu. Metnin içinde dondurulmuştu. Kaderciliğin bilimsellikle altı çizili bir türüydü natüralizm.

Avrupa'da natüralist edebiyat kısa erimli bir etki yaratırken, Rusya'da Dostoyevski[5] ve Tolstoy[6] natüralizmin yüzeye takılıp kalmış gerçekçiliğinin çok ötesine geçen bir edebiyatın örneklerini sunuyorlardı. Rus edebiyatı sıradan, küçük insandan başlayıp sosyal sınıfların birbirleri ile ilişkilerini, birbirlerini etkilemelerini, tarihin dinamiklerini, özellikle de geç sanayileşen, hâlâ feodal, geleneksel yapıların ağır bastığı bir Asya kapitalizmi toplumunu anlamaya çalışıyordu. Natürализmi aşan bir gerçekçilik anlayışıydı bu.

Öteki Toplum Öteki Tarih

Rusya'da Asya kapitalizminin bu tarihsel örneğinde, sermaye birikim süreçleri küçük esnaf, tüccar ağırlıklı bir burjuvazinin doğumunu hızlandırmıştı. 17. yüzyılın sonundan başlayarak Aydınlanma hareketi Avrupa'nın özellikle batısında gelişirken, birçok süreç de harekete geçmişti. Bunlardan biri de küçüklü büyüklü ulus devletlerin Avrupa haritasını değiştirmesiydi. Burjuva demokratik hareketleri 1789 Fransız Devrimi ile birlikte iyice hızlanmakla birlikte, eski düzene bağlı politik ve sosyal güçlerin karşı koymasıyla, Avrupa'da burjuva-demokratik hareketleri gerilemeye başladı. 1830 ve 1848 hesaplaşmaları da burjuva-halk hareketlerinin yenilgisiyle sonuçlandı. Rusya'da ise gelişme farklı bir yol izledi; devrimci demokratlar ile liberalizm bir hesaplaşma sürecine girdi; bu sürecin içinde işçi sınıfı ve köylü ittifakıyla etkin bir politik güç oluştu.

1789 Fransız Devrimi'nde olduğundan farklı bir gelişmeydi bu. Orada plebist (halkçı) Jakobenler vardı; burada ise emek güçlerinin partisi. 1905 ayaklanmasında demokratik devrim Rusya'da başarısızlığa uğradı, ama ardından, Rus burjuvazisi toparlanıp iktidara hâkim olma gücünü ortaya koyamayınca, 1917 devrimi geldi.

Edebiyat ile gerçekçilik ilişkisinden gelip Rusya'nın sosyal-ekonomik, politik-tarihsel şartlarına kadar dayandık. İnsanı kavramanın şartının onu kendi kökünde kavramak olduğunu söylemiştik. Bu kök, bu şartlarla birlikte anlaşılabilir olduğuna göre, artık Gorki edebiyatına ve özelde *Ana*'ya ilişkin konuşabiliriz. Bunu zaten yapmıştık. *Klim Samgin'in Hayatı* romanının önsözünü burada tekrarlamanın yerinde olacağını düşünüyoruz.

Ekim Devrimi Öncesinde Rusya

Gorki'nin eserleri, Rusya'da 1917 Ekim Devrimi sürecinin olgunlaşarak yaklaşmakta olduğu aşamayı bütünüyle kapsar. Gorki sadece Rusya işçi sınıfının ve köylülerin politik hayata ağırlıklarını koymalarını ve devrimci harekete katılmalarını anlatmakla kalmamış, aynı zamanda Rus burjuvazisinin, küçük burjuvazinin ve entelijansiyanın[7] anlatılmasına da büyük bir önem vermiş, devrimin patlak vermesinden çok daha önce, bu sosyal kesimlerin artık eski yaşama tarzlarını sürdürmelerine imkân kalmadığını göstermiş, Ekim Devrimi'ne zemin hazırlayan tüm çelişkileri gözler önüne sermiştir.

Gorki gerek insanları gerekse onları belirleyen şartları anlatırken bütünü kapsayıcı olmakla kalmaz, kalemini aynı zamanda iyice derinlere salar. O da Balzac[8] gibi, döneminin bir tarihçisidir ve Balzac'ın Louis Philippe (II. İmparatorluk) döneminde henüz embriyo safhasını yaşayan ve ancak III. Napoléon[9] döneminde gelişmelerini tamamlayıp etkili olan güçleri bir kâhin gibi önceden sezip anlatması gibi, Rusya'nın Ekim Devrimi öncesi dönemindeki sosyal katmanların embriyo safhasını anlatır.

Yatay Uçurumlar

Rus ulusunu saran krizi yaratan önkoşulları ve bu krizin adım adım yaklaşmasını gösteren Gorki'nin eserleri, tek tek kişilerin kaderleri ile o derin tarihsel ve toplumsal şartlar arasındaki bağları incelerken, bir yandan

da Ekim Devrimi Rusyası'nın öncesinde yaşanan bir "insanlık komedisi" sunarlar. Onun eserleri bu büyük sürecin çeşitli evrelerini, değişik yüzlerini canlandırıp dururlar; ancak anlatısının her bir "bölüm"ündeki kişiler, bir bütünü tamamlayan parçalar oldukları halde birbirlerinden tamamen habersiz bir yan yanalık durumu sunarlar.

Gorki romanlarına özgü bu kopukluk, kişilerin bu birbirinden haberi olmaması hali, bir tesadüf olmayıp Rusya'nın toplumsal yapısı ve ilişkileri ile doğrudan ilintilidir. *Gorki eserlerinin önemli bir bölümü, eski Rus taşrasının o barbar, vahşi çoraklığının, her bir sosyal birimin ötekinden ve büyük yerleşim merkezlerinden yalıtılmışlığının, kendi içine kapanmışlığının anlatımına ayrılmıştır.* Dış dünya, hatta yakın, komşu bir yerleşim birimi, ufukta, uzaklarda bir yerdir. Balzac'ta aynı kişilerin anlatılarında farklı bölümlerde tekrar tekrar ortaya çıktığını, bunun bir inandırıcılık, gerçekçilik duygusu yaratmaya yönelik bir teknik olduğunu, bunun eserlerine bir bütünlük, süreklilik kazandırdığını Balzac romanlarına yazdığımız önsözlerde belirtmiştik. Gorki anlatıları, bunun tam tersini yaparlar. Ancak devrim bütün bir toplumu sarsmaya başlayınca, Gorki anlatıları da sosyal ilişkileri ve kişileri tarihsel süreçlerin bütününü kuran parçalar olarak sunmaya başlayacaktır.

En azından görünüşte birbirinden tamamen yalıtılmış, kapalı kasaba, köy, küçük kent gibi sosyal birimlerin yaşama alanlarının canlandırılması belli bir anlamda büyük bir önem taşır, çünkü Gorki bu yalıtılmışlık koşullarında, devrimin ilk belirti ya da adımlarının, Rus halkının büyük bir bölümünden ne kadar uzak ve kopuk ortaya çıktığını gözler önüne serebilmiştir. Bu kopuk halkalar sonradan, devrim yaklaştıkça birbirlerine bağlanmaya başlar.

Gorki anlatılarında ele alınan ana sorunlardan biri, onun insanlarının, belli bir döneme kadar sürdüregeldikleri hayatı artık aynı biçimde daha ileriye götürmemeleri sorunudur. Gorki yazarlık hayatına, sınıfını kaybetmiş olanların anlatıcısı olarak başlamış, sonuçta devrim Rusya'sının sınıfsal yapısının altüst oluşunu yansıtma noktasına kadar gelmiştir. Bu bağlamda, onun bize ilk gösterdiği dönüşümlerden biri, bir insanın, sınıfının insanı oluş sürecidir.

Sosyoloji ve İnsan Natüralizminin Sınırları

Bu noktada hatırlatılması gereken önemli bir eğilim bulunmaktadır. Natüralizme değinirken belirttiğimiz gibi Batı edebiyatı ve bu edebiyatın teorik ifadelerinden biri olan sosyoloji, insan ile sınıfı mekanik bir birlik olarak anlamaktadır. İnsanın sınıfsal varlığı, bu anlayışta, neredeyse "biyolojik" bir özellik gibi çıkar karşımıza, en azından, sosyal aidiyet-birey ilişkisi kaçınılmaz bir zorunluluk, bir "kaderdir" orada. Yazarlar ve düşünürler ait oldukları sosyal katmanın özelliklerinin damgasını insana öylesine derin vururlar ki, bu bize, bir zamanlar cellatların, tutukluların etini kızgın demirle işaretlemelerini hatırlatabilir.

Gorki'de ise sosyal aidiyetin vurduğu "damganın" önemi özellikle vurgulanır ve sınıfa aidiyet özelliğinin insan psikolojisini organize eden önemli bir unsur olduğu da kabul edilir; ailenin, okulun, kilisenin ve yasaların zorlayıcılığıyla insan tıpkı sürüdeki karıncalar gibi, belli bir sosyal öbeğin özelliklerini taşımaya mahkûm edilir. Ayrıca yaşama, hayatını sürdürebilme dürtüsü, bu "mahkûmiyeti" daha da körükler. Gelgelelim bu karınca sürüsü arasında rekabet öylesine güçlüdür ki, sonuçta burjuva toplumunda ortaya bir kaos çıkar; insanı kapitalizmin itaatkâr bir hizmetçisine çeviren hayatta kalma, varlığını sürdürme dürtüsü, onun tayin edici sınıfsal özellikleri ile dramatik bir çatışkıya sürüklenir.

Gorki'nin burada özetlediğimiz bu düşünceleri birey ile ait olduğu sosyal katman arasındaki (diyalektik) kavrayışa derin bir boyut getirmektedir; bu diyalektik, Gorki romanlarının anlaşılması bakımından iyice bilinmesi gereken bir ilişkiyi yansıtır. Tarihsel gelişmenin seyri ve özellikle de işbölümünün çerçevesi içinde toplumsal ilişkilerin kaçınılmaz olarak başına buyruklaşmaları (bağımsızlaşmaları) sonucunda her tek tek kişinin bireysel hayatı –bu hayat kişisel ve herhangi bir çalışma koluna ait olduğu ve bu kola ait şartlara tabi bulunduğu ölçüde– birbirinden farklılaşır. Kişi olarak birey ile bir sosyal öbeğin bireyi arasındaki farklılık, tek tek bireyler için hayat şartlarının zorunlu değil de rastlantısal görünmesi, ancak sosyal katmanın oluşmasıyla birlikte ortaya çıkar. Bireylerin kendi aralarındaki rekabet ve mücadele, bu rastlantısallığı yaratan ve ortaya koyan etmendir. Dolayısıyla da toplumun hegemonyası altında bireyler düşüncede (tasarımda) daha önce olduğundan çok daha özgürdürler, çünkü hayat şartları onlara rastlantısal (zorunluluktan uzak) şartlar olarak görünür; gerçekte ise elbette geçmişte olduğundan daha az özgürdür bireyler, çünkü olgusal (gerçek) şartların zorlayıcılığına daha fazla tabi kılınmışlardır.

Gorki tam da bu, bireyin kendini özgür hissetmesine yol açan "rastlantısallığı" anlatır. O bireyin, hayat tarafından nasıl biçimlendirildiğini gösteren çelişkili süreci gözlerimizin önüne serer. Bir başka deyişle, insan ile onun toplumsal çevresi arasındaki karşılıklı etkileşimin sonucunda insanın kişiliğinin nasıl olup ortaya çıktığını ve bu kişiliğin doğuş süreci içinde, insanı belli bir sosyal katmanın bireyine dönüştüren güçlerin nasıl dışavurduğunu, büyüdüklerini, birbirlerini karşılıklı zayıflattıklarını, birbirleriyle kesiştiklerini, tam karşıtı duruma dönüştüklerini gösterir.

Modern Batı yazarları ise bu süreci, genellikle değişmez, bir kere verili bir olgu olarak kavrarlar; böyle olunca da söz konusu sürecin sonuçlarını kabalaştırarak sosyal çevrenin, kalıtımın, ırkın belirleyiciliğinde dondururlar.

Kendini Aşma Yolundaki İnsan

Gorki, birey ile sosyal katman arasındaki bu çatışkının, özellikle bireyin bir karar alma mecburiyetiyle karşı karşıya kaldığı yerde, keskin bir şekilde ortaya çıktığını görmüştür. Birey, toplumsal varlığının sınırları içinde bir karar alma mecburiyetiyle karşılaştığında, hangi sosyal aidiyet özelliklerinin ona damgasını bastığını, hâkim özellikler olduklarını açıkça belirleyebiliriz. Birey zorunlu, ama mutlak olmayan bir buhrandan bir ötekine sürüklenir; birden, beklenmedik bir tayin edici özellik, patlarcasına öne çıkar. *Üç İnsan*'daki öksüz İlya Lunev'de olduğu gibi.

Kuşkusuz bunlar, uzun "doluşların" ardından gelen, dramatik gerilimler, büyük patlamalar, öyle sık karşılaşmadığımız durumlardır onun romanlarında. Ancak görünürde patlama enerjisi daha az, daha küçük, sonuçları hiç olan buhranlar da, içte aynı büyük dramatik gerilimlere yol açarlar. Bu tür deşarjlar, bireyin bilincinin gelişmesinde, kendinin, sosyal konumunun varlığının bilince ulaşmasında birer düğüm noktası oluşturur, gelişmesine giden yeni yollar açar ya da tam tersine, söz konusu bireyin bireysel gelişmesinin imkânı olduğunu sandığı, ama aslında engellerden başka bir şey olmayan yollarla birlikte onun bütün geleceğini de tehlikeye sokarlar.

Matvey Kojemyakin'de eski devrimcinin organize ettiği tartışmalarda Matvey artık "rengi solmuş" bir devrim ideolojisinden yanadır; bu ideolojide, sömürülenler ile bir mutabakat oluşturma hayalinin ürünü olan,

tüccarlara af getirme anlayışı belirleyicidir. Böylesine imkânsız bir yolun önünü açma düşüncesinin ortaya çıkması, bize, Matvey'in, o dar çevresinde boğulup gitmekten kurtulma çabalarının sonuçsuz kalma olasılığının çok yüksek olduğunu ve gelecekte de bir sonuç getirmeyeceğini gösterir.

Asya Kapitalizmi

Bu türden açmazların sömürülenler ile sömürenler ilişkisi odağında dönüp durması da Gorki romanlarında bir tesadüf değildir ve Gorki döneminde Rusya'daki kapitalizmin kendine özgü gelişmesi ya da geç gelişmesi sonucunda, *tüccarların* tayin edici bir önem taşımalarıyla ilintilidir. Tüccarlar, Gorki'nin dünyasında sömürünün biricik aktörleri olarak önemli bir yer tutarlar; tıpkı Balzac'ın dünyasında tefecilerin, rehincilerin ve bankerlerin sömürünün tipik temsilcileri olarak karşımıza çıkmaları gibi.

Dolayısıyla da sömürü olgusunun, sömürü ile olan ilişkinin, Gorki figürlerinin içine sürüklendikleri açmazlarda sıkça ve tayin edici bir şekilde merkezi bir rol oynaması da tesadüf olamaz. Gorki'nin bir yazar olarak önüne koyduğu görev, başlangıç dönemlerinde bulunan Asya kapitalizminin Rusya'sında modern sınıfların *doğuşunu* anlatmaktı. Gorki, Rus kapitalizminin içine geçmişten uzanagelmiş toprak köleliğinin, feodalizmin kalıntılarının sızdığı ölçüde oluşan sentezin, insanların ekonomik varlığını ve bilinçlerini belirlediğini göstermeye çalışırken, *artık iyice gelişmiş, olgunlaşmasını tamamlamış, bu bakımdan da bu sınıflara ait bireylerin konumlarının baştan itibaren iyice belirlenmiş olduğu bir kapitalizmi anlatan Avrupa'daki çağdaşı yazarlardan farklı bir yerde durmaktaydı.*

Gorki kendi ülkesindeki tarihsel gerçekliğe uygun bir yol izleyerek, gerçekten de fokur fokur kaynayan bir cadı kazanını betimlemişti. Bu kazanın içinde kapitalist toplumun yeni sınıfları, eski, ömrünü doldurmuş, feodal, yarı feodal kast ve zümreler ile birlikte "kaynamaktaydılar." Ancak Gorki'nin yöneldiği bu "kazan", elbette onun yazarlık görevinin bitiş sınırlarını çizmiyordu. Rus kapitalizminin gecikmiş gelişmesi, kapitalizmin Rusya'nın batısındaki ileri bir aşaması ile üst üste gelmesine yol açmıştı. Rusya'da *burjuva devriminin* şartları henüz olgunlaşmış, işçi sınıfı devrimi de kapıyı çalmak üzereyken, gelişmiş Batı ülkelerinde kapitalizm emperyalizm aşamasına gelip dayanmıştı. Tarihsel olarak birbirinden ayrı üç evre üst üste binmişti burada. Bu binmenin sonucunda, *Rusya'da*

kapitalizmin gelişme süreci, aynı zamanda onun çözülme, çürüme süreciyle birlikte yürümesine neden olmuştu.

Gorki insanlarını canlandırıp anlatırken, bu tarihsel sürecin her iki uğrağını da göz önünde bulundurabilmiştir; bu nedenle modern kapitalizmin gelişmesine büyük önem vererek romanlarında ve hikâyelerinde, birkaç kuşak kapitalisti birden anlatır ve söz konusu karmaşık, zahmetli yürünebilen gelişme yolunun canlandırılmasına ağırlık verir. *Foma Gordeyev*'de birbirlerinden sadece bireysel özellikleriyle keskin biçimlerle ayrılmakla kalmayıp aynı zamanda yer yer Asya'ya özgü ilkelliğin, yer yer modernleşmenin çeşitli basamaklarını temsil eden eski Rus tüccarlarının değişik tiplerini ele alır. Yaşlı Mayakin figürü, eski ile yeninin Asya'ya özgü, zekice oluşturulmuş sentez biçiminin özelliklerini temsil eder. Gorki, Mayakin'in oğlunun, Sibirya sürgününden dönerken, aynı tüccar tipinin biraz daha uygarlaşmış, biraz daha modernize olmuş biçimini temsil ettiğini gösterir. Damadı ise çok daha kurnaz, çok daha acımasız, iyice modern kapitalizmin figürü olup çıkmış biridir. *Artamonovlar'*da söz konusu süreç çok daha ayrıştırılarak, farklar arasına çizgiler çekilerek gösterilmiştir. Piotr figürü, eski tüccar katmanının hareket etme, gelişme yeteneği bulunmayan, hantal bölümünü temsil ederken onun karşıtı olan Aleksi, modern kapitalizme ayak uydurmayı beceren, işini bilir, kurnaz, dümdüz bir tüccar figürüdür. Üçüncü kuşağa geldiğimizde, bu kez devrimin ayak sesleri duyulmaya ve toplumsal katmanlar artık birbirlerinden ayrılmaya başlamışlardır. Artık iyi niyetli, saf mutabakat hayallerine yer kalmamış, saflar belirlenmiştir; bu süreç içinde İlya Artamonov devrimci proletaryanın safında yer almaya yönelir. Jakov figürü ise, farklı bir temsil yüklenerek eski Rusya'ya özgü hantallığı, hareket, gelişme yeteneğini taşımayışı ve emperyalist asalaklığı gösterir.

Aidiyetin Yitimi; Çözülme

Gorki devrimin arifesinde bu gelişmenin sosyal şartlarını, Rusya'da ilkel sermaye birikim süreçlerinin barbarlığını, vahşiliğini, yarattığı kaosu eni konu gözler önüne serer; tüccarları merkeze almış her romanında, maddi varlığın nasıl oluştuğunu anlattığı uzun yaşam öykülerinin yer almasının da anlaşılır bir nedeni bulunmaktadır dolayısıyla. Ve bütün bu yaşam öyküleri; cinayetler, ölümler, hırsızlıklar, sahtekârlıklar, şantajlar ve üçkâğıtçılıklar dizisi gibidirler. 18. yüzyıl İngiltere'sinde ilkel sermaye birikim süreçlerini

anlatan İngiliz gerçekçilerinin çizdiği tabloların benzerlerini buluruz burada.

Elbette Gorki, bu süreçleri canlandırmaya çalışırken, cellattan değil kurbandan yana kalem oynatır. Amacı, buraya kadar çeşitli yönlerini ele aldığımız gelişmenin köklerinden kopardığı ve sosyal aidiyetinden ettiği insanları sunmaktır. Gorki sınıf yitimi yaşamış bu insanların kaderlerini çizerken, sarsıcı bir tarzda, köylülerin ve küçük esnafın proleterleşme sürecini de yansıtır.

Gorki gibi çok yönlü bir yazarın, eski toplumsal üretim ve yaşama biçimlerinin çözülüp dağılması süreçlerini yansıtırken, bu aidiyet yitirmeyi son bir kader noktası olarak görmeyeceği bellidir; eski sınıfların çözülüp dağılmasının ardından yeni bir sosyal konum tablosu ortaya çıkacaktır. Onun kapitalistlerinin çoğu, geçmişte sınıfsal aidiyetlerini yitirmiş, ilkel katmanlardan gelen kimselerdir. Ve Gorki bize, az buçuk bir insanlığın, vicdan ve dürüstlüğün, üst sınıfa tırmanmayı nasıl engelleyeceğini de göstermekten geri kalmaz. İlya Lunev, (*Üç İnsan*) bir cinayetin tanığı ve soygunun yarım suç ortağı olur. Onun "eğitim" sürecinin parçasıdır bu yaşadıkları; hatta cinayet işleyerek ve yaşlı bir tefeciyi soyarak kapitalist konumuna tırmanmayı amaçlar. Kapitalist konumuna yükselmesiyle birlikte önünde umut dolu bir yol açılmış gibidir. Lunev'in cinayeti çözülemez, ancak kendisi, planlarını yürütme durumunda insaniyetini tamamen yitireceğinin farkındadır; bu da onun yolunu keser. Burada Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sındaki temel motif bir kez daha karşımıza çıkar. Orada da cinayet dıştan çözülmez, ancak Raskolnikov'un varoluşsal bir deneyin nesnesine çevirdiği rehinci kadına yönelik eylemi, çok daha geniş bir ölçekte "insan olmanın" engellerine takılacaktır. Gorki'nin kahramanı, bir kapitalist olmak için gerekli şartlardan yoksun olmanın engeline çarpar; vicdan, merhamet, suçluluk duygusu, en azından kapitalizmin Rusya'ya özgü bu başlangıç evresinde, çoktan bir kenara atılmış olması gereken insani özelliklerdir.

Gorki bütün bu süreçleri edebiyatın araçlarıyla bize sunarken, çözülme, dağılma ve yeninin doğuşuna eşlik eden gelişmeleri de gerçekçi bir gözle sunar. Özellikle eski Rusya'nın ideolojilerinin, en başta da inanç biçimlerinin çöküşü, bütün karmaşıklığıyla ve düzensizliğiyle yansıtılır; çünkü ne devrimci ne de modern-burjuva ideolojileri eski ideolojilerin

çözülüp dağılmasından öylece ve doğrusal bir biçimde türemezler. Tersine, her büyük dağılma evresinde olduğu gibi, bu tür dönemlere büyük bir çaresizlik, umutsuzluk atmosferi eşlik eder; dönüşümün öznesi olan geniş kitleler umutsuzluk içinde çalkalanırlar, hayat karşısında bir karamsarlık, isteksizlik duygusuna gömülürler. Böyle dönemlerde zayıflar, ani, saman alevi gibi yanıp sönen isyanlara teşebbüs ederler; bu ilkel sermaye birikimi döneminin "kahramanları" ise eski ve yeni ideolojiler karşısında kafaları iyice karışık bir biçimde, kurnazca bu ideolojilerin çıkarlarına uyum sağlarlar. Buradan bakıldığında Gorki'nin karşımıza böylesine çok "peygamber" ve şarlatan çıkarmasına şaşılmaması gerekir; diyaloglarda, eski inanç sisteminin hakikat ile ilişkisi, hayatın anlamı, iyiye giden yolun hangisi olduğu vb. soruların öylesine önemli bir rol oynaması da bundandır.

Yeni Düzenin Dinamikleri

Bu ideolojik şaşkınlık ve kafa karışıklığı içinde, Rusya'daki sosyal yapıların çözülmesinin ve sınıfların altüst oluşunun, Rusya'nın birbirine dolanan ve birleşen dehşet verici eski ve yeni yanlarının yarattığı karanlık tablo karşısında emekçilerin yaşadıkları şaşkınlık, öfke ve çaresizliktir. Ama işte bu çaresizlik, aynı zamanda isyanın da çıkış kaynağıdır. Gorki, belli bir sosyal öbeğe eklemlenmemiş, kişisel isyancı tipler, spontane ayaklanmalar karşısında gittikçe daha eleştirel bir tavır takınır. Onun deyişiyle ilk edebiyatçılık döneminin kahramanları, "birer saatlik şövalyelerdir".

Gorki eski Narodnikler[10] hareketinin temsilcilerinin o adsız kahramanlarını, küçük burjuvazinin ve köylülerin atıl kitlelerini harekete geçirme, onları devrimci harekete katma yönündeki kararlılıklarını, canlarını dişlerine takarak verdikleri yiğitçe mücadeleyi açık seçik kavramıştır. Ancak bunların içinde bulundukları ideolojik kafa karışıklığını, kitlelere açık seçik bir yol gösterme konusundaki yetersizliklerini de kavramaktan ve göstermekten geri kalmamıştır. Bu öncülerin, çaresizlik içinde debelenen, ancak henüz net bir bilince kavuşmamış kırsal kesim ve kent küçük burjuvazisinin oluşturduğu geniş kitleler karşısında nasıl yalıtılmış olduklarını, kendi başlarına kaldıklarını anlarız. Kafa karışıklığına, şaşkınlıklarına rağmen, geniş kitlelerin arasındaki bu insanlar, yani Narodnikler, temiz birer aydın, insanseverdirler. Matvey Kojemyakin böyle bir devrimciyi evine davet ettiği zaman, bu kişinin Sibirya'da

kaldığını ve hâlâ polis gözetiminde bulunduğunu söyleyip onu temkinli olmaya davet ettiklerinde beriki, bunu zaten düşünmüş olduğunu, bu durumların, onun çok akıllı olmasından ileri geldiğini söyleyecektir. Gorki *Klim Samgin'in Hayatı*'nda ise kaba liberalizme gittikçe daha çok yaklaşan Narodnik hareketinin dağılmasını anlatır bize.

Ana

Gorki'nin belki de en önemli ve son büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*, Marksizmin Rus aydınları arasında yavaş yavaş yayılmasını gösterirken, *Ana*, Marksizmi, işçi hareketini biçimlendirip yönlendiren yönüyle karşımıza çıkarır. Gorki burada soyut sınıf analizlerine hemen hiç girişmez, burjuvazinin ve burjuva aydınının değişik tiplerinin gelişmesinde Marksizmin yorumu, tayin edici bir etmen olarak karşımıza çıkar. Gelişme zorunluluğu, onun burjuvalarının ve burjuva aydınlarının kişisel meselesi olmanın çok ötesine geçer. İster ticaret işi olsun, ister aşk olsun isterse de dostluk vb., bütün bu kişisel meselelerde ve ilişkilerde Rusya'da oluşmakta olan burjuvazinin ve aydının tipik görünümleri ile karşı karşıya geliriz. Tam da bu noktada Gorki, yozlaşmış, çürümüş akımların yeni yeni olgunlaşmakta olan burjuva ideolojisinin içine sızmalarının sonuçlarını çok yanlı, ayrıntılı tablolarla bize gösterir.

Bütün bu akımlar, politik eğilimler, kişisel gelişme çabaları, soyut bir üst dille anlatılmaz; her şey Rusya'nın gündelik hayatının, hareketsiz, görünürde değişme potansiyeli taşımayan "bataklığının" göbeğinde, hayatın seli içinde olup biter. 1905'te iyice kaynayan, köpüren, 1917 Devrimi'nde temizlenmeye çalışılan bu bataklık, Gorki'nin anlattığı dünyayı tehdit edip durur. Can sıkıntısı, tembellik kentsel ve kırsal küçük burjuvazinin hayatını belirleyip durmakta, alkolün yol açtığı kaba, hayvani pratikler, fahişelik bu fokurdayan bataklıktan yüzeye çıkmaktadır.

Bu insanların içinde bulundukları can sıkıntısı, bu patlayıp duran kaba güç kullanma eğilimi Gorki'ye göre, bu "bataklığın" insanlarının kendi içlerine kapalı, tamamen bireysel bir hayat yaşadıklarını düşünmelerinden kaynaklanır; bunların bilinçli hayatlarında toplumun genel yarar ve çıkarlarının yeri yoktur; kendilerini toplumsal güçlerin, asalakların kurbanı olarak görseler de bu kendi içine kapalı olma, toplumu umursamama halini terk etmezler.

Trajikomik Hayatlar

Gorki dünyaya yönelik bu bakışını bir kronolojist ya da bir sosyolog olarak değil de mücadele eden bir hümanist olarak sunar. Bunu yapabilmenin koşulu, anlatılarında sadece taraf tutan bir materyalist olmasından geçmez, her yerde, onun, insana özgü ruhsal süreci canlandırdığı anlamına da gelir; bireylerin hayatındaki, sözünü ettiğimiz sosyal dönüşümlerin, insan tragedyalarının, traji-komiklerin ve komedilerin anlatıcısıdır o.

Gorki'nin insancıllığı her türlü duyarsızlığa, duygusal soğukluğa ve bir duyarsızlık, bir "kader" ideolojisine karşıdır. Daha ilk uzun hikâyesi *Konovalov*'da hikâyenin ben-anlatıcısı Konovalov, şartların karşı konulamaz etkisine kendini ve okuru inandırmaya çalışır; ama beyhudedir çabası, çünkü bu "bir saatlik şövalye" de hayatını değiştirilemez bir zorunluluk olarak kavrayamaz ve kavramak da istemez. Gorki anlatılarının çoğunda boyun eğenleri, itaat edenleri anlatır; ancak bunlar, karmaşık ve sonuçları değişip duran bir mücadelenin içindedirler ve nihai sonucun ne olacağı baştan belli değildir. İnsanın karakteri, eğitim ve yetişmesi, çevre ve rastlantısal olayların oluşturdukları etkileşim ağı nihai sonucu tayin eder. Sonuçta birey ile toplum arasında derin, karmaşık bir birlik kurulur; ama her zaman bir çıkış noktası değil de bir sonuçtur bu birlik; mücadelelerin sonucu.

Gorki bu somut mücadeleler içinde tek tek bireylerin yıkılan değerlerini gösterir bize. Ne var ki Gorki, bu yok olup giden değerlerin arkasından duygulu gözyaşları döktürmez insanlarına, kendisi de hassas bir merhametten uzak durur. Bireyin kaderini belirleyen toplumsal güçlerin kudreti, gösterilmesi gereken budur; çöken değerlere gözyaşı dökmenin anlamı yoktur, ama sadece toplumsal güçler değil, bireyin kendisi de olumsuz yanlarıyla bu çöküşleri hazırlar.

"Büyük Edebiyat"

Gorki'nin eserleri büyük Rus edebiyatına bir anıt armağan etmiştir; klasik Rus edebiyatının sarsılmaz halkçılığını ve canlılığını kanıtlayan bir anıt. Gorki eserlerinde bıkıp usanmadan Rus klasiklerinin özellikle Rus halkı üzerindeki etkisini, insani güçleri uyandırma bakımından taşıdıkları önemi

yansıtır. Eğitimli, aydın kimseler onun romanlarında edebiyatla genellikle oyunumsu bir ilişki kurmuşlardır; bir tür züppeliğin belirtisi, Avrupa yozlaşmışlığının ideolojisi ile kendine bakma oyunudur bu. *Gorki her gerçek büyük edebiyatın kesinlikle halkçı olması gerektiğini söyler bize; halkla konuşabilen, halka ulaşabilen edebiyattır klasik edebiyat.* Büyük edebiyat, insanı gerçek insan yapan şeyin üzerindeki örtüyü kaldırır, onun içinde uyuklayan bütün imkânları ona gösterir; onun kendi faaliyetiyle gerçekleşecek imkânlardır bunlar. Gorki insanı kökünden kavrar; insanın kökü ise gene insandır.

Büyük edebiyat dilsizlerin dilini çözer, görme engellilerin gözlerini açar; insanın gerek kendisinin gerekse kaderinin bilincine varmasını sağlar. Devrimci hümanist Gorki, insanın gerçek bilincine kavuşmasının, sonuçta bir bütün olarak insanlığın kurtuluşunu getireceğine inanmaktadır. Bu nedenle Gorki'de insanların körlüğü, duyarsız ve sağır oluşları, bilinçten yoksunlukları, gerek özel kişisel hayatta ve gerekse de genelde toplumsal düzlemde, sonuçları bakımından olabilecek en kötü şeydir ve bu, Çarlık Rusyası'ndaki durumdur. *'Ana' romanında, geçmişe ait bütün anıları zorla elinden alınmış, unutturulmuş olan Nilovna'nın en büyük yaşantısı, devrimciler ile ilişki kurduktan sonra, geçmişteki hayatının bütününe açık seçik bakmayı öğrenmesi, geçmişinin bilincine varmasıdır. Gorki Nilovna'yı anlatırken, anıları ellerinden alınmış, kör ve duyarsız gündelik hayatın içinde yuvarlanıp giden, sürünen, bir sarhoşluktan ötekine sürüklenen birçok insan gösterir bize.*

Öyleyse insana kendisini kavramasını sağlayacak bilinci vermek gerçek edebiyatın en büyük görevidir. Edebiyat bu görevini yerine getirebilmek için halkçı olmalıdır. Bu halkçılığı gerçekleştirmenin koşulu, büyük edebiyatın gerçek sorunları en üst düzeyde ortaya koyması, insan eyleminin ve acılarının, düşünce ve duygularının gerçekteki en derin köklerine inmektir.

Lermontov[11] ve Puşkin[12] gibi ozanların Gorki'yi öylesine etkilemiş olmaları bir tesadüf değildir. Bu etkiler, söz konusu ozanların gerçeklik ile kurdukları ilişkide aranmalıdır. İnsan hayatının büyük, nesnel sorunları öyle durup dururken, ansızın ortaya çıkmazlar, bunlar "dâhi" ustaların buluşları, anlık tezahürler değillerdir. Gerçekte insan hayatında bir dizi sorun birbirini karşılıklı etkileyip geliştirerek birbirleriyle bağlantılı uzun bir sorunlar

zinciri oluşturur. Öyleyse edebiyatın büyük anlatıcıları da bu sorunları işlerken, bir gelenek zinciri meydana getirirler; bu büyük bağlamlılığın ya da kesintisiz sürecin oluşması sırasında, edebiyatçıların yarattıkları büyük tipler, birleştirici işlevleriyle öne çıkarlar. Ancak bunlar zaten, nesnel gerçek hayatın edebiyata yansımalarından başka bir şey değillerdir. Nesnel gerçek, hayat, edebiyat ve onun yarattığı tipler arasındaki bu bağlam, Dobrolyubov[13] ve Çernişevski'nin[14] eleştirel yöntemlerinde kendini gösterir. Özellikle Dobrolyubov'un "Oblomov eleştirisi" bu konuda çarpıcı bir örnek oluşturur. Bu eleştiri, belli başlı sorunların nasıl bir süreklilik arz ettiklerini ve bu sorunların Puşkin'in Onegin'inden Oblomov'a kadar belli başlı tiplerce nasıl temsil edildiklerini gösterir.

Bu eleştirinin Oblomov üzerine yazılmış olması elbette bir rastlantı değildir. Çünkü Gonçarov'un romanı ender görülmüş bir güçle Rusya'nın o kendine özgü gelişmesinin tayin edici yanlarını ve uğraklarını, geri kalmışlığının belli başlı biçimlerini yansıtmaktadır. Aynı şekilde Gorki'nin Oblomov sorunsalını Dobrolyubov tarafından genelleştirilmiş biçimiyle ele alması, kendi döneminin şartlarını göz önünde tutarak değerlendirmesi ve daha da genelleştirmesi de bir rastlantı değildir. Gorki "Karamazofçuluğa" (Karamazofçina) karşı giriştiği mücadelede İvan Karamazof'u bir Oblomov tipi olarak yorumlarken, Karamazof'un, rahatlığından, tembelliğinden ötürü nihilizmi[15] kabul eden bir Oblomov olduğunu ileri sürer; onun dünyayı reddetmesi, miskinlerin, sadece sözlerle gerçekleştirdikleri bir devrime tipik örnektir. Karamazof'un, insanın vahşi, kötü bir hayvandan başka bir şey olmadığını ileri sürmesi de, aslında kötü bir insanın sefil sözlerinden başka bir şey değildir. Oblomovculuğa çok önemli ve anlamlı bir genellik kazandırır Gorki bu yorumuyla; büyük, ama boş lafların, yüce, tumturaklı sözlerin, duyguların, bol keseden atıp tutmaların, dünyayı değiştirme iradesinden yoksunluğun bir ifadesi, insanlar karşısında kendini gizlemenin bir yolu olduğunu belirtir. Gorki'nin sunduğu "Oblomov"lar ise Klim Samgin'e kadar uzanır.

Ancak Gorki bir yandan da Oblomov çizgisinin geliştirilmesini temsil eder. Gonçarov'un orijinal metninde olduğu gibi, eylemsiz, olaysız, ama güzel ve değersiz sayılmayacak bir insancıllığın da insanın çöküşünü hazırlayan etmenler arasına girebileceğini hatırlatan bir dizi figür çıkartır karşımıza. Gonçarov'un kahramanında bu yumuşaklık, eylemsizlik özellikleri bir toprak "ağasının" asalaklığıyla bütünleşir. Gorki ise, bu

eylemsizliği, bu nihilist tavır ve tutumu, Rus toplumunun çeşitli sınıfları içine yayarak, kaçınılmaz çöküşü göstermeye çalışır. *Üç İnsan*'da Jakov figürü, tam da Oblomovculuk çizgisine bağlı kalarak kendini sarsmaya, uyandırmaya çalışan İlya Lunev'e, ‘yok yere öfkelendiğini' söyleyecektir. "Şöyle bir düşün," der Jakov, İlya'ya, "insanlar çalışmak için yaşıyorlar, ama çalışma da (iş de) insanlardan ötürü var… tıpkı bir çarkı çevirmeye benziyor bu… döndürdükçe aynı yerde kalan bir çarkın niçin döndüğünü insan bir türlü kavrayamaz."

Veysel Atayman

Ağustos 2005, İstanbul

Bu önsöz G. Lukacs'ın Edebiyat Sosyolojisi ve ‘Rus Edebiyatı ve Rus Gerçekçiliği' kitabından derlenmiştir.

ANA

BİRİNCİ BÖLÜM

I

Her gün fabrikanın çığlık çığlığa öten düdüğü işçi mahallesinin isli, yağlı havasını yırtarcasına çınladığında, uykusunu alamamış yorgun insanlar asık yüzlerle, minicik külrengi evlerden ürkmüş karafatmalar gibi dışarı fırlar, buz gibi sabahın ayazında daracık sokaklardan, kare biçimindeki, yağlı sarı koca koca pencerelerinden yayılan ışıkla çamurlu yolu aydınlatarak onları beklemekte olan yüksek taş duvarlı fabrikaya doğru yürürlerdi. Uykulu homurtular, kaba saba küfürler yürürken ayaklarının altındaki çamurlardan çıkan vıcık vıcık seslere karışır, bu seslere de daha ötelerden fabrikanın boğuk gürültüsü eklenir ve alacakaranlık havayı altüst ederdi. Yüksek bacalar sevimsiz ve soğuk görünüşleriyle mahallenin üzerinden gökyüzüne doğru yükselirlerdi.

Akşamleyin güneşin son ışıkları pencerelerde kızıl yansımalarla isteksizce parıldarken, fabrika, yüzleri kirden pastan kararmış bu insanları bir cüruf[1] gibi içinden atar ve onlar, üzerlerine sinen makine yağı kokusuyla, açlığın okunduğu yüzlerinde bir sırıtmayla, yeniden sokaklara dökülürlerdi. Ancak, şimdi seslerinde bir canlılık, hatta bir sevinç belirirdi. Zorlu bir iş gününün daha sonuna gelmişlerdi. Evde onları yemek ve dinlenme bekliyordu.

Fabrika, onların bütün günlerini yutar, makineler kendilerine gereken gücü onların kaslarından emerdi. Günler, ardında tek bir iz bırakmadan ömürlerinden çekilip alınıyor, insanlar farkında bile olmadan mezara doğru bir adım daha atıyorlardı. Yine de onlar, kendilerini bekleyen dinlenmenin keyfi ve meyhaneye gitmenin sevinciyle mutlu hissederlerdi. Bu da yetiyordu onlara.

Yortu günlerinde sabahın onundan önce yataktan çıkmaz, kalkınca da evli barklı, vakarlı adamlar en güzel kıyafetlerini giyer, gençlerin dine karşı kayıtsızlığından yakınarak kilisedeki ayine giderlerdi. Kiliseden eve döndüklerinde ise bir şeyler atıştırır, sonra yine akşama kadar yatıp uyurlardı. Uzun yılların birikmiş yorgunluğu onlarda iştah diye bir şey bırakmazdı, bir şeyler yiyebilmek için midelerini votkanın yakıcı etkisiyle uyarma gereğini duyar, sürekli içer dururlardı.

Akşamları aylak aylak sokaklarda dolaşırlar, hava kuru ve güneşli olsa bile lastik ayakkabısı olanlar ayakkabılarını giyer, şemsiyesi olanlar da

şemsiyelerini yanlarında taşırlardı. Lastik ayakkabı ya da şemsiye sahibi olmak herkesin harcı değildi, ama herkes şu ya da bu şekilde komşusundan daha önemli bir insan olarak görünmek isterdi.

Sokakta karşılaştıklarında birbirlerine fabrikadan, makinelerden söz açar, ustabaşlarına atıp tutarlardı, hep işle ilgili şeyler düşünür, hep işle ilgili şeyler konuşurlardı. Günlerin sıkıcı tekdüzeliği arasında zayıf düşüncelerin cılız ışıltıları zar zor fark edilirdi. Evli erkekler evlerine döndükleri zaman sudan sebeplerle karılarıyla kavga eder, çoğu kez onları acımasızca döverlerdi. Delikanlılar zamanlarını ya meyhanelerde geçirirler ya da birbirlerinin evinde eğlenceler düzenler; armonika çalar, açık saçık, çirkin şarkılar söyleyerek oynar, küfürler savurup içki içerlerdi.

Aşırı çalışmaktan bitkin düşmüş bu adamlar çabucak sarhoş olur, içlerinde hastalıklı, tuhaf bir öfke gitgide büyüyerek kendine çıkacak bir yol arardı. Bu endişe verici duygunun yoğunluğunu hafifletebilecek her çareye şiddetle sarılan bu insanlar, en ufak bir bahaneyle vahşi hayvanlar gibi birbirlerine saldırırlardı. Sık sık kanlı kavgalar olur, bu kavgalar bazen yaralanmalarla, kimi zaman da cinayetle sonuçlanırdı.

İlişkilerinde her an fırsat kollayan bir düşmanlık duygusu egemendi ve bu duygu da kaslarındaki devasız yorgunluk gibi bu insanların yakasını ölene kadar bırakmazdı. Bu durum, ruhsal bir hastalık gibi babadan oğula geçerek mezara kadar onları kara bir gölge gibi izler, nedensiz bir vahşetle, türlü türlü tiksindirici davranışlara sürüklerdi.

Yortu günleri delikanlılar pislik içindeki giysileri paramparça, yaralı bereli yüzleriyle geç vakit eve döndüklerinde ya arkadaşlarına attıkları dayakla övünür ya da kendi yedikleri dayağın ve uğradıkları hakaretlerin öfkesiyle mutsuz, zavallı, sarhoş ve tiksinti verici bir halde ağlarlardı. Kimi zaman ana babaları bu gençleri ya sokak ortasında ya da bir meyhanede ölü gibi sızmış bulurlar, votkanın etkisiyle gevşemiş bedenlerine vura vura, küfürler savurarak evlerine götürürler, sonra da, fabrikanın öfkeli düdüğü daha güneş doğmadan çığlık çığlığa ötünce de kaldırıp işe gönderebilmek için yataklarına yatırırlardı.

Çocuklarını böyle insafsızca döverlerdi, ama sarhoşlukları ve kavgaları yaşlılara doğal gelirdi; çünkü onlar da gençken içmişler, kavga etmişler, kendi ana babalarından böyle dayak yemişlerdi. Yaşam böyle, bulanık bir

sel gibi hep aynı yoldan ağır ve düzgün bir akıntı ile akıp gidiyor ve kimse de bunu değiştirmek için içinde en ufak bir istek duymuyordu.

Arada bir mahalleye yabancı birileri taşınır, bunlar sırf yabancı oldukları için önceleri göze batarlar, sonra işten güçten söz ederek insanların biraz ilgisini toplarlar ve bir süre sonra da alışılır ve fark edilmez olurlardı. Bu yabancıların anlattıklarına bakılırsa, hiçbir yerde işçilerin yaşayışı buradakinden farklı değildi. O halde yaşamdan konuşup durmaya ne gerek vardı?

Ancak bununla birlikte bu yabancıların kimileri, o zamana kadar mahallede duyulmadık yeni birtakım şeylerden söz ederlerdi. Mahalleli bunlarla tartışmaya girmez, ama onlara garip gelen bu sözleri inanmazlıkla dinlerlerdi. Bu sözler kimilerini telaşa düşürür, kimilerinde körükörüne bir öfke yaratır, kimileri de belirsiz bir şeye bağlanan umudun kafa karıştıran heyecanından kurtulmak için, kendilerini iyice içkiye verirlerdi.

Mahalleli, yabancıda olağandışı bir şey fark ettiğinde uzun süre bunun etkisinde kalarak, kendilerinden farklı buldukları bu kişiden gereksiz bir şekilde çekinir, bu yabancının yaşamlarına yeni bir şey katacağından ve bütün zorluklarına rağmen huzurlu ve düzgün akışını bozacağından endişe ederlerdi. Hayatın ezici ağırlığına alışmış bu insanlar, iyi bir değişiklik umudunu hiç taşımadan, olabilecek tüm değişikliklerin ancak yaşadıkları felaketlere yenilerini katacağına inanırlardı.

Yenilik sözü edenlerin çevresinde kısa bir süre sonra kimse kalmazdı. O zaman bu yabancılar ya orayı terk eder ya da fabrikada kalmaya devam ederler ve hepsi birbirine benzeyen bu insanlara uyum sağlamadıkça, onlardan ayrı bir yaşam sürerlerdi...

Elli yıl kadar yaşar, sonra da ölüp giderlerdi.

Çilingir Mihail Vlasov da böyle yaşadı. Asık yüzlü, uzun saçlı, kalın kaşlı, ufak gözlerinin şüpheci ve kötü bakışlarıyla fabrikanın en iyi çilingiri, mahallenin en güçlü kuvvetli adamıydı. Ama amirlerine karşı kaba ve saygısız davranır, bu yüzden de pek para kazanamazdı. Her tatil günü birilerini döver, bu yüzden de kimse onu sevmez ve ondan korkardı.

Defalarca onu ayaklarının altına alıp dövmeye kalkışmışlardı ama bunu başaramamışlardı. Vlasov böyle bir saldırıyla karşı karşıya kalacağını

sezdiği anda hemen eline bir taş, sopa ya da demir parçası alır, bacaklarını aralayarak sessizce hasmını beklerdi. Gözlerinden boynuna kadar inerek yüzünün tamamını kaplayan kara sakalı ve kıllı elleriyle ortalığa korku salmıştı. En çok da onun, insanı bir matkap gibi delen keskin bakışlı, ufacık gözlerinden korkarlar ve bu bakışlarla karşılaşanlar kendilerini her an acımasızca saldırmaya hazır, korkusuz, vahşi bir gücün karşısında hissederlerdi.

Vlasov boğuk bir sesle, "Defolun burdan pislikler!" diye bağırır, neredeyse bütün yüzünü örten kara kılların arasından kocaman sarı dişleri parlardı. Sonra kışkırtıcı bir tavırla başını dikerek üzerlerine yürür, meydan okurdu.

"Hadi bakalım, içinizde ölmek isteyen var mı?"

Elbette isteyen olmazdı.

Vlasov pek konuşmazdı, en çok sevdiği söz ise "pislik"ti. Fabrikadaki şeflerine de, polislere de, karısına da hep bu sözcükle seslenirdi.

"Hey pislik, pantolonum yırtılmış, görmüyor musun?"

Bir gün, on dört yaşındaki oğlu Pavel'in gene eskiden yaptığı gibi saçlarına yapışmak istedi, ama oğlu eline koca bir çekiç alarak son derece sert bir sesle, "Sakın bana dokunma!" diye bağırdı.

Vlasov düzgün yapılı bedeniyle oğlunun üstüne, körpe bir fidanın üzerine inen koca bir gölge gibi eğilerek, "Ne dedin sen?" diye gürledi.

Pavel, "Yeter artık!" dedi. "Artık bana elini sürmene izin vermiyorum!"

Kara gözlerini iri iri açıp elindeki çekici tehditkâr bir şekilde havada salladı.

Vlasov, kıllı ellerini arkasında kavuşturarak alayla baktı.

"Öyle olsun."

Sonra derin bir nefes aldı ve ekledi:

"Ah, seni pislik."

Az sonra karısına döndü:

"Bana bak! Artık benden para isteme, sana oğlun baksın!"

Kadıncağız, "Sen de eline ne geçerse içkiye mi vereceksin?" diye sormaya cesaret etti.

"Sana ne, pislik! Kendime metres tutacağım."

Metres tutmadı, ama o andan itibaren, ölene kadar aşağı yukarı iki yıl oğluna ne bir tek söz söyledi ne de yüzüne baktı.

Vlasov'un kendisi gibi kıllı, koca bir köpeği vardı. Köpek, her gün fabrikaya kadar onunla gider, akşamları da kapıda çıkmasını beklerdi. Vlasov yortu günleri meyhaneye gider, yolda sanki birini arar gibi insanların yüzüne dik dik bakarak hiç konuşmadan yürürdü. Köpeği de bütün gün tüylü kuyruğunu sallayarak peşinde dolaşırdı. Akşam sarhoş sarhoş eve gelip yemeğe oturduğunda, köpeğe de kendi tabağıyla yemek verirdi. Ona hiç vurmaz, hiç bağırmaz, ama hiç de okşamazdı. Yemeğini yer yemez karısı hemen masayı toplamazsa, masanın üzerindekileri kaldırdığı gibi yere fırlatır, önüne votka şişesini koyar, sırtını duvara dayayıp gözlerini kapatır, ağzını sonuna kadar açarak boğuk, hüzünlü bir sesle türkü söylemeye başlardı. Kederli nağmeler dudaklarından bıyıklarına yapışan ekmek kırıntılarını dökerek yayılır, o ise iri parmaklarıyla sakalını bıyığını sürekli düzelterek türküsünü söylerdi. Yayvan yayvan söylerdi. Sesi, kış günü uluyan kurtlarınkini andırırdı. Şişenin dibi gelinceye kadar türküsünü söylemeye devam eder, sonra da ya kendini sıranın üstüne atar ya da başını masaya koyup, fabrikanın düdüğü ötene kadar öylece uyurdu. Köpek de onun yanında yatardı.

Vlasov beş gün boyunca yatakta kıvranarak fıtıktan öldü. Beş gün boyunca gözlerini sımsıkı yumup, dişlerini gıcırdatarak yatakta bir o yana bir bu yana döndü durdu. Ara sıra karısına, "Fare zehiri getir, zehirle beni..." diyordu.

Doktor lapa konulmasını, ama hemen o gün hastaneye kaldırılıp ameliyat edilmesini söyledi.

Mihail, "Defol git, pislik! Kendi kendime ölürüm ben!" diye homurdandı.

Doktor gittikten sonra karısı, ameliyat olması için yalvarıp yakarınca, o yumruğunu sıkıp kadını tehdit etti:

"İyileşirsem, bu senin için hiç de iyi olmaz!"

Bir sabah, fabrikanın düdüğü işçileri işlerinin başına çağırdığı bir sırada öldü. Tabuta konulduğunda kaşları çatık, ağzı açık duruyordu. Cenazesinde karısı, oğlu, köpeği, fabrikadan atılmış ayyaş ve hırsız ihtiyar Danilo Vesofçikof ve mahalleli birkaç yoksul adam vardı. Karısı sessizce biraz ağladı, oğlu hiç ağlamadı. Sokakta tabuta rastlayanlar durup haç çıkardılar. Birbirlerine, "Pelagiya kim bilir ne kadar sevinmiştir öldüğüne..." diye takıldılar. Bazıları da, "O ölmedi, geberdi..." diye düzeltiyorlardı.

Tabut toprağa verilince herkes dağıldı gitti, ancak köpek orada kaldı ve nemli toprağa oturup sessizce mezarı kokladı durdu. Birkaç gün sonra da kim bilir kim tarafından orada öldürüldü.

II

Babası öldükten iki hafta sonra bir pazar günü Pavel, eve zil zurna sarhoş geldi. Sallana sallana masanın başına giderek, bir zamanlar babasının yaptığı gibi yumruğunu masaya vurup anasına seslendi.

"Yemek nerde!"

Anası, oğlunun yanına oturup başını göğsüne doğru çekerek ona sarıldı. Pavel onu iteleyip bağırdı:

"Hadi ana, çabuk ol!"

Anası, onun engelleme çabasıyla çok kolay başa çıkarak üzgün ve sevecen bir sesle, "Ah seni kaz kafalı seni!" diye mırıldandı.

"Babamın piposunu getir, tütün içeceğim."

Bu, Pavel'in ilk sarhoş oluşuydu. Votka vücudunu sarsmış, ama bilincini köreltememişti, kafasında bir soru dönüp duruyordu:

"Sarhoş ha? Ben, sarhoş?"

Annesinin okşamaları aklını karıştırıyor, hüzünlü bakışları içine dokunuyordu. İçinden ağlamak geliyordu ve bu duyguyu bastırmak için, olduğundan daha sarhoşmuş gibi görünmeye çalışıyordu.

Anası, onun terden sırılsıklam olmuş darmadağın saçlarını okşayarak, kısık bir sesle, "Neden yaptın bunu? Böyle yapmamalıydın..." dedi.

Pavel'in midesi bulanmaya başladı. Üst üste kustuktan sonra anası onu yatağına yatırıp solgun alnına ıslak bez koydu. Pavel hafifçe kendine gelir gibi oldu, ancak etrafında ne varsa dönüyor, gözkapakları ağırlaşıyordu. Ağzında pis, acı bir tat vardı. Kirpiklerinin arasından anasının yüzünü görüyor ve kopuk kopuk düşünüyordu:

"Demek ki benim için henüz erken. Başkaları içtiğinde böyle olmuyorlar, benim ise midem çok kötü bulanıyor..."

Annesinin tatlı sesi sanki uzaklarda bir yerlerden geliyordu:

"İçmeye başlarsan bana nasıl bakarsın?.."

"Herkes içiyor..."

Anası içini çekti. Oğlu haklıydı, insanların meyhaneden başka eğlenecekleri yerleri olmadığını biliyordu. Buna rağmen, "Sen gene de içme!" dedi. "Baban senin yerine de yeterince içti, bana yeterince çektirdi. Sen bari anacığına acı."

Pavel, annesinin ağzından dökülen bu yalvaran, tatlı sözleri dinlerken, her an kocasından dayak yemeye hazır yaşamış bu kadının silik ve sessiz hayatını düşündü. Babasıyla karşılaşmamak için eve çok geç geliyordu; anasını neredeyse unutmuştu. Yavaş yavaş kendine geldiği o an, dikkatle ona baktı.

Uzun boylu, hafif kambur bir kadındı. Ağır işlerde çalışmaktan ve kocasından yediği dayaklardan yıpranmış bedeni, sanki bir şeylere çarpmaktan sakınır gibi yan yan ve sessizce hareket ediyordu. Kırışıklıklarla dolu, hafif şişkin, geniş yüzünde mavi gözler ışıyordu. Gözlerinde, mahallenin çoğu kadınında olduğu gibi bir ürkeklik, bir hüzün dolaşıyordu. Sağ kaşının üzerindeki derin yara izi, kaşını biraz yukarı kaldırmıştı, bu durum sağ kulağını da biraz yukarıda duruyor gibi gösteriyor ve yüzüne, sanki her an kulağını dikmiş, bir şeyleri dinliyor gibi bir ifade veriyordu. Simsiyah gür saçlarının arasında birçok beyaz tel parlıyordu. Her halinden sevecenlik, hüzün ve uysallık yayılıyordu.

Gözlerinden yanaklarına usul usul yaşlar dökülüyordu.

Pavel alçak, yalvaran bir sesle, "Ağlama anacığım," dedi. "Bana içecek bir şey getir!"

"Olur, sana biraz buzlu su getireyim."

Ama ana suyu getirdiğinde oğlu uyumuştu. Birkaç dakika oğlunun başında nefesini tutarak öylece durdu. Maşrapa elinde titriyor, suyun içindeki buzlar tıngırdıyordu. Kabı masanın üzerine bırakarak, aziz resimlerinin önünde sessizce diz çöktü. Pencerenin ardında sarhoş bir yaşamın sesleri yankılanıyordu: Karanlık, nemli güz gecesinin havasında bir akordeon ulurcasına çınlıyor, avaz avaz bir şarkı ona eşlik ediyordu.

Başka birisi kaba saba küfürler savuruyor, kadınların telaşlı bağırışları bunlara karışıyordu.

Artık Vlasov'ların küçük evinde hayat daha sakin, mahallenin diğer evlerindekinden daha farklı geçiyordu.

Evleri, mahallenin kıyısında, bataklığa doğru inen ve fazla yüksek olmayan bayırın ucundaydı. Ananın odası mutfaktan ince bir bölmeyle ayrılmıştı. Burası evin üçte birlik kısmını kaplıyordu. Üçte ikilik diğer kısımda ise iki pencereli, dört köşe bir oda bulunmaktaydı. Odanın bir köşesinde Pavel'in yatağı, diğer köşesinde ise iki sıra ve bir masa vardı. Birkaç sandalye, çamaşırlarını koydukları bir komodin ve onun üzerinde bir ayna, bir sandık, duvarda birkaç aziz resmi ve bir duvar saati bütün eşyalarıydı.

Pavel de yaşıtlarının yaptığı her şeyi yapıyordu. Kendisine bir akordeon, yakası kolalı bir gömlek, bir boyun bağı, bir çift lastik ayakkabı ve baston almıştı. Dış görünüşüyle yaşıtlarından faksızdı. Gece eğlencelerine katılıyor, kadril[2] ve polka[3] gibi dansları öğreniyor, tatil günleri eve sarhoş dönüyor, ancak her defasında votka kendisine çok sıkıntı veriyordu. Sabah sapsarı bir yüzle, midesi ve boğazında bir yanmayla ve kötü bir baş ağrısıyla uyanıyordu. Böyle sabahlarda üzgün görünüyordu.

Bu sabahlardan birinde annesi, "Nasıl, dün gece iyi eğlendin mi?" diye sordu.

Pavel, ona iki karış suratla ve homurtulu bir sesle karşılık verdi:

"Sıkıntıdan patlayacaktım! Herkes makine gibiydi. Balık avlamayı denesem ya da bir tüfek alsam daha iyi olacak sanırım."

Pavel fabrikada büyük bir hevesle çalışıyor, hiç işe gitmemezlik yapmıyor, hiç para cezası almıyordu. Sessiz sakin bir gençti ve anasınınki gibi iri mavi gözleri hoşnutsuz bir ifadeyle bakardı. Balık avlamaya gitmedi, tüfek de almadı, ancak arkadaşlarının tutturduğu yoldan da yavaş yavaş uzaklaştı. Artık gece eğlencelerine daha seyrek katılıyor, tatil günleri bir yerlere gitmesine rağmen akşamları eve ayık geliyordu. Anası hissettirmeden onu dikkatle izliyor, oğlunun yüzünün giderek daha sert bir ifadeye büründüğünü, bakışlarının giderek daha ciddileştiğini fark ediyordu. Sanki için için bir şeye kızıyor ya da bir hastalık içini kemiriyor gibiydi.

Önceden arkadaşları eve onu görmeye gelirlerdi, ancak sürekli evde bulamadıkları için sonunda gelmez oldular. Ana, oğlunun fabrikadaki diğer gençler gibi davranmamasından hoşnuttu. Ancak, onun bu yaşamın akışından bilinçli ve ısrarlı bir şekilde uzaklaştığını görünce de içinde belirsiz bir kaygı uyanıyordu.

Arada bir, "Pavel'ciğim, hasta değilsin ya?" diye soruyordu.

"Hayır, değilim!" diye yanıt veriyordu Pavel.

"Öyle zayıfladın ki!"

Oğlan sesini çıkarmıyordu.

Ana ile oğul pek fazla konuşup görüşmüyorlardı. Sabahları Pavel çayını sessizce içip işine gidiyor, öğle vakti eve gelip yemeğini yiyor, anasıyla havadan sudan konuşuyor, sonra çıkıp akşama kadar tekrar yok oluyordu. Akşam eve döndüğünde titizlikle elini yüzünü yıkayıp yemeğini yiyor ve geç saatlere kadar kitap okuyordu. Tatil günleri evden sabahın erken saatlerinde çıkıyor ve gecenin geç saatlerinde dönüyordu. Anası, onun şehre, tiyatroya gittiğini biliyordu, ancak şehirden kimse onu ziyarete gelmiyordu. Anasına artık Pavel daha az konuşmaya başlamış gibi geliyordu. Ayrıca da anlamadığı yeni yeni sözcükler kullanıyor ve alışılmış kaba ve sert sözcükleri kullanmayı bırakıyordu. Davranışlarında da birçok değişiklik anasının dikkatini çekiyordu. Züppelikten vazgeçmiş, vücudunun ve giysilerinin temizliğine özen göstermeye başlamıştı. Daha özgür ve daha rahat davranıyor, daha sevecen görünüyordu. Anası bu değişiklikleri merak ve ilgiyle izliyordu. Anasına karşı davranışları da değişmişti. Arada bir evi süpürüyor, tatil günleri yatağını kendisi düzeltiyor, ona yardımcı olmaya çalışıyordu. Oysa mahalledeki gençlerin hiçbiri bunları yapmıyordu.

Pavel bir gün eve elinde bir tabloyla geldi ve duvara astı. Tabloda konuşarak yürüyen cesur görünüşlü üç adam vardı.

Pavel bu tabloyu anasına, "Bu tablo İsa'nın öldükten sonra dirilip, Emmaus'a gidişini gösteriyor!" diye açıkladı.

Ana tabloyu beğendi, içinden ise, "İsa'yı sayıyorsun da kiliseye gitmiyorsun..." diye geçirdi.

Pavel'in getirdiği kitaplar, bir marangoz arkadaşının yaptığı güzel kitap rafını gittikçe dolduruyor, odanın görünüşü hoş bir hal alıyordu. Pavel anasına "siz" diye hitap eder, "Anacığım" derdi. Ancak bazen tatlı tatlı, "Ana, sakın endişelenme, bugün gecikeceğim..." deyiveriyordu.

Ana bundan hoşlanıyor, oğlunun sözlerinde bir ciddiyet ve güç hissediyordu.

Ancak gün geçtikçe daha fazla telaşa kapılıyor, bir türlü açığa çıkmayan olağandışı bir şeylerin önsezisi yüreğinde kıpırtılara neden oluyordu. Bazen oğlunun halinden tedirgin oluyor, "Herkes insan gibi, bu ise bir rahip gibi yaşıyor. Öylesine ciddi ki... Yaşına uygun davranmıyor," diye düşünüyordu. Bazen de içinden, "Acaba birine âşık mı oldu?" diye geçiriyordu.

Ancak buna pek aklı yatmıyordu. Böyle işler para harcamak gerektirirdi, o ise bütün kazandığını getirip anasının eline veriyordu.

Bu şekilde günler, aylar derken, iki yıl, sürekli artan kuşku ve düşüncelerle sessiz ve tuhaf bir şekilde akıp geçti.

Bir akşam yemeklerini yedikten sonra Pavel perdeyi örtüp, duvara bir lamba asarak bir köşeye çekilip okumaya koyuldu. Anası mutfaktaki işlerini bitirince çekingen bir tavırla oğlunun yanına geldi. Oğlu başını okuduğu kitaptan kaldırıp, soran gözlerle anasına baktı. Anası, "Yok bir şey Pavel'ciğim, şöyle bir bakayım dedim..." dedi ve şaşkın hareketlerle dönüp hızla odadan çıktı. Mutfağa gidince bir süre orada öylece düşünceli düşünceli ayakta durdu, sonra güzelce ellerini yıkayıp tekrar oğlunun yanına gitti.

Kısık bir sesle, "Senin böyle durmadan ne okuyup durduğunu merak ettim..." dedi.

Pavel elindeki kitabı bırakarak, "Gel otur şöyle anacığım," dedi.

Anası, onun yanına oturup, önemli bir şeyler duyma beklentisi içinde bütün dikkatiyle durdu. Oğlu onun yüzüne bakmaksızın, alçak ve çok ciddi bir sesle konuştu:

"Yasak kitaplar okuyorum. Bu kitaplarda, bizimle, yani işçilerle ilgili gerçekler yazılı. Gerçekleri yazdıkları için de yasaklıyorlar. Gizlice

basılıyor ve bunları bende bulurlarsa hapse atarlar, sadece gerçeği öğrenmek istediğim için, anlıyor musun?"

Anası nefes almakta zorlanmaya başlamıştı. Fal taşı gibi açılmış gözlerle oğluna bakıyordu; onu değişmiş ve yabancı buldu. Sesi her zamankinden farklıydı, daha tok, daha kısık ve ahenkliydi. Konuşurken bıyıklarıyla oynuyor ve tuhaf tuhaf yan tarafta bir yerlere bakıyordu. Ananın yüreğine bir korku düştü, onun için üzüldü.

"Neden böyle şeylerle uğraşıyorsun Pavel' ciğim?" diye sordu.

Pavel gözlerini annesine çevirip alçak bir sesle, ama rahat bir ifadeyle, "Gerçekleri bilmek istiyorum," dedi.

Sesi kısık ama oldukça sertti, gözlerinde inatçı bir kıvılcım parıldıyordu. Ana, oğlunun kendini, asla vazgeçmeyecek bir kararlılıkla, gizli ve ürkütücü bir şeye adadığını hissetti. Her şey yaşamda kendisine düzeltilemez olarak görünmüş, düşünmeden boyun eğmeye alışmıştı. Şu anda da kalbindeki acı ve üzüntüyle, söyleyecek bir söz bulamadan, sessizce ağlıyordu.

Pavel yumuşak bir sesle, "Lütfen ağlama!" dedi. Oğlunun bu sözleri ona bir vedalaşma gibi geldi.

Oğlu aynı yumuşak sesle konuşmasını sürdürdü:

"Yaşadığımız hayatı bir düşünsene! Kırk yaşına geldin, ama gerçekten yaşadın mı? Babam seni hep döverdi, bunun nedenini yeni yeni anlıyorum, aslında o, neden kaynaklandığını anlamadığı kendi acısını ezmeye çalışıyormuş. Tam otuz yıl çalıştı, işe başladığında tüm fabrika iki binadan ibaretti; şimdi ise tam yedi binası var!"

Ana, oğlunu korku ve ilgiyle dinliyordu. Oğlunun güzel gözleri alev alev yanıyordu. Masaya dayanarak anasına iyice yaklaşmış ve gözyaşlarıyla ıslanmış yüzüne, kafasında biçimlendirdiği şekilde, adalet üzerine ilk nutkunu atıyordu. Gençliğin verdiği enerjiyle, bildiklerinin doğruluğundan tamamıyla emin ve övünen bir öğrencinin coşkusuyla, bütün öğrendiklerini anlatıyordu. Aslında bu konuşmayı anasını ikna etmekten çok, kendisini denemek için yapıyordu. Arada bir aradığı sözcüğü bulamadığında durup

anasına bakıyor, onun gözyaşlarının ardında güçlükle ışıldayan iyilik dolu gözlerini; bu gözlerdeki şaşkınlık ve korkuyu görüyordu.

Onun bu hali Pavel'i üzdü ve o zaman anasının yaşantısından söz etmeyi gerekli görerek, "Şimdiye kadar yaşamdan ne zevk aldın, hayatında anımsamaya değer ne var?" diye sordu anasına.

Anası içinde daha önce hiç tatmadığı hem acı hem tatlı bir duyguyla üzgün üzgün başını sallıyordu. Kendi yaşamıyla ilgili böyle sözleri ilk kez duyuyor ve yüreğinde, çok uzaklarda kalan gençliğin çoktandır uyuklayan bulanık düşünceleri uyanıyor, hoşnutsuz bir yaşamın sönük duyguları alevlenmeye başlıyordu. Kendisi de arkadaşlarıyla uzun uzun yaşamdan söz ediyor, ama bunlar hep yakınma sözleri oluyordu. Hiçbiri yaşamın kendileri için neden bu kadar zor olduğunu açıklayamıyordu. Şu anda ise oğlu bakışlarıyla, sözleriyle yüreğine kadar sokulmuş, yüreğini kıvançla doldurarak, yaşamının bütün acılarını dile getiriyor ve onun için üzülüyordu.

Analara acınmaz. O, bu gerçeği biliyordu. Oğlunun, kadınların yaşamına dair söylediği ne varsa hepsi acı birer gerçekti. Ana, göğsünde hiç alışkın olmadığı duyguların sıcaklığını hissediyordu.

Oğlunun sözünü kesip, "Ne yapmak niyetindesin?" diye sordu.

"Doğruları öğrenmek ve bunu başkalarına da öğretmek!" diye karşılık verdi Pavel. "Biz işçiler, yaşamın bizler için neden bu kadar zor olduğunu öğrenmeli ve anlamalıyız."

Ana, oğlunun mavi gözlerinde her zaman gördüğü ciddi, katı bakışların yerine, şu anki yumuşacık ışıltıyı görmekten zevk duyuyordu. Hâlâ gözlerinin ucunda yaşlar titreştiği halde dudaklarında sevinçli bir gülümseme belirdi. Yüreğinde iki karşıt duygu kıpırdanıp duruyordu: Bir yandan oğlunun yaşamın acılarını bunca iyi anlayabildiği için övünüyor, bir yandan da onun pek toy olması, herkesin konuştuğu gibi konuşmaması, herkesin kabullendiği bir yaşama tek başına karşı koymayı düşünmesi endişe veriyordu. Ama, karşısında büyük bir anlayış gördüğü oğlundan duyduğu hazzın yok olmasından korktuğu için bunu söylemekten vazgeçti.

Pavel, anasının yüzündeki sevgiyi, ilgiyi ve tebessümü gördükçe aklındakileri ona anlatabildiğini düşünerek anlatım gücüyle gururlanıyor ve

kendine olan güveni artıyordu. Coşku içinde bazen gülerek, bazen kaşlarını çatarak konuşuyor, bazen sesi kızgınlıkla çınlıyordu.

Anası bu kızgın sözleri duydukça gözlerini korkuyla açarak, "Gerçekten mi Pavel'ciğim?" diye soruyordu.

"Gerçekten!" diye karşılık veriyordu Pavel sert ve kendinden emin bir sesle. Halkın iyiliği için çalışan adalet savaşçılarını, halk düşmanlarının nasıl yabani hayvanlar gibi yakalayıp zindanlara kapattıklarını anlatıyordu.

Pavel coşkuyla, "Ben bu insanlardan birkaçını tanıyorum, dünyanın en iyi insanları!" diyordu.

Bu insanlar, ananın yüreğine korku salıyor ve tekrar tekrar, "Gerçekten mi?" diye sormak istiyordu. Ancak buna cesaret edemiyor ve bu tehlikeli fikirleri oğlunun kafasına sokan, tanımadığı bu insanların öykülerini sessizce dinliyordu.

Sonunda, "Neredeyse sabah olmak üzere, artık yatıp biraz uyusan, işe gideceksin," dedi oğluna.

Pavel, "Haklısın, hemen yatıyorum," dedi ve anasına doğru biraz eğilerek, "söylediklerimi anladın mı?" diye sordu.

Anası, "Evet, anladım," dedi içini çekerek. Sonra gözlerinden yaşlar boşandı ve hıçkırıklara boğularak ekledi: "Mahvolacaksın diye korkuyorum."

Pavel ayağa kalkıp, odanın içinde biraz dolaştı ve sonra anasına, "Sana her şeyi anlattım, artık neler yaptığımı, nerelere gittiğimi biliyorsun, senden rica ediyorum: Beni seviyorsan anam, bana engel olmaya kalkma!" dedi.

"Ah Pavel'ciğim," dedi anası. "Belki de bunları hiç bilmesem daha iyi olurdu."

Oğlu, onun ellerini avuçlarının arasına alarak sıkıca tuttu.

Oğlunun coşkuyla söylediği "anam" sözcüğü ve ellerini böyle farklı bir şekilde tutması heyecanlandırmıştı onu.

Kesik kesik konuşarak, "Sana engel olacak değilim, ama sen kendine dikkat et!" dedi.

Oğlunun neye dikkat etmesi gerektiğini kendisi de bilmiyordu.

"Gittikçe zayıflıyorsun," diye ekledi.

Sonra da oğlunun güçlü, güzel bedenine şefkatle bakarak yavaşça, "Tanrı sana yardım etsin," dedi. "Dilediğin gibi yaşa, seni engellemeye kalkacak değilim. Yalnız senden rica ediyorum, insanlardan sakın, onlarla konuşurken dikkatli ol. İnsanlar birbirlerinden nefret ederler, bu yüzden onlardan çekinmek gerekir. İnsanlar hırslıdır, birbirlerini kıskanır, kötülük yapmaktan zevk alırlar. İçyüzlerini açığa çıkarmaya veya onlar hakkında hüküm vermeye kalkışırsan senden nefret eder ve seni mahvetmek için ellerinden ne gelirse yaparlar."

Pavel kapıda dikilmiş annesinin endişeli nutkunu dinliyordu. Sözlerini bitirince anasına gülümseyerek karşılık verdi:

"Haklısın, insanlar kötüdür. Ama ben yeryüzünde bir adaletin var olduğunu öğrendiğimden beri gözüme daha iyi görünmeye başladılar!.."

Gülümseyerek devam etti:

"Bunun nasıl olduğunu ben de fark etmedim. Küçükken herkesten korkardım, büyüdükçe bu korku nefrete dönüştü. Herkesten farklı farklı, birçoğundan bilmediğim nedenlerle nefret ediyordum, bu kadar basitti. Şimdi ise hepsi gözüme çok farklı görünmeye başladılar. Şimdi sanki onlara acıyor gibiyim. Ne olduğunu tam anlayamıyorum, ama içinde yüzdüğümüz pislikten hepsinin sorumlu olamayacağını anladıktan sonra yüreğim yumuşadı..." Pavel içinden gelen bir sesi dinlermiş gibi sustu, sonra düşünceli düşünceli, "İşte bu, adaletin soluğu!.." diye ekledi.

Anası ona bir göz attı ve alçak bir sesle, "Tanrı seni korusun! Üzerine tehlikeli bir değişiklik gelmiş," dedi.

Pavel uyuyunca anası usulca yatağından kalkıp onun yanına geldi. Oğlu sırtüstü yatıyor, beyaz yastığın üzerindeki inatçı, sert, esmer yüzü açık seçik fark ediliyordu. Ana ellerini göğsüne bastırmış, üzerinde gecelikle başucunda dikiliyor, gözlerinden yanaklarına iri iri damlalar süzülüyor ve dudakları hafifçe kıpırdıyordu.

III

Ana ile oğul, yaşamlarını yine sessizce sürdürdüler, artık birbirlerine hem daha yakın hem daha uzaktılar.

Hafta ortasına denk gelen bir yortu günü Pavel evden çıkarken anasına, "Bu cumartesi şehirden bazı adamlar gelecek," dedi.

Anası, "Kimmiş o adamlar?" diye sordu.

"Kimi bizim mahalleden, kimi şehirden."

"Şehirden mi?" diye tekrarladı anası ve aniden hıçkırıklara boğuldu.

Bu Pavel'in canını sıkmıştı.

"Neden böyle davranıyorsun anacığım?" diye sordu.

Anası önlüğüyle gözlerinin yaşını sildi:

"Ne bileyim, sanki..."

"Korkuyor musun yoksa?.."

Anası, "Evet, öyle..." diye itiraf etti. "Evet. Şehirliler... Neyin nesi... Belli olmaz ki..."

Pavel, ona doğru eğilerek, tıpkı bir zamanlar babasının yaptığı gibi sert bir sesle azarladı.

"Hepimizi mahveden de bu korku zaten. Bize, bu korkaklığımızdan yararlanarak hükmediyorlar ve bizi gittikçe daha çok korkutuyorlar."

Bakışlarını anasından çevirirken, "Korksan bile bizim evde toplanacağız," diye bağırdı.

Anası üzgün bir sesle, "Kızma ne olursun," dedi. "Nasıl korkmam ki! Hayatım hep korku içinde geçti, korku ruhuma işlemiş!"

Pavel sevecen bir sesle, "Affet beni, başka türlüsü mümkün değil!" dedi ve çıktı gitti.

Eve birtakım tanımadığı, korkunç insanların geleceğini düşündükçe, ananın yüreği deli gibi çarpıyordu. Üç gün boyunca korku içinde bekledi. Oğluna tuttuğu yolu gösterenler bu adamlardı.

Pavel cumartesi akşamı işten gelince yıkanıp üzerini değiştirdi ve dışarı çıkmaya hazırlanırken anasına, "Gelen olursa hemen döneceğimi söyle ve sakın korkma..." dedi.

Anası yığılırcasına sandalyeye oturuverdi.

Pavel kaşlarını çatarak anasına bakıp, "Sen de istersen bir yerlere gidersin, ha?" dedi.

Ana bu sözlere gücendi ve başını "hayır" anlamında salladı.

"Hayır! Neden gidecekmişim?" dedi.

Kasım ayının son günleriydi. Bütün gün donmuş toprağa yağan ince, kuru kar sokakta yürüyen Pavel'in ayaklarının altında gıcırdıyordu. Evin camlarına sanki birileri onları gözetlermiş gibi zifiri bir karanlık yapışmıştı. Ana, oturduğu sandalyede ellerine dayanmış, gözleri kapıda bekliyordu...

Sanki acayip kılıklı bazı kötü adamlar karanlıkta çevreyi kolaçan ederek, dört bir yandan eve doğru yaklaşıyorlarmış gibi hissediyordu. Sanki birisi iyice eve sokulmuş, elleriyle duvarı yokluyordu.

Bir ıslık sesi geldi. Endişeli ve düşünceli biri sanki birini arıyormuş gibi eve doğru yaklaşıyordu. Daha da yaklaştı. Kapı tahtasına sinmiş gibi, birden kayboluverdi. Kapı önünde ayak sesleri duyuldu. Ana irkildi ve gözlerini heyecanla iri iri açarak ayağa fırladı.

Kapı açıldı. İçeriye önce kürk kalpaklı bir baş uzandı, sonra uzun bir vücut eğilerek kapıdan içeriye girdi, sağ kolunu ağır ağır kaldırdı, gürültüyle soluyarak, samimi ve rahat bir sesle, "Merhaba!" dedi.

Ana bir şey söylemeden başıyla karşılık verdi.

"Pavel daha gelmedi mi?"

Adam yavaş hareketlerle kürklü paltosunu çıkardı, ayaklarını bir bir kaldırarak üzerlerinde biriken karları kalpağıyla vurarak silkeledi ve kalpağını bir kenara fırlatıp attı. Uzun bacaklarının üzerinde yaylanarak

odaya geçti. Sandalyenin birine yanaşıp sanki sağlamlığından emin olmak ister gibi baktıktan sonra oturdu ve ağzını eliyle kapayarak uzun uzun esnedi. Kafasının oldukça düzgün, yuvarlak bir şekli vardı; saçları kısa, sakalı tıraşlı, bıyıkları uzun ve sarkıktı. Odayı kurşuni gözleriyle dikkatle süzerek sandalyenin arkasına dayanıp bacak bacak üstüne attı:

"Bu ev sizin mi, yoksa kiracı mısınız?" diye sordu.

Ana onun karşısına geçip oturdu ve "Kiracıyız," dedi.

"Pek iyi bir yer sayılmaz," dedi adam.

Ana usulca, "Pavel'ciğim hemen gelecek, azıcık bekleyin!" dedi.

Adam oldukça rahat bir şekilde, "Bekleyeceğim zaten!" diye karşılık verdi.

Adamın davranışlarındaki rahatlık, sesindeki yumuşaklık ve yüzündeki sadelik anaya güven verdi. Adam, ona açık yüreklilikle bakıyor, gözlerinin derinliklerinde neşeli parıltılar oynaşıyordu. Uzun bacakları ve kaba, kambur bedeninin tümünde neşeli, sıcak bir şeyler vardı. Üzerine mavi bir ceket ve paçalarını çizmelerinin içine soktuğu, şalvarımsı, siyah bir pantolon giymişti. Ana ona, kimin nesi olduğunu, nereden geldiğini ve oğlunu ne zamandır tanıdığını sormayı düşünüyordu ki, adam sandalyenin üzerinde sallanarak soruverdi:

"Söylesenize anacığım, alnınızı böyle yaran kim?"

Adam bu soruyu gülümseyerek, tatlı bir sesle sormuştu. Ancak yine de bu soru anayı incitmişti. Dudağını bükerek zoraki bir incelikle, "Bu sizi neden ilgilendiriyor?" diye sordu.

Adam tüm gövdesiyle ona doğru eğilerek, "Gücenmeyin sakın!" dedi. "Analığımın alnında da tıpkı böyle bir yarık vardır da o yüzden sordum. Bunu kunduracı sevgilisi, kundura kalıbıyla yapmıştı ona. Analığım çamaşırcılık yapıyordu. Beni evlat edindikten sonra o ayyaşı nereden bulduysa başına sarmıştı. Adam onu çok döverdi, benim de korkudan ödüm patlardı."

Ana, adamın açık yüreklilikle söylediği bu sözler karşısında eziklik hissetti ve Pavel'in, bu tuhaf adama soğuk davrandığı için kendisine

kızabileceğini düşünüp suçlu suçlu gülümseyerek, "Gücendiğimden değil," dedi, "siz böyle aniden soruverince... Bu yara bana kocamın armağanıdır. Tanrı katında rahat uyusun... Siz Tatar mısınız?"

Adam ayağını sallayarak ağzı kulaklarına varıncaya kadar güldü. Sonra ciddileşerek, "Hayır, Tatar değilim," dedi.

Ana adamın dalga geçtiğini anladı ve gülümseyerek açıkladı:

"Konuşmanız biraz farklı geldi de..."

Adam neşeyle başını sallayarak, "Benim konuşmam Ruslarınkinden daha güzeldir," diye karşılık verdi. "Kanyev köyündenim, Ukrayna taraflarından."

"Çok oldu mu buraya geleli?"

"Yaklaşık bir yıl kentte kaldım, bir aydır da buradaki fabrikada çalışıyorum. Fabrikada çok iyi insanlar var, oğlunuz gibi."

Bıyıklarıyla oynayarak, "Buraya yerleşmeyi düşünüyorum," diye ekledi.

Pelagiya bu adamı sevmişti. Oğlu için söylediği güzel sözlere karşılık vermek ister gibi, "Çay içersiniz, değil mi?" dedi.

Adam omuz silkti.

"Tek başıma mı? Yok, hayır, diğerleri de gelince lütfen."

Konuk, ananın yarasına parmak basmıştı. İçinden, "Umarım hepsi böyledir!" diye diledi.

Kapının ardından yine ayak sesleri geldi, kapı açıldı. Ana yerinden kalktı ve şaşkınlıkla bakakaldı. Gelen ufak tefek, basit görünüşlü, kabarık kumral saçlı bir kızdı.

Kız usulca, "Geciktim mi yoksa?" diye sordu.

Kanyev'li oturduğu yerden, "Hayır, gecikmediniz!" diye seslendi. "Yürüyerek mi geldiniz?"

"Elbette! Merhaba! Siz Pavel'in annesi olmalısınız. Benim ismim Nataşa."

Ana, "Baba adınız?" diye sordu.

"Vasiliyevna. Sizinki nedir?"

"Pelagiya Nilovna."

"Böylece tanışmış olduk."

"Öyle!" dedi ana ve içini çekerek, yüzünde bir tebessümle kızı süzdü.

Kanyev'li, kıza soyunmasına yardım ederek sordu:

"Hava çok mu soğuk?"

"Kırlar çok soğuk, rüzgâr kötü esiyor!"

Kızın akıcı, hoş bir sesi vardı. Üzerini çıkardıktan sonra soğuktan kızarmış elleriyle yanaklarını ovarak, ayakkabısının topuklarını hızla yere vurarak odaya girdi.

Ana içinden, "Lastikleri de yok kızcağızın!" diye geçirdi.

Kız titreyerek, "Dondum, çok üşüdüm," diyordu.

Ana, "Ben size hemen çay hazırlarım!" diyerek mutfağa koştu.

Ananın içinde, bu kızı eskiden beri tanıyormuş gibi bir his vardı ve ona karşı yüreğinde sanki bir anne sevgisi duyuyor ve yüzünde bir tebessümle odadaki konuşmaları dinliyordu.

Kız, "Üzgün görünüyorsunuz Nahodka!" diyordu.

Ukraynalı kısık sesle yanıt veriyordu:

"Ne bileyim... Şu dul kadının gözleri ne de güzel, anneminkiler de böyle güzel miydi acaba, diye düşünüyorum. Annemi sık sık düşünürüm ve bana hâlâ hayattaymış gibi gelir."

"Ama siz, onun öldüğünü söylemiştiniz."

"Ölen analığımdı, benim sözünü ettiğim öz annem. İçimde sanki annem Kiev'de bir yerlerde dilencilik yapıyormuş, votka içiyormuş ya da polisler sarhoş annemi dövüyormuş gibi bir his var."

Ana, "Ah, iyi kalpli insan!" diye düşünerek derin derin nefes aldı.

Nataşa heyecanlı, alçak bir sesle bir şeyler söyledi.

Sonra tekrar Kanyev'linin sesi duyuldu:

"Siz daha pek toysunuz yoldaş! Doğurmak kolay değildir elbette, ama insana iyiliği öğretmek daha da zordur."

"Bakın hele!" dedi ana kendi kendine ve ona tatlı sözler söyleme isteği duydu. Ama tam o sırada kapı açıldı ve herkesin insanlardan kaçan biri olarak tanıdığı, eski hırsız Danilo'nun oğlu Nikola Vesofçikof içeri girdi. Her zaman asık bir yüzle insanlardan uzak durur ve insanlar da onun bu haliyle dalga geçerdi.

Ana şaşkın şaşkın, "Bir şey mi istiyorsun Nikola?" diye sordu.

Nikola koca elleriyle çiçekbozuğu yüzünü ovuşturarak, selam vermeden, "Pavel evde mi?" diye sordu.

"Hayır," dedi ana.

Vesofçikof odaya doğru bakıp, "Merhaba..." diyerek içeri girdi.

Ana, ona biraz düşmanca bakarak, "Bu da mı onlardan?" diye düşündü. Nataşa'nın ona neşeyle elini uzattığını görünce de şaşırıp kaldı.

Az sonra çocuk sayılabilecek yaşta iki genç daha geldi. Ana bu gençlerin birini tanıyordu. Çoktandır fabrikada çalışan Sizof'un yeğeni Fedor'du bu. Kıvırcık saçlı, geniş alınlı, üçgen yüzlü bir gençti. Diğer düz saçlı delikanlı basit görünüşlü biriydi, ana onu tanımıyordu, ama ürkütücü bir görünüşü yoktu. Sonunda Pavel de yanında kendisinin de tanıdığı iki fabrika işçisi gençle birlikte geldi.

Anasına tatlı bir dille, "Semaveri hazırladın, değil mi? Çok teşekkür ederim!" dedi.

Ana neden kaynaklandığını kestiremediği bir minnet duygusunu nasıl ifade edeceğini bilemeyerek oğluna, "Biraz votka satın alalım mı ha?" diye önerdi.

Oğlu, ona tatlı tatlı gülümseyerek, "Buna gerek yok!" dedi.

Ananın aklından, oğlunun kendisiyle dalga geçmek için, toplantıyı özellikle kendisine tehlikeli gösterdiği geçti.

Usulca, "Tehlikeli dediğin insanlar bunlar mıydı?" diye sordu.

"Evet, öyle!" diyerek arkadaşlarının yanına geçti Pavel.

Ana, "Ah, sen yok musun," diyerek şefkatle arkasından baktı ve içinden, "Hâlâ bir çocuk!" diye geçirdi.

Ana kaynayan semaveri odaya getirdiğinde, konuklar masanın başında toplanmışlar, Nataşa elinde bir kitapla, lambanın bulunduğu köşeye yerleşmişti.

"İnsanların neden böyle kötü yaşadıklarını anlamak için..." diyordu Nataşa, Ukraynalı ekledi:

"Ve neden böyle kötü olduklarını anlamak için."

"Onların yaşama nasıl başladıklarına bakmalı."

Ana bir yandan çayı hazırlarken, "Bakın hele!.." diye mırıldandı.

Hepsi sustular.

Pavel kaşlarını çatmış bir halde, "Ne dediniz anacığım?" diye sordu.

"Ben mi?.." diye çevresine bakındı ana. Bütün gözlerin kendisine çevrilmiş olduğunu görünce şaşkın şaşkın açıkladı:

"Şey, ben kendi kendime konuşuyordum öyle, siz işinize bakın!"

Nataşa ve Pavel güldüler.

Kanyev'li, "Çay için teşekkür ederiz ana!" dedi.

Ana, "İçmeden mi teşekkür ediyorsunuz?" dedi ve oğluna dönerek, "Size engel olmuyorum ya?" diye ekledi.

Onu Nataşa yanıtladı, "Nasıl olabilir? Siz evin kadınısınız, hiç konuklarınıza engel olur musunuz?"

Sonra çocukça, yalvaran bir sesle konuştu:

"Anacığım, bana hemen bir çay verir misiniz? Dondum, soğuktan titriyorum! Hele ayaklarım!.."

Ana çabucak, "Elbette kızım, hemen getiririm," dedi.

Nataşa bir bardak çayı bitirdikten sonra derin bir nefes aldı, saçlarını açıp omzuna bırakarak, sarı kaplı, resimli kitabı alıp tekrar okumaya koyuldu. Ana, çayı elinden geldiğince sessiz bir şekilde koymaya çalışıyor, bir yandan da kızın akıcı sesini dinliyordu. Kızın hoş sesi semaverin ince ezgisine karışıyor, yabani hayvanları taşlarla öldüren mağara insanlarının öyküsü, odada bir film şeridi gibi dalgalanıyordu. Masal gibi bir öyküydü bu ve ana şaşkın şaşkın oğluna bakarak, "Böyle bir şey neden yasak olsun!" diye sormak istiyordu. Ancak kısa bir süre sonra öyküyü dinlemeyi bırakıp, oğluna ve diğerlerine fark ettirmeden, birer birer odadakileri incelemeye koyuldu.

Pavel, Nataşa'nın yanında oturuyordu. İçlerinde en yakışıklısı oydu. Nataşa kitaba iyice eğilmiş, sürekli önüne gelen kıvırcık saçlarını geriye atıp duruyordu. Arada bir başını kaldırıp kısık sesle dinleyicilere tatlı tatlı bakarak, bazı şeyler anlatıyordu. Kanyev'li geniş göğsünü masaya dayamış yan gözle etrafındakilere bakarken, bir yandan da kendi bıyıklarının ucunu görmeye çalışıyordu. Vesofçikof ellerini bir köylü gibi dizine dayamış bir halde dimdik oturuyordu. İnce dudaklı, kaşsız çiçekbozuğu yüzü bir maske gibi kıpırtısız duruyor, küçücük gözlerini hiç kırpıştırmadan semaverin parlak yüzeyinde yansıyan kendi görüntüsüne bakıyordu, nefes bile almıyor gibi görünüyordu. Küçük Fedya okunanları içinden tekrarlıyormuş gibi sessizce dudaklarını kıpırdatarak dinliyor, onunla birlikte gelen delikanlı ise dirseklerini dizine, başını da ellerine dayamış gülümsüyordu. Pavel ile birlikte gelenlerden kıvırcık kızıl saçlı, yeşil gözlü olan neşeli görünüyor ve sanki bir şeyler söylemek istiyor gibi sabırsızlıkla kıpırdanıp duruyordu. Açık renk, kısa saçlı olan diğeriyse başını eğmiş, saçlarıyla oynayarak yere bakıyor, yüzü görünmüyordu. Ana, odanın içinde güzel bir şeylerin varlığını hissediyor ama bu güzel şeyin ne olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Nataşa'nın akıcı sesi anaya, kendi gençliğinin gürültülü eğlencelerini, votka içerek, kaba saba konuşup, çirkin şarkılar söyleyen delikanlıları anımsattı. Bu anılar yüreğini üzüntüyle sızlattı.

Kocasının ona evlenme teklif edişi gözlerinin önüne geldi. Kocası, onu bir gece eğlencesinde bir köşeye sıkıştırmış ve öfkeli bir sesle homurdanır gibi

sormuştu:

"Benimle evlenir misin?"

Üzerine abanmış, canını yakarak göğüslerini ezmiş, sıcak nemli soluğunu gürültüyle yüzüne salmıştı.

Bu durum kendisini gücendirmişti, ondan kurtulmaya çalışırken, o yine öfkeyle, "Nereye gidiyorsun, cevap versene!" diye bağırmıştı.

Utancından soluğu tıkanmış, hiçbir şey söyleyememişti.

O sırada birisi koridorda beliriverince onu bırakmış ve "Pazar günü seni isteteceğim!" demişti.

İstetmişti de.

Ana gözlerini kapayarak derin derin iç geçirdi.

O sırada Vesofçikof'un sevimsiz sesi odaya yayıldı:

"Ben insanların nasıl yaşadıklarını değil nasıl yaşamaları gerektiğini bilmek isterim!"

Kızıl saçlı genç, "Evet, asıl önemli olan da bu!" diye onu destekledi.

Fedya, "Ben buna katılmıyorum!" diye itiraz etti.

Tartışma kızıştı, sözler sanki alev gibi parlıyordu. Ana onların ne diye bağırıp durduklarını anlayamıyordu. Yüzler heyecandan al al olmuştu, ama kimse öfkelenip kaba saba sözler etmiyordu.

"Herhalde kızdan çekiniyorlar!" diye düşünüyordu.

Nataşa'nın bütün bu gençlere, birer çocukmuşlar gibi bakan ciddi yüzü ananın hoşuna gidiyordu.

Nataşa, "Yoldaşlar, bir dakika lütfen!" deyince hepsi susup bakışlarını ona çevirdiler.

"Her şeyi bilmemiz gerektiğini söyleyenler haklıdır. Ancak biz kendimizi aklın ışığıyla aydınlatırsak, karanlıktakilerin bizi görmeleri mümkün

olabilir. Her soruya dürüst ve doğru yanıt verebilmeliyiz. Bunun için de bütün gerçekleri ve bütün yalanları bilmeliyiz..."

Kanyev'li başını kızın konuşmasının ritmine uydurarak sallıyordu. Pavel ile gelen işçilerden biri, Vesofçikof ve kızıl saçlı genç bir grup oluşturmuşlardı ve bu durum nedense anaya rahatsızlık veriyordu.

Nataşa susunca Pavel yerinden kalktı ve sakin bir tavırla, "Bizim tek istediğimiz karnımızı doyurmak mı acaba?" diye sordu.

Sonra karşı çıkan üçlü gruba sertçe bakarak kendi sorusunu kendisi yanıtladı:

"Hayır, biz tepemize çöküp gözlerimizi kapayanlara her şeyin farkında olduğumuzu, ahmak olmadığımızı, hayvan olmadığımızı, tek istediğimizin karnımızı doyurmak olmadığını, insanca yaşamak istediğimizi anlatmalıyız! Anlamalılar ki, boynumuza taktıkları bu boyunduruk, akılca onlarla yarışmamıza ve onları yenmemize engel değildir!.."

Anası onu dinledikçe göğsü gururla kabarıyor, oğlunun konuşması karşısında hayranlık duyuyordu.

Kanyev'li, "Tok insan bulmak kolaydır ama namuslu insan bulmak zordur!" diye söze karıştı. "Bizim görevimiz bu kokuşmuş bataklığın üzerinde güzel bir geleceğe köprü kurmaktır!"

Vesofçikof boğuk bir sesle atıldı:

"Kavga gelip dayandığı zaman ellerin yarasını saracak zaman bulunmaz!"

Ukraynalı gülümseyerek, "Daha mücadeleye başlamadan kemiklerimizi kıracaklar," dedi.

Saat gece yarısını geçtiğinde konuklar dağılmaya başladılar. İlk Vesofçikof ile kızıl saçlı genç gitmişlerdi, ana bundan hoşlanmamıştı.

Onları soğuk bir tavırla uğurlarken, "Ne aceleleri varsa..." diye düşündü.

Nataşa, Kanyev'liye, "Andrey, beni geçirir misiniz?" diye sordu.

"Memnuniyetle."

Nataşa, mutfağa geçip giyinmeye başladı. Ana yanına giderek, "Çoraplarınız bu havalar için pek ince, izin verirseniz size bir çift yün çorap öreyim," dedi.

"Teşekkür ederim, yün çoraplar ayaklarımı dalıyor."

"Ben öyle öreceğim ki, dalamayacak."

Nataşa gözlerini kırpıştırarak anayı süzmeye başladı. Ana bu ısrarlı bakışlar karşısında utandı ve alçak sesle, "Bağışlayın," dedi, "içimden geldi de söyleyiverdim işte."

Nataşa da alçak bir sesle kadının ellerini sıkarak, "Ne iyi yürekli bir insansınız," dedi.

Kanyev'li onun ta gözlerinin içine bakarak, "Hoşça kal ana," dedi ve eğilerek Nataşa'nın arkasından çıktı.

Pavel odanın kapısında dikilmiş gülüyordu. Ana ona bakarak şaşkın şaşkın sordu:

"Ne diye gülüyorsun sen?"

"Öylesine..." dedi oğlu, "neşem yerinde."

Ana biraz alıngan bir sesle, "Ben yaşlı, cahil biriyim, ama iyiyi seçerim!" dedi.

Pavel, "İşte bu çok iyi!" dedi. "Hadi sen artık yat... Geç oldu!.."

"Hemencecik yatarım."

Ana telaşla masanın etrafında dolaşarak bardakları topluyordu. Durumdan memnundu, her şey gürültüsüz patırtısız, sessizce olup bitmişti.

"Doğru düşünmüşsün oğlum," dedi. "Andrey çok sevimli bir adam. O kız da ne akıllı şey. Kimin nesidir o?"

Pavel odanın içinde dolaşarak kısaca yanıt verdi:

"O bir öğretmen."

"Zavallıcık! Giyimi pek kötü! Korkarım üşütecek! Anası babası nerelerde bunun?"

Pavel, "Moskova'da!" diye karşılık verdi ve annesinin karşısında durarak ciddi bir sesle, "Bak!" dedi. "Babası zengin bir demir tüccarı. Kaç tane evi var, ama kızı bu yolu seçtiği için onu evden kovmuş. Bu kız varlık içinde yetişmiş, ailesi tarafından her istediği yapılmış, şımartılmıştı. Şimdi ise bak, gecenin bir vakti dünya kadar yolu yürüyecek, tek başına."

Ana şaşırmıştı. Kaşlarını kaldırmış sessizce oğluna bakıyordu.

Biraz sonra usulca, "Şehre mi gidiyor?" diye sordu.

"Evet, şehre gidiyor."

"Aman, aman! Korkmuyor ha?"

Pavel gülümseyerek, "Görüyorsun ya, korkmuyor işte!" dedi.

"Peki niye gitti? Gece burada kalsaydı. Benimle beraber yatardı."

"Hayır, bu uygun olmaz, yarın sabah onu burada görmeleri işimize gelmez."

Ana, düşünceli bir şekilde pencereye bakarak usulca, "Pavel'ciğim, bunlarda yasak olacak ne var?" diye sordu. "Bunda ne kötülük olabilir ki?"

Aslında bu dediğine inanmıyordu. Oğlunun ağzından bunu doğrulayan bir söz duymak istiyordu. Oğlu sakin sakin ona bakarak, kendinden emin bir sesle, "Evet," dedi, "bunlarda bir kötülük yok, ama yine de şunu bil ki, gelecekte hepimizi hapishaneler bekliyor."

Ananın elleri titriyordu. Endişeyle, "Tanrı yardım eder de belki bir şey olmaz, ha?" diye sordu.

Pavel yumuşak bir sesle, "Hiç sanmıyorum, sana yalan söylemek istemem," dedi. Sonra da, "Çok yoruldun, hadi git yat artık!" diye ekledi.

Oğlu yanından ayrılınca ana pencereye giderek dışarıyı seyretmeye başladı. Sokak karanlık ve soğuk görünüyor, rüzgâr küçücük evlerin damlarındaki karları savurarak esiyor, sanki bir şeyler fısıldayarak

bembeyaz kar bulutlarının peşinden koşturuyor ve kendini duvardan duvara vuruyordu.

Usulca, "Tanrım bizi koru!" diye mırıldandı.

Gözünde yaşlar birikiyor, oğlunun sakin sakin söylediği tehlikenin beklentisiyle yüreği korkudan titriyordu. Gözlerinin önünde karlı geniş bir ova belirdi. Rüzgâr ıslıklar çalarak hafif bir insan gibi hızla oradan oraya ilerliyordu. Ovanın ortasında minicik bir kız yalnız başına, sallana sallana yürümeye çalışıyor, rüzgâr kızın ayaklarına dolanıyor, eteğini kaldırıyor, yüzüne iğne gibi saplanan soğuk kar taneleri çarpıyor, minicik ayakları karlara gömülüyordu. Gece korkunç, karanlık, hava ise buz gibiydi. Kız rüzgârın esmesiyle bir o yana bir bu yana eğilen incecik bir ot gibi görünüyordu. Sağ tarafta karanlık bir duvarı andıran ormanda çıplak kavak ve kayınlar hüzünlü seslerle fısıldaşıyor, ta uzaklardan kentin ışıkları belli belirsiz fark ediliyordu.

Ana korkuyla, "Tanrım sen bizi koru!" dedi.

IV

Günler, haftalar, aylar, birbiri ardınca üst üste yığılan tespih taneleri gibi geçip gidiyordu. Artık her cumartesi günü yoldaşları Pavel'in evine geliyor, her toplantı uzun bir merdivenin bir basamağını oluşturuyor ve bu merdiven yavaş yavaş yükselerek uzaklarda bir yerlere gidiyordu. Ama merdivenin tepesi hep görünmez kalıyordu.

Gelenlere sürekli yenileri ekleniyor, Vlasov'ların küçücük evi dar geliyordu. Nataşa her zaman bitkin ve soğuktan buz kesmiş bir halde, ama buna rağmen capcanlı ve neşeyle gelirdi. Ana, ona bir çift yün çorap örmüş ve kendi elleriyle giydirmişti.

Nataşa bu duruma önce gülmüş, sonra aniden susarak bir süre sessizce düşünmüş ve usulca, "Biliyor musunuz, inanılmaz derecede iyi kalpli bir dadım vardı. Ne garip şey, şu emekçi insanlar çok zor ve aşağılayıcı bir hayat yaşadıkları halde, diğerlerinden çok daha iyi kalpli ve sevecen oluyorlar," demişti.

Nataşa bunları söyledikten sonra elini çok uzak bir yerleri gösterir gibi sallamıştı.

Pelagiya, "Duyduğuma göre siz de pek farklı değilmişsiniz!" diye karşılık vermişti. "Siz de ananızdan, babanızdan ve sahip olduğunuz her şeyden vazgeçmişsiniz..."

Ana neden kaynaklandığını anlayamadığı bir minnet duygusuyla derin bir nefes alarak Nataşa'ya bakıp susmuş, sözlerinin arkasını getirememişti. Nataşa'nın karşısına geçerek yere oturmuş, kız da ona düşünceli bir ifadeyle gülümsemişti.

"Evet, anamdan, babamdan vazgeçtim..." diye tekrarlamıştı Nataşa. "Bu önemli değil! Babam çok kaba bir adamdır, erkek kardeşim de aynı onun gibi, durmadan içer. Ablam oldukça mutsuzdur. Yaşlı bir zenginle evlendi, açgözlü, sıkıcı bir adam. Annem için üzülürüm, sizin gibi sade bir kadındır. Küçücüktür, bir fare gibi her şeyden korkar, herkesten kaçar. Bazen onu öyle özlerim ki..."

Ana üzüntüyle bakarak, "Ah, zavallı yavrum!" demişti.

Kız aniden başını kaldırıp, elleriyle bir şeyi iter gibi bir hareket yaparak, "Yoo!" diye bağırmıştı. "Bazen kendimi öyle mutlu hissediyorum ki!.."

Yüzünün rengi solmuş, mavi gözleri alevler saçmaya başlamıştı. Elini ananın omzuna koyarak, ta derinlerden kopup gelen etkileyici bir sesle, "Ne büyük bir işe giriştiğimizi bir bilseniz, bunu bir anlayabilseniz!.." diye eklemişti.

Pelagiya'nın yüreğinde kıskançlığa benzer bir duygu kıpırdanmıştı. Oturduğu yerden kalkarak üzgün üzgün, "Bu iş benden geçmiş artık... Üstelik de pek cahilim..." demişti.

Pavel gün geçtikçe daha çok ve daha ateşli konuşuyor, gittikçe zayıflıyordu. Sanki oğlunun sert bakışları Nataşa'ya bakarken yumuşuyor, sesi de daha okşayıcı bir hal alıyor, her şeyiyle daha sade bir insan oluyor gibi geliyordu.

İçinden, günün birinde Nataşa'nın gelini olabileceğini düşünüyor ve "Umarım!" diye gülümsüyordu.

Toplantılarda tartışmalar gereğinden fazla kızıştığında Kanyev'li ayağa kalkıp, çan gibi sallanarak, ahenkli hoş bir sesle, basit ve güzel birtakım şeyler söylüyor, bu sözler herkesi ciddi ve sakin bir havaya sokuyordu. Vesofçikof sürekli asık yüzlü ve kışkırtıcı davranıyor, tartışmaları hep, o ve Samoylov dedikleri kızıl saçlı delikanlı başlatıyordu. İvan Bukin denilen yuvarlak kafalı, çamaşır suyuna batmış gibi bembeyaz kaşlı bir adam da onlarla pek iyi anlaşıyordu. Yakob Samov az konuşan temiz görünüşlü, ciddi ve sakin bir adamdı. O ve geniş alınlı Fedya Mazin, Pavel ve Andrey'in tarafındaydı.

Bazen kentten Nataşa'nın yerine Nikolay İvanoviç isminde biri geliyordu. Kumral, kısa sakallı, gözlüklü bir adamdı. Uzak bir eyalettendi. Bazı harfleri vurgulayan farklı bir konuşması ve her zaman mesafeli bir hali vardı. Hep basit şeylerden, ailesinden, çocuklardan, alışverişten, fiyatlardan, polisten söz eder, günlük yaşamla ilgili şeylerden konuşurdu. Ve bunların hepsinde de sahte, karışık, gülünç ve insanların zararına olan bir şeyler bulup çıkarırdı. Anaya, sanki bu adam çok uzaklardan, herkesin namuslu ve mutlu yaşadıkları bir ülkeden gelmiş, bu ülkenin hiçbir şeyinden hoşlanmıyor, bir türlü alışamıyor, zorla uymaya çalışıyor ve sürekli içinde

bütün bunları değiştirmek için bir istek duyuyor gibi geliyordu. Gözlerinin çevresinde ince kırışıklıklar olan sarımtırak bir yüzü vardı. Elleri hep sıcacıktı ve hep sakin bir sesle konuşurdu. Ananın elini sıkarken güçlü parmaklarıyla elinin tamamını kavrıyor ve bu sıkıştan sonra insan kendini daha rahat ve hafiflemiş hissediyordu.

Şehirden gelen başka kişiler de oluyordu. İçlerinde, diğerlerinden daha sıkça gelen uzun boylu, zayıf, güzel vücutlu, iri gözlü, soluk yüzlü Şaşenka adında bir genç kız da bulunuyordu ve yürüyüşünde, davranışlarında erkeksi bir hava vardı. Konuşurken kara kaşları öfkeyle çatılır, burnunun delikleri titreşirdi.

Ana ilk kez Şaşenka'nın ağzından, "Biz sosyalistiz!" sözünü açık bir şekilde duymuştu.

Ana bu sözleri duyunca gözlerini korkuyla kızın yüzüne dikmişti. Bir zamanlar sosyalistlerin çarı öldürdüklerini biliyordu. Bu olay olduğunda o daha çok gençti. Söylenenlere göre çiftlik sahipleri, köylülere özgürlük veren çar ölmedikçe saçlarını kesmemeye yemin etmişler, sosyalist adını bu yüzden almışlardı. Ama, oğlu ve yoldaşlarının neden sosyalist olduklarını bir türlü anlayamıyordu.

Konuklar dağıldıktan sonra oğluna sordu:

"Pavel'ciğim, senin sosyalist olduğun doğru mu?"

Oğlu her zamanki gibi gözlerini onun gözlerine dikerek açık yüreklilikle, "Doğru!" dedi. "Bunu neden soruyorsun?"

Ana derin bir nefes alarak başını önüne eğdi ve "Doğru ha, Pavel'ciğim," dedi. "Ama onlar çara karşıdırlar. Çarlardan birini de öldürmüşlerdi."

Pavel yüzünde bir tebessümle odanın içinde gezinerek, "Bizim bunu yapmamız gerekmiyor," dedi.

Sonra anasına sakin bir sesle ve ciddi bir tavırla birçok şey anlattı. Anası onu dinlerken bir yandan da dikkatle yüzüne bakıyor ve "Yok, o kötü bir şey yapmaz!" diye düşünüyordu.

Bir süre sonra "sosyalist" sözcüğü de ananın anlamını bilmediği pek çok başka sözcük gibi ürkütücülüğünü yitirip kulağına hoş bile gelmeye

başlamıştı. Ama Şaşenka'dan hâlâ hoşlanmıyor, o gelince kendini rahatsız hissediyor, telaşlanıyor ve sıkılıyordu.

Bir keresinde pek hoşlanmadığını gösterir biçimde dudağını kıvırarak Andrey'e, "Şu Şaşenka da ne kadar sert böyle," dedi. "Durmadan emirler yağdırıp duruyor, şunu yapın, bunu yapın..."

Andrey kahkahalarla gülerek, "Haklısınız!" dedi. "Anacığım, siz çok iyi bir gözlemcisiniz! Sen ne dersin Pavel?"

Sonra alaycı bir bakışla göz kırparak anaya, "Ne yaparsın, soyluluk!" dedi.

Pavel soğukça, "İyi bir yoldaştır o!" diye karşı çıktı.

Andrey, "Bunu kabul ediyorum!" diye onayladı. "Ama anlamadığı şeyler var, kendisinin ne yapmak zorunda olduğu ve bizim isteyip de yapabileceklerimiz gibi..."

Ananın aklının ermediği birtakım şeylerle ilgili bir tartışmaya giriştiler.

Ana, Şaşenka'nın en çok da Pavel'e sert davrandığını fark etmişti. Bazen ona bağırdığı bile oluyordu. Pavel ise hiçbir şey demeden gülümsüyor ve ona, daha önce Nataşa'ya baktığı gibi tatlı tatlı bakıyordu. Ana bu durumdan hiç hoşlanmıyordu.

Bazen hepsini sarıveren coşkulu bir neşe anaya şaşkınlık veriyordu. Bu durum genellikle gazetelerde başka ülkelerdeki işçilerle ilgili haberleri okuduklarında oluyordu, böyle durumlarda hepsinin gözleri sevinçle ışıldıyor, çocukça bir neşeyle garip hareketler yapıyorlar, kahkahalarla gülüyorlar, birbirlerinin omzuna dostça vuruyorlardı.

Mutluluktan kendilerinden geçercesine:

"Bravo Alman yoldaşlara!"

Ya da:

"Yaşasın İtalyan işçileri!" diye haykırıyorlardı.

Ve böyle haykırırken sanki dünyanın dört bir yanındaki, dillerini bilmeyen, kendilerini tanımayan o yoldaşlarının kendilerini duyduklarına ve

heyecanlarını paylaştıklarına inanıyor gibi görünüyorlardı.

Hepsini kuşatmış olan coşkuyla Andrey, gözlerinden parıltılar saçarak, "Onlarla yazışmalıyız!" diyordu. "Rusya'da da aynı inancı paylaşan, aynı amaç için mücadele eden ve onların başarılarından mutluluk duyan arkadaşları olduğunu bilmeliler!"

Hepsi de yüzlerinde mutlu tebessümlerle düşlere dalarak, Fransızlardan, İsveçlilerden, İngilizlerden, Almanlardan; acılarını ve mutluluklarını paylaştıkları en yakın dostlarıymış gibi uzun uzun konuşuyorlardı.

Küçücük odanın içinde tüm dünyanın işçileriyle bir ruhsal bağ oluşuyordu. Bu duygu, anaya da heyecan veriyor ve onu da aynı ruhta diğerleriyle bütünleştiriyordu. Ana aslında bu duygunun ne olduğunu anlamıyor, ama onun, mutlu eden, umut veren, sarhoş edici etkisine kapılmaktan kendini alamıyordu.

Bir keresinde Kanyev'liye, "Ne biçim insanlarsınız siz böyle!" diye çıkıştı. "Herkes sizin için yoldaş! Yahudiler, Ermeniler, Avusturyalılar! Neşe, keder hepinizin ortak malı sanki!"

"Haklısın anacığım!" dedi Andrey. "Hepimizin ortak malı. Bizim için ırk, ulus diye bir şey yoktur, yoldaş ve düşman vardır. Tüm dünyanın tüm işçileri bizim yoldaşımız, dünyadaki bütün zenginler ve iktidarlar ise bizim düşmanımızdır. Tüm dünyada biz işçilerin ne çok ve ne büyük bir güç olduğunu görmek bizleri nasıl mutlu ediyor, bilsen! Dünyadaki bütün insanlar, Alman da Fransız da İtalyan da aynı şekilde seviniyor, aynı şekilde üzülüyor. Biz hepimiz bir ananın; tüm işçilerin kardeşliği düşüncesinin çocuklarıyız. Bu düşünce adalet göklerinin bizleri aydınlatan güneşidir. Adalet gökleri ise işçilerin gönlündedir. Bir işçi dünyanın neresinde olursa olsun, bunun adına ne derse desin, sosyalist düşünce açısından daima bizim kardeşimizdir."

Bu biraz çocukça olmakla birlikte son derece güçlü inanç, içlerine gün geçtikçe daha yoğun bir şekilde doluyor, durmadan büyüyordu. Ana, buna tanık oldukça, dünyada kendisinin gökyüzünde gördüğü güneş kadar parlak başka bir güneşin doğduğunu hissedebiliyordu.

Çoğu zaman toplantılara şarkılar eşlik ediyordu. Herkesin bildiği şarkıları neşeyle, bağıra çağıra tekrarlıyorlar, bazen de oldukça düzgün ancak tuhaf,

hüzünlü ezgileri olan yeni şarkılar söylüyorlardı. Bu şarkıları sanki ilahi söylüyorlarmış gibi ciddi, alçak sesle mırıldanıyorlardı, söylerken gözleri parlıyor ve şarkının sözlerinde büyük bir güç hissediliyordu.

Özellikle bu şarkıların birisi anada heyecan ve telaş uyandırıyordu. Bu şarkıda buruk ve şaşkın bir halde tek başına karanlıklarda dolaşan üzgün bir ruhun kararsızlığı, yokluklar içinde gücünü yitirmiş, korkuyla sinmiş soluk yüreklerin inleyişi yoktu. Ayrıca belli belirsiz bir özgürlük hasretiyle tutuşan bir gücün cılız iç çekişleri, iyi kötü ayırmaksızın her şeyi yıkmaya hazır kışkırtıcı bir kahramanlığın her şeye başkaldıran çığlıkları da yoktu. Sadece yok edebilen, asla hiçbir şey yaratamayan kin ve aşağılık duygusu da bu şarkıda yoktu. Bu şarkıda kölelik dünyasına ait hiçbir belirti yoktu.

Anayı etkileyen, bu şarkının yalın sözleri ve ezgisi değildi. Bunların ötesinde, sözleri de ezgiyi de bastıran, düşüncelere sığmayan büyük bir şey hissediliyordu. Ana bunu, şarkıyı söyleyenlerin yüzlerinde, gözlerinde görüyor, yüreklerindeki varlığını hissediyor ve şarkının seslere, sözlere sığmayan etkileyici gücüne kendini kaptırarak, bunu diğer bütün şarkılardan daha büyük bir dikkat ve heyecanla dinliyordu.

Aslında bu şarkıyı diğerlerinden daha alçak sesle söylüyorlardı, ama yine de hepsinden daha fazla yankılanıyor ve insanları bir bahar havası gibi sarıyordu.

Bir gün Vesofçikof, "Artık bu şarkıyı sokaklarda söylemenin zamanı geldi!" dedi.

Ve babası tekrar hırsızlıktan hapse girince arkadaşlarına rahatlıkla şunu söyledi:

"Toplantıları bizim evde yapabiliriz!"

Neredeyse her akşam, iş çıkışında Pavel bir yoldaşıyla eve geliyordu. Yıkanmaya bile fırsat bulamadan okumaya başlıyor, okuduklarından bazı bölümleri kâğıtlara yazıyor, yemeklerini bile ellerinde kitapla yiyorlardı. Konuştukları konular ana için gittikçe daha anlaşılmaz oluyordu.

Pavel sürekli, "Bir gazete çıkarmalıyız!" diyordu.

Hayat günden güne daha telaşlı ve süratli akmaya başlıyor, onlar çiçekten çiçeğe uçuşan arılar gibi hızla kitaptan kitaba atlıyorlardı.

Bir keresinde Vesofçikof, "Her yerde bizden söz ediliyor, herhalde yakında yakamıza yapışırlar..." dedi.

Kanyev'li, "Balık da zaten avlanmak için yaratılmıştır!" diye karşılık verdi.

Ana, Andrey'den her geçen gün daha fazla hoşlanıyordu. O, "anacığım" dedikçe ana sanki bir çocuğun yumuşacık eliyle yanağını okşadığını hissediyordu. Pazar günleri Pavel odunları kıracak fırsat bulamazsa, bu işi o yapıyordu. Bir gün koca bir tahtayı omuzlayıp gelmiş, baltayı kapıp ustaca hareketlerle girişteki merdivenin çürük basamağını değiştirmiş, başka bir gün ise kırık paravanı kolayca onarıvermişti. Böyle şeylerle uğraşırken, ıslıkla hüzünlü, hoş melodiler çalıyordu.

Bir gün ana, oğluna, "Ne dersin, şu Ukraynalı'yı yanımıza alalım mı?" diye sordu. "Bu ikiniz için de iyi olur, durmadan birbirinizin arkasından koşup durmazsınız..."

Pavel omzunu silkerek, "Ne diye böyle bir sıkıntıya gireceksin ki?" dedi.

"Saçmalama!" dedi annesi. "Bütün hayatım nedensiz sıkıntılar çekerek geçti, böyle bir insan için neden çekmeyeyim ki!"

"Peki öyleyse, istediğin gibi olsun, kabul ederse bu beni mutlu eder."

Böylece Kanyev'li yanlarına yerleşti.

V

Mahallenin kenarındaki bu küçük ev, artık herkesin dikkatini çekmeye başlamıştı. Kuşkulu gözler, evin duvarlarını yalıyor, tedirgin edici söylentiler evi dört bir yandan kuşatarak sanki bu evde gizlenen şeyleri ürküterek dışarı çıkmaya zorluyordu. Kimi geceler birilerinin cama vurup, sonra da hızla kaçıp gittiğini duyuyorlardı.

Günün birinde meyhaneci Regoçef, sokağın ortasında ananın yolunu kesti. Kırmızı buruşuk boynundan kara ipek bir atkıyı hiç eksik etmeyen, parlak sivri burnunun üstünde kaplumbağa kabuğundan yapılma çerçeveli gözlüğü ve üzerinde mor pelüş yeleğiyle oldukça düzgün giyinen bir ihtiyardı meyhaneci. Adama gözlüğünün çerçevesinden dolayı kemik gözlü derlerdi. Sokağın ortasında durdurduğu anaya, yanıt vermesine bile fırsat vermeden, bir solukta şatafatlı sözlerle sorular yağdırmaya başladı:

"Nasılsınız Pelagiya Nilovna? Pavel nasıl? Onu hâlâ evlendirmiyor musunuz? Artık evlenme zamanı geldi. Bir çocuk ne kadar erken evlenirse ana baba o kadar rahat eder. Aile sahibi bir adam, sirkeye yatırılmış bir mantar gibi bedenen ve ruhen daha sağlıklı olur. Yerinizde olsam onu hemen evlendiririm. Bu zamanda çocukların üzerinde sıkı bir denetim şart, yoksa hemen kafalarına göre yaşamaya başlıyor ve karmakarışık düşüncelerle kınanacak davranışlar içine giriyorlar. Kilisenin yolunu bile bilmiyor, toplum yaşantısından kopuyor, gizli kapaklı toplantılarda durmadan bir şeyler fısıldaşıyorlar. Sorarım size, nedir bu fısıldaşmalar, insanlardan neden kaçıyorlar, bir insanın herkesin yanında, örneğin bir meyhanede söylemekten çekineceği sözler ne tür sözlerdir sizce? Sır mı? Sır ise bunun yeri kilise değil midir? Kilisenin dışında yeşeren bütün sırlar, ancak insanı doğru yoldan uzaklaştırmaya yarar! Size sağlıklı günler dilerim!"

Gösterişli bir hareketle şapkasını çıkarıp sallayarak, anayı orada şaşkın şaşkın bıraktı gitti.

Başka bir gün de, bir demircinin dul eşi olan ve fabrikanın önünde yemek satan komşusu Marya Korsanova, pazar yerinde karşılaştıklarında anaya aynı türden şeyler söylemişti:

"Oğluna göz kulak ol Pelagiya!"

Ana, "Niye böyle söylüyorsun ki?" diye sordu.

Marya esrarlı bir sesle fısıldadı:

"Kötü söylentiler dolaşıyor ortalıkta. Eskiden bir dinci sınıf vardı ki bunlar, kırbaçla kendilerine işkence ederlermiş. Bunlar da sözde kırbaçlılarınki gibi bir birlik kuracaklarmış. Bir tür mezhep diyorlar. Tıpkı o kırbaçlılar gibi birbirlerini döveceklermiş!.."

"Saçma sapan konuşma Marya!"

Marya şöyle karşılık verdi:

"Asıl hatayı yapan saçma sapan konuşan değil, saçma sapan konuşturandır!"

Ana bu sözleri evdekilere anlattığında oğlu sessizce omuzlarını silkerek, Kanyev'li ise kendine özgü kahkahasıyla gülerek karşılık verdi.

Ana konuşmaya devam etti:

"Genç kızlar da güceniyor size; hepiniz iyi çalışan, içki içmeyen, iyi koca adaylarısınız, ama kızların yüzüne bile bakmıyorsunuz. Kentten, sizi ziyarete ahlaksız bayanlar geldiğini söylüyorlar."

Pavel tiksintiyle yüzünü ekşiterek, "Söylesinler bakalım," dedi.

Kanyev'li dertli dertli iç geçirdi:

"Bir bataklıkta ne var ne yok her şey pis kokar, anacığım! Siz bari o cahil kızcağızlara, kemiklerini kırdırmak için bu kadar acele etmemelerini söyleseydiniz ya..."

"Ah cancağızım, başlarına geleceği hepsi gayet iyi biliyorlar, ama yapabilecekleri başka da bir şey yok ki!"

Pavel karşılık verdi:

"Yeterince anlamıyorlar! Yoksa bir çaresini bulurlardı!"

Ana, oğlunun sert yüzüne bakarak, "O zaman siz anlatın onlara! İçlerinden daha akıllıca olanlarını çağırıp anlatın..." dedi.

Pavel kuru bir ifadeyle, "Bu uygun olmaz!" diye kestirip attı.

Kanyev'li ise, "Bir denesek mi acaba?" diye sordu.

Pavel biraz durup düşündükten sonra yanıt verdi:

"Ne olacağını sanıyorsun? Önce çifter çifter gezinmeye başlarlar, sonra da bu çiftlerden bazıları evlenir, hepsi bu!"

Ana dalgın dalgın düşünmeye başladı. Oğlunun bir rahip gibi katı oluşuna şaşırıyordu. Bütün yoldaşlarının, hatta Kanyev'li gibi yaşı kendinden daha büyük olanlarının bile Pavel'i dinlediklerini görüyor, ancak, bu katılığı yüzünden hepsinin ondan çekindiğini, hatta pek sevmediklerini hissediyordu.

Oğluyla Andrey'in kitap okuduğu bir sırada ana yatağına yattığında, onların ince bölmenin ardından güç bela duyulan seslerini işitti.

Kanyev'li okumayı birden keserek, "Biliyor musun?" dedi. "Nataşa'dan çok hoşlanıyorum."

Pavel bir süre sustuktan sonra, "Evet, biliyorum," dedi.

Ana, Kanyev'linin sessizce kalkıp odanın içinde gezinmeye başladığını duydu. Ayak seslerine kısık, hüzünlü bir ıslık sesi karıştı. Sonra Andrey tekrar konuştu:

"Acaba o bunun farkında mıdır ha, ne dersin? Sen ne diyorsun bu duruma?"

Pavel, "Farkında. Artık gelmeyişinin nedeni de bu," dedi.

Kanyev'linin ağır ayak sesleri ve hüzünlü ıslığı yine odadan duyulmaya başlamıştı. Bir süre sonra, "Onunla konuşsam..." dedi.

"Ne konuşacaksın?"

Ana, Kanyev'linin durup güldüğünü duydu.

"Bana kalırsa birinden hoşlandığın zaman bunu ona söylemelisin, yoksa bir yakınlaşma olması mümkün değildir."

Pavel kitabını gürültüyle kapatarak şöyle sordu:

"Nasıl bir yakınlaşma olmasını umuyorsun ki?"

Bir süre ikisi de sustu.

Sonunda Andrey, "Eee?" diye sordu.

Pavel yavaş yavaş konuşmaya başladı:

"İnsan ne istediğini iyice bilmeli Andrey. Ben hiç sanmıyorum, ama farz edelim ki o da seni seviyor ve evleniyorsunuz. Entelektüel bir kadınla bir işçinin evliliği. İlginç bir evlilik. Sonra çoluk çocuğa karışıyorsunuz, senin çalışman gerekiyor, hem de çok sıkı bir çalışma, karnınızı doyurmak için, çocuklar için, kira için... Anlıyor musun? Davamız için ikiniz de kaybedilmiş olacaksınız..."

Bir süre sustuktan sonra Pavel daha yumuşak bir sesle devam etti:

"İyisi mi bırak bunları Andrey. O kızın da huzurunu kaçırma."

Odada çıt çıkmıyordu. Bu sessizlikte sadece saatin tik takları çok net bir şekilde duyuluyordu.

"İçinden bir ses sev diyor, başka bir ses sevme, nasıl şey bu böyle, ha?"

Tekrar çevrilen kitap sayfalarının hışırtısı duyuldu. Anlaşılan Pavel yine okumaya başlamıştı. Ana, kıpırdamaya bile korkarak, gözlerini kapamış yatıyordu. Kanyev'liye karşı içinde derin bir üzüntü duyuyordu, ama oğluna karşı duyduğu üzüntü daha da güçlüydü. Oğluna içinden, "Canım benim, ah, canım benim," deyip duruyordu.

Kanyev'li birden, "Yani, susmalı mıyım?" diye sordu.

Pavel sessizce, "En doğrusu bu olur," dedi.

"Biz de yolumuza devam ederiz o halde!" dedi Andrey ve bir süre sustu, sonra yavaş yavaş üzgün bir sesle konuşmasını sürdürdü:

"Bir gün sıra sana geldiğinde sana da çok zor gelecek."

"Ben çoktandır o zorluğu yaşıyorum zaten."

Dışarıda rüzgâr evin duvarlarını yalıyordu. İçerde ise saatin sarkacı zamanın hesabını yapıyor gibi tıkırdıyordu.

Andrey yavaş yavaş, "Bu çok acı!.." dedi.

Ana yüzünü yastığa gömerek sessizce ağladı.

Sabah uyandığında Andrey, gözüne sanki daha bir ufalmış, daha bir sevimli göründü. Oğlu ise yine zayıf, sessiz ve dimdikti. O güne kadar ana, Kanyev'liye "Andrey Stepanoviç" derdi, o gün ise farkında olmadan, "Andrey'ciğim, sanırım çizmelerinizin onarılması gerekiyor, aksi halde ayaklarınızı üşüteceksiniz!" dedi.

Andrey gülerek, "Aylığımı alınca yeni bir çift alacağım," diye yanıt verdi. Sonra ellerini ananın boynuna dolayarak ekledi:

"Sanırım benim gerçek annem sizsiniz de pek çirkin olduğum için bunu itiraf etmek istemiyorsunuz, ha?"

Ana hiçbir şey söylemeden onun elini tutup sıktı. İçinden ona güzel sözler söylemek geliyor, ancak içindeki acıma duygusu bu sözleri bulup dile getirmesine izin vermiyordu.

Mahalleli, mavi mürekkeple yazılmış kâğıtlar dağıtan sosyalistlerle ilgilenmeye başlamıştı. Bu kâğıtlarda fabrikada uygulanan yönetmelikler, Petersburg ile Güney Rusya'daki fabrikalarda çıkan grevler anlatılıyor, işçiler kendi çıkarlarını savunmak için birleşmeye ve savaşmaya çağrılıyordu.

Yaşını başını almış ve fabrikada iyi mevkilere getirilmiş işçiler, "Bu bozguncu herifleri yakalayıp bir güzel pataklamalı!" diyerek küfürler savuruyorlar ve bu kâğıtları buldukça götürüp şeflerine veriyorlardı.

Delikanlılar ise bu bildirileri heyecanla okuyarak, "Evet, evet, doğru bütün bunlar!" diyorlardı.

Ağır işin ezip vurdumduymaz bir hale getirdiği büyük çoğunluk ise tembel tembel, "Olacak şeyler değil bunlar! Yok canım, hiç mümkünü var mı?" diye konuşuyorlardı.

Bununla birlikte bu küçük kâğıtlar herkes üzerinde bir heyecan yaratmıştı ve bir hafta ortalıkta bunları görmeseler, birbirlerine, "Vaz mı geçtiler yoksa?" diye sormaya başlıyorlardı.

Ancak pazartesi günü küçük kâğıtlar yine elden ele dolaşmaya başlıyor ve yine ortalıkta bir kaynaşmadır gidiyordu.

Fabrikada ve meyhanede, daha önce kimsenin görmediği yeni yeni birtakım adamlar görülmeye başladı. Bu adamlar dikkatle çevreyi inceliyor, sorular soruyor, sanki bir şeylerin kokusunu almaya çalışıyorlardı. İçlerinden bazıları aşırı tedbirli davranışları, bazıları da aşırı girişkenlikleriyle bütün dikkatleri üzerlerinde topluyorlardı.

Ana, ortalıktaki bu hareketliliğin oğlunun başının altından çıktığını anlıyordu. İnsanların, oğlunun çevresinde nasıl toplandıklarını görüyor, onun için duyduğu endişe ve gurur duyguları sanki birbirleriyle yarışıyordu.

Bir akşam, Marya Korsanova cama vurdu ve pencereyi açan anaya yüksekçe bir tonla fısıldadı:

"Haydi bakalım Pelagiya, hazırlıklı ol! Seninkilerin oynadıkları oyunun sonu geldi! Bu gece sizin, Mandi'nin, Vesofçikof'un evlerini arayacaklar..."

Marya'nın kalın dudakları telaşla açılıp kapanıyor, etli burnu şişiyor, kıpır kıpır gözleri bir o yana bir bu yana kayarak çevreyi inceliyordu.

"Benim hiçbir şeyden haberim yok, sana da bir şey söylemedim... Hatta bugün seni hiç görmedim, anlaşıldı mı?"

Bunları söyledikten sonra hızla ortadan kaybolmuştu.

Ana pencereyi kapayarak yavaş yavaş sandalyenin üzerine çöktü, sonra oğlunun içinde bulunduğu tehlikeyi düşünerek hızla ayağa fırladı, aceleyle giyindi, başını bir şalla sıkıca örttü. Doğruca Fedya Mazin'in evine koştu. Fedya, bir süredir hasta olduğu için işe gitmiyordu. Oraya vardığında Fedya penceresinin kenarına oturmuş, parmağını oynatarak sağ elini sallıyor ve kitap okuyordu. Bu haberi duyunca yüzü sapsarı oldu ve hızla yerinden fırladı.

"Şu işe bak!.. Aksilik... Parmağım da yaralı..." diye söylendi.

Ana yüzündeki terleri titreyen elleriyle silerek, "Ne yapmalı şimdi?" diye sordu.

Fedya boşta kalan eliyle kıvırcık saçlarını karıştırarak yanıt verdi:

"Durun hele, korkmayın!"

Ana, "İyi ama siz de korkuyorsunuz!" dedi.

"Ben mi?" diye sordu Fedya şaşkın bir halde. Cayır cayır yanan bir yüzle gülümsedi:

"Evet, doğru, hay aksi! Pavel'e durumu bildirmek gerek, ben hemen ona haber gönderirim! Siz evinize dönün ve endişelenmeyin, bir şey olmaz, öldürecek değiller ya!"

Ana eve gelince kitapları topladı, hepsini kucağına doldurarak, sobanın içine, altına, su küpüne bakınarak uygun bir yer bulmak için evin içinde dönüp durdu. Pavel'in, haberi duyunca işi bırakıp hemen eve geleceğini düşünüyordu, ama gelmedi. Sonunda, bitkin düşerek mutfaktaki sedirin üzerine oturdu. Kitapları da eteklerinin altına koymuştu. Pavel ile Andrey fabrikadan dönene kadar korku içinde bu şekilde oturdu. Geldiklerinde onlara oturduğu yerden seslendi:

"Haberi duydunuz mu?"

"Duyduk!" dedi Pavel gülümseyerek. "Korkuyor musun yoksa?"

"Hem de nasıl!"

Andrey, "Korkmamalı!.." dedi. "Korkunun hiçbir yararı olmaz ki!"

Pavel, "Semaveri de hazırlamamışsın!" dedi.

Ana yerinden kalkıp kitapları göstererek suçlu suçlu, "Ama ben bunlarla uğraştığım için..." diye açıklamaya çalıştı.

Kanyev'li ile Pavel gülmeye başladılar. Onların gülmesi anayı rahatlattı. Pavel bu kitapların birkaçını ayırarak saklayacak bir yer bulmak için avluya çıktı; Andrey ise bir yandan semaveri yakmaya uğraşırken bir yandan da ana ile konuşuyordu:

"Korkacak bir şey yok anacığım. Sadece insanların böyle saçma işlerle uğraşması çok utanç verici. Yaşını başını almış, koca koca adamlar bellerinde kılıçları, çizmelerinde mahmuzlarıyla gelip buraya doluşacaklar. Bodruma inecekler, tavanarasına çıkacaklar, suratlarına örümcek ağları yapışacak, karyolanın altına, sobanın içine bakacaklar ve öfkeyle burunlarından soluyacaklar. Sıkıntılarından, utançlarından, sanki çok korkunç kişilermiş gibi davranıp, size kızacaklar. Ne berbat bir iş yaptıklarının kendileri de farkındalar. Bir keresinde benim her şeyimi paramparça etmişlerdi, utanç içinde çekip gittiler. Başka bir keresinde ise beni de beraber götürdüler, hapse attılar, dört ay kaldım hapiste. Ara sıra çağırırlar, birkaç asker katarlar yanına, sokak sokak dolaştırırlar, bir şeyler sorarlar, bir şeyler söylerler... Kafasız adamlardır bunlar. Konuşmaktan bıkınca, askerlere seni tekrar hapse götürmelerini emrederler, oradan oraya sürükler dururlar insanı. Ne yapsınlar aldıkları maaşı hak etmeleri gerek! Sonunda da salıverirler, işte bu kadar!"

Ana, "Öyle bir konuşuyorsunuz ki Andrey'ciğim..." dedi.

Kanyev'li semaverin önünde diz çökmüş durmadan ateşi üflüyordu. Kızarmış yüzünü anaya çevirip bıyıklarıyla oynayarak sordu:

"Nasıl konuşuyorum?"

"Sanki size kimse kırıcı bir şey yapmamış gibi."

Andrey gülümseyerek ayağa kalktı ve başını salladı:

"Dünyada kırılmadık ruh var mıdır acaba? Ben öyle çok hakarete uğradım ki, sinirlenmekten bıktım usandım artık. Başka türlü davranmak ellerinden gelmiyorsa sen ne yapabilirsin? Bu hakaretlerin üzerinde durmak insana boşu boşuna zaman kaybettirir, işlerini yapmana engel olur. Hayat böyle işte! Önceleri kızardım bu insanlara, sonra baktım ki, değmez. Herkes komşusunun hışmına uğramaktan korkuyor, bu yüzden de ilk darbeyi kendisi indirmek istiyor. Hayat böyledir işte anacığım!"

Andrey'in konuşması, beklenen baskının geriliminden hiç etkilenmeden, oldukça rahat bir şekilde akıp gidiyor, patlak gözlerinin içi gülüyor, bütün bedeni de rahat hareketlerle kıpırdanıp duruyordu.

Ana içini çekerek yüreğinden gelen bir duyguyla, "Umarım Tanrı sizi çok mutlu eder Andrey'ciğim!" dedi.

Kanyev'li geniş adımlarla tekrar semaverin yanına gidip çömeldi ve mırıldanarak konuştu:

"Mutluluğu verirlerse memnuniyetle kabul ederim, ama ben kendim isteyemem!"

Sonra ıslık çalmaya başladı.

Pavel yanlarına gelerek kendinden emin bir sesle, "Bulmaları mümkün değil," dedi ve ellerini yıkamaya koyuldu.

Sonra özenli bir şekilde ellerini kurularken annesine dönerek, "Anacığım," dedi, "eğer o herifler korktuğunuzu anlarlarsa, bu evde bir şey olduğunu düşünürler. Biliyorsunuz ki biz kötü bir şey yapmıyoruz, kimsenin kötülüğünü istemiyoruz, adalet bizim yanımızdadır ve biz hayatımız boyunca onun için çalışacağız. İşte bütün suçumuz bu! Korkacak ne var?"

Ana, bunun üzerine cesur olmaya söz verdi, ancak yine de kaygı ile, "Bir an önce gelseler bari!" demekten de kendini alamadı.

Ancak o gece gelmediler, ertesi sabah ana kendisi ile alay etmelerine fırsat vermemek için bu korkusuna herkesten önce kendisi güldü.

VI

Bu korkulu gecenin üzerinden yaklaşık bir ay geçmişti ki hiç beklemedikleri bir zamanda çıkıp geldiler. Ana çoktan yatmıştı. Pavel, Vesofçikof ve Andrey ile birlikteydi. Vakit gece yarısına yaklaşıyordu. Üçü oturmuş gazetelerinden konuşuyorlardı. Ana, gençlerin kısık sesle konuştuklarını, uyukladığı yerde belli belirsiz duyuyordu. Birden Andrey ayağa kalktı, sessizce parmaklarının ucunda yürüyerek mutfaktan geçip kapıyı usulca kapattı. Sofadan demir kovanın tıngırdadığı duyuldu. Kapı ardına kadar açılmıştı.

Kanyev'li yüksek sesle, "Sokakta mahmuz sesleri var!" dedi.

Ana korkudan titreyerek yatağından fırladı ve giysilerini aldı, titreyen elleriyle giyinmeye çalışırken Pavel mutfağın kapısına gelerek, sakin bir şekilde ona, "Anacığım sen yat, boşuna rahatsız olma," dedi.

Saçağın altından sinsi bir hışırtı duyuldu. Pavel yaklaştığı kapıyı yavaşça iterek, "Kim var orada?" diye sordu.

Birdenbire kapının önünde uzun boylu bir siluet belirdi, ardından bir başkası daha. İki jandarma Pavel'i tartaklayarak kollarından tuttular ve yüksek perdeden alaycı bir ses duyuldu:

"Sizin beklediğiniz kişiler değil, ha?"

Konuşan ince uzun boylu, seyrek kara bıyıklı bir subaydı. Mahallenin polisi Fedyakin, ananın yatağına yaklaşarak, elini anaya doğru uzattı ve ürkütücü bir sesle, "Bu da onun anası efendim," dedi.

Sonra kolunu Pavel'e doğru uzatarak, "Bu da kendisi," diye ekledi.

Subay gözlerini kırpıştırarak sordu:

"Pavel Vlasov sen misin?"

Pavel "evet" anlamında başını sallayınca subay bıyıklarını çekiştirerek konuşmaya devam etti:

"Evinde arama yapacağım. Hey ihtiyar, sen de kalk! Başka kimse var mı?" dedi odaya bakarak ve hızla içeri girdi.

"Bunlar aileniz mi?"

İçeri tanıdık iki kişi daha girdi. Bunlardan biri, eski döküm işçisi Tiveryakov, öteki, onun kiracısı, esmer, sağlam yapılı bir köylü olan ateşçi Ribin'di. Ribin kalın ve gür sesiyle, "Hayırlı akşamlar Pelagiya," diye anayı selamladı.

Ana bir yandan giyiniyor, bir yandan da kendine cesaret vermeye çalışarak söyleniyordu:

"Bu nasıl iş böyle! Gecenin bir vakti, herkes uykuda, bunlar ise çıkıp geliyorlar."

Küçük oda tıklım tıklım dolmuştu ve nedense sert bir boya kokusu odaya yayılmıştı. İki jandarma ile mahallenin polisi Fedyakin, gürültüyle kitapları raflardan indirip subayın önünde duran masaya yığıyorlardı. Ötekilerden ikisi duvarları yumrukluyor, sandalyeleri devirip altına bakıyor, bir başkası da beceriksiz hareketlerle ocağı karıştırıyordu. Kanyev'li ile Vesofçikof birbirlerine sokulmuşlar, köşede duruyorlardı. Vesofçikof'un çiçekbozuğu yüzünde kırmızı lekeler belirmişti ve kurşun rengi küçücük gözlerini ısrarla subaydan ayırmıyordu. Andrey ise bıyıklarını çekiştirip duruyordu.

Ana korktuğu anlaşılmasın diye, her zamanki gibi yan yan değil, göğsünü ileri doğru kabartarak dimdik yürüyordu. Bu çalım, ona komik bir görüntü veriyor, oldukça sert adımlarla yürümesine rağmen bir yandan da kaşları titriyordu.

Subay ince beyaz elleriyle kitapları hızla tutuyor, yapraklarını karıştırıyor, silkeliyor ve bir köşeye ustalıkla fırlatıyordu. Kimi zaman bir kitap şap diye yere düşüyor, odadaki herkes susuyor, sadece terleyen jandarmaların gürültülü solumalarıyla, mahmuzların şıkırtısı işitiliyordu. Arada bir, bir ses, "Buraya baktınız mı?" diye soruyordu.

Ana, Pavel'in yanında duvarın dibinde duruyor ve kollarını tıpkı oğlu gibi göğsüne kavuşturmuş bir şekilde subaya bakıyordu. Gözlerinin önünde soğuk bir duman perdesi beliriyor, dizleri titriyordu.

Aniden bu sessizlikte Vesofçikof'un sesi çınladı:

"Neden kitapları yere atıyorsunuz?"

Ana titredi, Tiveryakov, sanki ensesinden birisi itmiş gibi başını salladı. Ribin homurdanarak Vesofçikof'un yüzüne baktı. Subay gözlerini kırpıştırarak bir an için bu çiçekbozuğu yüze dikti, sonra kitabın sayfalarını daha hızlı karıştırmaya başladı. Vesofçikof, kurşun rengi iri gözlerini bazen öyle açıyordu ki, sanki korkunç bir öfkeyle bağırmak istiyor gibiydi.

Vesofçikof yeniden bağırdı:

"Asker! Kaldır şu kitapları!"

Jandarmaların hepsi önce ona doğru döndüler, sonra subaya baktılar. Subay tekrar başını kaldırarak dik dik Vesofçikof'un koca cüssesine baktıktan sonra burnundan bir sesle konuştu:

"Ne duruyorsunuz? Kitapları toplasanıza!.."

Jandarmaların biri eğildi ve yan yan Vesofçikof'a bakarak yerdeki dağınık kitapları toplamaya başladı.

Ana sessizce oğlunun kulağına fısıldadı:

"Vesofçikof sussaydı iyi ederdi!"

Pavel omuzlarını silkti. Andrey boynunu uzattı.

"Bu İncil'i okuyan kim?"

"Ben!" diye yanıt verdi Pavel.

"Peki bu kitaplar kimin?"

"Benim!" dedi Pavel.

Subay, sandalyesinin arkasına dayanarak parmaklarını çıtlattı, ayaklarını masanın altına doğru uzattı, bıyıklarını özenle düzeltti ve Vesofçikof'a bakarak, "Andrey Nahodka sen misin?" diye sordu.

Vesofçikof biraz öne çıkarak, "Evet, benim!" dedi.

Andrey, Vesofçikof'u kolundan tutup geri çekti:

"Hayır o şaşırdı, Andrey benim!"

Subay parmağını Vesofçikof'a doğrultup tehdit ederek, "Aklını başına topla!" diye bağırdı.

Sonra elindeki evrakı gözden geçirmeye başladı.

Mehtaplı aydınlık gece sanki gözlerini dikmiş pencereden içeri bakıyordu. Pencerenin önünde ağır adımlarla dolaşan birinin ayaklarının altında gıcırdayan karların sesi duyuluyordu.

Subay sordu:

"Nahodka, sen, daha önce siyasi suçlarla kovuşturmaya uğramıştın, değil mi?"

"Evet, Rostov'da ve bir de Saratov'da... Yalnız orada jandarmalar benimle konuşurken "siz" diye hitap ederlerdi."

Subay gözlerini kırpıştırdı, elleriyle ovuşturdu ve bütün dişlerini gösteren bir sırıtmayla sordu:

"Peki öyle olsun, Nahodka, siz fabrikada yasak bildiriler dağıtan alçakları tanıyor musunuz, ha?"

Andrey yayvan bir tebessümle yerinde kımıldanarak bir şey söylemeye hazırlanmıştı ki, Vesofçikof'un sesi tekrar odada çınladı:

"Biz ilk kez alçaklarla karşılaşıyoruz!"

Bir an için ortalığı derin bir sessizlik kapladı. Ananın yüzündeki yara izi belirginleşmiş ve sağ kaşı yukarı çekilmişti. Ribin başını yere eğmiş, garip bir şekilde titreyen sakalını parmaklarıyla tarıyordu.

Subay, "Çıkarın şu hayvan herifi dışarı!" diye bağırdı.

Jandarmalardan ikisi Vesofçikof'u kollarından tutup sürükleyerek mutfağa götürdüler. Vesofçikof ayaklarını sağlam bir şekilde döşemeye basarak durdu ve:

"Bırakın... giyineyim!" dedi.

Avluyu araştıran polis şefi içeri girdi:

"Her tarafa baktık, hiçbir şey yok!"

Subay gülerek konuştu:

"Elbette!" dedi, "Öyle olmalı, burada deneyimli bir adam var..."

Ana onun bu cılız, titrek sesini dinleyerek korku içinde sarımtırak yüzüne bakıyor ve bu yüzde nefret dolu acımasız bir düşmanlık seziyordu. Bu tip kişilerle pek az karşılaşmış, neredeyse böylelerinin varlığını bile unutmuştu. İçinden, "Bak kime taktılar kafayı!" diye geçiriyordu.

"Eveet, evlilik dışı doğmuş Andrey Onisimov Nahodka, sizi tutukluyorum!"

Andrey sakin sakin sordu:

"Neden?"

Subay kuru bir nezaketle, "Bunu size daha sonra açıklarım!" dedi.

Sonra anaya dönerek, "Senin okuman yazman var mı?" diye sordu.

Pavel, "Hayır!" diye atıldı.

Subay öfkeli bir sesle, "Sana sormadım!" dedi ve tekrar anaya dönüp, "Söylesene kocakarı!" diyerek sorusunu yineledi.

Ana elinde olmadan tepesinden aşağı bir kova soğuk su boşalmış gibi titredi ve içini donduran tiksinti duygusu ile birden doğruldu, yüzündeki yara izi daha da kızarmış, kaşı iyice çekilmişti, elini subaya doğru uzattı ve, "Bağırmayın öyle!" dedi. "Siz daha gençsiniz, acı nedir bilmezsiniz!"

Pavel, "Sakin olun anneciğim!" diyerek onu susturmaya çalıştı.

Ana, "Sen karışma Pavel!" diye bağırarak subayın üzerine yürüdü.

"Bu insanları niye tutukluyorsunuz?"

Subay oturduğu yerden kalkarak, "Bu sizin üstünüze vazife değil! Susun!" diye bağırdı. "Tutuklu Vesofçikof'u buraya getirin!"

Eline aldığı bir kâğıdı yüzüne doğru yaklaştırarak okumaya başladı.

Bu arada Vesofçikof'u odaya getirdiler.

Subay okumayı keserek öfkeli bir sesle, "Çıkar o şapkayı başından!" dedi.

Ribin, ananın yanına yaklaşıp omuzlarından iterek hafif bir sesle, "Sakin ol ana!" dedi.

Vesofçikof, "Bu adamlar ellerimi böyle tutarlarken şapkamı nasıl çıkarabilirim?" diye sordu.

Subay kâğıdı masanın üstüne fırlattı.

"İmzalayın şunu," dedi.

Ana, Vesofçikof'un tutanağı imzalayışını seyrederken duyduğu öfkenin yerini çaresizlik ve aşağılanmanın acısı almış, gözlerine yaşlar dolmuştu. Yirmi yıllık evlilik hayatı boyunca hep böyle ağlamıştı. Oysa son yıllarda bu kemirici yaşların tadını neredeyse unutmuştu. Subay tehditkâr bir ifadeyle gözlerini kadına dikti:

"Pek erken ağlamaya başladınız, bakıyorum! Böyle giderse yakında akıtacak gözyaşınız kalmaz!"

Ana öfkeyle karşılık verdi:

"Anaların gözyaşı asla tükenmez! Eğer sizin de bir ananız varsa o, bunu bilir!"

Subay kâğıtları öfkeyle, kilidi pırıl pırıl parlayan yepyeni bir çantaya yerleştirdikten sonra emretti:

"Marş!"

Pavel sıcak ve sakin bir tavırla yoldaşlarının elini sıkarak, "Görüşmek üzere Andrey, görüşmek üzere Nikola... Tekrar görüşmek üzere," dedi.

Subay sırıtarak, "Elbette tekrar görüşeceğiz," diye tekrarladı.

Vesofçikof öfkeyle burnundan soluyor, gözlerinden ateş saçıyordu. Andrey yüzünde bir tebessümle başını sallayarak anaya bir şeyler söylüyordu.

Ana haç çıkararak onu kutsadı ve "Tanrı, haklıyı korur..." dedi.

Sonunda külrengi kaputlarıyla avluya doluşan kalabalık, mahmuz sesleri arasında çekip gitti.

En son çıkan Ribin gözlerini dikkatle Pavel'e dikerek düşünceli bir ifadeyle, "Evet, şimdilik hoşça kal!" dedi ve sakalıyla oynayarak aksıra aksıra avludan çıktı.

Pavel ellerini arkasında birleştirmiş, yerdeki kitapların ve çamaşırların arasında ağır ağır odada geziniyordu. Keyifsiz bir sesle, "Gördün mü bak, nasıl yapıyorlar bu işi?" dedi.

Ana şaşkın gözlerle darmadağın odaya bakınarak kaygıyla, "Vesofçikof niye öyle kaba davrandı?" diye sordu.

Pavel usulca yanıtladı:

"Sanırım korktuğu için!"

Ana kollarını yanlara doğru açarak, "Geldiler, aldılar, götürdüler!" diye mırıldandı.

Gerçi oğlunu götürmemişlerdi ve yüreği rahatlamıştı, ama düşünceleri, hiç anlamadığı bir noktaya takılıyordu.

"O sarı suratlı adam bizimle alay ediyor, bizi korkutmak istiyordu..."

Pavel birden kararlı ve sert bir sesle, "Tamam ana!" dedi, "gel şimdi ortalığı toparlayalım..."

Pavel, kendisine yine "ana" ve "sen" diye hitap etmişti. O, kendisini yakın hissettiği zamanlarda böyle konuşurdu.

Usulca oğlunun yanına gelip yüzüne bakarak oldukça alçak bir sesle, "Bu adamlar seni aşağılamış mı oldular?" diye sordu.

"Evet, öyle!" dedi Pavel. "Bu, insanın zoruna gidiyor! Keşke beni de onlarla..."

Ana, oğlunun gözlerinde yaşlar görür gibi oldu ve belli belirsiz hissettiği bu acıyı hafifletebilmek isteğiyle içini çekerek, "Biraz sabret oğlum, seni de götürürler!" dedi.

"Götürsünler!" diye karşılık verdi Pavel.

Bir süre sustuktan sonra üzgün bir sesle oğluna şöyle dedi:

"Ne kadar da sertsin Pavel'ciğim! Hiç beni avutmaya çalışmıyorsun, aksine, ben sana kötü bir şey söylüyorum, sen de tutup bana daha beterini söylüyorsun."

Pavel gözlerini anasına dikerek yanına yaklaştı ve yavaşça, "Nasıl konuşmam gerektiğini bilmiyorum anacığım. Yalan söylemek gelmiyor elimden. Buna alışmalısın!" dedi.

Ana iç geçirdikten sonra korkunun neden olduğu titremeye engel olmaya çalışarak, "Orada insanlara işkence ederlermiş, etlerini kemiklerini parçalarlarmış. Bunları düşündükçe Pavel'ciğim, öyle korkuyorum ki..." dedi.

"Onlar asıl ruhları parçalarlar, bu çok daha kötü, elleriyle ruhları paramparça ederler..."

VII

Ertesi gün Bukin, Samoylov ve Somov ile birlikte başka beş kişinin daha tutuklandığını öğrendiler. Akşama doğru Fedya Mazin, heyecanla koşarak geldi. Onun evini de aramışlardı ve o, bu durumdan sevinç duyuyor, kendini kahraman gibi hissediyordu.

Ana, "Anlat Fedya, korktun mu?" diye sordu.

Fedya'nın rengi soldu, yüzü durgunlaştı, burun delikleri kıpırdadı.

"Subay bana vuracak diye korktum! Şişko, kara sakallı, parmakları kıllı birisiydi. Kapkara bir gözlük takmıştı, sanki gözleri yokmuş gibi görünüyordu. Tepine tepine bağırıp duruyordu. ‘Hapislerde çürütürüm seni' diyordu. Oysa ben, anamdan babamdan bile dayak yemiş değilim, tek çocuklarıyım, beni çok severler."

Fedya bir an gözlerini kapayıp dudaklarını sıktı. Elleriyle saçlarını karıştırdı. Kan çanağına dönmüş gözlerini Pavel'e çevirerek konuştu:

"Eğer biri bana vurmaya kalkarsa dişimle tırnağımla saldırır, onu parçalarım. Bir anda işimi bitirirse başka elbette!"

Ana şöyle dedi:

"Bu incecik, çelimsiz halinle mi dövüşeceksin?"

"Evet!" dedi Fedya, "dövüşürüm!"

Fedya gittikten sonra ana oğluna, "Herkesten önce o harcanacak!.." dedi.

Pavel hiçbir şey söylemedi.

Bir süre sonra mutfak kapısı yavaşça açıldı ve Ribin gülerek içeri girdi:

"Selamlar," dedi, "işte yine ben geldim. Dün onlar getirmişti, bugün ise kendiliğimden geldim."

Pavel'in elini bütün gücüyle sıktıktan sonra anayı omuzlarından tutarak sordu:

"Çay ikram edecek misin?"

Pavel ses çıkarmadan adamın kara sakallı, kara gözlü, esmer geniş yüzünü inceliyor, rahat bakışlarında anlamlı birtakım parıltılar seziyordu.

Ana mutfağa gidip semaveri hazırlamaya koyuldu. Ribin masanın başına oturmuş kara sakalını sıvazlıyordu. Dirseklerini masaya dayayarak gözlerini Pavel'in yüzüne dikmişti. Yarıda kalmış bir sohbeti sürdürüyormuş gibi bir tavırla konuştu:

"İşte böyle! Seninle açık konuşacağım, uzun süredir gözüm üzerinde, seninle komşuyuz, neredeyse yan yana yaşıyoruz, görüyorum ki evine birçok kişi gelip gidiyor, ama ne kimse sarhoş oluyor ne bir rezalet çıkıyor. Böyle rezalet çıkarmadan yaşayan kişiler herkesin gözüne batar; ne tip biri bu, diye. Ben de herkesten farklı yaşadığım için göze batıyorum."

Yavaş ve rahat konuşuyordu, sürekli sakalını sıvazlıyor ve gözlerini ısrarla Pavel'in yüzünden ayırmıyordu.

"İnsanlar senin hakkında ileri geri konuşuyorlar, benim ev sahibi, sapık olduğunu söylüyor, kiliseye de gitmiyormuşsun. Ben de gitmiyorum. Sonra, şu ortalıkta dolaşan küçük kâğıtlar var. Onlar senin başının altından mı çıkıyor?"

"Evet, öyle!" dedi Pavel.

Ana mutfaktan telaşla seslendi:

"Hadi canım! Sadece o değil!"

Pavel de Ribin de güldüler:

"Elbette!" dedi Ribin.

Ana burnundan soluyarak işine döndü, sözünü ciddiye almadıkları için biraz gücenmişti.

"Bu bildiriler iyi düşünülmüş doğrusu. İnsanı heyecanlandırıyor. On dokuz taneydi değil mi?"

"Evet!" diye yanıt verdi Pavel.

"Demek ki tamamını okumuşum! İçlerinde anlaşılmayan, gereksiz şeyler var, ama elbette bu kadar çok şey söylenince araya gereksiz sözler de

karışabilir..."

Ribin sağlıklı, bembeyaz dişlerini göstererek gülümsedi.

"Sonra şu arama olayı! En çok da bu olay beni size yaklaştırdı. Siz hepiniz açık açık gösterdiniz ki..."

Aklından geçenleri ifade edecek sözleri bulamayınca susup gözlerini pencereye çevirdi, masaya vurdu:

"Niyetinizi açıkça ortaya serdiniz. Sanki, ‘Sen efendi, kendi işini yap, biz de kendi işimizi yapacağız!' der gibiydiniz. Kanyev'li de aslan gibi delikanlı! Bazen fabrikada onun konuşmalarını dinlerim de, ‘Bu adama boyun eğdiremezler, onu ancak öldürerek yenebilirler,' diye geçiririm içimden. Aslanlar gibi! Söylediklerime inanıyor musun Pavel?"

Pavel başını sallayarak, "İnanıyorum," diye karşılık verdi.

"Bak Pavel, benim yaşım kırk, yani senden iki kat daha yaşlıyım, yani senden iki kat daha deneyimliyim. Üç yıldan çok askerlik yaptım. İki defa evlendim, ilk karım öldü, ikincisini ben terk ettim. Kafkasya'da yaşadım. Biliyorum, onlar hayatı yenemeyecekler kardeşim, hayır yenemeyecekler!"

Ana, Ribin'in sözlerini can kulağıyla dinliyor, böyle yaşlı bir adamın gelip oğluyla bu şekilde konuşması ona gurur veriyordu. Ancak, oğlunun konuğuna karşı davranışı ona pek soğuk gelmişti, bu yüzden, bu soğuk davranışların etkisini yumuşatmak için Ribin'e, "Bir şeyler yemek ister miydin, Ribin?" diye sordu.

"Sağ ol, ana!" dedi Ribin. "Yedim de geldim. İşte böyle, Pavel! Demek sen, hayatın akışını doğru yolda bulmuyorsun ha?"

Pavel oturduğu yerden kalktı, ellerini arkasında birleştirerek odanın içinde gezinmeye başladı.

"Hayır, öyle düşünmüyorum, hayat doğru yolda akıyor! Sizi böyle açık yüreklilikle bana getiren de zaten bu. Bizleri, emeğiyle yaşayanları yavaş yavaş bir araya getiriyor, zamanı geldiğinde de bir bütün olacağız! Şimdi her şey bize karşı haksız bir şekilde düzenlenmiş. Ama, hayatın anlamını da ancak bu acı hayatı yaşadıkça anlayabiliyoruz ve bu akışı nasıl hızlandırabileceğimizi de bize yine bu hayat gösteriyor."

Ribin, Pavel'in sözünü keserek, "Doğru söylüyorsun!" dedi. "İnsanların yenilenmesi gerek! İnsan uyuz olursa, sokarsın onu banyoya, bir güzel yıkarsın, temizlersin, iyileşir! Bu basit. Peki, insanın içi kirlenmişse ne yapmalı? Asıl sorun bu!"

Pavel ateşli bir sesle konuşmasına devam etti. Çardan, fabrikadan, yabancı ülkelerdeki işçilerin mücadelelerinden, yönetimden söz etti. Ribin onu dikkatle dinliyor, arada bir, sanki cümlelerin sonuna nokta koyuyormuş gibi, parmağını masaya vuruyordu. Bazen de, "Doğru, doğru!" diyerek başını sallıyordu.

Bir defa da, yüzünde bir tebessümle, alçak bir sesle, "Eee..." dedi, "sen daha pek gençsin, insanları yeterince tanımazsın!"

Bu sözün üzerine Pavel, ciddi bir tavırla Ribin'in karşısına geçip durdu:

"Şimdi yaştan baştan söz etmeyelim de kimin daha doğru düşündüğüne bakalım!"

"Demek, sence Tanrı'yı alet edip bizi kandırıyorlar ha? Doğru, sana katılıyorum, bana kalırsa bizim dinimiz de bir aldatmacadır."

Konuşmanın burasında ana bir şeyler söyleme ihtiyacı duydu. Oğlunun her defasında Tanrı ve dinle ilgili, kendisi için kutsal ve değerli şeylerden söz edişinde, onun gözlerine bakar, Tanrı ve dini reddeden keskin sözlerle duygularını incitmemesi için ona yalvarmak isterdi. Ama oğlunun Tanrı'ya karşı bu inançsızlığının ardında farklı da olsa bir inanç sezer ve bu sezgiyle rahatlardı. Kendi kendine, "Onun düşüncelerine benim aklım nasıl ersin ki?" diye düşünürdü. Ona göre, Ribin gibi yaşlı başlı bir adam için Pavel'in bu tip sözlerini dinlemek rahatsız edici olur sanıyordu. Fakat, Ribin'den de bu sözleri duyunca kendini tutamadı ve üstüne basa basa şu sözleri söyledi:

"Tanrı ve din konusundan söz ederken lütfen daha dikkatli olunuz! İstediğiniz her şeyi yapın ama, benim gibi yaşlı bir kadının elinden Tanrı'sını alırsanız, acılı zamanlarımda sığınacak bir şeyim kalmaz!"

Bulaşıkları yıkarken elleri titriyordu ve gözlerine yaşlar dolmuştu.

Pavel yumuşak bir sesle, "Bizi yanlış anladınız anacığım," dedi.

Ribin, Pavel'e bakıp gülümseyerek, kalın sesiyle usulca ekledi:

"Affet beni, ana! Senin, inançlarına söz ettirmeyecek kadar yaşlı olduğunu unuttum."

Pavel konuşmasına devam etti:

"Benim sözünü ettiğim sizin sığındığınız iyi ve bağışlayıcı Tanrı değil; papazların bize karşı bir kamçı gibi kullandığı ve onun adıyla korkutarak, insanları bir avuç kötü kişinin emrine uymak zorunda bıraktırdıkları Tanrı'dır."

Ribin masaya vurarak, "İşte böyle!" dedi. "Onlar Tanrı'yı da farklı gösterip bize karşı kullanıyorlar, ellerindeki her şey gibi! Tanrı, insanı kendi suretinde yaratmıştır, ana. Demek ki insan onun benzeridir. Peki öyle mi? Hiç değil! Biz Tanrı'ya hiç benzemiyoruz, biz vahşi hayvanlara benziyoruz. Bize kilisede Tanrı diye korkuluk gösteriyorlar. Bu Tanrı'yı değiştirmek gerek. Onu sardıkları yalan ve iftiralardan arındırmalı, temizlemeli... Onun yüzünü sadece bizim ruhumuzu çürütmek için değiştirmişler!"

Ribin sakin sakin konuşuyordu ama söylediği her söz ananın beynine ağır bir darbe gibi iniyor, kara sakallı, kocaman, tatlı yüzü anaya ürkütücü görünüyor, gözlerinden saçılan karanlık parıltılara dayanamıyordu.

Ana ters ters başını sallayarak, "En iyisi ben yanınızda durmayayım!" dedi. "Böyle şeyleri dinlemeye dayanamam!"

Ve hızla oradan çıkıp mutfağa gitti. Ribin hâlâ konuşmaya devam ediyordu:

"Bak, Pavel. Önemli olan kafa değil yürektir! Yürek, insanın içinde öyle bir yerdir ki orada..."

Pavel kararlı bir sesle, "İnsanı kurtaracak olan sadece akıldır," dedi.

Ribin inatla diretti:

"İnsana güç veren yürektir, akıl değil."

Ana, dua etmeden soyunup yatmıştı. Üşüyor, içinde bir sıkıntı duyuyordu. Önceleri ağır oturaklı, akıllı ve fikirlerini doğru bulduğu bu adama karşı şu anda içinde bir düşmanlık duyuyordu. İçerde konuşan adamın sesi kulağına

geldikçe, "Sapık! Bozguncu herif! Ne diye geldin ki?" diye geçiriyordu içinden.

Ribin ise oldukça rahat bir şekilde konuşmaya devam ediyordu:

"Kutsal bir yer boş kalmamalıdır. Tanrı, içimizde çok hassas bir yerdedir. O yok olacak olursa, ruhumuz derin bir yara alır. İşte Pavel, bu yüzden yeni bir Tanrı, yeni bir din yaratmalı. Öyle bir Tanrı olmalı ki bu, ne ceza versin, ne savaşsın. İnsan dostu olsun."

"Evet, ama İsa var ya," dedi Pavel.

"İsa'nın ruhu katıdır! Tanrı, mutlak güçtür, insanın insan üzerindeki egemenliğine razı olamaz! O, ruhunu tanrısal olan, insansal olan diye bölmez. İsa ise ticareti, nikâhı kabul etmiştir. Boş yere incir ağacını lanetlemiştir, sanki ağaç kendi iradesiyle meyve vermemiş gibi. Ruhun, iyilikten yoksun kalması da tıpkı incir ağacı gibi kendi iradesiyle olmamıştır. O ruha kötülük tohumunu eken ben miyim, ha? İşte böyle Pavel!"

Odanın içinde iki ses bazen birbirine saldırır bazen de kucaklaşır gibi yankılanıp duruyordu. Pavel döşemeyi gıcırdatarak odanın içinde geziniyor, diğer bütün sesleri boğan bir sesle konuşuyordu, Ribin rahat ve ağır sesiyle konuşmaya başladığında ise saatin tik takları ve duvarlara çarpan dolu tanelerinin sesleri kulağa çalınmaya başlıyordu.

"Sana bir ateşçi olarak şöyle söyleyeyim: Tanrı tıpkı ateş gibidir ve insanın kalbinde yaşar. İşte bu yüzden önemli olan kalptir, yürektir!"

Pavel inatla, "Hayır!" dedi. "Akıldır!"

"Peki! Tamam! Şöyle diyebiliriz o halde: Tanrı akılda ve yürektedir, ama kilisede değildir! Kilise olsa olsa onun mezarıdır."

Ana uyuyakalmıştı. Ribin'in gittiğini duymadı.

Ribin artık evlerine sık sık gelmeye başlamıştı. Geldiğinde evde eğer Pavel'in yoldaşlarından birileri varsa, bir köşede sessizce oturur, sadece arada bir, "Evet, doğru!" diye onaylardı.

Ancak bir defasında oturduğu köşeden gözlerinde karanlık parıltılarla hepsini tek tek süzdükten sonra, asık bir yüzle şunları söyledi:

"Neler olduğundan söz etmek gerek, neler olacağını şimdiden bilemeyiz! Halk, kurtulduğu zaman, kendisi için neyin iyi, neyin kötü olduğunu bilecektir. Bunca zamandır kafasının hiç istemediği şeylerle doldurulduğu yeter! Bırakın, iyiyi kötüyü, zamanı geldiğinde kendisi bulsun. O, Tanrı gibi bilimin de başka şeylerin de kendisine karşı çıkarıldığını görüp reddedebilir. Siz sadece ona öğrenmenin yolunu açın, kitaplar verin, o zaman o, kendisi ne gerekiyorsa onu yapacaktır. İşte bu kadar!"

Geldiğinde Pavel evde yalnızsa, hemen sakin bir tavırla bitip tükenmek bilmeyen bir tartışmaya girişiyorlardı. Ana onları heyecanla dinliyor, söylediklerinden bir şeyler anlamaya çalışıyordu. Bazen ona, bu güçlü kuvvetli, oldukça sağlam görünüşlü iki adam kör olmuş gibi geliyordu. Kör gözleriyle oradan oraya koşturarak, el yordamıyla bir çıkış yolu bulmaya çalışıyor, ellerine ne geçirirlerse ona tutunuyor, onu sarsıyor, oradan oraya sürüklüyor, yere düşürdüklerini ayaklarıyla çiğneyip eziyor, ellerine geçirdikleri her şeyi, umutlarını hiç yitirmeden dokunup yokluyor ve sonra da fırlatıp atıyorlardı.

Ana artık onların bu cüretkâr konuşmalarına alışmıştı, bu sözleri duymak onu eskisi kadar tedirgin etmiyordu. Onları kendinden uzak tutmayı da öğrenmişti artık. Tanrı'ya karşı söyledikleri sözlerin ardında da güçlü bir inanç sezer olmuştu. Bu yüzden daha hoşgörülü ve sakindi. Ribin'den pek hoşlanmasa da eskisi gibi düşmanlık duymuyordu.

Ana, haftada bir hapishaneye, Andrey'e çamaşır ve kitap götürmeye gidiyordu. Bu ziyaretlerden birinde, onunla görüşmesine de izin verdiler. Yoğun duygular içinde eve döndüğünde şunları anlattı:

"Hiç değişmemiş, yine her zamanki gibi, herkesle şakalaşıyor, herkese kibar davranıyor. Bu durum ona ağır geliyor, ama belli etmek istemiyor."

"Öyle davranması gerekir!" diye karşılık verdi Ribin. "Hepimiz acı çekiyoruz. Acıyı bir tulum gibi üzerimize giymiş, onunla yatıp, onunla kalkıyoruz. Bu gurur duyulacak bir şey değil. Herkesin gözü zorla kapatılmıyor, kimi de kendiliğinden kapıyor gözlerini. Gerçekten! Eh, böyle ahmaklık edersen sonucuna da katlanırsın!"

VIII

Vlasov'ların küçük evi giderek mahallelinin gözüne daha çok batıyordu. Bu ilginin büyük bir kısmı bilinçsiz düşmanlıklar, kuşkulu dikkatlerle yüklüydü, ancak bunların arasından merak da boy vermeye başlamıştı. Bazen birisi geliyor, dikkatli bakışlarla Pavel'i süzüyor ve "Baksana kardeş, sen çok okuyorsun, herhalde yasaları bilirsin, bana şunu bir açıklasana," diyerek, polisin ya da fabrikadaki idarecilerin yaptığı bir haksızlığı anlatmaya başlıyordu. Pavel, elinden geldiğince kendisi yardımcı oluyor, işin içinden çıkamadığı zamanlarda, bir kâğıt yazarak kentteki tanıdık bir avukata gönderiyordu.

Gün geçtikçe mahalle halkında, bu ağırbaşlı genç adama karşı bir saygı uyanmaya başladı. Çünkü o, her şeyi yalın bir şekilde açık açık söylüyor, her olayı dikkatle inceliyor ve hepsinde insanları sıkıca birbirine bağlayan sağlam zincirin bir halkasını bulup çıkarıyordu.

Pavel'in saygınlığı özellikle de, "bataklık parası" olayından sonra insanların gözünde iyiden iyiye artmıştı.

Fabrikanın arkasında köknar ve kayın ağaçlarıyla dolu büyük bir bataklık bulunmaktaydı. Yazın bu bataklıktan küf kokulu yoğun bir buğu mahalleye yayılıyor ve içindeki bulut gibi sivrisinek sürüleriyle sıtma saçıyordu. Bu bataklık fabrikaya aitti ve yeni gelen müdür, burayı kurutarak yararlanmak istiyordu. İşçilere, bu işin onların yaşam koşullarını olumlu yönde etkileyeceğini anlatarak, ücretlerinden "bataklık kurutma parası" olarak, her ruble için bir kapik kesilmesini emretti.

Bu durum işçileri tedirgin etmişti, hele de memurların bu kesintinin dışında tutulmaları iyice canlarını sıkmıştı.

Müdürün konuyla ilgili duyurusunun asıldığı cumartesi günü Pavel, hasta olduğu için işe gitmemişti. Olup bitenlerden de hiç haberi yoktu. Ertesi gün, yaşlı dökümcü Sizov ile aksi bir adam olan Makotin kilise dönüşü Pavel'in evine uğrayarak durumu anlattılar.

Sizov yavaş yavaş konuşarak, "En yaşlı olanlarımız toplanıp konuyu görüştük ve sana danışmaya karar verdik. Bu iş için arkadaşlar bizi görevlendirdiler. İçimizde en okumuş yazmış adam sensin, senden şunu

öğrenmek istiyoruz: Müdürün bataklığı kurutmak için bizim maaşlarımızdan para kesmesi yasalara uygun mu?" dedi.

Makotin gözlerinden ateş saçarak, "Hele bir düşünsene!" dedi. "Dört sene önce de bu üçkâğıtçılar bizden hamam parası toplamışlardı, tam üç bin sekiz yüz ruble! Ne oldu bu paralar? Hani, hamam nerede?"

Pavel bu yapılanın haksız bir şey olduğunu ve fabrikanın bu durumdan çok açık bir şekilde kâr edeceğini açıkladı. Adamlar da bunun üzerine homurdanarak gittiler.

Ana, onları uğurladıktan sonra mutlu bir şekilde, "Görüyor musun, Pavel'ciğim," dedi, "yaşlılar bile artık akıl danışmak için sana geliyorlar!"

Pavel bir şey söylemeden, düşünceli bir şekilde masanın başına geçerek bir şeyler yazmaya başladı. Bir süre sonra anasına, "Senden bir ricam var, şunu alıp kente götürmeni istiyorum..." dedi.

Ana tedirgin bir sesle sordu:

"Bu tehlikeli bir şey mi?"

"Evet!" diye karşılık verdi Pavel. "Orada bizim için bir gazete çıkarıyorlar. Bataklık parası olayının bu sayıda yayınlanmasını istiyorum."

Ana çabucak yanıtladı:

"Tamam, tamam! Ben hemencik..."

İlk kez oğlu ona bir görev veriyordu. Meselenin ne olduğunu ona açıkça söylemiş olmasına da çok sevinmişti. Bir taraftan giyinirken, "Pavel'ciğim," dedi, "ben bu işin ne olduğunu anladım! Bu basbayağı soygun! Adı neydi o adamın, İgor İvanoviç mi?"

Ana eve akşamın geç saatlerinde döndü. Yorgun ama mutluydu.

"Şaşenka'yı gördüm!" dedi oğluna. "Selamı var sana. Şu İgor da pek samimi, şakacı bir adam. Ne komik bir konuşması var."

Pavel usulca, "Onlardan hoşlandığına memnun oldum," dedi.

"Çok sade insanlar, Pavel'ciğim! Böyle sade olmaları iyi bir şey. Hepsi de sana saygı duyuyorlar."

Pavel pazartesi günü de fabrikaya gitmedi, başı hâlâ ağrıyordu. Ama öğle vakti Fedya Mazin evlerine geldi. Heyecan ve sevinç içindeydi, yorgunluktan da nefes nefese kalmıştı.

"Hadi Pavel, kalk!" dedi. "Fabrika ayaklandı, beni, seni çağırmaya yolladılar. Sizov'la Makotin bu işi en iyi senin halledeceğini söylüyor. Fabrikanın halini bir görsen..."

Pavel konuşmadan, gülerek dinliyordu.

"Kadınlar fabrikaya doluştu, bağrışıp duruyorlar!"

"Ben de geleyim," dedi ana. "Neler yapıyorlar acaba?"

"Tamam, gel!" dedi Pavel anasına.

Başka bir şey konuşmadan hemen yola koyuldular. Hiç konuşmadan yürüyorlardı. Ana önemli bir şeylerin yaklaşmakta olduğunu hissediyor ve heyecandan güçlükle nefes alıyordu.

Kadınlar fabrikanın önünde toplanmış, bağıra çağıra küfürler savuruyorlardı. Üçü birlikte avluya girdiklerinde, kendilerini öfkeyle homurdanan yoğun bir kalabalığın içinde buldular. Ana, orada bulunan herkesin demir atölyesine doğru bakmakta olduğunu gördü. Orada, bir hurda yığınının üzerinde Sizov, Ribin ve başka birkaç yaşlı işçi, ellerini kollarını sallayarak bir şeyler söylüyorlardı.

Bir işçi, "Vlasov geliyor!" diye bağırdı.

Başka birisi bağırarak, "Gönderin onu buraya!" diye seslendi.

"Susalım!" diye bağıran başka sesler duyuldu.

Ve bu gürültünün arasından Ribin'in sesi yükseldi:

"Bu direniş para için değil, adalet içindir! Bizim için önemli olan kapikler değildir. Bunlar da diğerlerinden farklı kapikler değil, ancak bizim için daha ağır, çünkü bunlarda daha fazla insan kanı var ve bizim için önemli olan, işte bu kandır. Evet! Bizim için önemli olan adalettir!"

Ribin'in sözleri, kalabalığın üzerinde dalgalanan her türlü sesi, sanki bir orak gibi biçerek yayılıyordu.

Kalabalıktan yayılan uğultu, gürültüyle çalışan makinelerin sesini bastırıyor, bir kasırga gibi eserek bütün fabrikayı kaplıyordu. Herkes ateşli sözlerle birbirini kızıştırıyor, insanlar heyecan içinde oradan oraya koşturuyorlardı. İçlerinde o ana kadar sinsi bir şekilde uyuklamakta olan öfke, göğüslerini zorluyor, dışarı çıkmaya çalışıyor, sanki insanları daha güçlü bir şekilde kavrayıp zapt ederek yakıcı alevleriyle kavuruyordu. Ter içinde kalmış öfkeli yüzlerde dişler parıldıyor, gözler ateş saçıyordu.

Pavel, Sizov ile Makotin'in yanına geldi ve kalabalığa seslendi:

"Yoldaşlar!"

Ana, oğlunun renginin sarardığını, bıyıklarının titrediğini fark etti ve kendine hâkim olamadan, ona doğru kalabalığı iterek yürümeye başladı.

İnsanlar öfkeyle, "Nereye gittiğini sanıyorsun sen!" diye bağırıyorlardı.

Ancak onu durdurmayı başaramıyorlardı. Omuzlarıyla, dirsekleriyle kalabalığı yararak içgüdüsel bir tavırla oğluna doğru sokuluyordu.

Pavel, kendisi için çok derin bir anlam taşıyan bu sözcüğü ciğerlerinin bütün gücüyle haykırınca, göğsünün sıkıştığını, adalet hayaliyle yanan kalbinin yerinden çıkacak gibi olduğunu hissetti.

"Yoldaşlar!" dedi tekrar. Bu söz, onun gücünü ve heyecanını kat kat artırıyordu. "Fabrikaları, kiliseleri, bütün binaları yapan, beşikten mezara kadar tüm insanları besleyip giydiren kuşatan, hayatın dinamik gücü bizler..."

Ribin, "Doğru!" diye haykırdı.

"Bizler sürekli çalışmakta ilk sırada, yaşamakta ise son sıradayız. Bizim derdimizi dinleyen, bizim sorunlarımızla ilgilenen, bizi insan yerine koyan var mı? Yok!"

Bir ses yankı gibi tekrarladı:

"Yok! Yok!"

Pavel heyecanını bastırarak daha sakin, daha sade konuşmaya başladı. Kalabalık sanki binlerce baş, kocaman, tek bir vücut gibi yavaşça ama uyum içinde ona doğru ilerliyordu. Yüzlerce dikkatli göz, onun yüzüne

dikilmiş, söylediklerinin birini bile kaçırmamak isteğiyle bir an olsun oradan ayrılmıyordu.

"Bu yoldaşlığı yüreğimizde hissetmediğimiz sürece, ortak çıkarlarımızı ve haklarımızı savunmak için sıkı sıkı kenetlenmedikçe, bu kötü yazgıyı değiştirmemiz mümkün değildir!"

Ananın tarafından, "Asıl konuya gel!" diye sesler yükseldi.

Başka birisi, "Karışma sen!" diye bağırdı.

Bazı yüzler güvensiz, bulanık bir ifadeyle somurtuyor, bazıları ise ciddi, düşünceli bir şekilde Pavel'e bakıyordu.

Birisi, "Bu adam bozguncunun biri!" diye bağırdı.

Sırtının kamburuna rağmen oldukça uzun sayılabilecek bir adam, ananın sırtına dostça vurarak, "Vay canına! Cesur adam, neler söylüyor!" dedi.

"Yoldaşlar! Bize, bizden başka kimsenin yardım edemeyeceğini artık anlamamız gerekiyor. İşçinin dostu sadece işçidir. Düşmanı yenmek için bunu bilip, bir araya gelmeliyiz. Birimiz hepimiz, hepimiz birimiz için! İşte bizim yasamız!"

Makotin, "Hey, davadan söz ediyor çocuklar!" diye bağırarak yumruğunu havaya kaldırdı.

Pavel konuşmaya devam etti:

"Müdürü hemen buraya getirmeliyiz!"

Kalabalık bir an dalgalandı ve ardından birçok ağızdan birden, "Müdür, buraya!" sesleri yükseldi.

Birileri, "Temsilci yollayalım!" diye bağrıştılar.

Ana, oğlunu gururdan göğsü kabararak izliyor, bir yandan da hâlâ ona yaklaşmaya çalışıyordu. Oğlu fabrikanın en yaşlı, en saygın işçilerinin arasında duruyor, herkes onu dinliyordu. Pavel'in başkaları gibi öfkelenmeden, küfürler savurmadan konuşması çok hoşuna gidiyordu.

Kesik kesik küfürler, kaba saba sözler, sanki üzerinde durdukları hurda yığını gibi üst üste yığılıyor da, Pavel de bunların üzerinden konuşuyor

gibiydi.

"Temsilciler nerede?"

"Sizov konuşsun!"

"Vlasov!"

"Ribin konuşsun! Onun dili keskindir!"

Aniden kalabalıktan tedirgin sesler duyuldu:

"Hey, bakın müdür!"

"Müdür geliyor!"

"Kendisi geliyor!"

Kalabalık aralanarak uzun boylu, kuru yüzlü, avurtları çökük, sivri sakallı bir adama yol açtı.

Adam el hareketleriyle işçileri uzaklaştırıyor, onlara hiç dokunmadan, "İzin veriniz lütfen!" diyerek ilerliyor, gözlerini kırpıştırarak, onların yüzlerine, kitleleri çekip çevirmeye alışık kimselere özgü bir dikkatle bakıyordu. Müdür önlerinden geçerken işçiler şapkalarını çıkarıp eğilerek onu selamlıyor, o ise bu selamları karşılıksız bırakarak, insanlara korku ve şaşkınlık saçarak aralarından ilerliyordu. Yüzlerdeki huzursuz gülümsemelerde ve yükselen homurtularda, işlediği kabahatin farkına varmış bir çocuğun pişmanlığı sezilmeye başlamıştı bile.

Müdür sert bakışlarını yüzüne dikerek ananın yanından geçti. Birisinin kendine uzattığı eli görmezlikten gelerek çevik bir hareketle yığının tepesine çıkıp, Pavel ile Sizov'un karşısına dikildi:

"Bu kalabalık neden burada toplandı, işlerini neden bırakmışlar?" diye sordu.

Birkaç saniye çıt çıkmadı. İşçilerin başları rüzgârdaki ekin başakları gibi sallanıyordu. Sizov omuzlarını silkerek başını önüne eğdi.

Müdür, "Size soruyorum!" diye bağırdı.

Pavel, müdürün karşısına geçip Sizov'la Ribin'i göstererek yüksek bir sesle, "Yoldaşlar tarafından biz üçümüz temsilci seçildik ve ücretlerden kesilecek kapik konusunda kararınızı değiştirmenizi istemekle görevlendirildik," dedi.

Müdür, Pavel'e, yüzüne bakmadan, "Neden?" diye sordu.

Pavel vurgulara basarak, "Bu kesintiyi haksız buluyoruz!" dedi.

"Yani siz, benim bataklığı kurutmakla ilgili kararımı, işçilerin yaşam şartlarını düzeltmek kaygısıyla değil de sadece onları sömürmek niyetiyle mi aldığımı düşünüyorsunuz?"

"Evet!" diye yanıt verdi Pavel.

Müdür bunun üzerine Ribin'e dönerek sordu:

"Siz de mi öyle düşünüyorsunuz?"

Ribin, "Hepimiz aynı düşüncedeyiz!" dedi.

Müdür bu kez Sizov'a döndü:

"Ya siz, azizim?"

"Evet, benim de sizden ricam bu. Bu paracıkları bizden almayın!"

Sizov bunları söyledikten sonra suçlu suçlu gülümseyerek başını eğdi.

Müdür gözlerini yavaş yavaş kalabalığın üzerinde gezdirdi, omuzlarını silkti, sonra dik dik Pavel'i süzerek, "Siz entelektüel biri gibi görünüyorsunuz, söz konusu girişimin işçilere getireceği yararı siz de mi anlamıyorsunuz?" dedi.

Pavel yüksek bir sesle yanıt verdi:

"Eğer fabrika, bataklığı kendi parasıyla kurutursa bunu herkes anlar!"

Müdür soğuk bir ifadeyle, "Fabrikanın işi, düşkünlere yardım etmek değil!" dedi. "Şimdi herkesin hemen işinin başına dönmesini emrediyorum!"

Ve müdür hiçbirinin yüzüne bakmadan, basacağı yeri yoklayarak dikkatli bir şekilde demir yığınından inmeye koyuldu.

Kalabalık hoşnutsuzlukla homurdanmaya başladı.

Müdür, "Ne oluyor?" diye sordu.

Bütün sesler kesilmişti. Sadece arkalardan gelen bir tek ses işitildi:

"Git, kendin çalış!"

Müdür soğuk ve kararlı bir sesle karşılık verdi:

"On beş dakika içinde işinin başında olmayan herkesin cezalandırılmasını emredeceğim!"

Müdür kısık homurtular arasında işçilerin içinden yürümeye başladı, kalabalığa gömüldükçe homurtular daha da yükseliyordu.

"Onunla konuş!"

"İşte adalet!.."

Pavel'e dönmüş bağırıp duruyorlardı.

"Eee, kitap kurdu, şimdi ne olacak?"

"Sen bir sürü laf ettin, adam geldi hepsinin üstüne bir sünger çekti, gitti!"

"Şimdi ne yapmalı dersin, Vlasov?"

Bağrışmalar daha da artınca Pavel şöyle söyledi:

"Yoldaşlar, ben, müdür bu kararı geri alıncaya kadar işi bırakmayı öneriyorum."

Bu kışkırtıcı sözler etkisiz kalmadı.

"Elbette ya! Buldun bir sürü budalayı!"

"İşi bırakmak mı!"

"Bir kapik için mi?"

"Ne yapalım! Grevse grev!"

"Kim çalışacak ki zaten!"

"Bulunur çalışacak birileri!"

"Nereden bulunacakmış?"

Pavel hurda yığınından indi ve anasının yanına gidip durdu. Etrafında herkes homurtular içinde birbiriyle tartışıyordu.

Ribin, Pavel'in yanına gelerek, "Grev yaparak başarılı olamazsın!" dedi. "Halk parayı sever ama korkaktır. Göreceksin, topu topu üç yüz kişi arkandan gelecek. Bir tek kürekle koca bir gübre yığınını yerinden kaldıramazsın."

Pavel sessizce duruyordu. Önündeki kocaman kara yüzlü kalabalık, ısrarla ondan gözlerini ayırmıyordu. Pavel sözlerinin, kurak bir toprağa düşen birkaç damla yağmur gibi iz bırakmadan yitip gittiğini hissediyordu. İşçiler teker teker ona geliyor, konuşmasından dolayı onu kutluyor ve arkadaşlarının onu anlamamasından yakınıyorlardı.

Pavel gücünün tükendiğini hissediyordu. Kendisine güvenini kaybetmişti. Başı ağrıyordu. Boşlukta sallanıyormuş gibiydi. Elbette, kendisini her şeyden üstün tuttuğu, gerçeğin temsilcisi saydığı zamanlarda, yüreğindeki heyecan ona ağlama isteği verirdi. Şimdi, inancını halkın önünde açıkladıktan sonra ona her şey, rengini kaybetmiş gibi, güçsüz ve acizmiş gibi görünmeye başlamıştı. Kendi kendini suçluyordu. Hülyaları kara ve yoksul bir kıyafete bürünmüş, bu yüzden de kimse onlardaki güzelliği göremememiş gibi geliyordu ona.

Pavel eve dönerken kendini üzgün ve bitkin hissediyordu. Anasıyla Sizov, peşinden geliyor, Ribin ise yanından yürüyerek söyleniyordu:

"İyi konuşuyorsun da yüreğe hitap edemiyorsun. Kıvılcımı ta yüreğin içine fırlatmalısın. İnsanları elde etmenin yolu akıl ve mantıktan geçmez. Bu ayakkabılar halk için çok ince ve çok dar. Ayağına olmuyor. Ayağa girse bile, bu nazik pabuçlar çabuk yırtılır."

Arkada Sizov, anayla konuşuyordu:

"Biz yaşlıları artık mezarlık paklar! Şimdi yeni bir nesil yetişiyor. Biz yaşadık bile sayılmaz. Biz sadece süründük, hep toprağı selamladık. Oysa

şimdiki insanlar bizden farklı, ya daha akıllılar ya da daha fazla aldanıyorlar, bunu bilemiyorum, ama bizden farklı oldukları kesin. Baksana, gencecik bir delikanlı, koca müdürle, arkadaşıyla konuşuyormuş gibi konuşuyor... Hadi bakalım! Hoşça kal Pavel kardeş, sen yiğit bir çocuksun, halkı savunuyorsun, umarım bir çıkış yolu bulursun!"

Uzaklaştı.

Ribin homurdandı:

"Canınız cehenneme! Size zaten insan demek bile yanlış, macunsunuz siz, sizinle çatlakları sıvamalı. Pavel, senin temsilci olmanı önerenler kimlerdi, dikkat ettin mi? Senin sosyalist, bozguncu olduğunu söyleyen kişilerin ta kendisi! Evet ya! Seni fabrikadan attırmak için iyi bir yol olduğunu düşündüler sanırım."

"Kendilerince haklılar!" dedi Pavel.

"Birbirlerini parçalayan kurtlar da kendilerince haklıdırlar..."

Ribin'in yüzünde üzgün bir ifade, sesinde de garip bir titreşim vardı.

"İnsanlar sadece sözlere inanmazlar, acı çekip, sözleri kana bulamak gerekir."

Pavel gün boyunca kendini tedirgin, endişeli ve yorgun hissetti, sanki ne olduğunu bilmediği bir şeyini kaybetmiş gibiydi. Annesi de bu durumun farkındaydı, ilgiyle sordu:

"Bir derdin mi var Pavel'ciğim?"

Pavel durgun bir şekilde, "Biraz başım ağrıyor," dedi.

"İstersen doktor çağırayım..."

"Hayır, gerek yok!" dedi sakince ve ekledi:

"Beni genç ve güçsüz görüyorlar, inanmadılar bana, arkamdan gelmediler. Demek ki yeterince iyi anlatamadım, onları etkileyemedim!.. Başaramadım, kendimden utanıyorum! İşte sorun bu!"

Anası yumuşak bir sesle onu avutmaya çalıştı:

"Hele biraz bekle bakalım! Bugün anlamadılarsa da yarın anlarlar elbet!.."

"Anlamaları gerekiyor!" dedi Pavel.

"Bak, ben bile bu cahil kafamla anlıyorum senin adaletini!.."

Pavel, anasına sarıldı:

"Ne iyi bir insansın sen!" dedi ve bıraktı.

Ana, oğlunun bu tatlı sözlerinden ürpererek elini göğsüne bastırarak gitti.

Gece anasının uyuduğu, Pavel'in de yatağında kitap okuduğu bir sırada jandarmalar geldiler. Öfkeyle evi, avluyu, tavanarasını didik didik ettiler. Soluk yüzlü subay yine insanları kırmaktan, alay etmekten zevk alıyor, bunun için özellikle çaba gösteriyordu. Ana sessizce bir köşeye oturmuş oğlunu izliyordu. Oğlu heyecanını fark ettirmemeye çalışıyor ama subayın alayları karşısında gergin bir şekilde parmaklarını oynatmaktan kendini alamıyordu. Ana, oğlunun subaya karşılık vermemekte, onun alaylarına katlanmakta zorlandığını hissediyordu. Kendisi ise bu defa daha rahattı, ilk gelişlerindeki kadar korkmuyordu, şu anda hissettiği daha çok iğrenme duygusuydu ve bu iğrenme duygusu korkusunu bastırıyordu.

Pavel annesine sessizce fısıldadı:

"Beni tutuklayacaklar..."

Anası boynunu bükerek usulca karşılık verdi:

"Farkındayım..."

Oğlunu, bugün işçilere yaptığı konuşmadan dolayı tutuklamaya geldiklerini anlamıştı. Ancak, bütün söyledikleri işçilerin yararınaydı, bu yüzden de hepsinin onu savunması gerektiğini, öyle olunca da oğlunu pek fazla tutamayacaklarını düşünüyordu.

İçinden oğluna sarılıp ağlamak geliyordu, ancak subay gözlerini dikmiş kendisine bakıyordu, sanki onun ağlayıp yalvarmasını bekliyordu. Ana kendini toplayarak, olabildiğince soğukkanlı bir şekilde oğlunun elini sıktı ve "Görüşmek üzere Pavel'ciğim, gerekli şeyleri aldın mı yanına?" dedi.

"Evet, ne gerekiyorsa aldım. Kendini üzme..."

"Tanrı yardımcın olsun yavrucuğum."

IX

Ana, onu geçirdikten sonra bir sandalyenin üstüne yığıldı ve sessiz sessiz ağlamaya başladı. Sonra bir zamanlar kocasının yaptığı gibi, sırtını duvara dayadı; çaresizliğin alçaltıcı bilinciyle başını arkaya atmış, içindeki acıyı boğazından çıkan boğuk seslere dökerek ağlıyordu. Subayın seyrek bıyıklı sarı yüzü gözlerinin önünden gitmiyor, sanki hâlâ gözlerini kısmış, zevk içinde ona bakıyordu. Sırf adalet istediği için oğlunu anasından ayıranlara karşı duyduğu kin, göğsünde bir kördüğüm gibi sıkıştıkça sıkışıyordu.

Hava soğuktu, yağmur damla damla camlara vuruyordu. Sanki gecenin karanlığında, gözleri olmayan kocaman yüzlü hayaletler, uzun kollarıyla etrafı kollayarak, mahmuzlarını sessizce şıkırdatarak dolaşıyorlar gibiydi. Ana, "Keşke beni de götürselerdi!" diye düşündü.

Fabrikanın düdüğü çığlık çığlığa öterek işçileri çağırdı. O sabah sesi, boğuk kısık ve kararsız gibiydi. Birden kapı açıldı, Ribin içeri girdi. Ananın karşısına geçip, sakalındaki yağmur damlalarını eliyle silerek, "Onu götürdüler mi?" diye sordu.

Ana içini çekerek, "Götürdüler, alçaklar!" diye karşılık verdi.

Ribin gülümseyerek konuştu:

"Demek öyle! Benim eve de geldiler, arayıp taradılar, sövüp saydılar ve çekip gittiler. Pavel'i götürdüler ha! Elbette, müdür bir işaret çaktı, jandarma da başını eğdi ve adam gitti! Birbirleriyle iyi anlaşıyorlar doğrusu. Biri boynuzundan tutuyor, biri sağıyor halkı!"

Ana yerinden kalkarak, "Şimdi Pavel'i savunmak sizlerin görevi!" dedi. "Çünkü o, sizlerin uğruna götürüldü!"

Ribin, "Kimlerin görevi?" diye sordu.

"Hepinizin!"

"Olur mu canım öyle şey! Hiç ummayın bile... Binlerce yıldır güç topluyor bu yöneticiler; yüreğimize binlerce çivi soktular. Bir anda nasıl birleşebiliriz? Önce birbirimizi bu çivilerden kurtarmalıyız. Bizi, kaynaşmış bir kitle olmaktan alıkoyan bu çiviler işte!"

Ribin kendi kendine gülerek ağır adımlarla çıkıp gitti. Sözlerindeki umutsuzluk ananın acısını iyice artırmıştı.

İçinden, "Ya onu döverler, işkence ederlerse!" diye geçti.

Oğlunun kan revan içinde vücudu gözünün önünde belirdi ve müthiş bir korkuyu, buz gibi bir külçe halinde göğsünde hissederek boğulur gibi oldu. Gözleri yanıyordu.

Ana ne ocağı yaktı, ne yemek yaptı, ne de çay içti, sadece akşamın geç saatlerinde bir parça ekmek yedi. Yatağa girdiğinde de kendini ömrü boyunca hissetmediği kadar yalnız ve kimsesiz hissetti. Son yıllarını hep önemli, sevindirici bir şeyler olacağı hülyası içinde geçirmişti. Çevresinde her zaman heyecanlı, telaşlı, hareketli, gürültücü gençler ve bu hayatın yaratıcısı olan oğlunu görmeye alışmıştı. Şu anda ise o yoktu, hiçbir şey yoktu...

Zor geçen günün üzerine uykusuz geçen gece de binince, bir sonraki gün daha da ağır geçti. Ana, birilerinin gelmesini bekliyordu, ama gelen giden yoktu. Yine akşam oldu ve yine gece... Soğuk bir yağmur duvarlarda tıkırdıyor, bacadan sanki uğultular geliyordu. Çatıdan damlayan suyun şıpırtısı saatin sesine karışıyor, bu tuhaf, hazin ses karışımı evi üzüntüye boğuyor, ortalıktaki her şeyi gereksizmiş gibi gösteriyordu... Derken, usulca cama vuruldu, sonra bir kez daha... Ana bu seslere alışkındı aslında, ama bu kez, iğne batırılmış gibi yerinden sıçradı. Belli belirsiz bir umutla yerinden fırladı, omzuna şalını alarak kapıya koştu.

Gelen Samyolov'du. Arkasında şapkasını kaşlarına kadar indirip, paltosunun yakasını da gözlerine kadar kaldırmış birisi daha vardı. İçeri girdiler.

Samyolov alışılmadık, kaygılı, asık bir yüzle selam vermeksizin sordu:

"Sizi uyandırmadık ya?"

"Hayır!" dedi ana gözlerini soran bakışlarla onun yüzüne dikerek.

Samyolov ile birlikte gelen adam gürültüyle iç geçirerek, başından şapkasını çıkardı ve elini dostça ananın omzuna koyarak, "Merhaba anacığım, tanımadınız mı beni?" diye sordu.

Ana sevinçle haykırdı:

"Hey, İgor, siz ha!"

Saçları papaz gibi uzamış adam başını eğerek, "Benim ya!" dedi.

Şefkatli bir tebessümün yayıldığı tombul yüzünde, küçücük külrengi gözleri tatlı ve açık bir ifadeyle anaya bakıyordu. Adam kısacık, tostoparlak, kısa kollu, kalın enseli vücuduyla tıpkı bir semaveri andırıyordu. Gürültüyle soluk alıyor, göğsü hırıldayıp duruyordu.

Ana, "Siz odaya geçin, ben hemen giyinip geliyorum," dedi.

Samyolov, ona göz ucuyla bakarak endişeli bir sesle konuştu:

"Size bir işimiz düştü!"

İgor odaya girdikten sonra seslendi:

"Anacığım, hani şu Nikolay İvanoviç var ya, o bu sabah hapisten çıktı."

Ana şaşkınca sordu:

"Hapiste miydi ki o?"

"İki aydan fazla bir süredir... İçerde Andrey ile Pavel'i görmüş, size selamları varmış. Pavel, endişelenmemenizi rica ediyor. Söylediğine göre, onun tuttuğu yolda hapislik, tatil sayılırmış. Herhalde bizi pek düşünen amirlerimiz de bu karara varmışlar. Şimdi anacığım, asıl meseleye gelelim. Siz, dün kaç kişinin tutuklandığını biliyor musunuz?"

"Hayır!" dedi ana. "Yoksa, Pavel'ciğimden başkalarını da mı tutukladılar?"

İgor sakin bir ifadeyle, "Pavel kırk dokuzuncu!" dedi. "Yaklaşık on kişiyi daha her an alıp götürebilirler. Aralarında bu efendi de var!"

Samyolov asık bir yüzle, "Evet," dedi, "birisi de benim!"

Ananın aklından bir an, "Oğlum orada yalnız başına değil!" düşüncesi geçti.

Giyinip odaya dönünce, neşeli bir ifadeyle, "Bu kadar çok kişiyi içerde pek fazla tutamazlar herhalde, değil mi?" diye sordu.

İgor, "Haklısınız!" dedi. "Eğer bu oyunu bozmanın bir yolunu bulabilirsek adamlar hepten aptallaşacaklardır. İşin özü şu, anacığım: Eğer şu anda bildirileri fabrikada dağıtamazsak, jandarmalar bu durumu Pavel ve diğer arkadaşlara karşı kullanacaklardır."

Ana telaşlı bir sesle, "Ne demek yani bu?" diye sordu.

İgor yumuşak bir sesle yanıt verdi:

"Bak anacığım! Arada bir bu adamların da kafası çalışır ve doğru yargılara varabilirler. Bir düşünsenize: Pavel dışarıdayken bildiriler aksamadan fabrikada dağıtılıyordu. Pavel yok olunca bildiriler de yok olursa, bundan ne sonuç çıkarırlar? Demek ki bu işlerin sorumlusu o, diyecekler ve onun tepesine binecekler."

Ana üzgün üzgün, "Evet, anlıyorum!" dedi. "Of Tanrım, ne yapmalı şimdi?"

Samyolov mutfaktan seslendi:

"Neredeyse herkesi tutukladılar, kahrolasıca herifler! Şimdi kaldığımız yerden devam etmemiz gerekiyor, hem de sadece davayı sürdürmek için değil, yoldaşlarımızın da kurtuluşu için."

İgor gülerek ekledi:

"Ama ne yazık ki çalışacak kimse kalmadı! Elimizde çok iyi bildiriler var, hepsini kendim hazırladım, ancak bunları fabrikaya sokmanın bir yolunu bulmak gerekiyor!.."

Samyolov, "Artık fabrikaya girerken herkesi arıyorlar!" dedi.

Ana kendisinden bir şey beklediklerini anladı ve heyecanla sordu:

"Söyleyin o halde, ne yapmak gerekiyor?"

Samyolov, ananın karşısına geçerek sordu:

"Siz, şu fabrikanın oradaki satıcı kadın Korsanova'yı tanıyorsunuz, değil mi?"

"Evet tanıyorum, ne olmuş?"

"Onunla bir konuşsanız bakalım, belki bu bildirileri fabrikaya götürmeyi kabul eder."

Ana elini olmaz anlamında salladı:

"Yo, olmaz, o boşboğaz kadının biridir! O, olmaz! Bu işin buradan çıktığını bir anlarsa!.. Hayır, hayır, olmaz!"

Sonra sanki birdenbire aklına gelmiş gibi şöyle dedi:

"Siz onları bana verin! Ben bu işi hallederim. Bir yolunu bulurum. Marya'ya, beni yanına yardımcı olarak almasını söylerim. Çalışıp ekmeğimi kazanmam gerek, değil mi ya? Böylece, fabrikaya yemekleri taşımaya başlarım. Gerisi kolay!"

Ellerini göğsünün üzerinde kavuşturmuş, karşısındakileri, bu işi en iyi şekilde yapabileceğine inandırmaya çalışıyor ve neşe içinde konuşuyordu:

"Görürler onlar! Pavel'i götürdüler ama o, oradan da her şeye yetişir!"

Üçü de neşelenmişti. İgor ellerini ovuşturarak, mutlu bir sesle konuştu:

"Çok iyi, anacığım! Bilseniz bu yaptığınız ne müthiş bir şey! Gerçekten müthiş!"

Samyolov da neşeyle ellerini ovuşturuyordu:

"Eğer bu işi becerebilirseniz hapiste kendimi evimde gibi rahat hissederim!"

İgor hırıltılı bir sesle, "Siz muhteşem bir insansınız!" diye ekledi.

Ana mutlulukla gülümsedi. Her şey açıktı, bildiriler fabrikada dağıtılmaya devam ederse, bu işi oğlunun yapmadığını kabul etmek zorunda kalacaklardı. Kendisinde bu işi başaracak gücü bulduğu için mutluluktan uçuyordu.

İgor, "Pavel'le görüştüğünüzde söyleyin, gurur duyulacak bir anaya sahip!" dedi.

Samyolov gülümseyerek, "Sanırım ziyaret gününden daha önce göreceğim onu!" diye şaka yaptı.

"O halde ona siz söyleyin. Ben ne gerekirse yapacağım, bundan hiç şüphesi olmasın!" dedi ana.

İgor, eliyle Samyolov'u göstererek, "Ya bunu tutuklamazlarsa?" diye sordu.

"Ne yapalım katlanırız."

İkisi de gülmeye başladılar. O zaman, ana da yaptığı gafı anlayarak şaşkın şaşkın güldü. Başını yere eğerek, "Bazen insan kendine bakmaktan başkalarını göremiyor!" dedi.

İgor, "Öyledir!" diye karşılık verdi. "Ama siz, Pavel için endişelenmeyin. O içerden, girdiğinden daha iyi bir durumda çıkacaktır. Orada dinlenip okuması mümkün, oysa dışarıda bunlara hiç zamanımız olmuyor. Ben tam üç defa hapse girdim. Hoşa gidecek bir şey değil, ama inanın ki, bundan kafa olarak da ruh olarak da kazançlı çıktım."

Ana, adamın yüzüne dostça bakarak, "Soluk almakta güçlük çekiyorsunuz!" dedi.

"Bunun özel bazı nedenleri var! Evet, anacığım, bu işi hallettik, değil mi? Biz yarın size bildirileri ulaştıracağız. Bu hain karanlığı un ufak etmek için dönen çark da yeniden işlemeye başlar. Yaşasın ifade özgürlüğü, yaşasın anaların iyi yüreği! Hadi, şimdilik hoşça kal!"

Samyolov, içtenlikle ananın elini sıkarak, "Hoşça kalın!" dedi. "Doğrusu ben kendi anama böyle şeylerin sözünü bile edemem!"

Pelagiya, onu avutmak için, "Bir gün o da anlayacaktır!" dedi.

Adamlar gidince ana arkalarından kapıyı kapadı ve odanın ortasında yere çöküp, yağmurun sesini dinleyerek dua etmeye başladı. Pavel ve yoldaşları için dua ediyordu. Sanki bu insanlar, duvardaki aziz resimleriyle kendisi arasından teker teker geçiyorlar gibiydi ve birbirlerine çok yakın oldukları halde yapayalnız görünüyorlardı.

Ertesi sabah ana kalkar kalkmaz Marya Korsanova'ya gitti.

Marya onu her zamanki gibi yağlı elbisesi ve gürültücü davranışlarıyla karşıladı. Anlayışlı bir tavırla Pelagiya'nın omzuna vurarak, "Takma kafana!" dedi. "Bunda üzülecek bir şey yok. Eskiden insanları hırsızlık yapıyor diye atarlardı hapse, şimdi gerçekleri söylüyor diye atıyorlar! Pavel belki söylenmemesi gereken şeyleri söyledi ama, bütün işçiler için kendini ortaya attı, bunu herkes anlıyor, takdir ediyor, endişelenme! Kimse söylemese de onun yiğit bir çocuk olduğunu bilmeyen yok. Ne zamandır sana gelmek istiyordum da bir türlü fırsat bulamadım. Didinip duruyorum ama sanırım fakir öleceğim. Eksik olmasınlar, dostlarım öyle bir kanımı emiyorlar ki, şekere üşüşen sinekler gibi! Üç kuruş koymaya kalksan bir kenara, hemen birisi gelir yutar! Zor iş doğrusu şu dünyada kadın olmak! Yalnız yaşamak çok zor, birisiyle yaşamak ondan da zor!"

Pelagiya, bu saçma sapan sözleri daha fazla dinlemeye dayanamayarak, "Ben de sana, beni yanına yardımcı olarak almanı rica etmeye gelmiştim!" dedi.

Marya, "Nasıl yani?" diye sorduktan sonra Pelagiya'nın sözlerinin devamını dinleyince onaylar bir şekilde başını salladı.

"Elbette! Anımsıyor musun, beni kaç kere kocamdan saklamış, kurtarmıştın? Şimdi de ben seni yoksulluğa karşı kollayacağım. Hem madem senin oğlun herkes için hapiste, herkes de sana yardım etmek zorunda! Pavel iyi bir delikanlı, bunu herkes biliyor, herkes onun için üzülüyor. Bence bu tutuklamalar fabrikanın hayrına olmayacak, baksana fabrikanın haline! Herkes bu olaylarla ilgili söylenip duruyor. Fabrika yönetimi topuğundan ısırdıkları birinin iflah olmayacağını düşünüyor ama sonuçta, bir kişiye vurduklarında bin kişiyi kızdırıyorlar. Saldıran, ihtiyatı elden bırakmamalı. Halk sabreder, sabreder, ama günün birinde patlayıverir."

X

Bu konuşmanın sonucunda ertesi gün Pelagiya, Marya'nın pişirdiği yemeklerle birlikte fabrikanın kapısındaydı. Marya ise alışveriş için çarşıya gitmişti.

İşçiler, anayı hemen tanımışlardı, bazıları yanına gelerek, "Çalışmaya mı başladın, ana?" diye dostça sordular.

Onu avutmaya çalışıyor, Pavel'in yakında salıverileceğini, çünkü haklı olduğunu söylüyorlardı. Bazıları ise merhametli sözlerle yaşlı yüreğine şaşkınlık saçıyordu. Ama, bir de müdüre ve jandarmalara açık açık sövüp sayanlar vardı ki, kadın en çok bunların içtenliğine inanıyordu.

Markacı İsay Gorbov ise dişlerini sıkarak şöyle dedi:

"Valinin yerinde ben olsam, asardım senin oğlunu! Görürdü insanları kışkırtmanın ne demek olduğunu!"

Bu tehdit, ananın yüzüne buz gibi bir rüzgâr soğukluğuyla çarpmıştı. Ana, hiçbir şey söylemeden adamın çillerle kaplı ufacık yüzüne bakıp, içini çekerek gözlerini yana çevirdi.

Fabrikada tedirgin bir hareketlilik vardı. İşçiler küçük gruplar halinde toplanıp bir şeyler fısıldaşıp duruyorlar, ustabaşılar endişe içinde ortalığı kolaçan ediyorlardı. Arada bir öfkeli gülüşmeler, küfürler yükseliyordu.

İki polis, aralarında Samyolov ile birlikte ananın önünden geçtiler. Samyolov elleri ceplerinde yürüyor, arkalarından yüz kadar işçi, alaylı, küfürlü sözlerle bağırıyordu.

"Hey, bakın, arkadaşımız gezintiye çıkmış!"

"Bu ne şeref, korumalar eşliğinde dolaşıyor!"

Kaba saba küfürler birbirine karışıyordu. Bir gözü kör, uzun boylu bir işçi ise öfkeyle bağırarak, "Herhalde artık hırsızları yakalamaktan vazgeçtiler, namuslu insanları götürmek daha çok işlerine geliyor!" dedi.

Başka birisi, "Bari geceyi bekleseler! Hiç utanmadan güpegündüz sürükleyip götürüyorlar adamı! Pislik herifler!" diye söylendi.

Polisler iki karış yüzleriyle, hiçbir şeyi görmemeye ve duymamaya çalışarak hızla yürüyorlardı. Karşıdan gelen üç işçi ellerindeki kocaman demir çubuğu onlara doğrultarak, "İyi avlar, efendiler!" diye bağırdılar.

"İnsan avcıları!"

Samyolov, ananın önünden geçerken onu başıyla selamlayarak gülümsedi ve "Tanrı'nın inançlı bir kulunu götürüyorlar," dedi.

Ana da onu başıyla, hiçbir şey söylemeden selamladı. Hapishaneye böyle gülümseyerek giden bu ağırbaşlı, namuslu gençler onu öyle duygulandırıyordu ki, içinde hepsine karşı, güçlü bir ana sevgisi büyüyordu.

Fabrikadan çıktıktan sonra Marya'ya gitti, akşama kadar ona yardım ederek gevezeliklerini dinledi. Evine akşamın geç saatlerinde dönebildi. Ev ona ıssız ve soğuk geldi. Huzursuz bir şekilde, kendine rahat edebileceği bir yer arayarak o köşe senin bu köşe benim dolaştı durdu. Vakit gece yarısına yaklaştığı halde İgor'un bildirileri hâlâ getirmemiş olmasına da canı sıkılıyordu.

Güz karının iri taneleri yumuşak bir şekilde pencerenin dışına yapışıyor, geride ıslak bir iz bırakıyor, kayarak eriyip yok oluyordu ve ana, oğlunu düşünüyordu...

Ürkek bir vuruşla kapının çalındığını duydu, hemen koşup açtı. Gelen Şaşenka'ydı. Ne zamandır görmediği kızın bir hayli şişmanlamış olduğunu fark etti. Geceyi yalnız geçirmek zorunda kalmayacağına sevinerek, "Hoş geldiniz!" dedi. "Çoktandır görüşemedik, nerelerdeydiniz?"

"Hapisteydim!" dedi Şaşenka gülerek. "Nikolay İvanoviç'le beraber. Onu anımsadınız mı?"

Ana, "Anımsamaz olur muyum hiç!" dedi. "Dün bana İgor, onu bıraktıklarını söylemişti, ama sizden haberim yoktu. Kimse bana bundan söz etmedi."

"Sözü edilecek bir şey değil!" dedi kız etrafına bakınarak. "İgor gelmeden üzerimi değiştirsem iyi olur!"

"Sırılsıklam olmuşsunuz... Çok ıslanmışsınız!"

"Bildirileri ben getirdim..."

Ana heyecanla, "Verin, hadi verin!" dedi.

Kız paltosunu çıkarıp da silkinince, üzerinden, güz mevsiminde ağaçlardan dökülen yapraklar gibi hışırdayarak tomar tomar kâğıtlar döküldü.

Ana gülerek odaya yayılan kâğıtları toplarken, "Ben de sizi böyle şişman görünce hamile olduğunuzu sanmıştım," dedi. "Ne kadar da çok bunlar böyle! Yürüyerek mi geldiniz buraya?"

"Evet!" dedi kız. Şimdi yine ince uzun endamıyla karşısındaydı. Ancak yanakları çökmüş, kara çukurlara gömülen gözleri sanki biraz irileşmişti.

Ana içini çekerek, "Yeni çıkmışsınız! Keşke biraz dinlenseydiniz..." dedi.

Şaşenka titreyerek yanıtladı:

"Öyle olması gerekti. Anlatın bakalım, Pavel nasıl, iyi mi? Umarım fazla heyecanlanmamıştır!"

Ana, "İyi, bir şeyciği yok!" dedi. "Hem o kendisini ele verecek bir şey yapmaz!"

Kız usulca konuşmaya devam etti:

"Sağlığı nasıl, yerinde mi?"

"Hiç hasta olmadı!" dedi ana. "Siz titriyorsunuz! İyisi mi size hemen reçelli çay yapayım."

Şaşenka belli belirsiz bir gülüşle, "İyi olur, ama siz zahmet etmeyin, ben kendim yaparım," dedi.

Ana hemen semaverin başına koşup çayı hazırlamaya başlamıştı bile. Azarlarca bir ifadeyle kıza, "Yorgunluktan canınız çıkmış zaten!" dedi.

Kız mutfağa girip sıranın üstüne oturdu, ellerini ensesinde birleştirerek konuştu:

"Eh, ne de olsa hapishane biraz zayıf düşürüyor insanı. Boş boş oturmak berbat bir şey. Yapılacak bir sürü iş beklerken kafese kapatılmış

oturuyorsun, bundan daha can sıkıcı bir şey olamaz."

Ana, "Bu yaptıklarınız için sizi kim ödüllendirecek?" dedi ve içini çekerek yine kendisi yanıt verdi:

"Tanrı'dan başka hiç kimse! Ama sanırım siz de ona inanmıyorsunuz, ha?"

Genç kız başını sallayarak, "Hayır!" dedi kısaca.

Ana heyecanlı bir sesle, "Ben size inanıyorum oysa!" dedi ve kömürlü ellerini önlüğüne silerek derin bir inançla sözüne devam etti:

"Siz dinimizi anlamıyorsunuz. Tanrı'ya inanmayan kendini böyle bir yaşama nasıl adar?"

Kapının dışından bir homurtu duyuldu ve birisi ayağını gürültüyle yere vurdu. Ana ürkerek titredi, kız ise telaşla yerinden fırlayarak, "Açmayın kapıyı!" diye fısıldadı. "Gelenler jandarmaysa beni tanımıyorsunuz, tamam mı?.. Buraya yolumu şaşırıp geldim, siz de çok yorgun bir durumda olduğumdan beni içeri alıp üzerimi soydunuz ve böylece kâğıtları buldunuz, anladınız mı?"

Ana şefkatli bir sesle, "Buna ne gerek var yavrucuğum?" dedi.

Şaşenka dışarıdaki seslere kulak kabartarak, "Durun," dedi, "sanırım bu İgor..."

Gerçekten de gelen, yağmurdan sırılsıklam olmuş, yorgunluktan soluk soluğa kalmış İgor'du. İçeri girince, "Aman ne iyi, semaver de hazır!" dedi. "Bu çay şu anda dünyaya değer! Ooo, Şaşenka, siz de buradasınız, ha?"

Mutfağı boğuk sesiyle doldurarak bir yandan üzerindekileri çıkarıyor, bir yandan da durmadan konuşuyordu:

"Bak işte anacığım, amirlerin hiç hoşlanmadığı bir kız! Bunun içeride ne yaptığını biliyor musunuz? Gardiyanlardan biri tarafından hakarete uğrayınca, gelip kendisinden özür dilemediği sürece yemek yemeyeceğini söyledi ve sekiz gün ağzına bir şey koymadı, nalları dikiyordu nerdeyse! Fena değil ha? Benim göbeğime ne dersiniz, peki?"

Kısacık kollarıyla karnının üstünde tuttuğu bildirileri salladı ve odaya girip kapıyı arkasından kapattı.

Ana şaşkın şaşkın, "Gerçekten de sekiz gün aç mı durdunuz?" diye sordu.

Kız oturduğu yerde üşümüş gibi büzülerek, "Benden özür dilemesi gerekiyordu!" dedi.

Kızın sakin ve aşırı inatçı tavrında siteme benzer bir şeyler hisseden ana, içinden, "Olur mu canım öyle şey!" diye geçirerek tekrar sordu:

"Ya ölseydiniz?"

"Bu durumda yapacak bir şey yoktu, baktı olmayacak, gelip özür diledi. Böyle hakaretlerin altında kalmamak gerekir."

Ana yavaşça, "Elbette..." dedi. "Bununla birlikte biz kadınlar ömür boyu hakarete uğrarız."

İgor kapıyı açtı ve "Ben yükümü boşalttım! Çay hazır herhalde değil mi? İzin verirseniz ben semaveri getireyim," diyerek semaveri aldı. Odaya getirirken yine konuşuyordu:

"Benim babam, günde en az yirmi bardak çay içerdi ve bu sayede yetmiş üç yıl boyunca bu dünyada hastalık nedir bilmeden rahat rahat yaşadı. Ölene kadar Voskresenski köyünde papazın yardımcılığını yaptı. Öldüğünde neredeyse yüz kiloydu."

Ana şaşkın bir sesle, "Yoksa siz Baba İvan'ın oğlu musunuz?" diye sordu.

"Evet ya, siz nereden tanıyorsunuz onu?"

"Ben de o köydenim."

"Hemşeriyiz ha! Kimlerdensiniz?

"Serengin'lerden. Sizinle komşuyduk."

"Topal Nil'in kızı mısınız? Babanızı çok iyi tanırım, az mı kulaklarımı çekmiştir."

Ayakta durmuş, gülüşerek birbirlerine sorular yağdırıyorlardı. Şaşenka hem çayı hazırlıyor, hem onlara bakıp gülümsüyordu. Tabak çanak sesi anaya görevini hatırlattı.

"Ah! Özür dilerim; çeneye dalıp sizi unuttum... Bir hemşeriye rastlamak öyle hoş ki..."

"Asıl benim özür dilemem gerekir, size bir sürü zahmet veriyoruz. Oo, saat on bire geliyor, yolum da bir hayli uzak..."

Ana, "Nereye, kente mi gideceksiniz?" diye şaşkın şaşkın sordu.

"Evet, öyle," dedi Şaşenka.

"Ne diyorsunuz siz? Bu karanlıkta, bu yağmurda. Üstelik de çok yorgunsunuz. Geceyi burada geçirin. İgor mutfakta yatar, biz de seninle burada..."

Kız kararlı bir sesle, kısaca, "Gitmem gerekiyor," dedi.

İgor kızı onayladı:

"Evet hemşerim, bu kızın buralarda görülmesi iyi olmaz, onu tanıyorlar."

"İyi ama, nasıl gidecek tek başına?" diye sordu ana.

"Merak etme, gider!" dedi İgor gülerek.

Kız bir bardak çayla biraz çavdar ekmeği aldı, düşünceli bir ifadeyle anaya bakarak yemeye koyuldu.

Pelagiya ona bir göz attı ve ürkek bir sesle, "Anlamıyorum nasıl gidiyorsunuz? Nataşa da, siz de... Doğrusu ben korkarım, gidemem," dedi.

İgor, "Onun korkmadığını mı sanıyorsunuz?" diye karşılık verdi. "Korkmuyor musun Şaşenka?"

"Korkuyorum elbette," dedi kız.

Pelagiya hafif bir şaşkınlık içinde bir kıza, bir adama bakarak, "Ne kadar... cesursunuz," dedi.

Şaşenka çayını bitirince İgor'un elini sıkarak mutfağa geçti. Ana da onu geçirmek için arkasından gitti. Kız mutfakta anaya, "Pavel'i görürseniz lütfen ona selamımı söyleyin," dedi.

Tam kapıyı açacakken birden durup anaya döndü:

"Sizi öpmeme izin verir misiniz?" diye sordu.

Pelagiya kıza sessizce sarılıp şefkatle öptü.

"Teşekkürler," dedi kız ve başıyla kadını selamlayarak çıkıp gitti.

Ana odaya girince endişeyle pencereden dışarı baktı. Karanlıkta iri, ağır, ıslak kar taneleri dökülüyordu.

"Prozorov'ları anımsıyor musunuz?" diye sordu İgor.

Sırada bacaklarını iyice ayırarak oturmuş çayını höpürdetiyordu, kıpkırmızı kesilmiş yüzünde oldukça memnun bir ifade vardı.

Ana yan yan sandalyeye doğru yürürken, "Evet, evet," dedi, "anımsıyorum." Sonra oturup, üzgün gözlerini İgor'a dikerek ekledi: "Zavallı kızcağız bu havada nasıl gidecek?"

İgor, "Haklısın, yorulacak," dedi. "Hapishane onu yıprattı, eskiden daha sağlamdı... Zaten el üstünde yetiştirilmiş. Ciğerlerinde de bir sorun var sanırım."

Ana kısık bir sesle, "Kimin nesi bu kız?" diye sordu.

"Babası toprak sahibi. Zengin bir adam. Alçak herifin teki olduğunu söylüyor. Hemşerim, sizin bunların evlenmek istediklerinden haberiniz var mı?"

"Kimlerin?"

"Şaşenka ile Pavel'in. Ama bir türlü olmuyor, biri dışarıda olsa biri içerde oluyor."

Ana bir süre sessizce durduktan sonra, "Bundan haberim yoktu. Pavel'ciğim hiç kendinden söz etmez ki," dedi.

Şimdi, ananın kız için hissettiği acıma duygusu daha da artmıştı. Elinde olmadan İgor'un yüzüne öfkeyle bakarak, "Onu götürmeniz gerekirdi," dedi.

Adam, hiç istifini bozmadan karşılık verdi:

"Hayır. Benim burada yapacak dünya kadar işim var, ayrıca yarın bütün gün dolaşmak zorundayım. Böyle nefes darlığı çeken birine göre iş değil

bu."

İgor'un söylediklerine kulak vermeyen ana, genç kızı düşünüyordu. "İyi bir kız!" diye geçirdi içinden.

Bu haberi oğlundan değil de bir yabancıdan duymak kalbini kırmıştı, kaşlarını çatarak dudaklarını sıktı.

İgor başını sallayarak konuştu:

"Bakıyorum da, onun için üzülüyorsunuz. Buna hiç gerek yok. Bütün devrimciler için böyle üzülecek olursanız, buna yüreğiniz dayanmaz. Doğrusu bizler için böyle yaşamak hiç de kolay değil. Geçenlerde sürgünden yeni dönen bir arkadaşımı gördüm. Nijni'den dönerken karısıyla bebeği, onu Smolensk'te bekliyordu. Arkadaşım döndüğünde ise onlar Moskova hapishanesini boylamışlardı. Şimdi sıra kadınların Sibirya'ya sürülmesine geldi. Ben de bir zamanlar çok iyi bir kadınla evliydim. Böyle yaşamak, onu beş yılda mezara gönderdi..."

Bardağını bir yudumda bitirerek konuşmaya devam etti. Hapishanelerde, sürgünlerde geçen yıllarının hesabını yaptı. Hapishanelerdeki işkencelerden, Sibirya'daki açlıktan bahsetti. Ana gözlerini kocaman açarak adamın yüzüne dikmiş, bütün bu acılardan, onur kırıcı yaşamdan böyle rahat bir şekilde söz etmesini şaşarak dinliyordu.

"Neyse biz şimdi kendi işimize bakalım."

Sesinin tonu değişmiş, yüzüne bir ciddiyet gelmişti. Anaya, bastırılan bildirileri fabrikaya nasıl sokacağı konusunda sorular sormaya başladı. En ince ayrıntılarla ilgili neler söylediğini duydukça ana hayret ediyordu.

Bu konuyu hallettikten sonra tekrar köylerinden konuşmaya başladılar. İgor işin şakasındaydı. Ana ise geçmişin anılarına dalmıştı ve geçmiş, tuhaf bir şekilde gözünün önünde bir bataklık gibi canlanıyordu: Orada burada birtakım tümsekler, sanki bir şeyden korkmuş gibi titreşen kavak, kayın ve köknar ağaçlarıyla dolu bir bataklık. Kayın ağaçları bu çürük toprakta ancak beş yıl yaşama savaşını sürdürebildikten sonra devrilip çürürlerdi. Ana gözünün önünde canlanan bu manzaraya baktıkça içi acıyla kavruluyordu. Gözlerinin önünde katı, inatçı yüzüyle bir kız canlandı. Soğuk kar taneleri arasında yalnız başına, bitkin bir şekilde yürüyordu. Sonra oğlunu düşündü,

hapishane yatağında... Belki o da hâlâ uyumamıştı ve düşünüyordu... Ama onun düşündüğü annesi değildi, kendisine annesinden daha yakın bulduğu biriydi. Karmakarışık düşünceler karanlık, dev bir bulut gibi üzerine çöküyor ve yüreğini daraltıyordu.

İgor gülümseyerek, "Artık yorulmuş olmalısınız, anacığım," dedi, "hadi yatalım."

Ana, İgor'a iyi geceler dileyerek, yüreğindeki keskin acıyla birlikte mutfağa geçti.

Ertesi sabah çaylarını içerken İgor, anaya sordu:

"Sizi yakalayıp da bütün bu kâğıtları nereden bulduğunuzu sorarlarsa ne yapacaksınız?"

"Bu sizi ilgilendirmez, derim," dedi ana.

"Böyle bir cevabı kabul edeceklerini mi sanıyorsunuz? Bunun kendilerini ilgilendirdiğine inanıyorlar! Bunun için de ısrarla, tekrar tekrar soracaklardır."

"Ben de hiçbir şey söylemem."

"O zaman sizi hapse atarlar."

"Ne önemi var!" dedi ana içini çekerek. "Çok şükür bu işi yapmaya gücüm yeter! Başka ne işe yararım ki? Hiç... Hem hapiste bana işkence edecek değiller ya..."

İgor dikkatle anaya bakarak, "Doğru," dedi, "size işkence etmezler. Ancak sizin gibi yiğit bir kadın kendini korumalı."

"Bu konuda pek iyi bir örnek olduğunuz söylenemez!"

İgor sessizce odanın içinde gezinmeye başladı. Sonra ananın karşısına geçerek, "Farkındayım hemşerim," dedi, "size zor geliyor!"

Kadın elini sallayarak, "Sadece bana değil, herkese zor geliyor! Hatta bu işi daha iyi anlayanlara benden de zor geliyor olmalı! Ben de bu insanların niyetini az çok anlamış bulunuyorum ama..." dedi.

İgor ciddi bir şekilde, "Bunu anladıysanız, anacığım," dedi, "herkes için yararlı şeyler yapabilirsiniz demektir!"

Ana yan gözle adama bakarak gülümsedi.

XI

Öğleye doğru ana, broşürleri oldukça rahat ve ciddi bir tavırla elbisesinin içine sokuşturdu. Kadının bu konudaki becerikliliği İgor'u pek sevindirdi, bir fıçı biranın dibini görmüş bir Alman havasıyla, "*Sehr gut!*" dedi. "Bildirilerin üzerinizde olduğu hiç fark edilmiyor. Yine aynı iri yarı kadınsınız. Umarım Tanrı'nız da bu işte sizin yanınızda olur!"

Ana, yarım saat kadar sonra ağır yükünün altında iki büklüm olmuş bir şekilde fabrikanın kapısındaydı. Sövüştükleri işçilerin alaylarına iyice sinirlenen iki bekçi, gelen herkesi kaba saba sözler ve hareketlerle aramaktaydı. Bekçilerin yanında iki polis ve biraz ilerde de kırmızı yüzünde fıldır fıldır dönen gözleriyle bakınıp duran bir adam vardı. Ana, sırtındaki bakracın yerini değiştirmekle uğraşır gibi yaparken, bir yandan da gözünün ucuyla, gizli polis olduğunu hissettiği bu adamı izliyordu.

Kıvırcık saçlı başındaki şapka arkaya doğru kaymış, uzun boylu bir delikanlı, üstünü arayan bekçilere, "İblis herifler, ceplerimi değil, asıl kafamı arayın!" diye bağırıyordu.

Bekçilerden biri, "Senin kafanda bitten başka ne olabilir ki?" diye karşılık verdi.

Az öteden bir işçi de, "Size de zaten bit avlamak yakışır ancak, balık değil!" diye cevabı yapıştırdı.

Gizli polis, hızla bu sözün sahibine doğru dönerek yere tükürdü.

Ana o arada, "Bari beni burada bekletip durmayın, görmüyor musunuz, sırtımdaki yükün ağırlığından belim koptu!.." diye söze karıştı.

Bekçi öfkeyle, "Yürü, yürü!" dedi, "kapa çeneni de geç!"

Ana yerine varınca, yemek kaplarını sırtından indirip, yüzünün terini silerek çevresine bakındı.

Fabrikada tesviyecilik yapan Gusev kardeşler anayı görür görmez yanına geldiler ve büyük kardeş Vasili, gür bir sesle ve kaşlarını çatarak sordu:

"Börek var mı bugün?"

"Hayır, yarın getireceğim," diye karşılık verdi ana.

Bu önceden kararlaştırılan parolaydı. Adamların gözleri ışıldadı. İvan, kendine engel olamayarak, "Ah, benim onurlu anam," dedi.

Vasili yemek kabının başına çömeldiği sırada, ana gömleğinden içeriye bir paket bildiri attı. Yüksek sesle İvan'a, "Bugün eve gitmeyelim, ananın yemeklerinden yiyelim," dedi ve bir kâğıt tomarını çizmesinin içine yerleştiriverdi. "Ananın para kazanması gerek!"

"Doğru," dedi İvan keyfinden kahkahayla gülerek.

Ana dikkatli gözlerle çevresini süzerek bağırıyordu:

"Erişte var, lahana çorbası var, sıcak sıcak!"

Bu arada çaktırmadan koynundan çıkardığı kâğıt destelerini kardeşlerin ellerine sıkıştırıyor, her bir desteye elini atışında da subayın yüzü, karanlıkta yakılan bir kibrit gibi gözlerinin önünde parlıyordu ve ana güçlü bir nefret duygusuyla, içinden, "Al sana, subay efendi!" diye geçiriyordu.

Her kâğıt tomarını verdiğinde, keyifli keyifli ekliyordu:

"Al sana!"

Ellerinde tabaklarla işçiler geliyor, İvan Gusev onlar yaklaştıkça kahkahayla gülmeye başlıyor, ana da kâğıtları vermeyi keserek tabaklara yemek koyuyordu.

Kardeşler alayla, "Ne kadar da ustaca yemek dağıtıyor bu anacık!" diyerek gülüyorlardı.

Ateşçilik yapan işçilerden biri üzgün üzgün, "Zorunlu olursa insan fare bile avlar! Pislik herifler, kadıncağızın oğlunu alıp götürdüler, ne yapsın, üç kuruş için gelmiş burada yemek satıyor. Üzme kendini anacığım! Altından kalkacaksın!" dedi.

Ana gülümseyerek, bu sözlerinden dolayı adama teşekkür etti.

Ateşçi, "Kaç para eder bu söylediğim sözler!" diye homurdana homurdana uzaklaştı.

Bir demirci gülerek, "Kime söyleyeceksin zaten," diye ekledi. "Ya çocuklar! İyi dilekli sözleri dinleyecek adam yok... Kimse layık değil... Ne dersiniz?"

Vasili Gusev ayağa kalktı ve pardösüsünü iyice ilikleyerek, "Sıcak şeyler yedim ama üşüyorum," dedi. Uzaklaştı. Kardeşi de kalktı. O da ıslık çala çala yürümeye başladı.

Ana zaman zaman, "Sıcak çorba, erişte, bulgur!.." diye bağırıyordu.

Bir yandan da oğluna bu ilk görevini nasıl ballandıra ballandıra anlatacağını kuruyordu kafasında. Gözlerinin önünde ise subayın öfkeli ve şaşkın yüzü vardı hep. Öfkeyle gerilen dudaklarının arasından bembeyaz dişleri görünüyor, bıyıkları kıpırdaşıp duruyordu. Sevinçten ananın göğsünde sanki bir kuş pır pır ediyor, görevini ustalıkla görürken bir yandan da kendi kendine, "Al bakalım, bunları da... Bunları da!.." diye tekrarlıyordu.

Akşam evinde çayını içerken pencerenin dışında, bir atın ayaklarının çamurlara basarken çıkardığı şapırtılı seslerle birlikte kendisine hiç yabancı gelmeyen bir insan sesi duyarak yerinden sıçradı. Doğruca mutfağa, kapıya koştu. Birisi telaşlı bir şekilde avluya dalmıştı. Ananın başı döndü, duvara tutunarak kapıyı ayağıyla yavaşça itti.

"Merhabalar, anacığım!" diyen bir sesle birlikte güçlü, uzun kollar anaya doğru uzandı.

Ana karşısında Andrey'i görünce, oğlunun gelmemiş olmasının hayal kırıklığı ile Andrey'i görmenin sevinci aynı anda yüreğini altüst etti. Kanyev'li mutluluk ve heyecan içinde anayı bağrına bastı. Andrey, anayı bütün gücüyle kucaklıyor, ana ise yüzü, onun göğsüne gömülmüş bir halde, hiçbir şey söylemeden sessiz sessiz ağlıyordu. Andrey şarkı söyler gibi ezgili bir sesle mırıldanarak ananın saçlarını okşuyordu.

"Anacığım, lütfen ağlamayın, yüreğinizi böyle yormayın, yemin ederim yakında onu da salıverecekler! Ellerinde hiçbir delil yok, çocuklardan hiçbiri onun aleyhinde en ufak bir şey söylemediler..."

Andrey, anayı boynuna sarılarak odaya götürdü. Ana, ona iyice sokulmuş, gözyaşlarını silerken söylediği bütün sözleri yutarcasına içine çekiyordu.

"Oğlunuzun size selamı var. Sağlığı ve morali son derece iyi. Hapishane bu aralar fazla kalabalık. Kasabadan kentten yüzden fazla kişiyi tutuklayıp getirmişler, her hücreye üçer dörder doldurmuşlar. Hapishanenin idarecileri pek fena adamlar değil, onlar da bezmiş durumdalar. Jandarmalar, ondan son derece ürküyor. Hapishane idaresi ise oldukça yumuşak davranıyor. Sadece ‘Beyler, biraz sessiz olun, bizi zora sokmayın!' gibi sözler ediyorlar. Yani anlayacağın her şey yolunda. Herkes birbiriyle rahat rahat sohbet ediyor, kitap alıp veriyor, yemeğini paylaşıyor... İyi yer hapishane. Biraz eskice ve pis ama pek sakin bir yer. Adi suçlular da yiğit adamlar doğrusu, bize bir hayli yardımları dokunuyor. Benimle birlikte Bukin'i ve başka dört kişiyi daha saldılar. Yakında Pavel'i de serbest bırakacaklar, inan bana. En çok Vesofçikof yatacak, herkese sövüp sayıp duruyor, çok kızıyorlar ona. Bu gidişle ya mahkemelik olacak ya da fena halde dayak yiyecek. Pavel, onu bu davranışından vazgeçirmek için çok uğraşıyor: ‘Yapma Nikov, sen onlara bu şekilde davranırsan onlar da sana iyi davranmazlar,' diye anlatıyor ama o, ‘Hepsinin kökünü kazıyacağım!' diye bas bas bağırıyor. Pavel'in durumu çok iyi, çok dayanıklı ve sağlam. Pek yakında çıkacağından eminim..."

Ananın içi rahatlamıştı.

"Yakında ha?" diyerek gülümsedi.

"Evet ya, bana inanıyorsunuz değil mi, bu çok iyi. Pekâlâ, şimdi bana bir çay verip neler yaptığınızı anlatın bakalım."

Andrey, çok samimi ve cesur bir ifadeyle gülümseyerek ananın yüzüne bakıyor, yuvarlak gözlerindeki sevgi parıltısında hafif bir hüzün titreşimi hissediliyordu.

Ana içini çekerek, onun çalı gibi kıllarla kaplı ince, komik yüzüne baktı ve "Ah Andrey'ciğim, sizi öyle çok seviyorum ki," dedi.

Kanyev'li, "Azıcık da sevseniz yeter bana," dedi. "Beni sevdiğinizin farkındayım. Zaten sizin öyle büyük bir yüreğiniz var ki, herkesi sevebilirsiniz."

Ana ısrarla, "Hayır, benim size karşı duyduğum sevgi bambaşka! Anneniz olsaydı, sizin gibi bir oğlu olduğu için gurur duyardı," dedi.

Andrey elleriyle alnını ovuşturarak usulca, "Bir anam var, ama kim bilir nerede?.." dedi.

Ana biraz sustuktan sonra birden, "Biliyor musunuz, ben bugün ne yaptım?" diyerek bildirileri fabrikaya nasıl götürdüğünü, sevinç içinde ve biraz da abartarak anlattı.

Andrey şaşkınlıktan fal taşı gibi açılmış gözlerle, masaya vurarak bir kahkaha attı.

"Vay canına!" dedi neşeyle. "Siz bu işin ciddiyetinin farkında mısınız? Bu gerçekten büyük bir başarı! Pavel bunu duyunca kim bilir nasıl sevinecek? Bu çok iyi bir şey anacığım, hem Pavel için, hem de onunla aynı zamanda tutuklananlar için."

Andrey hayranlıkla anaya bakıyor, heyecandan ıslık çalıyor, parmaklarını çıtlatıyor, neşeyle sandalyesinde sallanıyordu. Onun bu hali anayı da etkilemişti ve sevinç dolu sözler içine sığmayıp da taşmış gibi art arda dudaklarının arasından döküldü:

"Sevgili Andrey. Yaşadığım hayatı düşünüyorum da. Aman Tanrım! Nasıl bir hayat! Hep dayak ve çalışma... Korkudan kocamdan başka bir şeyi göremedim, bilemedim. Kocam hayattayken, oğlumu sevip sevmediğimin bile farkında değildim. Bütün kaygım onun üzerinde toplanmıştı. Aman iyi besleyeyim, iyi hizmet edeyim, üzmeyeyim de birazcık olsun bana acısın, dövmesin, diye. Oysa hiç acımadı, hep dayak yedim. Sanki sadece beni değil de, kızdığı kim varsa hepsini dövüyormuş gibi döverdi. Yirmi yıl boyunca hayatım hep böyle geçti. Evlenmeden önceki hayatımı ise hiç anımsamıyorum bile. Beynimi zorluyorum ama hiç yararı yok. İgor İvanoviç diye biri var mahallede, benim köylüm. O durmadan anlatıp duruyor ama ben sadece evi ve insanları anımsayabiliyorum; bu insanlar nasıl yaşarlardı, neler konuşurlardı, kimlerin başından ne gibi olaylar geçti, hiç anımsamıyorum. İki yangın olmuştu... Bir de o kalmış aklımda ancak. Yüreğim sıkı sıkı kapanmıştı, kör olmuştu..."

Ana, sudan çıkmış bir balık gibi havayı özlemle içine çekerek, usul usul anlatmayı sürdürdü:

"Kocam ölünce oğluma sarıldım, o ise bu işlerin içine daldı. İşte bu yüzden sarsıldım ve onun için üzüldüm. Ona bir şey olursa ben ne yaparım?

Onun başına gelebilecekleri düşündükçe nasıl korktuğumu, yüreğimin panik içinde nasıl çırpındığını bilemezsin!.."

Anlamlı anlamlı başını sallayarak bir süre sustuktan sonra devam etti:

"Benim gibi kocakarıların sevgisi pek masum bir sevgi değil aslında, çıkarcı bir sevgi!.. İhtiyacımız olanı seviyoruz. Oysa siz, hiç ihtiyaç duymadığınız halde annenize karşı bir sevgi taşıyorsunuz. Hepiniz, kendinizi başkaları için feda ediyor ve hapislerde, sürgünlerde çürüyorsunuz. Gencecik bir kız gecenin karanlığında, ayazında yollara düşüyor, kilometrelerce yol yürüyor. Sizler gerçekten seviyorsunuz. İşte bu sevgi, masum bir sevgi! Ben böyle sevmeyi beceremiyorum. Sadece bana ait olanları, bana yakın olanları seviyorum!.."

Andrey, kadının gözlerinin içine bakarak, "Haklısınız!" dedi ve sık sık yaptığı gibi alnını, yanaklarını, gözlerini ovuşturarak devam etti: "Aslında herkes kendine yakın olanı sever, ancak insan büyük bir yüreğe sahipse, onun için uzak olan da yakındır! Sizin kocaman bir yüreğiniz var, siz bunu da, daha başka pek çok şeyi de becerebilirsiniz!"

Ana usulca, "Umarım bu söylediğiniz doğrudur!" dedi. "Gerçekten de artık yaşamayı seviyorum, sizi seviyorum! Sizi belki de Pavel'ciğimden bile daha çok seviyorum. O, çok içine kapanık bir insandır. Şaşenka ile evlenmek istediğinden bile bana hiç söz etmedi."

Kanyev'li itiraz etti:

"Bu doğru değil! Birbirlerini sevdikleri doğru ama, evlenme konusu doğru değil! Kız bunu istiyor olabilir, ama Pavel istemiyor."

Ana düşünceli bir ifadeyle yavaşça, "Gerçekten mi?" diyerek üzgün üzgün Andrey'e baktı: "Evet, öyle! İnsanlar feda ediyorlar kendilerini..."

"Pavel az bulunur türden bir adam, demir gibi bir iradesi var," diye karşılık verdi Kanyev'li.

Ana düşünceli düşünceli konuşmaya devam etti:

"Ve şu anda da hapiste. Bu kaygı verici, ürkütücü bir durum, ama gene de eskisi kadar değil. Artık hayatın tümü bana eskisinden farklı geliyor. Korku da farklı, yüreğim de farklı, ruhum da farklı... Hayat bir telaş içinde akıp

gidiyor ve ben, bu telaş içinde eskiden görmediğim birçok şeyi görmeye başladım. Ancak yine de bazı şeylere bir türlü aklım ermiyor. Tanrı konusundaki inançsızlığınız beni öyle üzüyor ki! Ama elden ne gelir? Buna rağmen ne iyi insanlar olduğunuzu görüyorum, evet bunu görüyorum! Kendinizi adalet için, halk için zorlu bir mücadeleye adamışsınız. Bu adaletin ne olduğunu anlayabiliyorum. Zenginler tepemizde olduğu sürece, halk için ne adalet, ne de sevinç var, hiçbiri mümkün değil! Ben sizin içinizde yaşıyorum. Bazı geceler geçmişi düşünürüm. Nasıl çiğnendiğimi, nasıl ezildiğimi düşündükçe kendi kendime acır, hayıflanırım. Artık yaşamaktan tat alır oldum."

Andrey ayağa kalkıp ses çıkarmamaya özen göstererek odanın içinde düşünceli bir ifadeyle dolaşmaya başladı. Sakin bir sesle, "Çok güzel ifade ettiniz," dedi. "Kerç'te genç bir Yahudi şair vardı. Bir gün şunları yazmıştı:

"Hiçbir suçu yokken öldürülenler
Gerçeğin gücüyle dirilecekler!"

Kendisi de, günün birinde orada, Kerç'te polis tarafından öldürüldü. Ama bunun pek bir önemi yok! O, gerçeği biliyordu ve bunu pek çok kişiye de anlatmıştı. İşte siz de o, suçu yokken öldürülenlerdensiniz!" dedi.

Ana kaldığı yerden sözlerini sürdürdü:

"Şimdi böyle konuşuyorum da söylediklerime kendim de inanmıyorum. Hayatım boyunca her zaman, günümü kimsenin dikkatini çekmeden, kimsenin gözüne batmadan nasıl geçireceğimi düşünüp durdum. Şimdi ise her şeyi düşünüyorum. Belki yaptıklarınızı yeterince anlayamıyorum, ama hepinizi kendime yakın hissediyor, hepinizi seviyor, hepiniz için endişe ediyor, hepinizin iyiliği için dua ediyorum. Hele de sizin için Andrey'ciğim, en çok da sizin için!"

Andrey, anaya yaklaştı, teşekkür ederek ellerini avuçlarının içine aldı, bütün gücüyle sıktı ve hızla arkasını dönüp odanın içinde gezinmeye devam etti. Ana heyecandan bitkin düşmüş bir halde, konuşmadan, yavaşça bardakları yıkıyor, içinde yepyeni bir duygunun filizlendiğini hissediyordu.

Odanın içinde dolaşmakta olan Andrey, "Anacığım," dedi, "şu Vesofçikof'a da biraz şefkat gösterseniz. Babası da aynı hapishanede ve berbat bir adam. Nikolay, onu her gördüğünde küfürü basıyor. Bu pek hoş

bir şey değil. Nikolay aslında iyi bir insan, köpekleri, kedileri, fareleri, her şeyi sever, ama insanları sevmez. Görüyor musunuz, insanı ne hale getiriyorlar?" dedi.

Ana düşünceliydi:

"Anası hiçbir iz bırakmadan ortadan yok oldu, babası da ayyaş bir hırsız olup çıktı!"

Andrey yatmaya giderken ana, ona fark ettirmeden arkasından istavroz çıkararak adamı kutsadı. Yarım saat kadar sonra, usulca seslendi:

"Andrey'ciğim, uyuyor musunuz?"

"Hayır, neden sordunuz?"

"Hiç! İyi geceler!"

"Size de, anacığım!" dedi Andrey tatlı bir sesle.

XII

Ertesi gün Pelagiya, sırtında yük fabrikanın kapısına geldiğinde, bekçiler tarafından kabaca durduruldu. Ona, yemek kaplarını yere indirmesini emrederek dikkatle incelediler. Sonra kaba hareketlerle üzerini ararlarken, o, oldukça sakin bir sesle, "Yemeklerim soğuyacak," diye uyardı.

Bekçilerden biri, "Kes sesini!" dedi.

Diğer bekçi, güven verici bir sesle anaya bakarak konuştu:

"Dedim ben, duvardan atıyorlar kâğıtları diye..."

Ananın yanına ilk ihtiyar Sizov yaklaştı. Dikkatle çevresine bakındıktan sonra, kısık bir sesle, "Duydun mu, ana?" diye sordu.

"Neyi?" dedi kadın.

"Bildirileri canım. Yine çıktılar ortaya. Onca aramadan, onca tutuklamadan sonra, al işte, yine ortalıkta bildiriler. Benim yeğenim Mazin'i de tutukladılar, senin oğlunu da. Sonuç ne peki? Demek ki bu işi yapanlar onlar değilmiş."

Sonra sakalıyla oynayarak uzaklaşırken anaya baktı ve "Niye bize hiç gelmiyorsun, canın sıkılmıyor mu yalnız başına?" diye sordu.

Ana teşekkür etti ve bağırarak getirdiği yemekleri saymaya başladı. Bir yandan da fabrikadaki olağandışı hareketliliği izliyordu. İşçiler heyecan içinde toplanıp dağılıyor, oradan oraya koşturup duruyorlardı. Fabrikanın is kokulu havası, sanki coşkuyla esen cesur bir rüzgâr tarafından dağıtılmaya çalışılıyordu. Yaşlı işçilerin yüzünde çekingen bir tebessüm vardı. Amirler ise endişeli yüzlerle dolaşıyorlardı. Polisler öfke içinde bir o yana bir bu yana koşuyor; işçiler, polisler yanlarına yaklaşınca ya dağılıyor ya da konuşmayı keserek gözlerini onlara dikiyorlardı.

İşçilerin hepsinin üstü başı temiz ve düzgündü. Gusev kardeşlerin büyüğü, uzun boyuyla ortalıkta bir görünüp bir kayboluyor, küçük kardeş gülerek sağda solda dolanıyordu.

Doğramacı ustası Vavilov'la, markacı İsay, ananın yanından geçerlerken, kısa boylu, çelimsiz bir adam olan İsay başını yana doğru eğip, yukarı uzatarak, ustanın durgun yüzüne bakıyor ve hızlı hızlı konuşuyordu:

"Görüyor musun İvan İvanoviç, adamlar ortalıkta güle oynaya dolaşıyorlar. Oysa bu iş, Müdür Bey'in söylediği gibi doğrudan devleti hedef alan bir iş. Adamların umurunda bile değil."

Elleri arkasında yürüyen Vavilov, öfkeli ve yüksek bir sesle bağırdı:

"İtoğlu itler, canınız ne isterse basın ama benden uzak olun!"

Vasili Gusev, ananın yanına gelerek, "Yine sizin güzel yemeğinizden yemek istiyorum," dedi ve sesiyle birlikte gözlerini de kısarak, "Sanırım başardık! Doğrusu çok iyi oldu bu iş!" diye ekledi.

Ana yüzünde bir tebessümle başını salladı. Kendisiyle gizlice konuşurken bile kibarlığından hiçbir şey yitirmeyen, mahallede çapkınlığıyla ün salmış bu genci seviyordu. Fabrikadaki hareketlilikten de son derece memnundu. Kendi kendine, "Ben olmasaydım ne olacaktı?.." diye düşünüyordu.

Üç işçi, ananın az ötesinde durdular. İçlerinden biri üzgün üzgün, "Ben bir tane olsun bulamadım," dedi.

Bir başkası, "Okumak gerekir," dedi. "Gerçi benim okumam yok, ama dinlemek isterim, insanları ne kadar etkilediklerini görebiliyorum."

Üçüncüsü etrafına bakınarak şu öneride bulundu:

"Hadi, kazan dairesine gidelim."

Gusev anlamlı anlamlı göz kırparak, "Bildiriler etkiliyor," dedi.

Pelagiya eve geldiğinde neşe içindeydi. Andrey'e şöyle dedi:

"İşçiler okuma yazma bilmediklerine hayıflanıyorlar. Oysa ben gençliğimde okuyabiliyordum, ama artık unuttum."

"Tekrar öğrenmeye ne dersiniz?" dedi Andrey.

Ana, "Bu yaştan sonra herkesi kendime güldürmemi mi istiyorsunuz?" diye karşılık verdi.

Ama Andrey, raftan aldığı bir kitabı açıp anaya bir harf göstererek sordu:

"Bu nedir?"

"R!" dedi ana gülerek.

"Peki, ya bu?"

"A!"

Ana şaşkın ve utangaçtı, sanki Andrey'in yüzüne bakınca alaylı bir gülümsemeyle karşılaşacağı düşüncesiyle ona bakmaya çekiniyordu. Oysa Andrey'in sesi oldukça sakin ve tatlıydı. Yüzünde de ciddi bir ifade vardı.

Ana sıkıntıyla gülümseyerek sordu:

"Andrey'ciğim, siz gerçekten bana okuma mı öğreteceksiniz?"

Andrey, "Evet, elbette," dedi. "Zaten biliyormuşsunuz, şimdi sadece anımsamanız gerekiyor, eminim bunu da kolayca başarırsınız."

"İyi ama, ne derler bilirsiniz, kutsal resimlere bakmakla insan aziz olmaz!"

Kanyev'li itiraz etti:

"Atasözleri çok! Bir de ne derler: ‘İnsan ne kadar az bilirse, o kadar rahat uyur.' Atasözleri mideye hitap eder, mide bu sözleri ruhumuz için yular örmekte kullanır; istediği yere çekip götürsün diye! Siz şimdi söyleyin bakalım, bu harf nedir?"

"L," dedi kadın.

"Evet! Bakın, nasıl da hemen biliyorsunuz! Peki, ya bu harf?"

Ana, belleğini bütün gücüyle zorlayarak kaşlarını çatıyor, gözlerini kısıyor, unuttuğu harfleri yeniden anımsamak için uğraşıyordu. Kendini öyle kaptırmıştı ki, o anda başka her şey yok olmuştu sanki. Ancak, kısa süre sonra gözleri yoruldu ve yorgunluktan yaşardı, ardından da bu yaşlara hüzün yaşları eklendi.

Hıçkırarak, "Bir ayağım çukurda ve ben, daha yeni okumayı öğreniyorum," dedi.

Andrey yumuşak, okşayıcı bir sesle, "Bunda ağlayacak ne var?" dedi. "Böyle yaşamak sizin tercihiniz değildi. Üstelik de siz, nasıl bir hayat yaşamış olduğunuzu artık anlıyorsunuz! Birçok kişi sizden daha iyi yaşama şansına sahip olduğu halde, hayvanlar gibi bir hayat sürüyor ve bununla da gurur duyuyor! Hayatı boyunca sadece kazanıp yiyor! Bunun övünülecek nesi var? Bütün bir hayatı çalışıp yiyerek geçirmek! Bu arada da çocuklar dünyaya getirmek! Önce mutluluk verir bu çocuklar onlara, sonra bakarlar ki onları doyurmak da bir dert, ‘Bir an önce büyüyüp de kendi ekmeğinizi kendiniz kazanın, obur yaratıklar!' demeye başlarlar! Çocuklarını kendi çıkarları için kullanmanın yollarını ararlar, ama çocuklar kendi midelerinin derdine düşer ve bu çark böyle döner gider! Gerçek insanlar aklını kullanıp, bu zincirleri kırmayı başaranlardır. İşte, şu anda sizin yapmakta olduğunuz da bu!"

Ana inanmamış bir ifadeyle, "Benim mi?" dedi. "Benim elimden ne gelir ki?"

"Nedenmiş o? Bu tıpkı bereketli bir yağmur gibidir, her damla bir ekin tanesine can verir. Okumayı bir öğrenirseniz..."

Andrey ayağa kalktı ve odanın içinde gülerek gezinmeye başladı:

"Evet, evet, öğreneceksiniz! Pavel gelince şaşacak!.."

"Ah, Andrey'ciğim," dedi ana, "siz gençlere her şey kolay gelir! Oysa yaşlanınca acıların çoğalır, gücün azalır, aklın ise hiç kalmaz!"

Andrey akşama doğru evden çıktı. Ana ışığı yakıp, çorap örmeye başladı. Ancak, çok geçmeden örgüyü bırakıp ayağa kalkarak odanın içinde kararsız adımlarla bir süre dolaştıktan sonra mutfağa geçti, kapıyı kapadı ve tekrar odaya döndü, perdeleri indirdi. Raftan bir kitap alarak masanın başına oturdu, tedirgince etrafına bakındı, kitabı açıp üzerine doğru eğildi, dudakları kıpırdamaya başladı. Sokakta bir gürültü duyuldu mu irkilerek kitabı kapatıyor, dikkatli bir şekilde seslere kulak kabartıyor, sonra yine kitabı açarak gözlerini dikiyor, dudaklarını oynatmaya başlıyordu.

"A, K, Y, V, R..."

Derken kapı çalındı, ana yerinden sıçrayarak, telaş içinde kitabı rafa yerleştirdi ve "Kim o?" diye sordu.

XIII

Gelen Ribin'di. Selamlaştıktan sonra, sakalını uzun uzun sıvazladı, odaya bir göz attı.

"Daha önceleri kapıyı sormadan açıyordun. Yalnız mısın?"

"Evet."

"Öyle mi? Kanyev'linin burada olduğunu sanıyordum. Bugün onunla karşılaştım. Hapishane insanı bozmaz. Saçmalık bozar."

Masanın başına oturarak, "Hele otur, biraz konuşalım seninle... Söyleyeceklerim var sana. Bir planım var," dedi anaya.

Halinde, Pelagiya'ya belirsiz bir kaygı veren, ciddi ve esrarlı bir hava vardı. Onun karşısına oturdu ve sus pus dinlemeye koyuldu.

Ağır ağır konuşmaya başladı Ribin:

"Artık her şeyin başı para! Yaşamak, ölmek, her şey parayla. Kitaplar, bildiriler de parayla oluyor elbette. Sen bu işler için gereken paranın nereden geldiğini biliyor musun?"

Ana bir tehlikenin yaklaşmakta olduğunu hissederek, ürkekçe, "Yoo... Bilmiyorum..." dedi.

"Bunu ben de bilmiyorum. Peki, o kitapları, bildirileri kim hazırlıyor?"

"Okumuş, yazmış, kültürlü, bilgili insanlar..."

"Yani beyefendiler!" dedi Ribin gerilmiş, kıpkırmızı kesilmiş yüzüyle. "Yani, o kâğıtları beyefendiler basıp dağıtıyorlar. Oysa onlarda hep beyefendilere karşı yazılar var. Söylesene bana, bu adamlar halkı kendilerine karşı ayaklandırmak için neden böyle para döküyorlar?"

Ana dehşetle gözlerini fal taşı gibi açarak, "Neler söylüyorsun sen?" diye bağırdı.

Ribin arkasına dayanarak, "Yaa..." dedi. "Bunlar aklıma geldiğinde ben de senin gibi şok olmuştum."

"Peki, bir şey öğrenebildin mi bu konuda?"

"Aldatmaca bunlar!" dedi Ribin. "Bir şey bildiğim yok, ama bunu hissediyorum. Bütün bunlar beyefendilerin sahtekârlıkları! Benim ise gerçeğe ihtiyacım var! Ve ben gerçeğin ne olduğunu biliyorum! Bu beyefendilerle birlikte yola koyulmaya hiç niyetim yok. Çünkü onlar, kendi çıkarları için beni öne sürer, sonra da üzerime basa basa yürür giderler."

Adamın bu sözleri ananın yüreğini sıkıştırıyordu. Endişe içinde, "Yüce Tanrım!" diye bağırdı. "Yoksa Pavel'ciğim bunun farkında değil mi? Ya ötekiler... Şehirden gelenler..."

Ananın gözlerinin önünde Nikolay İvanoviç'in, Şaşenka'nın, İgor'un saf yüzleri canlandı. Başını iki yana sallayarak, "Yok canım!" dedi. "Onların hepsi namuslu insanlar."

"Onlar dediklerin kim?" diye sordu Ribin.

"Hepsi!" dedi ana. "Gördüğüm tanıdığım herkes!"

Ribin gözlerini kısarak, "Onları boş ver!" dedi. "Daha uzağa bakmak gerekir. Bence yakınımızda olanların kendileri de bir şeyin farkında değil. Onların bu işe inanarak, dürüstçe atıldıklarını kabul ediyorum. Ama, ya onların arkasındakiler? Bunları kendi çıkarlarına alet etmedikleri ne malum? Bu adamlar durup dururken kendi aleyhlerinde sözler yaymazlar ortalığa..."

Ve bir türlü kurtulamadığı köylü zihniyetiyle ekledi:

"Bize asla, ne beyefendilerden ne de okumuş adamlardan yarar gelmez."

Ana tedirgin bir sesle, "Eee, ne karara vardın?" diye sordu.

Ribin, ananın yüzüne bakarak bir süre sustuktan sonra, "En doğrusu beyefendilerden uzak durmaktır!" dedi.

Asık bir yüzle yine sustu. Sonra tekrar konuştu:

"Bu gençlerle birlikte mücadele etmeyi ben de isterim. Elimden de bir şeyler gelir. Ağzım iyi laf yapar. Kiminle nasıl konuşacağımı bilirim... Buralardan gideceğim; tek başıma başka köylere, başka kentlere gideceğim. İnsanlarla konuşup gözlerini açacağım. Gözleri bir açıldı mı, kendileri için

en doğru olan şeyi zaten yapacaklardır. Ben bunu sağlamak için köy köy dolaşacağım. Kendilerinden başka kimseye bel bağlamamaları gerektiğini anlatacağım... İşte, ben bunu yapacağım!"

Ana sözlerini dinledikçe onun için üzülmeye başlamıştı, başına gelebilecekleri düşünerek endişeleniyordu. Daha önce pek hoşlanmadığı bu adama karşı şimdi içinde bir yakınlık duyuyordu. Kaygılı bir sesle, "Ya yakalanırsan?" dedi.

Ribin sakin sakin, "Yakalarlarsa da nasıl olsa bırakırlar, ben de yine yoluma devam ederim!" dedi.

"Köylüler ele verirler seni, hapislerde sürünürsün!"

"Yatar çıkar, yoluma devam ederim. Köylüler de beni bir kez ele verirler, iki kez, belki üç kez... Sonunda da doğru olanın beni ele vermek değil, dediklerime kulak vermek olduğunu anlarlar. Onlara: ‘Söylediklerime inanmasanız da olur, sadece dinleyin!' diyeceğim. Dinleyince de inanacaklar!"

Düşünerek, ağır ağır konuşuyordu:

"Son zamanlarda çok şeylere tanık oldum buralarda. Bazı şeylerin farkına vardım..."

Ana üzgün üzgün, "Perişan olacaksın Mihail," dedi başını sallayarak.

Ribin'in dinç bedeni, elleri dizlerine dayanmış bir şekilde öne eğilmiş, kara, geniş sakalının kapladığı esmer yüzü sararmış, gözlerinde soran bir anlam belirmişti.

Anaya, "İsa'nın ekin tanesiyle ilgili sözünü bilir misin? ‘Bu tane yok olmayacak, başka bir başakta yeniden dirilip yaşamını sürdürecek!' Benim gözüm açıktır, ölüm benim yanıma yaklaşamaz!" dedi.

İskemlesinde kımıldadı, ağır ağır yerinden kalktı.

"Şimdi gidip meyhanede biraz sohbet edeceğim. Andrey'in geleceği yok. İşe mi koyuldu, dersiniz?"

Ana gülümseyerek, "Evet, evet," dedi. "Birbirlerine ne kadar da benziyorlar. Hapishaneden çıktılar mı hemen işlerinin başına dönüyorlar..."

"Böyle yapmak gerekir. Bu konuştuklarımızdan ona da söz et, olur mu?"

Birlikte yavaş yavaş mutfağa geçtiler ve birbirlerinin yüzüne bakmadan vedalaştılar:

"Hoşça kal Pelagiya!"

"Hoşça kal... Aylığını aldın mı?"

"Evet, aldım."

"O halde yolculuk yakın herhalde, ha?"

"Öyle... Yarın sabah erkenden yola çıkacağım... Hoşça kal!"

Ribin acemice bir hareketle eğilerek isteksizce çıktı kapıdan. Ana ağır ağır yürüyen adamın ayak sesleriyle birlikte, içindeki kuşkulara da kulak kabartarak bir süre kapının önünde bekledi. Sonra yavaş yavaş odaya döndü ve pencereye giderek perdeyi biraz kaldırıp dışarı baktı. Sokak zifiri karanlıktı. Dipsiz, koca ağızlardan çıkan uğultular duyar gibi oldu.

İçinden, "Geceleri yaşar oldum artık!" diye geçirdi. Çalımlı çalımlı çıkıp giden köylü için üzülüyor, ne kadar güçlü bir bedeni ve büyük bir yüreği olduğunu düşünüyordu. Öyle olduğu halde o da bütün insanlar gibi zavallıydı.

Biraz sonra Andrey geldi. Heyecanlı ve mutluydu. Ana, Ribin'le aralarında geçen konuşmayı anlatınca, "Gitsin bakalım!" dedi. "Anlatsın insanlara gerçeği, gözlerini açsın. Zaten bizim aramızda olmak ona zor geliyor. Onun kafası, köylü kafası, bizden farklı düşünüyor."

"Şu, beyefendilerle ilgili sözlerine ne diyorsun? Sakın sizi aldatıyor olmasınlar?"

Andrey gülerek, "Telaşlandın mı yoksa?" dedi. "Ah, anacığım, hep para! Keşke bizim de paramız olsaydı! Oysa biz başkasının hesabına çalışıyoruz. Şu Nikolay İvanoviç var ya, ayda kazandığı yetmiş beş rublenin ellisini bize veriyor. Diğerleri de aynı... Yarı aç yarı tok yaşayan üniversite öğrencileri de güç bela topladıkları kapikleri gönderiyorlar bazen. Beyefendiler konusuna gelince; onların da içinde türlü türlü insan var, kimisi yolumuza engeller koyar, kimisi bizimle birlikte yürür..."

Sonra neşeyle ellerini çırparak, "Bakalım o bayrama kadar kuşun uçacak gücü kalacak mı?" dedi ve ekledi: "Ama, bizim önümüzde, yakında güzel bir bayram var! 1 Mayıs'ta kendi çapımızda bir işçi bayramı düzenleyeceğiz, eğlenceli bir gün olacak!"

Andrey'in neşesi, Ribin'in ektiği kuşkuları silip süpürmüştü. Andrey elleriyle yüzünü ovuşturarak, başı öne eğik bir şekilde odanın içinde geziniyor ve konuşuyordu:

"Biliyor musunuz, bazen içimde öyle güzel bir güneş parlıyor ki! Sanki bütün yoldaşlar, bu güzelim güneşin ateşiyle tutuşmuşlar! Hepsi mutlu, hepsi iyi kalpli, müthiş insanlar. Birbirleriyle tek söz etmeden anlaşabilirler. Sanki kocaman bir koronun parçası gibiler. Ancak hepsi kendi yüreğinin türküsünü söyler ve bu türküler, ırmağa ulaşan dereler gibi bir araya gelerek, içinde yepyeni bir yaşamı barındıran pırıl pırıl bir denize doğru akar, gider... Kendi kendime ‘gerçekleşecek bu,' diyorum!... Biz istedik mi olur; kesinlikle olur!.. O zaman şaşkın yüreğim sevinçle kabarıyor... Öylesine mutlu oluyorum ki, ağlayasım geliyor."

Ana, onu rahatsız etmemek için, sözünü kesmeden sessizce dinliyordu. Başından beri onun sözlerini daha bir can kulağıyla dinlerdi zaten. Onun konuşması daha sade olmakla birlikte insanın yüreğinin derinliklerine işlerdi. Pavel de insanın gözünün içine bakarak konuşurdu –böyle bir yol izleyen için aksi düşünülebilir mi? Ama içine kapanık kalır ve gördüklerini kimseye söylemezdi. Oysa Andrey'in yüreğinin bir parçası sanki hep oradaydı. Sanki bütün dünyanın geleceğiyle ilgili güzel bir masal anlatır gibiydi. Yaşama ve bu insanların çabalarına ışık tutan bir masal.

"Sonra," dedi Andrey, hızla başını sallayarak. "Bir de kendime gelir bakarım ki; berbat bir ortam, öfkeli, bezgin insanlar... Yaşayışları pis, köhne..."

Pelagiya'nın önünde durdu, sonra başını salladı ve gözleri üzüntüyle buğulanmış olarak, hüzünlü ve boğuk sesiyle devam etti:

"Bu çok alçaltıcı bir şey. İnsanlara artık güven olmuyor. İnsanlardan korkmak, hatta iğrenmek gerekiyor. Sen istediğin kadar sevmeye çalış, bunun mümkünü yok! Yabani bir hayvan gibi, sana yaşam hakkı tanımadan vahşice üzerine gelirken nasıl bağışlarsın? Bu mümkün değil! Kendi adıma

kimsenin beni bağışlamasını istiyor değilim. Ben bu uğurda her türlü aşağılanmaya katlanabilirim. Ama zorbalarla suç ortağı olmak istemiyorum. Başkalarını ezmek için, beni maşa gibi kullanmalarına izin veremem."

Şimdi gözlerinde soğuk bir ışıltı vardı. Başını inatçı bir havayla yana eğmiş, daha sert bir ifadeyle konuşuyordu:

"Ucu bana dokunmasa bile hiçbir haksızlığı bağışlamaya niyetim yok. Ben bu dünyada tek başıma değilim. Bana yapılan hakareti bağışlayabilirim, hatta güler geçerim bile; ancak bugün bende gücünü deneyen yarın bir başkasının canına okumaya kalkacaktır. Ayrıca, insanlara geniş bir açıdan bakmalı, yüreğin katı olmalı, insanları birbirinden ayırmalı, şu dost, şu düşman diye... Doğru olan bu, ama bunun doğruluğunu bilmek de insanın içini rahatlatmıyor."

"Ununu eleyeceksin ki ekmeğin iyi olsun!" dedi ana.

Andrey, "İşin acı olan yanı da bu ya zaten," diye karşılık verdi.

"Öyle..." diye mırıldanırken ananın gözünün önünde, yosun tutmuş koca bir taş gibi kocasının asık yüzü canlanmıştı. Sonra aklından Andrey'in Nataşa'yla, oğlunun da Şaşenka'yla evlendiği düşüncesi geçti.

Andrey gittikçe coşarak, "Bunun nedeni ne?" diye sordu. "Nedeni öylesine açık ki. Bütün bunların nedeni insanlar arasındaki eşitsizlik. Gelin bütün insanları eşit hale getirelim, dünya üzerinde ne varsa eşit şekilde bölüşelim! Korku, açgözlülük, ahmaklık ve kıskançlığın köleliğinden kurtulalım!"

Kanyev'li ve ana sık sık buna benzer konuşmalar yaptılar.

Andrey yeniden fabrikaya alınmıştı. Bütün kazancını getirip ananın eline koyuyor, ana da bu parayı oğlundan geliyormuş gibi rahat bir şekilde alıyordu. Sık sık ona kitaplarda karşılaştığı bilmediği kelimelerin anlamını soruyordu. Andrey, ananın gizlice çalıştığını hissediyor, ancak onu utandırmamak için birlikte çalışmak konusunda ısrar etmiyordu.

Bir süre sonra ana, "Andrey'ciğim, artık gözlerim pek iyi görmüyor, sanırım bir gözlüğe ihtiyacım var," dedi.

"Elbette!" dedi Andrey. "Hemen bu pazar kente gider, bir doktorla görüşür, gözlüğünüzü alırız."

Ana, Pavel'le görüşmek için üç kez dilekçe vermiş, ancak hepsi de kır saçlı, al yanaklı, koca burunlu jandarma generali tarafından nazikçe reddedilmişti.

"Haftaya, anacığım," diyordu, "haftaya bir bakarız, daha önce mümkün değil."

Tostoparlak ve şişko bir adamdı, neden bilinmez, tüylü yosunlarla kaplanmaya yüz tutmuş çürük eriğe benziyordu. Sivri bir kürdanla durmadan dişlerini karıştırırdı; yuvarlak ve yeşilimtırak minik gözleri hep gülerdi; sesinde dostça ve yumuşak bir ahenk vardı.

Ana, generali Andrey'e, "Kibar bir adam, pek de güler yüzlü..." diye anlattı. "Bence iyiye işaret değil bu... General olan ve böyle işlerle uğraşan bu kadar gülmemeli."

Andrey, "Doğru!" dedi. "Onlar hep öyle masum masum gülerler, pek kibar konuşurlar. Birisi gidip, ‘Bakın şu akıllı, dürüst insan var ya; bizim için tehlikelidir, asıverseniz diyorum!' dediğinde de yüzlerinde aynı tebessümle, kibarca asarlar adamı!"

Ana bir karşılaştırma yaptı:

"Şu bizim evi aramaya gelen subay daha iyiydi; hiç değilse basitti. Alçağın biri olduğu daha ilk bakışta belli oluyordu."

"İnan bana anacığım, onların hiçbirisi insan değildir! İnsanların tepesine inen birer balyozdur. Birer alettir hepsi. Bizleri hükümetin oyuncağı haline getirmek için yontmakta kullanırlar onları. Yönetenlerin ellerinde uygun bir alet haline gelmiştir onlar. Ne yapmaları istenirse, hiçbir şey sormadan, hiç düşünmeden, gözleri kapalı yaparlar."

Ana nihayet Pavel'le görüşmek için izin almayı başarmış ve pazar günü hapishaneye giderek büronun bir köşesine sessizce oturmuştu. Burası basık, küçük, pis bir odaydı ve odada ondan başka beklemekte olan birkaç kişi daha vardı. Hapishaneye yabancı olmadıkları birbirlerini tanımalarından belliydi. Ağır ağır boşvermiş bir havayla konuşuyorlardı.

Çantasını dizlerinin üzerine koymuş oturan, buruşuk yüzlü, tombul bir kadın, "Siz de duydunuz mu?" dedi. "Bu sabah kilisede koro şefi, ilahi söyleyen çocuklardan birinin kulağını az daha koparıyormuş."

Üniformalı, emekli, yaşlı bir asker gürültüyle öksürerek, "O ilahi söyleyen çocuklar da hiç rahat durmazlar!" dedi.

Odada kısa boylu, kısa bacaklı, kel kafalı bir adam telaş içinde dolaşıp duruyor, fiyakalı bir tavırla da durmadan konuşuyordu:

"Hayat durmadan pahalanıyor, bu da insanları gittikçe daha kötü yapıyor. Sığır etinin kilosu oldu on dört kapik, ekmek desen iki buçuk..."

Arada bir odaya, tek tip gri kıyafetleri ve kaba deri ayakkabılarıyla tutsaklar giriyor, odaya girdiklerinde ışıktan kamaşan gözlerini kırpıştırıyorlardı. Birinin ayağında şıngırdayan bir zincir vardı.

Her şey iğrenç bir sakinlik ve basitlik içindeydi. Odadakiler sanki durumlarına çoktan alışmış gibi rahat bir uyuşukluk içinde bekliyor, kimilerinin üzerine ağır bir bitkinliğin çökmüş olduğu görülüyordu. Ananın yüreği sabırsızlık ve heyecandan kıpır kıpır ediyor, çevresindekilere heyecanlı bir ifadeyle bakıyor ve yaşamın kahredici sadeliği onu şaşırtıyordu.

Ananın hemen yanında buruşuk yüzünün aksine, canlı ışıltılar saçan gözleriyle, ufak yapılı yaşlı bir kadın oturuyor, incecik bir boynun taşıdığı başını bir o yana bir bu yana döndürüp, fıldır fıldır bakınarak konuşulanları dinliyordu.

Ana, kadına usulca, "Sizin kiminiz var burada?" diye sordu.

"Oğlum var, üniversite öğrencisi. Peki siz kim için geldiniz?"

"Benim de oğlum var burada. Benimki bir işçi."

"Soyadı ne?"

"Vlasov."

"Tanımıyorum. Ne zamandır hapiste?"

"Yedi hafta oldu..."

"Benimki on aydır burada," dedi yaşlı kadın.

Pelagiya bu sözleri söylerken kadının sesinde bir övünme sezer gibi oldu.

Kel kafalı adam hızlı hızlı konuşuyordu:

"Evet ya! Sabrı tükeniyor artık insanların. Herkes öfke içinde. Fiyatlar aldı başını gidiyor. Fiyatlar yükseldikçe insanlar alçalıyor! Kimse bu durumu düzeltmek için bir çaba göstermiyor."

Emekli asker, "Haklısınız!" dedi. "Rezil bir durum bu! Kesin konuşmasını bilen bir sesin ortaya çıkıp, ‘Susun artık!' demesi gerekiyor. Güçlü, sert bir ses, anlıyor musunuz?"

Konuşma daha genelleşti ve canlandı. Herkes, yaşam konusundaki düşüncelerini ortaya döküyor, ama hepsi kısık sesle konuşuyorlardı. Ana bu sözlerde kendisine yabancı gelen bir şey seziyordu. Evde başka türlü, daha anlaşılır konuşulurdu.

Şişman, kızıl sakallı bir gardiyan, ananın adını seslendi, ayağa kalkan kadını baştan aşağıya süzdükten sonra, "Gel benimle!" diyerek, topallaya topallaya odadan çıktı.

Ana arkasından giderken, içinden, daha hızlı yürümesi için adamı itelemek geliyordu.

Ufacık bir odada beklemekte olan Pavel, anasını görünce gülerek elini uzattı. Ana bu eli heyecanla yakalayıp ışıldayan gözleriyle güldü durdu bir süre. Heyecanından söyleyecek söz bulamıyordu. Sonunda usulca, "Merhaba Pavel'ciğim..." diyebildi.

Pavel kadının elini kuvvetle sıkarak, "Sakin ol anneciğim," dedi.

"Tamam, bir şey yok," dedi ana.

Gardiyan içini çekerek, "Biraz uzak durun ana, aranızda biraz mesafe bırakın!" dedi ve iç geçirerek esnedi.

Pavel anasına sağlığıyla, evle ilgili sorular soruyordu. Pelagiya ise daha farklı sorular sormasını bekliyor, oğlunun gözlerinde bu soruları araştırıyor ama bir şey bulamıyordu. Yine her zamanki gibi oldukça sakindi. Yalnız, yüzü hafifçe sararmış, gözleri de biraz çökmüş gibiydi.

"Şaşenka'nın sana selamı var," dedi ana.

Pavel'in gözlerinde bir ışık titreşti, daha bir yumuşayan yüzüne geniş bir tebessüm yayıldı. Ana, yüreğinin yandığını hissetti.

Biraz alınmış bir şekilde, "Herhalde yakında çıkarsın, değil mi?" diye sordu. "Hem seni ne diye tıktılar ki buraya! İşte, o bildiriler hâlâ ortalıkta dolaşmaya devam ediyor!"

Pavel'in sevinçle gözleri ışıldadı:

"Gerçekten mi?" diye sordu hemen.

Gardiyan kayıtsız bir tavırla, "Burada böyle şeyler konuşmak yasaktır!" dedi. "Sadece ailevi konulardan söz edebilirsiniz..."

Ana itiraz etti:

"Bizim konuştuğumuz da ailevi bir sorun ya işte!"

"Bana baksanıza, burada böyle şeyler konuşulmaz, görüşecekseniz aile meselelerinden söz etmelisiniz."

Ana sordu:

"Bizim konuştuklarımız aile meseleleri değil mi?"

Gardiyan aynı kayıtsız haliyle, "Orasını ben bilmem! Yasak işte, o kadar!" dedi.

Pavel, "Tamam anneciğim, evden söz et," dedi. "Sen neler yapıyorsun bakalım?"

Ana, içinde gençlere özgü bir canlılık hissederek, "Fabrikaya bir şeyler taşıyıp duruyorum işte..." dedi.

Bir süre özellikle bekledikten sonra gülümseyerek, "Çorba, börek, pilav... Maryana ne yaparsa alıp götürüyorum..."

Pavel anlamıştı. Gülmemek için kendini zor tutuyor, yüzü gözü titreşip duruyordu. Elleriyle saçlarını düzelterek, Pelagiya'nın o zamana kadar kendisinden hiç duymadığı tatlılıkta bir sesle, "Benim iyi yürekli, tatlı

anacığım!.. Aman ne iyi! Kendine yapacak bir iş bulmana çok sevindim, canın da sıkılmaz böylece," dedi.

Ana hafif övünen bir havayla, "Şu bildiriler ortaya çıkınca benim de üstümü aramaya başladılar!" dedi.

Tepesi atmaya başlayan gardiyan, "Yine mi başladınız!" dedi. "Size bunları konuşamazsınız diyorum! Adamı bir şeyden haberi olmasın diye buraya kapatmışlar, sen hâlâ kafana göre konuşuyorsun! Sözden anla ama biraz!"

"Tamam anne, bırak bunları," dedi Pavel. "Matvey İvanoviç iyi adamdır, onu üzmeyelim. Bizim aramız iyidir onunla. Bugün onun burada bulunması bir şans, oysa genellikle müdür bulunur. Matvey İvanoviç olur olmaz sözler söylersin diye korkuyor da..."

Gardiyan saatine bir göz atarak, "Hadi bakalım, bu kadar!" dedi.

Pavel, "Tamam anneciğim, her şey için teşekkür ederim, çok teşekkür ederim canım anneciğim!" dedi. "Kendini üzme, yakında bırakırlar beni."

Anasını var gücüyle bağrına bastı, öptü. Ana, oğlunun alışık olmadığı bu tavrından duygulanarak sevinçle hıçkırıklara boğuldu.

"Hadi bakalım, ayrılın artık!" dedi gardiyan ve anayı geçirirken usulca mırıldandı:

"Bırak ağlamayı. Yakında çıkaracaklar onu. Hepsini çıkaracaklar. Çok kalabalık oldu içerisi!"

Eve döndüğünde ananın ağzı kulaklarına varıyordu. Kanyev'liye sevinç içinde, "Gardiyana çaktırmadan ona anlatmayı başardım," dedi.

Sonra üzgün üzgün içini çekti:

"Anladı..." dedi. "Yoksa bana öyle sarılmazdı. Daha önce hiç böyle sarılmamıştı..."

Andrey gülerek, "Ah, siz yok musunuz," dedi. "Herkes bir şeyler peşindedir, siz analar da sevilmek peşinde."

Sonra ana birden şaşkın bir ifadeyle konuşmaya başladı:

"Andrey'ciğim, oradaki insanları bir görseydiniz, her şeye öyle alışmışlar ki! Çocuklarını alıp hapse kapatmışlar, onlar da sanki bunda hiçbir terslik yokmuş gibi gelmiş orada sakin sakin konuşuyor, gülüşüyor, bekleşiyorlar. Kültürlü insanlar böyle her şeyi kabullenirlerse, cahillere ne denilebilir?.."

Kanyev'li, "Bu doğal," dedi. "Yasalar onlara karşı bize olduğundan daha yumuşak... Ve de onların yasalara bizlerden daha çok ihtiyacı var. Onlara uygulandı mı birazcık ağız burun ekşitiyorlar, o kadar... Yasalar az çok koruyor onları; bizleri ise çifte atmayalım diye bir güzel bağlıyor."

Üç gün sonra bir gece Pelagiya oturmuş örgüsünü örüyor, Andrey de yüksek sesle Romalı kölelerin ayaklanması ile ilgili bir kitap okuyordu. Kapının hızla vurulmasıyla irkildiler. Andrey gidip kapıyı açtı, karşısında dizlerine kadar çamura batmış, şapkasını arkaya doğru itmiş bir halde kucağında bohçasıyla Vesofçikof duruyordu. Tedirgin bir sesle, "Geçerken ışığınızın yandığını gördüm de bir merhaba diyeyim dedim. Hapisten daha yeni çıktım," dedi.

Sonra ananın elini yakalayıp var gücüyle sıkarak, "Pavel'in selamı var," diye ekledi.

Duraklayarak kendini sandalyelerden birine attı, haşin ve kuşkulu bakışlarla odayı şöyle bir süzdü.

Ana onu pek sevmezdi. Hep onun bakışlarında kendisini ürküten bir şeyler hissederdi. Ancak, şu anda onu gördüğüne sevinmişti. Yüzünde şefkatli bir tebessümle, "Zayıflamışşın!" dedi. "Andrey'ciğim, hadi ona bir çay hazırlayalım..."

Kanyev'li mutfaktan, "Semaveri koydum bile!" diye seslendi.

"Söylesene Pavel nasıl? Yalnız sen mi çıktın, başkalarını da bıraktılar mı?.. Senden başka çıkan oldu mu?"

Vesofçikof gözlerini yere indirdi:

"Pavel içerde hâlâ, bu duruma sabırla karşı koymaya devam ediyor. Sadece beni çıkardılar."

Sonra gözlerini kısarak ananın gözlerinin içine baktı ve dişlerinin arasından, "Onlara ‘Beni bırakacaksınız! Yoksa ya ben, ya sizden biri

canından olacak!' dedim ve bıraktılar!" diye ekledi.

Ana, "Yaa!" diyerek adamın küçücük gözlerine bakarken elinde olmayan bir hareketle göz kırptı.

Mutfaktan Andrey'in sesi duyuldu:

"Fedya Mazin ne âlemde, durmadan şiir yazıyor mu gene?"

"Yazıyor," dedi Vesofçikof başını sallayarak. "Onu hiç anlamıyorum, ne tuhaf bir adam. Kafese koymuşlar, kuş gibi cıvıldaşıp duruyor... Bildiğim bir şey varsa, o da canımın hiç eve gitmek istemediği."

Ana düşünceli bir ifadeyle, "Elbette," dedi, "Bekleyenin mi var sanki? Bomboş bir ev, yakılmamış soba; soğuktur da..."

Vesofçikof bir süre gözlerini kısarak sessizce durdu. Cebinden sigara paketini çıkararak bir sigara yakıp ağır ağır içmeye koyuldu ve gözünün önünden uçup giden gri dumanı izlerken birden kahkahayla gülmeye başladı. Kışkırtılmış bir köpeğin havlamalarını andıran vahşi bir gülüştü bu. Sonra gözleri yerde, boğuk bir sesle şöyle konuştu:

"Doğru, kim bilir ne kadar soğuktur. Fareler bile donup kalmıştır, üzerlerinde hamam böcekleri dolaşıyordur. İzin ver Pelagiya, geceyi burada geçireyim."

Kadın hemen, "Elbette, elbette," dedi.

Ana, bu adamın yanında kendini huzursuz hissediyordu aslında.

Vesofçikof öfkeli bir sesle, "Öyle bir zamanda yaşıyoruz ki, çocuklar, ana babalarından utanç duyuyorlar," dedi.

Ana bu sözlerden irkilerek, "Anlamadım?" dedi, soran bir ifadeyle.

Adam gözlerini yerden kaldırarak bir an ananın yüzüne baktıktan sonra gözlerini kapadı. Çiçekbozuğu yüzünde kör bir adamın ifadesi belirdi.

"Çocuklar, diyorum, artık ana babalarından utanır oldular," diye sözlerini tekrarladı. "Korkma, sözüm sana değil. Sen asla Pavel'in utancı olmayacaksın. Ama ben babamdan utanıyorum ve artık onun evine gitmeyeceğim. Artık benim babam yok, evim de!.. Şu anda polisin

gözetimindeyim, yoksa çeker Sibirya'ya giderdim, sürgünlerin kaçmalarını sağlamak için çalışırdım..."

Ananın hassas kalbi, bu adamın neyin ezikliğini yaşadığını anlamıştı ve bu, içinde şiddetli bir acıma duygusu uyandırmıştı. Susarak adamın duygularını daha fazla incitmemek için bir şeyler söyleme ihtiyacı duydu:

"Doğru, madem böyle hissediyorsun, biraz uzaklaşmak iyi olur."

Andrey gülerek odaya girdi:

"Gene neyin propagandasını yapıyorsun, ha?" diye sordu.

Ana yerinden kalkarak, "Ben gidip yiyecek bir şeyler hazırlayayım," dedi.

Vesofçikof, gözlerini Andrey'in yüzüne dikti. Apansız yanıt verdi:

"Diyorum ki, öldürülmesi gereken adamlar var."

"Ooo! Öyle mi? Neden peki?"

"Yok olsunlar diye!"

"Dirileri ceset haline getirme hakkına sahipsin demek? Nereden aldın bu hakkı?"

"Bunu bana insanlar verdi..."

Andrey ince uzun yapısıyla, elleri cebinde, sallanarak ayakta duruyor ve adamı süzüyordu. Vesofçikof ise içtiği sigaranın dumanları arasından görünen soluk yüzünde kırmızı lekeler belirmiş, külçe gibi oturuyordu sandalyesinde. Yumruklarını sıkarak, "İnsanlar verdi bu hakkı bana," diye tekrarladı. "Madem ki beni tekmeliyorlar, o halde benim de karşılık verme hakkım var... Ağızlarını, burunlarını darmadağın etmeye hakkım var... Bana dokunmasınlar, kimseye dokunmam. Dilediğim gibi yaşamama olanak versinler, o zaman ben de rahat dururum, kimseyi tedirgin etmem, kimseye sövmem! Diyelim ki ormanda yaşamak istiyorum. Bir ırmağın kenarına kulübe kurarım... Orada kalırım... Tek başıma..."

Kanyev'li omuz silkti:

"Eh, öyle yap bari!" dedi.

Nikolay, "Şimdi mi?" diye sordu.

Başını salladı ve dizine bir yumruk indirdi:

"Artık mümkün değil!"

"Sana engel olan ne?"

"İnsanlar!" diye karşılık verdi Vesofçikof sert bir sesle. "Ölüme kadar sımsıkı onlara bağlanmışım... Yüreğimi kinle sarmışlar... Beni kötülükle bağlamışlar kendilerine... Ve de sağlam bir bağ bu. İnsanlardan nefret ediyorum; nereye gidersem gideyim karşılarına çıkacağım onların. Rahat yüzü göstermeyeceğim. Madem onlar benim karşıma çıkıyorlar, ben de onların karşısına çıkacağım. Ben kendimden, yalnızca kendimden sorumluyum, başka kimseden değil. Ve eğer babam bir hırsızsa..."

Kanyev'li Vesofçikof'a yaklaşarak, yavaşça, "Ah!" dedi.

"Şu İsay denilen herifi geberteceğim, göreceksin!"

"Neden?" diye sordu Andrey.

Adam, kin dolu bir ifadeyle bakarak, "O herif ispiyoncunun teki!" dedi. "Babamı o mahvetti! Şimdi bu sayede gizli polise girme umuduna kapıldı!"

Andrey, "Deme yahu!" diye bağırdı. "Peki ama seni babanın yaşayışından sorumlu tutanlar kim? Ahmaklar!"

Vesofçikof, "Ahmak, akıllı, hepsi bir," dedi. "Pavel de sen de akıllı adamlarsınız. Söyle bakalım ben sizin gözünüzde, Fedya Mazin'le veya Samyolov'la bir miyim? Hiç yalan söylemeye kalkma, inanmam. Hepiniz beni dışlıyorsunuz!"

Andrey adamın yanı başına çökerek, yumuşak bir sesle, "Senin ruhun hasta, dostum," dedi.

"Evet, sizinki de yanıyor, ama siz, kendi yangınınızı benimkinden daha asil sanıyorsunuz. Hepimiz, birbirimizin gözünde pislikten farksızız. İşte benim düşüncem bu. Sen ne diyeceksin bakalım, ha?"

Vesofçikof gözlerini Andrey'e dikmiş, dişlerini gıcırdatarak yanıt bekliyordu. Kırmızı lekelerle kaplı solgun yüzünde hiçbir kıpırtı yoktu,

sadece dudaklarının titreştiği göze çarpıyordu.

Andrey, Vesofçikof'un kin dolu bakışlarına, mavi gözlerinde sıcacık, hüzünlü parıltılarla karşılık verdi:

"Söyleyebileceğim bir şey yok," dedi. "Bir insanla, yüreğinin kanadığı bir anda tartışmak, o insanın yarasını azdırmaktan başka bir işe yaramaz. Bunu bilirim."

Vesofçikof gözlerini yine yere indirerek homurdandı:

"Benimle tartışılmaz, tartışmayı beceremem ben."

Andrey devam etti:

"Hepimiz böyle şeyler yaşamışızdır, hepimizin böyle zamanları olmuştur... Bildiğim bir şey var ki, bu geçecek. Tamamen değil belki, ama geçecektir."

Gülerek adamın omzuna vurdu ve konuşmasını sürdürdü:

"Bu tıpkı kızamık gibi bir çocukluk hastalığıdır. Bu hastalığa hepimiz yakalanırız; güçlü olanlar bunu daha kolay, güçsüz olanlar ise daha zor atlatır. Bu hastalık bize, yalnızken hayatın anlamını ve bizim yerimizin bu hayatın neresinde olduğunu anlamadığımız bir yaşta saldırır. İnsan kendini dünyanın en iyi meyvesi sanır ve başka herkesin de kendisini yemekten başka derdi olmadığını düşünür. Bir süre sonra, herkesin göğsünde bir yürek taşıdığının farkına varır, rahatlarsın. Bir sürü çanın arasında sesi bile duyulmayan küçücük bir çan olduğun halde, kendini çan kulesiyle bir tutmuş olmaktan dolayı utanırsın. Sonra bir de bakarsın ki, senin çanın sesi de koronun içinde çınlıyor, yalnız kaldığında ise diğerlerinin arasında boğulup gidiyor. Beni anlıyor musun?"

Vesofçikof, "Evet, sanırım anlıyorum," dedi başını sallayarak. "Fakat sana inanmıyorum."

Kanyev'li gülerek yerinden fırladı ve odanın içinde gürültülü bir şekilde koşturmaya başladı:

"Bana anlattıklarında ben de inanmamıştım. Seni gidi öküz arabası seni!"

Vesofçikof tedirgin bir gülüşle sordu:

"Niye öküz arabası oluyormuşum?"

"Çünkü benziyorsun."

Vesofçikof birden kahkahalarla gülmeye başladı.

Andrey karşısına geçerek şaşkın şaşkın sordu:

"Ne gülüyorsun?"

"Sana hakaret eden avanaktır, diye düşündüm de!"

"Bana nasıl hakaret edeceklermiş?" diye omuz silkti Andrey.

Vesofçikof yüzüne hoşgörülü bir ifade takınarak dişlerinin arasından konuştu:

"Bilmiyorum ama sana hakaret etmeye kalkışan sonradan çok pişman olur, diye düşündüm işte."

Andrey, "Bak şimdi, lafı nerelere getirdin!" dedi.

Ana mutfaktan Andrey'e seslendi:

"Andrey, şu semaveri alır mısınız?"

Andrey kadının yanına gitti.

Vesofçikof odada yalnız kalınca etrafına bakındı, ağır çizmelerin içindeki ayağını uzattı, ayağı gözüne nedense komik göründü, sonra kalın baldırlarını elledi, sonra da ellerini yüzüne götürüp incelemeye başladı, önce avucuna baktı, ardından ters çevirerek incelemeye devam etti. Kalın, kısa parmaklı elleri sarı tüylerle kaplıydı. Ellerini silkeleyerek oturduğu yerden kalktı.

Andrey elinde semaverle odaya girdiğinde aynanın önünde durmakta olan Vesofçikof, "Ne zamandır suratımı görmemiştim," dedi. Ve gülümseyerek, "Amma da çirkinmişim!.." diye ekledi.

Andrey, şaşkın şaşkın yüzüne bakarak, "Niye böyle söylüyorsun?" diye sordu.

Vesofçikof sakin bir sesle konuştu:

"Şaşenka, ‘Yüz, ruhun aynasıdır,' derdi."

"Bence bu doğru değil," dedi Andrey. "Düşünsene onun kanca gibi bir burnu, makas gibi sivri elmacık kemikleri var ama ruhu bir yıldız gibi, pırıl pırıl..."

Vesofçikof inceleyen bakışlarla Andrey'in yüzünü süzdü ve güldü.

Oturup çaylarını içmeye başladılar. Vesofçikof bir eline tuz ektiği ekmek parçasını, diğer eline de kocaman bir patatesi alarak ağır ağır, geviş getirir gibi yemeye koyuldu.

Tıka basa dolu ağzıyla, "Burada işler ne âlemde?" diye sordu.

Andrey neşe içinde, fabrikadaki propaganda faaliyetlerinden söz edince, Vesofçikof homurdanır gibi bir sesle uyardı:

"Bu işler çok zaman alıyor, çok! Biraz çabuklaştırmak gerek!"

Ana, içinde adama karşı duyduğu düşmanca hislerin kıpırdandığını hissetti.

Andrey, "Yaşam at değildir ki, kırbaçlayasın da daha hızlı gitsin," dedi.

Ama çiçekbozuğu yüzlü delikanlı inatla başını sallayarak, "Çok yavaş gidiyor. Sabrım kalmadı benim, elimde değil," dedi.

Umutsuzca kollarını yana açarak soran gözlerle Andrey'e baktı. Yanıt beklediği belliydi.

Andrey başını önüne eğerek, "Bütün yapmamız gereken doğruyu öğrenmek ve başkalarına da öğretmek. İşte yapmamız gereken şey bu," diye cevap verdi.

"Peki ne zaman dövüşeceğiz?" diye sordu Vesofçikof.

Andrey gülerek yanıtladı:

"Bizi bir kere daha tepeleyecekler. Bunu biliyorum ama ne zaman dövüşeceğimizi bilmiyorum. Önce beynimizi silahlandırmalıyız, elimizi daha sonra..."

"Ve yüreğimizi!"

"Yüreğimizi de tabii...."

Vesofçikof yeniden yemeye koyuldu. Ana ona fark ettirmeden çiçekbozuğu yüzünü inceliyor, delikanlının kocaman, küt vücuduyla bir uyum arıyordu. Bakışları, o ufacık gözlerin keskin bakışlarıyla karşılaştığında, ürkerek gözlerini kırpıştırıyordu. Başını avuçları arasına almış olan Andrey tedirgin davranıyor, birdenbire konuşmaya başlıyor, aniden susuyor, durup dururken gülüyor, ıslık çalıyordu.

Ana, onun gerginliğini anlamış gibiydi. Vesofçikof ise hiçbir şey söylemeden sessizce yiyor, ancak Andrey kendisine bir şeyler sorduğunda, isteksiz bir şekilde kısa yanıtlar veriyordu.

Şimdi ev sahiplerine oda sıkıcı ve dar gelmeye başlamıştı, arada bir gözlerinin ucuyla konuğu süzüyorlardı. Ve sonunda konuk oturduğu yerden kalkarak, "Ben artık yatsam iyi olacak," dedi. "Çoktandır hapisteydim, aniden çıkarıverdiler, kalktım geldim, kendimi yorgun hissediyorum."

Adam mutfağa geçtiğinde kısa bir süre kıpırtılar duydular, sonra aniden sesi soluğu kesildi. Ana bir süre bu sessizliğe kulak verdikten sonra Andrey'e fısıldadı:

"Ne korkunç düşünceleri var!"

Andrey başıyla onayladı:

"İdare edilmesi pek zor biri, ama atlatacaktır. Ben de daha farklı değildim. İnsanın kalbini ışıtan mum puslu yandığında orayı is kaplıyor. Hadi siz şimdi bunları bırakın da uyuyun, ben biraz kitap okuyacağım."

Ana yatağının bulunduğu köşeye çekildi. Masanın başında oturan Andrey, uzunca bir süre onun sık sık içini çekerek fısıltıyla dua edişini dinledi. Kitabın sayfalarını hızla çevirerek, ayaklarını oynatarak, bıyıklarını çekiştirerek, heyecanla alnını ovuşturarak okuyordu. İçeride saatin tik takları, dışarıda rüzgârın uğultusu duyuluyordu.

Bir ara ananın usulca, "Ey Tanrım! Etrafta bunca insan var, hepsinin de bin türlü derdi var! O mutlu insanlar nerede hani?" dediğini işitti ve şöyle karşılık verdi:

"Mutlu insanlar da var, merak etme. Hem, yakında sayıları daha da artacak."

XIV

Yaşam hızla akıyor, değişik ve alacalı günler birbirini izliyordu. Ana artık her gelen günün yeni bir şeyler getirmesine alışmıştı, sakindi. Geceleri sık sık tanımadığı birileri geliyor, kaygılı bir şekilde kısık sesle Andrey'le bir şeyler fısıldaşıyorlar ve gecenin geç bir vaktinde, şapkalarını burunlarına kadar indirip, yakalarını kaldırarak dikkatli ve sessizce karanlıkta kayboluyorlardı. Hepsinin de heyecanlarını dizginlemeye çalıştıkları, neşeyle gülmek, şarkılar söylemek istedikleri halde bunu yapamadıkları hissediliyordu. Sanki hepsinin acelesi var gibiydi. Bir kısmı mağrur, alaycı, düşünceli, bir kısmı ise gençliğin ateşiyle kıpır kıpır ve neşe içindeydi. Bütün bu gençler ananın gözünde aynı şekilde güven verici ve dirençliydi. Hepsinin birbirinden farklı olan yüzleri, ananın gözüne sanki tek bir yüzmüş gibi görünüyordu. Bu yüz ise, tıpkı Emmaus yolculuğundaki İsa'nın yüzü gibi derin bakışlı, tatlı sert, sakin ve kararlı bir yüzdü.

Ana, onları Pavel'in çevresine toplanmış bir kalabalık olarak gözünün önüne getiriyor, kaç kişi olduklarını anlamaya çalışıyor ve Pavel de bu kalabalığın arasında düşmanlarının gözüne daha az batıyordu.

Bir keresinde, kentten, şen şakrak, kıvır kıvır saçlı bir kız gelerek Andrey'e bir tomar kâğıt vermiş, giderken de ışıl ışıl gözleri ve neşeli sesiyle anaya, "Hoşça kal yoldaş," demişti.

Ana, "Hoşça kal," diye karşılık verirken gülmemek için kendini zor tutmuştu.

Kızı geçirdikten sonra pencereye gelmiş ve gülerek, bahar çiçekleri kadar taze, kelebekler kadar hafif yoldaşının sokakta ilerleyişini izlemiş ve kendi kendine, "Yoldaş, ha! Canım benim! Tanrı sana bir ömür boyu yanında olacak namuslu bir yoldaş versin!" diye tekrarlamıştı.

Ana çoğu zaman, bu kentten gelen gençlerde çocukça bir yan buluyor, yüreğinde onlara karşı hoşgörüyle karışık bir şefkat kabarıyor, ancak inançlarının derinliğini kavradıkça şaşkınlık ve heyecana düşüyor, adaletin zaferiyle ilgili düşleri içini ısıtıyor, bu sözleri dinlerken nedenini anlamadığı bir hüzünle içini çekiyordu. Ona en çok heyecan veren şey ise, bu gençlerin sadeliği, o bulunmaz, o ibret verici fedakârlık duygusuydu.

Ana bu gençlerin yaşam üzerine yaptıkları konuşmalardan çok şeyler öğrenmişti. İnsanların mutsuzluğuna neden olan asıl kaynağı keşfettiklerini seziyor, onların düşüncelerine katılıyordu. Ancak, içinde bir şeyler onların bu hayallerini gerçekleştirebilecek ve yaşamı, özlemini çektikleri biçimde değiştirebilecek, halkı peşlerinden sürükleyebilecek güçte olduklarına inanmasına engel oluyordu. Herkes günü kurtarma derdindeydi, kimse doymayı yarına bırakmak istemezdi. Bu yüzden de, bu uzun yolu izleyenlerin sayısı, elbette az olurdu. O yolun sonundaki ışığı pek az göz görebilirdi. Bu yüzden de bütün bu gençler, boylarına poslarına, sakallarına bıyıklarına rağmen ananın gözüne birer çocuk gibi görünüyorlardı.

Başını sallayarak içinden, "Canım yavrularım," diye geçiriyordu.

Artık yaşamları, ciddi, akıllı ve güzel bir biçimde geçiyordu. Güzel şeylerden konuşuyorlar, öğrendiklerini mutlulukla başkalarına aktarıyorlardı. Ana böyle bir yaşamın tüm tehlikelerine rağmen sevilebileceğini kavramış, mutsuz, tatsız, karanlık geçmişini unutmaya çalışıyordu. Bu yeni, güzel yaşam için kendisine ihtiyaç duyulduğu bilinci fakında olmadan kafasına yerleşmişti. Daha önce bir işe yarayabileceğini hiç sanmıyordu. Şimdi ise, birçok kişinin kendisine ihtiyacı olduğunu gördükçe ayakları yere daha sağlam basıyor, kendini mutlu hissediyordu...

Ana fabrikaya bildirileri taşımayı hiç aksatmıyor, bu işi en önemli görevi olarak görüyor, kendisini görmeyi kanıksamış bulunan sivil polislerle rahat rahat görüşüyordu. Arada bir üstünü aradıkları olmuştu, ama bu hep, bildirilerin dağıtıldığı günden bir sonraki güne denk gelmişti. Üzerinde bir şey bulunmadığı zamanlar, sivil polislerin ve bekçilerin ilgisini çekecek davranışlarda bulunuyor, kendisini aramalarını sağlıyordu. Bu aramalara alıngan bir tavırla itiraz ediyor, onlarla tartışmaya giriyor ve sonunda onları utandırıyor, bu marifetiyle de için için övünüyordu. Bu ana için çok eğlenceli bir oyun haline gelmişti.

Vesofçikof'u hapisten çıktıktan sonra fabrikaya almadılar. O da bir kerestecinin yanında işçi olarak çalışmaya başladı. Sabah akşam tomru, çeki odunu, kereste taşıyan arabayla kasabaya inerdi. Ana, onu neredeyse her gün görüyordu. Kemikleri çıkmış bir çift yaşlı at taşıdıkları yükün ağırlığı altında titreyen bacaklarıyla, başlarını üzgün üzgün sallayarak, yorgun yüzlerinde pırıltısız bakan gözlerini kırpıştırarak geçerlerdi sokaklardan. Atların arkasından, yere çarpan uçlarıyla şiddetli bir gürültü çıkaran,

sarsılarak sürüklenen uzun, ıslak kalaslar veya bir sürü tahta uzanırdı. Vesofçikof ise darmadağın, pis bir kılıkta, şapkasını ensesine indirmiş, ağır çizmelerini sürüyerek taşıdığı kütükleri andıran bir görüntüyle atların dizginlerini çekiştirerek, yanlarından yürürdü. Yürürken ayağının dibine bakar, önüne gelen her şeye; atlara, insanlara, arabalara kör gibi çarparak ilerler ve çevresinde kaba saba küfürler, bağırıp çağıran sesler yabanarıları gibi uçuşup dururdu. Vesofçikof bütün bu seslerin arasından, başını yerden hiç kaldırmadan, sözlerin hiçbirine karşılık vermeden, ciğerlerinin olanca gücüyle yüksek perdeden bir ıslık tutturup geçer gider, arada bir atlara, "Hadi yürü!" diye söylenirdi.

Ne zaman, yurtdışında yayınlanan bir gazete veya broşürün yeni çıkan sayısını okumak üzere Andrey'in evinde yoldaşları toplansa, Vesofçikof da çıkar gelir, saatlerce hiç sesini çıkarmadan bir köşede oturur, dinlerdi. Okumayı bitirince gençler ardı arkası gelmeyen tartışmalara girerlerdi. O, bu tartışmalara da hiç katılmazdı. Herkes dağılana kadar orada bekler, Andrey ile baş başa kaldıklarında ise ona kaygılı bir halde sorardı:

"Peki ama, en fazla suç kimde? Çarda mı?"

Andrey ona tedirgin gözlerle bakar, şakaya vurarak konuşurdu:

"En fazla suçlu olan, öncelikle, ‘Bu benimdir!' diyen kişidir, o da binlerce yıl önce öldüğüne göre sözünü etmeye değmez!"

"Peki, ya zenginler! Ya onları savunanlar; haklılar mı onlar?"

Andrey yüzünü avuçlarının arasına alır, bıyıklarını çekiştirir, bulabildiği en basit sözcüklerle, hayattan, insanlardan uzun uzun söz ederdi. Fakat bu konuşmalardan sürekli bütün insanlar suçluymuş gibi bir sonuç çıkar, bu yüzden de Vesofçikof bir türlü tatmin olmaz, dudaklarını sıkarak başını iki yana sallar, bu işte bir terslik olduğunu söyler ve keyifsiz bir halde iki karış suratla kalkar giderdi.

Bir keresinde şöyle dedi:

"Hayır! Suçlu birileri olmalı! Hem de buralarda bir yerde! Şunu bil ki, bu hayatın altını üstüne getirmemiz gerekiyor, hem de hiç acımadan, bu tarlanın her yanını yabanotları bürümüş!"

Ana geçmişte edilmiş bir sözü anımsayarak şöyle söyledi:

"Bir zamanlar markacı İsay da sizin için bu tip sözler etmişti."

Vesofçikof bir süre sessizce düşündükten sonra, "İsay mı?" diye sordu.

"Evet. Berbat bir adam! Durmadan insanları gözetliyor. Ortalıkta dolaşıp sorular soruyor, evin pencerelerine gözlerini dikip bakıyor..."

Vesofçikof, "Demek insanları gözetliyor, ha?" diye tekrarladı.

Ana o sırada yatağındaydı ve adamın yüzünü göremiyordu, ancak, söylediği sözün pek uygun kaçmadığını fark etmişti. Çünkü Andrey telaşlanmış ve bir uzlaştırma çabasıyla, "Boş ver! Gözetlesin! Yapacak işi yok herhalde..." diye müdahale etmişti.

Vesofçikof homurtulu bir sesle, "İşte sana suçlu!" dedi.

Andrey şiddetle itiraz etti:

"Neden? Ahmağın teki olduğu için mi?"

Vesofçikof yanıt vermeden çıkıp gitti.

Kanyev'li bir örümceğinki gibi incecik bacaklarını sürükleyerek, yavaş ve yorgun adımlarla odada geziniyordu. Çizmeleri ayağında değildi; gürültü yapıp da anayı rahatsız etmemek için her zaman çıkarırdı. Oysa ana henüz uyanıktı. Vesofçikof gidince endişeyle, "Bu adam, beni korkutuyor!" dedi. "Yanmaktan korlaşmış bir soba sanki; ısı vermiyor da kendisi tutuşmuş..."

Andrey sözcüklerin üzerine basa basa, "Doğru!" dedi. "Öfke dolu bir genç. Anacığım, ona İsay'dan pek söz etmeyin. Bu İsay denen adam gerçekten muhbir! Hem de bu işten para alıyor..."

Ana, "Hiç şaşırmadım doğrusu," dedi. "İsim babası bir jandarma!"

Andrey endişeli bir şekilde konuşmasını sürdürdü:

"Vesofçikof, onun kafasını koparmaya kalkabilir. Hayatımızı yöneten tepedeki efendilerin, alttakiler üzerinde ne tip duygular uyandırdığını görüyor musunuz? Vesofçikof gibi insanların, aşağılanmanın çileden çıkarıcı etkisiyle kendilerini kaybettiklerinde neler yapabileceğini düşünebiliyor musunuz? Ortalığı kana bularlar! Tanrım! O zaman felaket

işte. Gökyüzü kana boyanacak; toprak, kırmızı bir yosunla kaplanmış gibi kan fışkıracak."

Ana heyecanla, "Ne korkunç bir şey bu Andrey'ciğim!" diye haykırdı.

Andrey bir süre sessizce durduktan sonra şöyle dedi:

"Böceği yutmaya kalkmasalardı, onu çıkarmak için uğraşmaya da gerek kalmazdı! Ancak, onların kanının her damlası, halkın gözyaşlarının oluşturduğu denizde, daha baştan yıkanmış durumda."

Sonra sessizce gülerek ekledi:

"Ama bu, insanı teselli etmeye yetmiyor!"

Bir bayram günü ana, bakkaldan eve geldiğinde kapıyı açınca, bir sevinç dalgasının etkisiyle sırılsıklam bir halde kapının eşiğinde donup kaldı. İçeriden Pavel'in sesi geliyordu.

Andrey, "Gözün aydın ana!" diye seslendi.

Pavel hızla arkasına dönüp anasına baktı. Ana, oğlunun yüzünün umut dolu pırıltılarla ışıldadığını gördü. Bu güzel sürpriz anayı heyecandan sarhoş etmişti:

"Sonunda geldin, işte evdesin," diye mırıldandı ve bir sandalyeye çöküverdi.

Pavel ona doğru eğildi, solgun yüzünde, çukurlaşmış gözleri ıslak ıslak parıltılar saçıyor, dudakları titriyordu. Bir süre konuşmadan anasının yüzüne baktı. Anası da sessizce onu seyrediyordu.

Kanyev'li başı önüne eğik, hafifçe ıslık çalarak yanlarından geçip avluya çıktı.

Pavel titreyen elleriyle annesinin ellerini sıkı sıkı tutarak, kısık ve içten bir sesle, "Sağ ol anne, çok teşekkür ederim sana, canım anneciğim!" dedi.

Oğlunun yüzündeki ve sesindeki duygulu ifadeyle sarsılan ana, şefkatle onun başını okşadı ve yüreğinin çarpıntısını bastırmaya çalışarak, "Canım yavrum, bana ne diye teşekkür ediyorsun?" diye sordu.

"Yüce eserimizin başarıya ulaşması için yardımcı olduğundan ötürü," dedi oğlu. "İnsanın anasıyla aynı zamanda yoldaş da olması çok mutluluk verici!.."

Ana hiçbir şey söylemeden oğlunu seyrediyordu. Onu hiç bu kadar cana yakın görmemişti.

"Anacığım, ben senin asla bizim gibi düşünmeyeceğini, bizim yaşam tarzımızı benimsemeyeceğini, bütün bunların senin zoruna gittiğini, ancak hayatın boyunca her şeye katlandığın gibi buna da sessizce katlanacağını sanıyordum. Bu da beni çok üzüyordu!.."

Ana hemen karşılık verdi:

"Andrey bana çok şey öğretti."

Pavel güldü:

"Evet, biliyorum, bana da seninle ilgili çok şey anlattı."

"İgor da... Onunla hemşeriyiz, biliyor musun? Andrey'cik bana okuma öğretmeye bile kalkıştı."

"Sen de utanıp, tek başına çalışmaya başladın gizli gizli, ha?"

Ana sıkılarak, "Beni mi gözetliyormuş o?!" diye bağırdı.

Sonra can evinden vurulmuş gibi, "Onu da çağırsak," dedi. "Bizi yalnız bırakmak için çıktı. Biliyorsun, annesi yok."

Pavel kapıyı açarak dışarı seslendi:

"Hey, Andrey! Nerelerdesin?"

"Buradayım! Biraz odun kesecektim!"

"Bırak odunu, gel buraya!"

Andrey özellikle biraz oyalandıktan sonra içeri gelerek, sıcak bir tavırla, "Vesofçikof'a söylesek de biraz odun getirse," dedi, "az kalmış. Ne diyorsunuz anacığım, Pavel iyi görünüyor, değil mi? İçerde bu isyancıyı cezalandıracaklarına, beslemişler anlaşılan."

Ana güldü. Artık yüreğinin çırpıntısı durulmaya başlamıştı. Mutluluktan kendinden geçmiş bir haldeydi, bununla birlikte yüreğinde bir özlem vardı; oğlunu eskisi gibi sakin görmek istiyordu. Kendini şimdiye kadar hiç bu kadar mutlu hissetmemişti ve bu hissin, aynı şiddetiyle sonsuza kadar yüreğinde yer etmesini istiyordu. Sanki bu mutluluğun eksilmesinden korkar gibi üstünü örtüp gizleme ihtiyacı duyuyordu, tıpkı tesadüfen eşi bulunmaz bir kuş avlamış bir avcı gibi, telaşla, "Hadi bir şeyler yiyelim. Pavel'ciğim, sen daha bir şey yemedin, değil mi?" diye sordu.

"Hayır, yemedim. Gardiyan dün bana bugün salıverileceğimi söylemişti, canım yemek içmek istemedi."

Pavel devam etti:

"Buraya geldiğimde ilk karşıma çıkan ihtiyar Sizov oldu. Beni görünce hemen selam verdi. Ona, artık bana karşı daha dikkatli davranmasını, polis gözetiminde, tehlikeli biri olduğumu söyledim. ‘Sorun değil!' dedi ve bana yeğeni ile ilgili ne sorular sordu biliyor musunuz? ‘Fedor hapiste efendice davranıyor mu?' dedi, bununla neyi kastettiğini sorduğumda da: ‘Yani, boşboğazlık edip, yoldaşları hakkında söylememesi gereken bir şeyler söyledi mi?' diye sordu. Ben Fedya'nın akıllı ve dürüst bir insan olduğunu söylediğimde de, gururla, ‘Zaten biz Sizov'lardan başka türlüsü çıkmaz!' dedi."

Kanyev'li başını sallayarak, "Cin gibi bir ihtiyardır," dedi. "Onunla sık sık sohbet ederiz, iyi bir yüreği var. Fedya'yı yakında bırakırlar mı dersin?"

"Bence yakında hepsini bırakırlar. Ellerinde İsay'ın söylediklerinden başka ipucu yok, o da ne söyleyebilir ki?"

Ana gözlerini dikmiş oğluna bakıyor, Andrey ellerini arkasında kavuşturmuş bir şekilde pencerenin önünde dikilmiş Pavel'i dinliyor, Pavel ise odanın içinde oradan oraya yürüyordu. İnce, gür, kara sakalları hafifçe uzamış, yüzünün esmerliğini yumuşatarak yanaklarını sarmıştı.

Ana yemek tenceresini masaya koyarak, "Hadi gelin," dedi.

Yemekte Andrey, Ribin'i anlattı. Sözünü bitirdiğinde Pavel üzgün üzgün, "Ben burada olsaydım göndermezdim," dedi. "Gittiği yere götüreceği nedir

ki? Yüreğinde büyük bir nefret, kafasında karmakarışık bir düşünce değil mi?"

Andrey güldü:

"İyi de, insanın yaşı kırka gelip dayanmış ve yıllarca içini kemiren kurtlarla boğuşup durmuşsa onu nasıl düzeltebilirsin ki?"

Yine ananın anlamadığı sözlerle dolu bir tartışma başlamıştı. Yemeklerini bitirmişlerdi ama birbirlerine ateşli sözlerle yüklenmeyi sürdürüyorlardı. Ara sıra konuşma tarzları sadeleşiyordu.

Pavel sertçe, "Yolumuza, bir adım bile sapmadan devam etmek zorundayız!" diyordu. "Ve de bu yolda karşımıza dikilen düşmanları devirip, geçmeliyiz!"

Ana tartışmayı dikkatle dinliyor, Pavel'in köylülerden hoşlanmadığını, Andrey'in ise, onlara da gerçeğin öğretilmesinin mümkün olabileceğini iddia ederek köylüleri savunduğunu anlıyordu. Andrey'in söyledikleri ananın aklına daha çok yatıyordu, ancak Andrey oğluna her söz söyleyişinde, onu gücendirmediğinden emin olmak için soluğunu tutarak, pürdikkat oğlunun vereceği karşılığı bekliyordu tedirginlikle. Onlar ise birbirlerine hiç kırılmadan bağrışıyorlardı.

Ana arada bir, "Gerçekten mi Pavel'ciğim?" diye soruyordu oğluna.

O da, "Evet, öyle!" diye gülerek karşılık veriyordu.

Kanyev'li sevimli bir tavırla kinayeli bir tarzda konuşuyordu:

"Tıka basa yediniz beyefendi, ama yeterince çiğnemediğiniz için boğazınızda kalmış! Gargara yapıyorsunuz..."

Pavel de hiç kızmadan, "Saçmalayıp durma!" diye uyarıyordu.

"Oysa ben bir cenaze yemeğindeymiş gibi ciddiyim..."

Ana, onları yüzünde gülümsemeyle, başını sallayarak dinliyordu.

XV

İlkbahar geliyordu. Karlar eriyor, toprağın kiri, çirkefi gitgide ortaya çıkıyor, mahallenin pis ve yoksul manzarası her gün biraz daha fazla göze batmaya başlıyordu. Bütün gün damlardan eriyen karlar akıyor, külrengi duvarlar yorgunluktan terlemiş gibi buğu saçıyor, geceleri ise bu akan kar suları sarkıtlar oluşturarak çatıların kenarına diziliyordu. Güneş artık gökyüzünde daha çok parlıyor, dereler bataklığa doğru şırıldayarak akıyordu.

1 Mayıs hazırlıkları da iyice hızlanmıştı. Mahallede ve fabrikada bu bayramın anlam ve önemini vurgulayan bildiriler dağıtılıyor, en ilgisiz olanlar bile bu bildirileri okudukça, "Bu bayramı kutlamalı!" diyorlardı.

Vesofçikof'un asık yüzü gülüyor, "Geç bile kalındı! Oynanan saklambaca son vermenin zamanı çoktan gelmişti!" diye bağırıyordu.

Fedya Mazin sevinç içindeydi. İyice zayıflamış bedeni, asabi titreşimlerle kafese kapatılmış bir kuşu andırıyordu. Kentte çalışan ve yaşına göre oldukça sessiz ve ağırbaşlı birisi olan Yakov, sürekli Fedya Mazin'in peşindeydi. Hapishanede daha da sararıp solan Samoylov Gusev, Bukin ve başka birkaç kişi daha, bayramda, silahlanmaları gerektiğini ısrarla savunuyorlardı. Pavel ve Andrey'in de arasında olduğu diğerleri ise buna karşı çıkıyorlardı.

İgor, her zaman olduğu gibi kan ter içinde, yorgun, soluk soluğu geldi ve ıslak çizmelerini göstererek şakacı bir sesle, "Varolan düzeni değiştirmek büyük bir iştir arkadaşlar!" dedi. "Ve benim, bu yolda daha başarılı yürüyebilmek için kendime yeni bir çift çizme almam gerekiyor! Bunların durumu pek kötü, ayaklarım hep su içinde. Ben bu emektar dünyayı hepten gözden çıkarmadıkça, göçüp gitmek istemem, bundan dolayı Samoylov yoldaşa, beni silahlarla değil yeni çizmelerle donatmasını öneriyorum, sosyalizmin zaferi için bunun en güçlü yumruktan daha etkili olacağına inancım sonsuzdur!"

İgor aynı şatafatlı tarzıyla, çeşitli ülkelerdeki işçi mücadeleleriyle ilgili öyküler anlatıyor, ana, onu dinlemekten büyük zevk alıyor ve anlattıklarından tuhaf bir sonuç çıkarıyordu: Halkın en acımasız, en uyanık

düşmanları hep açgözlü, kurnaz, vicdansız, ufak tefek, göbekli, kırmızı yüzlü birtakım insanlardı. Çarların boyunduruğu altında yaşamak kendilerine zor gelmeye başladığında bu insancıklar, cahil halkı çara karşı kışkırtıyor, halkın egemenliği çarın elinden alındığında da türlü dolaplarla bu egemenliği kendi ellerine alıyor ve halkı da hapse tıkıyor, halk karşı koymaya kalkarsa da, yüzlerce, binlerce insanı acımadan öldürüyorlardı.

Ana bir gün, bütün cesaretini toplayarak, İgor'un anlattıklarından çıkardığı tabloyu, utana sıkıla kendisine anlattı ve gülerek, "Ha İgor, böyle mi?" diye sordu.

İgor kahkahalarla gülerek gözlerini havaya dikip derin bir soluk aldı ve "Eh, öyle sayılır ana," dedi. "Siz bu öykünün en zor kısmını kavramışsınız. Bu soluk fonun üzerinde parlak bazı işlemeler, süsler var elbette ama onlar işin özünü değiştirmiyorlar. Gerçekten de o, tombul, kırmızı yüzlü insancıklar, halkın ensesine yapışan en zehirli asalaklardır. Fransızlar bu adamlar için pek güzel bir sözcük bulmuşlar, "burjuva" diyorlar, aklınızda olsun. İşte bu burjuvalar bizim kanımızı emiyorlar..."

"Zenginler mi yani?" diye sordu ana.

"Evet. Ta kendileri. Onların şanssızlığı da zengin olmaları. Siz de bilirsiniz ki, bir bebeğin mamasına azar azar bakır katılırsa, bu onu öldürmez, ama kemiklerinin gelişmesine engel olur ve bebek cüce kalır. Bir insanı altınla bu şekilde zehirlediğinde ise ruhu cüce kalır, beş para etmez boş bir balon olur çıkar!"

Pavel bir gün İgor'u kastederek Andrey'e, "Biliyor musun," dedi, "en çok gülenler, en çok acısı olanlardır..."

Andrey bir süre düşündükten sonra gözlerini kısarak, "Öyle olsaydı bütün Rusya'nın katılarak gülüyor olması gerekirdi," diye karşılık verdi.

Bir gün Nataşa çıkıp geldi. O da başka bir kentte hapisteydi. Görünüşe bakılırsa hapishane onu hiç değiştirmemiş gibiydi. Ana, Andrey'in kızın yanında daha bir neşelendiğini fark etmişti. Espriler yapıyor, insanlara sataşıyor, Nataşa'yı da neşelendirip güldürüyordu. Kız gittikten sonra ise hüzünlü bir ıslık tutturarak, ayaklarını sürüyerek odanın içinde dolanıp duruyordu.

Şaşenka da sık sık gelip gidiyor, yüzü hiç gülmüyor, nedense her gelişinde daha kaba ve sert davranıyordu.

Bir keresinde Pavel kızı yolcu etmek için avluya çıktığında kapıyı açık bırakmıştı. Konuşmaları ananın kulağına kadar geldi.

Kız usulca, "Bayrağı sizin taşıyacağınız konusunda kesin karar verildi mi?" diye sordu.

"Evet," dedi Pavel, "bu benim hakkım!"

"Yani yine hapishanenin yolu göründü ha?"

Pavel karşılık vermedi.

Kız, "Bu hakkınızı başka birine verseniz..." dedi çekingen bir tavırla.

Pavel, "Hayır!" diye yüksek bir sesle yanıt verdi.

"Biraz düşünseniz... Siz yoldaşlar üzerinde öyle etkilisiniz ki. Özgür olduğunuzda neler yapabileceğinizi daha iyi düşünmelisiniz. Bu işi yaparsanız, uzun süre buralardan sürülürsünüz."

Ana, kızın sesinde, bildik birtakım endişe ve korkuların titreştiğini hissetti. Kızın sözleri, damla damla ananın yüreğine düşüyor ve düştüğü yeri yakıyordu.

Pavel şöyle dedi:

"Ben bu konuda kararlıyım, sonucu ne olursa olsun bundan vazgeçmeye niyetim yok!"

"Size yalvarsam bile mi?"

Pavel kıza, daha farklı, çok daha katı bir ses tonuyla karşılık verdi:

"Bu şekilde konuşmanız hiç doğru değil!"

"Benim de bir kalbim var!"

Pavel'in sesi yine değişti, sıkıntılı bir hal aldı, yavaşça:

"Evet, iyi bir kalbiniz var," dedi. "Böyle iyi bir insan olduğunuzdan benim için çok değerlisiniz ve bu yüzden de, böyle konuşmamalısınız..."

"Hoşça kalın," dedi ve gitti kız.

Ana, kızın koşarcasına hızlı adımlarla yürüdüğünü duydu. Pavel de kızın ardından yürüyüp gitmişti. Yüreğini korku sardı. Konuşulanları pek anlamamıştı ama büyük bir acının kendisini beklediğini hissetmişti. "Pavel ne yapmak niyetinde?" diye geçirdi içinden.

Pavel eve Andrey ile birlikte döndü. Andrey sıkıntıyla başını sallayarak, "Ah! Bu İsay belasını ne yapmalı bilmem?" diye söyleniyordu.

Pavel'in de yüzü asıktı:

"İspiyonculuktan vazgeçmesini tavsiye etmeli," dedi.

Kanyev'li kasketini bir köşeye fırlattı:

"Tavsiye edeni ihbar eder," diye yanıt verdi.

Ana boynunu bükerek, "Pavel'ciğim, senin yapmak istediğin nedir?" diye sordu.

"Ne zaman? Şimdi mi?" dedi Pavel anlamamış bir ifadeyle.

"Hayır, şeyde... 1 Mayıs'ta?"

"Ha," dedi Pavel kısık bir sesle. "Bayrağımızı taşıyacağım, elimde bayrakla en önde yürüyeceğim. Sanırım beni bu yüzden tutuklarlar."

Ananın ağzı kurumuş, gözleri yanıyordu. Pavel, onun ellerini avuçlarının arasına alarak, "Bunu yapmam gerek, lütfen beni anla," dedi.

Ana, oğlunun gözlerinin içine bakarak, "Bir şey demedim ki," dedi ve gözleri oğlunun gözlerindeki inatçı parıltıya çarpınca yine başını önüne eğdi.

Pavel içini çekti, anasının elini bırakarak kınayan bir ifadeyle, "Buna üzülmen değil, sevinmen gerekir," dedi. "Acaba çocuklarını ölüme bile mutlulukla gönderen anaları ne zaman görebileceğiz?"

Andrey homurdandı:

"Hop! Yavaş ol biraz. İyice uçtun bakıyorum."

Ana, "Bir şey dediğim yok ki benim," diye tekrarladı. "Senin işlerine karışacak değilim. Senin için üzülmeme gelince; bu tamamen ana olmanın bir sonucu!.."

Pavel biraz geri çekildi ve sert bir tavırla, "Bazı sevgiler, insanın hayatını yaşamasına fırsat vermiyor," dedi.

Ana bütün vücudunu saran bir ürperme hissetti ve oğlunun kendisini daha fazla incitecek şeyler söylemesinden korkarak, hızla, "Sus, Pavel'ciğim. Seni anlıyorum. Bunu yapman gerekiyor, yoldaşların için," dedi.

"Hayır," diye itiraz etti Pavel. "Bunu kendim için yapıyorum."

Andrey kapıda dikilmiş onlara bakıyordu. Boyu kapıdan uzun olduğu için dizlerini hafifçe bükmüş, bir omzunu kapının çerçevesine dayamış, diğer omzunu, başı ve boynuyla birlikte ileri doğru uzatmıştı.

Pavel'in yüzüne dik dik bakarak, "Artık bu gevezeliğe bir son verseniz beyefendi!" dedi. Sanki bir kayanın yarığında duran bir kertenkele gibi görünüyordu.

Ana ağlamamak için kendini zor tutuyordu. Gözünde biriken yaşları oğlunun görmesine fırsat vermemek için, "Ah! Tanrım! Nasıl da unuttum!" diyerek odadan çıktı.

Bir köşeye büzülerek, kırgın yüreğinden sökülüp gelen yaşları gözlerinden salıverdi. Sanki gözyaşlarıyla birlikte kalbindeki kanı da akıtırcasına gücünü kaybederek, boğuk boğuk ağlamaya koyuldu.

Bir yandan da tam kapanmayan kapının aralığından sızıp, kulağına kadar gelen sesleri dinliyordu.

Andrey, "Sen bu kadını üzmekten zevk mi alıyorsun?" diye öfkeyle soruyordu.

"Benimle bu şekilde konuşmaya hakkın yok!" diye bağırdı Pavel.

"Yani, kadıncağıza yaptığın eziyeti sessizce izleseydim daha iyi bir yoldaş olurdum sana, öyle mi? Sen bu sözlerinin altında yatan şeyin ne olduğunu biliyor musun?"

"Bunu bilsem de bilmesem de, insanlarla sert konuşmak gerektiğini biliyorum!"

"Onunla da mı?"

"Evet. Herkesle. Ayağıma bağ olacak sevgi de dostluk da bana gerekli değil."

"Vay! Bu ne yürek! Bunları Şaşenka'ya da söylesene. Asıl bunları söylemen gereken kişi o."

"Ona da söyledim."

"Gerçekten mi? Atıyorsun! Ona kim bilir ne tatlı, ne yumuşak söylemişssindir, duymadım, ama bundan eminim. Oysa ananın karşısında cesaretine diyecek yok. Şunu iyi bil ki, cesaretin böylesi beş para etmez."

Pelagiya, aceleyle gözlerinden taşan yaşları silmeye başladı. Kanyev'linin oğlunun kalbini kırmasından korkmuştu, hemen kapıyı açıp, içi korku ve acıyla dolu bir halde mutfağa girerek, "Ooo, ne kadar da soğuk! Oysa ilkbahara girdik!" diye yüksek sesle söylendi.

Ve neden olduğunu kestiremeden kap kacağı kaldırıp koyarken, iki gencin konuşmalarını bastırmak için sesini yükselterek devam etti.

"Her şey bir başka oldu artık. İnsanlar daha ateşli, mevsimler daha soğuk... eskiden bu zamanlarda gökyüzü güneşli, hava sıcak olurdu."

Odadan gelen sesler kesildi. Ana sessizce mutfağın ortasında durup bekledi.

Andrey usulca, "Şunu kafana iyi sok, onun seninkinden çok daha cömert bir yüreği var," dedi.

Ana sesi titreyerek, "Çay içmek ister misiniz?" diye sordu ve elinde olmadan titreyen sesinin etkisini silmek için hemen ekledi:

"Bu ne soğuk böyle, donuyorum."

Pavel yavaşça anasına doğru yürüdü. Titreyen dudaklarında suçlu bir tebessüm belirmişti. Ona gözünün ucuyla bakarak, alçak ve yumuşak bir sesle, "Bağışla beni anacığım," dedi. "Hâlâ budala bir çocuğum."

Anası ona şefkatle sarılarak, "Sus!" dedi. "Böyle sözlerle beni üzme. Hayat senin, karar senin, dilediğin gibi yaşa, Tanrı her zaman senin yanında olsun. Ama lütfen kalbimi kırma, bir ananın yavrusu için endişe etmemesini, üzülmemesini nasıl bekleyebilirsin? Bu mümkün değil ki... Hem ben hepiniz için endişelenir, hepiniz için üzülürüm. Hepiniz bir ana kuzusunuz, hepiniz yürekli gençlersiniz. Ben de acımasam size kim acır? Sen yürüdün mü diğerleri de peşinden yürüyorlar Pavel'ciğim."

İçinde güçlü, ateşli bir düşünce büyüdükçe büyüyor, hüzünle karışık bir sevinçle yüreği kanatlanıp uçacakmışçasına pır pır ediyor, ancak duygularını bir türlü kelimelere dökemiyor, çaresizlik içinde elini sallayarak, alev alev yanan gözleriyle oğlunun yüzüne bakıyordu.

Pavel annesinin yüzüne eğilerek, "Tamam anneciğim. Üzgünüm. Seni anlıyorum," diye fısıldadı ve utangaç gözlerle annesinin yüzüne bir baktıktan sonra, rahatlamış ve mutlu bir şekilde geri çekilerek şunları ekledi:

"Sana söz veriyorum, asla unutmayacağım bunu."

Ana onu bırakarak odaya bir göz gezdirdi ve yalvarır gibi bir ifadeyle Andrey'e, "Andrey'ciğim, ne de olsa siz daha büyüksünüz, onu hoşgörün," dedi.

Anaya arkası dönük bir şekilde duran Andrey hiç istifini bozmadan, tuhaf ve komik bir sesle sanki kükrercesine, "Ooo! Ben ona daha çok bağıracağım, hatta döveceğim bile!" dedi.

Ana kollarını ona doğru uzatmış, "Lütfen, sevgili Andrey'ciğim," diyordu.

Andrey, anaya doğru döndü, başını eğip ellerini ensesinde birleştirerek, kendisine kızgın bir boğa havası verdi ve Pavel'e doğru ilerleyerek, "Kaç Pavel! Yoksa senin bağırsaklarını deşerim!" dedi. "Şaka ediyorum anacığım, inandınız mı yoksa? Benim tek istediğim semaveri yakmak. Ah Tanrım! Kömürlerimiz ıslanmış... Bir türlü yanmak bilmiyor Tanrının belası..."

Andrey'in sesi kesilmişti. Ana mutfağa girdiğinde onu semaverin başına çökmüş ateşi üflerken buldu. Andrey, anaya bakmaksızın konuşmaya devam etti:

"Endişelenmeyin anacığım, ona zarar vermem! Ben aslında haşlanmış pancar gibi yumuşacık bir adamım. Hey kahraman, sen bunları duyma. Onu gerçekten severim! Ben onun üzerindeki hırkayı sevmiyorum. Baksanıza üzerine yeni bir hırka giymiş, belli ki çok hoşuna gidiyor, göğsünü gere gere dolaşıyor, önüne gelene sataşıyor, bakın ne güzel bir hırkam var, der gibi! Hırkası gerçekten güzel ama bu dalaşma da ne oluyor? Zaten yerimiz dar."

Pavel gülerek, "Homurdanmaya daha ne kadar devam edeceksin? Yetmedi mi bu kadar azarlama!" diye seslendi.

Andrey bacaklarını semaverin iki yanına uzatmış ona bakıyordu. Ana, kapıda dikilmiş Andrey'in yuvarlak ensesini, uzun boyunu üzgün ve şefkatli bakışlarla seyrediyordu. Andrey ellerini yere dayayarak arkaya doğru kaykıldı. Hafif kırmızı gözleriyle ana oğula şöyle bir bakıp, gözlerini kırpıştırarak, "Siz gerçekten iyi insanlarsınız," dedi usulca.

Pavel yanına gelip onu kolundan yakaladı.

Andrey, "Çekiştirmesene, düşüreceksin beni!" diye bağırdı.

Ana üzgün üzgün, "Ne çekiniyorsunuz? Sarılıp öpüşsenize hadi," dedi.

"Var mısın?" diye sordu Pavel.

Andrey, "Tamam," diyerek ayağa kalktı.

Birbirlerine güçlü bir dostluk duygusuyla sımsıkı sarıldılar.

Ananın sevincinden gözleri yaşarmıştı. Bir yandan bu yaşları silerken bir yandan da mırıldanıyordu:

"Biz kadınlar ağlamayı pek severiz, üzülür ağlarız, sevinir ağlarız."

Andrey, Pavel'i eliyle hafifçe iterek gözlerini sildi ve "Bu kadar yeter," dedi. "Danalar çok azdı mı ne yaparlar bilirsin. Bu da ne kömürmüş ha! Üflemekten yüzüm gözüm toz doldu."

Pavel boynunu bükmüş bir şekilde pencerenin kenarına oturarak, duygulu ve kısık bir sesle, "Bu şekilde ağlamak ayıp değil," dedi.

Ana gidip oğlunun yanına oturdu. Yüreği sıcacık, şefkat doluydu. Kendisini hüzünlü, fakat son derece huzurlu ve sakin hissediyordu.

Andrey odaya doğru yürürken, "Masayı ben toplarım, siz biraz oturup dinlenin anacığım. Sizin yüreğinizi fena yaralamışlar," dedi.

Ve ahenkli, hoş sesi odayı kapladı:

"İçimizde müthiş bir yaşam duygusu filizleniyor. İnsanca bir yaşam."

Pavel gözlerini anasına çevirerek, "Doğru," dedi.

Ana, "Her şey ne kadar değişti," diye mırıldandı. "Sevinçler, kaygılar, her şey bir başka oldu..."

Kanyev'li, "Her şey çok değişti, evet. Ve de böyle olmalıydı. Neden değişti biliyor musun? Çünkü insan yaşamında şimdi yeni bir yürek çarpıyor anacığım. Yürekler çıkar anlaşmazlıklarıyla kırıldı; kudurmuş bir hırs hepsini örseledi; kıskançlık bütün yürekleri kemirdi; alçaklar, irinli yaralar sardı her yanlarını... İnsanların hepsi hasta, yaşamaktan korkuyor; sisler içinde şaşkın şaşkın dolaşan bir halleri var... Herkes yalnızca kendi acısını hissediyor. Derken içlerinden birisi çıkıyor, yaşamı aklın ışığıyla aydınlanıyor ve onları uyandırıyor: "Hey! Zavallı şaşkın yaratıklar,' diye sesleniyor. ‘Çıkarlarınız ortaklaşadır, birdir. Hepinizin yaşayıp gelişmeye hakkınız var, bunu anlamanızın zamanı geldi artık.' Yalnızdır bu adam, bu yürekli ses, onun için böyle haykırıyor, dostlara ihtiyacı var; yalnızlık içinde hüzün duyuyor, üşüyor. Çağrısı yetişiyor; yüce yüreklerin hepsi bir oluyor, bir gümüş çan gibi, kocaman, engin duygulu tek bir yürek meydana geliyor. Bu çan ne diyor bize, bilir misiniz? ‘Ey insanlar birleşin. Tek bir aile halinde bir araya gelin! Yaşamın kaynağı sevgidir, kin değil!' İşte kardeşler, bu çanı duyuyorum ben!" dedi.

Pavel atıldı:

"Ben de, ben de..."

Ana hem dudaklarının titremesine engel olabilmek, hem de hücum eden yaşlarını durdurmak için gözlerini sıkıca yumuyordu.

"Uyurken, uyanıkken, yürürken, kısacası hangi durumda olursam olayım, nerede bulunursam bulunayım bu çanı duyuyorum hep... Ve mutlu

hissediyorum kendimi. Dünya adaletsizlikten ve acıdan usandı, bitti tükendi. Çanın sesine yanıt verir gibi haykırıyor; insanlığın bağrında yeni doğmakta olan güneşi sevinçten içi titreyerek selamlıyor!"

Pavel bir şey söylemek ister gibi elini kaldırdı. Ana, onun elini yakalayıp aşağıya çekerek, "Dur," diye fısıldadı, "kesme sözünü."

Kapının önünde ayakta duran Kanyev'li gözleri kıvılcımlar saçarak devam etti:

"Kim bilir, insanları bekleyen daha nice acılar vardır. Kim bilir, daha nice zaman kanlar dökülecek. Benim acılarım, benim kanım yüreği benimle birlikte atanların yanında fazla bir değer taşımıyor. Ben pırıl pırıl ışık saçan bir güneş kadar zengin hissediyorum kendimi. Dayanamayacağım hiçbir acı yok artık. Ve içimde hiç kimsenin hiçbir zaman yok edemeyeceği güçlü bir ışık var. Bu ışık her şeyden daha güçlü."

Çaylarını içerek, gecenin yarısına kadar masanın başında yaşamdan, insanlardan, gelecek güzel günlerden konuştular.

XVI

Ana, bu konuşma sırasında kendisine açık görünen bir düşünce ortaya atılınca, kendi geçmişinden çirkin, kaba, ağır bir şey bulup çıkardı ve yüreğinden söktüğü bir taşla bu şeye öfkeyle vurdu durdu. Konuşma sıcak bir şekilde akarak ilerledikçe, gittikçe büyüyen bir korku ananın içini sarıyor, bir zamanlar babasının ona söylediği sözleri hatırlıyordu:

"Ne surat asıyorsun. Ahmak herifin biri tutmuş seninle evlenmeye kalkıyor, ne düşünüyorsun? Her kız bir gün evlenir, her kadın da günü geldiğinde çoluğa çocuğa karışır, bu çocuklar da bütün ana babalar için bir sorun olur. Senin başkalarından ne farkın var ki?"

Bu sözlerin üzerine gözünün önünde, ıssız, karanlıklar içinde ilerleyip giden bir patika canlanmış, bu patikada yürüyüp gitmenin zorunluluğu, bütün benliğini uyuşturmuştu. Şu anda da öyle olmuştu. Yeni bir felaketin gelmekte olduğunu sezinleyerek kendi kendine, "Hadi bakalım," demekten kendini alamıyordu.

Bu, içinde gerilmiş bir tel gibi titreşerek çınlayan uyuşuk acıyı biraz bastırıyordu.

Endişeli bir bekleyişle titreyen ruhunun ta derinlerinde cılız ama ısrarla direnen bir umut parıldıyordu. Her şeyini elinden almaları mümkün değildi, geriye bir şeyler kalacaktı.

O sabah erkenden, Pavel'le Andrey henüz evden çıkmadan önce, birinin telaş içinde cama vurduğu duyuldu. Bu Marya Korsanova'ydı. Elini kolunu sallayarak heyecanlı bir şekilde seslendi:

"İsay'ı öldürmüşler! Gel hadi gidip bakalım!"

Ana tepeden tırnağa ürperdiğini hissetti. Katilin kimliği beyninde bir kıvılcım gibi çaktı.

"Kim yapmış?" diye sordu.

Marya yanıt verdi:

"Öldüren kişinin durup orada bekleyecek hali yok ya. Kaçıp gitmiş."

Sokakta yürürlerken, "Şimdi suçluyu bulmak için evlerde arama tarama başlar yine. Neyse ki seninkiler gece evdeydi. Evde olduklarına tanıklık ederim. Gece sizin oradan geçerken pencereden içeri bir göz attım da, hepiniz masanın başında oturuyordunuz," dedi Marya.

Ana paniğe kapılarak, "Sen ne diyorsun Marya?" dedi. "Bu işi onlara yüklemeyi kim düşünür?"

Marya kendinden emin bir sesle cevapladı:

"İyi ama, böyle bir şeyi sizinkilerden başka kim yapmış olabilir ki? Kendilerini gözetleyip ispiyonculuk yaptığını sizinkilerin hepsi biliyor."

Ana heyecandan soluk soluğa, eliyle göğsünü ovuşturdu.

"Canım, sen ne diye korkuyorsun? İsay yaptıklarının cezasını buldu. Hadi, hızlanalım biraz, yoksa alıp gidecekler ölüyü."

Pelagiya, ölüyü görmeye neden gittiğini düşünmeden yola koyuldu. Vesofçikof aklına geldikçe ayakları birbirine dolanıyordu. İçinden, "İşte, yapacağını yaptı!" diye geçiriyordu.

Fabrikanın hemen yakınında büyük bir kalabalık, daha yeni yanmış bir evin enkazı içinde, külleri savurup, uğultulu bir gürültü çıkararak dolaşıyordu. Bu kalabalığın içinde birçok kadın ve çocuk da vardı. Çevredeki dükkânlarda ve meyhanelerde çalışanlar da koşup gelmişlerdi, polisler de. Göğsünde dizili bir sürü madalyasıyla, kocaman gri sakallı, uzun boylu, yaşlı jandarma Petlin de oradaydı.

İsay, sırtı bir kereste yığınına dayalı, yarı yatar gibi kıvrılmıştı toprağın üzerine, başı sağ omzuna doğru devrilmiş, sağ eli pantolonunun cebinde, diğer eli yerde, küllerin arasındaydı.

Ana, İsay'ın yüzüne baktı. Yarı açık ağzı ve kızıl sakalı bir yana sarkmış, donuk gözleri bacaklarının arasında duran şapkasına dikilmiş, çilli, çıkık kemikli sivri yüzü ve çelimsiz bedeni ölümün yok edici darbesiyle iyice küçülmüş gibiydi. Hayattayken ananın yüreğinde sadece iğrenme duygusu yaratan adamın şu andaki görüntüsü bir acıma duygusuna neden olmuştu, kadın bu duyguyla iç geçirerek istavroz çıkardı.

Kalabalıktan kısık bir ses, "Ortalıkta kan yok, yumrukla öldürmüş olacaklar," dedi.

"Belki yaşıyordur daha. Ne dersiniz?"

Jandarma bunu söyleyeni iterek, "Hadi ordan," dedi.

Kalabalıktan biri atıldı:

"Doktor geldi demin. İşi bitmiş."

"Bir ispiyoncu böylece susturulmuş oldu... İyi de oldu."

Jandarma hareketlenerek, etrafındakileri ite kaka, tehditkâr bir tavırla sordu:

"Kim diyor onu?"

Jandarma iteledikçe insanlar kaçışıyor, kalabalık dağılıyordu. Biri koşa koşa uzaklaştı. Bir kahkaha koptu.

Ana evine döndü. "Kimsenin adama acıdığı yok," diye düşünüyordu. Vesofçikof'un iri yarı silueti gözünün önünde canlandı, kısık gözlerindeki kıvılcım soğuk ve sertti; sağ kolu yaralıymış gibi sallanıyordu.

Pavel ile Andrey yemeğe geldiklerinde ananın ilk sözü, "Ne haber? Fabrikada İsay olayı yüzünden kimseyi tutukladılar mı?" oldu.

Andrey, "Hayır, böyle bir şey duymadık," dedi.

İkisinin de üzgün bir hali vardı.

"Vesofçikof'dan söz edilmiyor mu hiç?" diyerek ağızlarından laf almaya çalıştı ana.

Pavel gözlerini sert bir ifadeyle ananın gözlerine dikip, sözcüklerin üzerine basa basa, "Hayır. Kimsenin ondan söz ettiği yok. Ayrıca kimsenin aklına geldiğini de sanmıyorum. Hem Vesofçikof buralarda değil. Dün ırmağa gitmişti, hâlâ dönmemiş, sorup öğrendim," dedi.

Ana derin bir oh çekip, "Şükürler olsun Tanrıma," diye mırıldandı.

Kanyev'li onu süzdü ve başını eğdi.

Pelagiya düşünceli düşünceli anlatmaya başladı:

"Yere devrilmiş, upuzun yatıyordu İsay... Bir şeylere şaşmış gibi bir hali vardı, ufacık kalmıştı, sanki bir şeyin kırıntısı gibi... Oradaki onca insandan bir teki bile hakkında iyi bir söz etmedi, bir kişi bile ona acımadı..."

Yemeğini bitirdikten sonra Pavel, ani bir hareketle elindeki kaşığı bırakarak, "Ben bu işten bir şey anlamıyorum!" diye bağırdı.

O zamana kadar sessiz ve hüzünlü duran Kanyev'li sordu:

"Neyi anlamıyorsun?"

"Vahşi bir hayvanı, bir canavarı öldürmeyi anlayabilirim. Bir hayvanı sadece yemek için öldürmek bile kötü bir şey... Kendi gibi insanlar için canavar kesilmiş bir insanı, öyle sanıyorum ki, ben bile öldürebilirim. Ama böylesine iğrenç, böylesine zavallı bir yaratığı insan nasıl öldürebilir, bunu anlamıyorum..."

Andrey omuz silkerek, "Onun da bir canavardan daha az zarar verdiği söylenemez," dedi.

"Evet ama..."

"Azıcık kanımızı emdi diye sivrisineği eziveriyoruz."

"Evet, haklısın da... benim demek istediğim bu değil. Bu iş bana çok iğrenç geliyor!"

Andrey tekrar omuz silkti:

"Eee, ne yaparsın?"

Pavel uzunca bir süre sustuktan sonra, düşünceli bir tavırla, "Sen böyle bir şeyi yapabilir miydin?" diye sordu Andrey'e.

Andrey, anaya bir göz attıktan sonra, gözlerini Pavel'e dikerek, hüzünlü ama kararlı bir ifadeyle karşılık verdi:

"Kendi hesabıma kimseye fiske vurmam ben. Ama arkadaşlarım ve davamız uğruna gerekirse kendi çocuğumu bile öldürürüm!"

Ana, "Aman Tanrım! Andrey!" diye bağırdı.

Andrey ise ona bakarak güldü ve "Böyle olması gerekiyor, yaşam böyle," dedi.

Pavel kelimelerin üzerine basa basa, "Evet," dedi, "yaşam böyle."

Andrey aniden bir heyecana kapılarak yerinden kalktı ve konuşmaya başladı:

"Yapacak bir şey yok. Bütün insanlara sevgiyle bakabileceğimiz günlerin bir an önce gelebilmesi için şu anda bazı insanlardan iğrenmemiz gerekiyor. Hayatın çarkını durmaya çalışanları, para için insanları ve kendi ruhlarını satanları yok etmek gerekiyor. Namuslu insanların doğru yolu üzerinde pusu kurmuş, onları avlamayı bekleyen birini yok etmezsem, onun suçuna ortak olurum. Buna hakkım yok mu? Oysa tepemizdekilerin çok şeye hakkı var. Onlar kendi rahatları ve huzurları için, askerler, polisler, cellatlar besler, genelevler, cezaevleri açarlar. Arada bir de, kullandıkları sopayı ellerinden bizim almamız gerekiyor. Ben de alıyorum, ne yaparsın? Bu durumda benim de bu sopayı en yakınımda, en tehlikeli gördüğüm düşman kimse, ona indirmeye hakkım var. Yaşam böyle. Ve ben de indiririm o düşmanın tepesine sopayı, hem iğrenirim, hem indiririm. Hem de bilirim onların kanının bir bereketi olmadığını. Bereket bizim kanımızdadır. Bizim bereketli kanımızla toprağın sulanması, onların kokuşmuş kanının ise hiçbir iz bırakmadan yok olup gitmesi gerekiyor. Ancak bu şekilde yeni bir yaşam filizlenip gelişir. Gerekli olduğuna inanırsam, öldürürüm. Günahı boynuma. Bu günah benimle ölür, yeni yaşamım üzerinde en ufak bir lekesi bile kalmaz, kirletirse beni kirletir."

Andrey, sanki bir şeyler kırpıp havaya savuruyormuş gibi ellerini sallayarak odanın içinde geziniyordu. Ana, onun yüzünde, içinde sızlayan bir şeylerin acısını görüyor, onun için üzülüyordu. İsay'ın ölümüyle ilgili sıkıntıları dağılmıştı. "Bu işi yapan Vesofçikof olmadığına göre Pavel'in yoldaşlarından hiçbirisi değildir," diye düşünüyordu. Pavel başını önüne eğmiş, Andrey'i dinliyor, o ise aceleyle konuşmasını sürdürüyordu:

"Yolumuzda sürekli kendimizi aşarak, hep ileri doğru yürümek zorundayız. Bütün yüreğini ve her şeyini bu işe adamak gerekiyor. Bu uğurda canını feda etmek bile çok basit bir şeydir. Canından daha önemli şeyleri de vermelisin. Ancak bu şekilde senin için en değerli olan şeyin gerçekleşmesi yolunda bir şeyler yapmış olursun!.."

Andrey yürümeyi bırakarak, sararmış bir yüz ve yarı kapalı gözlerle odanın ortasında durdu ve kutsal bir yemin eder gibi ellerini havaya kaldırarak, "Biliyorum," dedi. "İnsanların birbirlerine hayranlıkla bakacakları günler gelecek, herkes birbirine bir yıldız gibi görünecek! İnsanlar dünya üzerinde özgürlükle kutsanmış bir halde dolaşacak, yürekler kinden, nefretten, kıskançlıktan arınacak. İşte o zaman, artık yaşam iğrenç bir şey olmayacak! Özgürlükle yücelen insanlar her şeye erişebilir hale gelecek! İşte o zaman özgür insanlar adalet içinde, güzel şeyler için yaşayacak, dünyayı çok daha iyi kavrayacak ve gönülden sevecek, işte bu insanlar gerçekten iyi insanlar olacak! O zaman yüreklerinde bütün bir dünyayı barındırabilecek kişiler, en derinlerden sevmesini bilenler, en özgür olanlar insanların en iyisi sayılacak... Çünkü güzel ancak onlarda barınabilir! O zaman yaşam da, bu yaşamı yaşayanlar da yücelecek..."

Bir an sustu, dikildi, bir çanın tokmağı gibi sallandı ve sonra bütün gücüyle devam etti titreyen bir sesle:

"İşte ben, böyle bir dünya için her şeyi yapmaya hazırım! Gerekirse yüreğimi koparır ve ayaklarımın altında çiğnerim..."

Yüzü gerildi, dudakları titredi, yüz ifadesindeki o aydınlık heyecan dinmemişti; iri gözyaşı damlaları yüzünden ağır ağır akmaya başladı.

Pavel, sararmış yüzünü yerden kaldırmış, fal taşı gibi açılmış gözlerini ona dikmişti. Ana sandalyesinde doğruldu, içinde bir kaygının kabardığını hissediyordu.

Pavel, "Ne oluyorsun Andrey?" diye usulca sordu.

Andrey bir yay gibi gerilmişti. Anaya bakarak, "Ben olayı gördüm... Her şeyi biliyorum..." dedi.

Ana yerinden fırlayıp Andrey'in ellerine sarıldı. Kanyev'li ellerini kurtarmayı denedi, ancak beceremedi. Ana ateşli bir sesle fısıldadı:

"Sakin ol, benim güzel güvercinim. Canım yavrucuğum..."

Andrey boğuk bir sesle, "Bırakın da anlatayım," dedi.

Ana gözlerinde yaşlarla, "Hayır, hayır Andrey'ciğim. Sus, bir şey anlatma," diye yalvarırcasına konuştu.

Pavel'in sararmış yüzünde hafif kızarık gözleri nemli nemli ışıldıyordu. Yoldaşına baktı, sonra gülümseyerek yanına gitti ve kısık bir sesle, "Sanırım anacık bu işi senin yapmış olmandan korkuyor," dedi.

"Yo, yo," diye itiraz etti ana. "Gözlerimle görsem inanmam."

Andrey hâlâ ellerini kurtarmaya çalışarak, "Hayır, hayır," dedi. "Bu işi yapan ben değilim, ama ona engel olabilirdim..."

"Bırak bunları Andrey," dedi Pavel.

Bir eliyle sıkıca yoldaşının elini tuttu. Diğer elini de titremesini durdurmak ister gibi omzuna koydu. Andrey başını ona çevirerek kesik kesik anlatmaya başladı:

"Aslında ben böyle bir şeyin olmasını istiyor değildim. Sen yanımızdan ayrıldıktan sonra, Dragonov'la birlikte orada biraz daha oyalandık. Biraz sonra İsay bize görünmemeye çalışarak az ilerimize gelip durdu, sinsi sinsi bize bakıp gülüyordu. Dragonov, ‘Görüyor musun pisliği? Her zaman peşimde. Sonunda elimden bir kaza çıkacak,' dedi ve gitti, evine gittiğini düşündüm. Sonra İsay yanıma geldi..."

Bir an sustu, içini çekti:

"Kimse bana, o köpek kadar alçakça hakaret etmemiştir."

Ana onu usulca masaya doğru çekmeye çalışıyordu, sonunda bir sandalyeye oturtmayı başardı. Kendisi de, yanındaki sandalyeye yığıldı. Pavel ise karşılarında, sakalıyla oynayarak üzgün üzgün duruyordu.

"Hepimizi iyi tanıdıklarını, yaptığımız her şeyden haberleri olduğunu, jandarmanın bütün yaptıklarımızın bir bir hesabını tuttuğunu, 1 Mayıs'a kadar hepimizi enseleyeceklerini söyledi. Yüreğim öfkeyle kabarıyor ama ona hiçbir şey söylemeden sadece gülüyordum. Benim aklı başında bir genç olduğumu, bunlardan uzak durmamın daha iyi olacağını falan söylemeye başladı..."

Bir an durup sol elinin tersiyle yüzündeki terleri sildi. Gözlerinde şimşekler çakıyordu.

"Yapmam gereken en doğru şeyin, yasaların hizmetine girmek olduğunu söyledi."

Yumruğunu uzattı Kanyev'li:

"Yasaların hizmetine... dedi, pislik herif! Suratımın ortasına bir yumruk indirseydi daha iyiydi. O yumruk beni bu kadar kötü etkilemezdi, onu da öyle... Ama o pis salyasıyla ta içime tükürünce sabrım taştı..."

Andrey elini hırsla Pavel'in elinden çekerek buz gibi bir sesle devam etti:

"Suratına bir yumruk indirdim ve yürüdüm gittim. Arkadan, Dragonov'un, ‘Düştün mü şimdi ağıma,' diye homurdandığını duydum. Sanırım köşeye gizlenip beklemişti."

Bir süre sustuktan sonra ekledi:

"Neler olacağını hissetmiştim ama dönmedim. Bir tokat sesi işittiğim halde, hiçbir şey olmamış gibi yürümeye devam ettim. Fabrikaya gittiğimde, ‘İsay'ı öldürmüşler!' diye bağırıp duruyorlardı. İnanmak gelmiyordu içimden... Ama elim acıyordu. Ağrımıyordu ama kıpırdatamıyordum, sanki küçülmüş gibiydi."

Eline yan gözle bir baktıktan sonra, "Sanırım bu pis lekeyi ömrüm boyunca taşıyacağım," dedi.

Ana şefkatle, "Senin yüreğin pırıl pırıl, yavrucuğum," dedi.

Andrey sertçe, "Kendimi suçladığım falan yok," dedi. "Ancak bu iş midemi bulandırıyor, kendime yakıştıramıyorum."

Pavel işkilli bakışlarla onu süzdü:

"Ne yapmak niyetindesin şimdi?"

"Ne mi yapmak niyetindeyim?" diye yineledi Andrey.

Düşünceye daldı, başını eğdi. Acı bir gülüşle dikildi birdenbire:

"Ona vurdum demekten korkmam. Ama yaptığımdan utanıyorum."

Kolları sarktı, ayağa kalktı:

"Söyleyemem, utanıyorum," diye ekledi.

Pavel omuz silkti:

"Seni anlayamıyorum," dedi. "Onu öldüren sen değilsin ki; sen olsan bile.."

"Kardeş, o da bir insandı her şeye rağmen... Cinayet iğrenç bir şey... Birinin cinayet işlemekte olduğunu bilmek ve engel olmamak... Alçaklığın daniskası belki..."

Pavel kesin bir ifadeyle, "Seni hiç anlamıyorum," diye tekrarladı.

Sonra biraz düşündü ve ekledi:

"Aslında anlayabiliyorum da hissedemiyorum."

Fabrikanın düdüğü böğürür gibi ötmeye başladı. Andrey kulakları bu seste, oturduğu yerde silkinerek, "Fabrikaya gitmeyeceğim bugün," dedi.

"Ben de öyle!" dedi Pavel de.

Andrey asık yüzünde zoraki bir gülümsemeyle, "Hamama gitmek istiyorum!" diyerek hiçbir şey söylemeden hızla hazırlanıp asık bir yüzle evden çıktı.

Ana üzgün üzgün onun arkasından baktıktan sonra oğluna, "Pavel'ciğim sen istediğini söyle, ben inanıyorum ki insan öldürmek günahtır, ama kimseyi suçlamıyorum. İsay'ı öyle görünce acıdım. Ufacık kalmıştı sanki. Senin için savurduğu tehditler geldi aklıma, yine de öldüğüne sevinmedim. İçimde en ufak bir kin yoktu, sadece acıma vardı, şimdiyse o bile kalmadı," dedi.

Sustu, bir süre düşündü ve şaşkın şaşkın gülerek, "Neler söylüyorum ben böyle!" dedi.

Pavel bu sözleri duymamış gibiydi. Başını yere eğmiş, asık bir yüzle odanın içinde düşünceli düşünceli dolaşıyordu.

"İşte hayat!" dedi. "İnsanları nasıl birbirine düşürüyor? Bundan hiç hoşlanmıyorum ama öldürmek şart! Hem de tıpkı kendin gibi haklardan yoksun bir adamı! Senden bile talihsiz biri, çünkü ahmağın teki.

Jandarmalar, polisler, muhbirler, hepsi bizim düşmanımız ama aynı zamanda hepsi de bizim gibi insan. Onlar da bizim gibi aşağılanır, sömürülür, adam yerine konmaz. İşte insanları birbirine düşüren şeyler bunlar. İnsanları korkutup ahmaklaştırıyorlar, gözlerini kör ediyorlar, sonra birbirlerine kırdırıyorlar. İnsanları sopa, taş, silah haline sokuyorlar ve buna da uygarlık adını veriyorlar."

Pavel, anasına yaklaşarak, "Asıl cinayet budur, ana!" diye ekledi. "Milyonlarca insanın böyle adice yok edilmesi, ruhların katledilmesi... Onlar ruhu öldürüyorlar, anlıyor musun? Onlarla aramızdaki farkı görüyor musun? Adam bir yumruk attığı için acı çekiyor, utanıyor, daha da önemlisi iğreniyor! Onlarsa bu işi zevkle yapıyorlar. Üstelik de bunu sadece altın, gümüş ve birtakım değersiz kâğıt parçacıkları için, insanlar üzerindeki egemenliklerini sürdürmelerini sağlayan şeyleri korumak için yapıyorlar, bunun için ortalığa ölüm saçıyorlar. Bunu kendilerini korumak için değil, mallarını mülklerini korumak için yapıyorlar. Korumak istedikleri şey içlerinde değil dışlarında..."

Pavel annesinin ellerini tutarak, "Bütün bu iğrençlikleri, alçaklıkları, kokuşmuşluğu hissedebilseydin," dedi, "bize hak verirdin; bunun ne kutsal, ne parlak bir dava olduğunu görürdün!.."

Ana heyecandan nefes nefese, "Hissedebiliyorum Pavel'ciğim, hissedebiliyorum!" dedi.

XVII

Birinin gürültüyle sofaya girdiğini duydular ve irkilerek birbirlerine baktılar.

Kapı yavaşça açıldığında koca cüssesiyle Ribin'i gördüler. Ribin gülümseyerek, "Sizleri göreceğim geldi; döndüm işte," dedi.

Üzerinde katran lekeleri içinde kısa bir kürk ceket, başında kalpak, ayağında ise örme bir çarık vardı, belindeki kuşaktan kara bir çift eldiven sarkıyordu.

"Nasılsınız bakalım? Demek çıktın ha, Pavel?"

Her zamankinden daha yumuşak bir sesle konuşuyor, ağzı kulaklarında bir tebessümle gülüyor, sakalı sanki daha bir gürleşmiş gibi görünüyordu.

Ana, Ribin'i gördüğüne sevinmişti. Hemen yanına gidip kocaman kara elini sıktı ve yakıcı katran kokusunu içine çekerek, "Ribin, sen ha... seni gördüğüme nasıl sevindiğimi bilemezsin..." dedi.

Pavel, onu tepeden tırnağa süzerek gülümsedi ve "Pek hoş bir köylücük olmuşsun," dedi.

Ribin acele etmeden paltosunu çıkararak, "Evet ya," dedi. "Yeniden köylü oldum. Siz de gittikçe efendileşiyorsunuz, ben ise geriye gidiyorum."

Üzerindeki köylü gömleğini düzelterek içeriye geçti, dikkatle odayı süzdü ve "Bakıyorum da, eşyalar çoğalmamış, ama kitaplarda artış var," dedi. "Hadi anlatın bakalım, işler ne âlemde?"

Bacaklarını ayırıp ellerini dizlerine dayayarak oturdu ve kara gözlerini soran bir ifadeyle Pavel'e dikerek yanıt bekledi.

"İşler iyi," dedi Pavel.

Ribin şakayla, "Ekiyoruz, biçiyoruz, içki yapıp içiyoruz ve devrilip yatıyoruz, ha?" diye güldü.

Ana sordu:

"Çay ister misin?"

"Memnun olurum, mümkünse bir kadeh de votka... Yiyecek bir şey ikram ederseniz, ona da hayır demem. Sizleri gördüğüme çok sevindim."

Pavel karşısına geçip oturdu:

"Eee, siz nasılsınız bakalım?"

"Fena sayılmam. Eskilddiyevo'ya yerleştim. Biliyor musunuz orayı? Pek güzel bir köy. Nüfusu iki binden fazla, her yıl iki kez panayır kuruluyor. Yalnız halkı kötü durumda. Toprakları yok, kiralıyorlar, toprak ise verimsiz. Ben halkın kanını emen heriflerden birinin yanında ırgat olarak çalışıyorum. Orada, leşe üşüşmüş sinekler kadar çoklar bu herifler. Bütün gün kömür yakıyoruz, kayın ağaçlarından katran çıkarıyoruz, burada kazandığımın ancak çeyreğini alıyorum, ama belim buradakinin iki katı bükülüyor. Benim kan emicinin yanında yedi kişi çalışıyoruz. Diğerlerinin hepsi o köyden gençler, zararsız, okur yazar arkadaşlar. Hele bir Efim var ki! Nasıl da öfkeli!"

Pavel heyecanla dinliyordu.

"Peki, siz onlarla sohbet ediyor musunuz?" diye sordu.

"Eee, susup oturacak değilim herhalde. Burada çıkan bildirilerin hepsinden götürdüm yanımda. Elimde otuz dört tane bildiri var, ama ben işimi daha çok İncil'le görüyorum. Orada vakfa ait bir İncil buldum, üstelik Saint-Synod yayını olduğundan hem yasak değil, hem de daha inandırıcı oluyor."

Bunu söylerken Pavel'e göz kırptı ve gülerek konuşmaya devam etti:

"Ama bu yeterli olmuyor elbette. Ben de senden kitap istemek için geldim. Hani şu sözünü ettiğim Efim'le beraber katran teslimine çıkmıştık, yolumuzu değiştirip sana geldik. O da burada. Sen şu kitapları o gelmeden bana ver, her şeyi bilmesine gerek yok."

Ana, Ribin'i gözden kaçırmıyordu, paltosuyla birlikte üzerinden bir şeyler daha atmış gibi geliyordu ona. Sanki o eski ağırbaşlı, saf bakışlı adam değildi, bakışlarına bir kurnazlık yerleşmişti.

Pavel, "Anacığım, siz gidip kitapları getirir misiniz? Köylüler için derseniz, ne vereceklerini bilirler," dedi.

"Elbette," dedi ana. "Şu semaveri hazırlar hazırlamaz hemen gidiyorum."

Ribin gülerek, "Sen de mi daldın bu işlerin içine Pelagiya?" diye sordu. "Bizim oralarda okumaya meraklı adam pek çok. Öğretmenin sayesinde; o özendiriyor. Kiliseden gelme, ama iyi bir genç. Ayrıca yedi kilometre uzakta bir öğretmen bayan daha var. Yalnız, onlar yasak kitaplardan korkuyorlar, ne de olsa memur insanlar. Benim istediğimse yasaklanmış kitaplar. Kitaplar polisin veya papazın eline geçerse, kesin öğretmenlere ait olduklarını düşünürler. Bir süre kimse beni aklına getirmez."

Ve Ribin kurnaz kurnaz sırıttı.

Ana içinden, "Şuna da bakın hele! Postu ayı postu, ama içindeki tilki!" diye düşündü.

Pavel ayağa kalktı; odada sinirli sinirli gezinirken sitemli bir sesle, "Size istediğiniz kitapları vereceğiz, Mihail İvanoviç," dedi. "Ne var ki, tasarladığınız çare hiç de iyi bir şey değil."

Ribin gözlerini iri iri açarak, "Neden?" diye sordu.

"Çünkü insanın kendi davranışlarının sorumluluğunu yüklenmesi gerek. Kendi sorumluluğunu başkalarına yükleyecek şekilde iş görmek kötü bir şey!"

Pavel'in sesi sertti.

Ribin yere baktı, başını salladı ve "Söylediğinden bir şey anlamıyorum," diye karşılık verdi.

Pavel gelip onun önünde durdu:

"Ne diyorsunuz siz?" dedi. "Yasak kitaplar dağıtılmasından kuşkulanırlarsa öğretmenleri hapse atarlar, değil mi?"

"Elbette," dedi Ribin. "Ne olmuş yani?"

"Bu işi yapan siz olduğunuza göre hapse girenin de siz olmanız gerekmez mi?"

Ribin elini dizine vurarak güldü.

"Ne tuhaf adamsın sen," dedi. "Benden şüphelenmek kimin aklına gelir? Benim gibi basit bir köylünün böyle işlerle ne ilgisi olur? Kitap efendilerin işidir, sorumluluğu da onlara düşer."

Ana, Pavel'in Ribin'i anlamadığını seziyordu. Gözleri kısıktı Pavel'in. Demek ki kızmıştı. Tatlılıkla araya girdi:

"Ribin'in istediği bu işi yapmak, ama cezasını başkalarına çektirmek..."

"Doğru," dedi Ribin. "Bir süreliğine..."

Pavel soğuk bir sesle annesine sordu:

"Diyelim ki bizimkilerden biri, örneğin Andrey yasalara aykırı bir şey yaptı, bu yüzden tutup beni hapse atsalar ne dersin?"

Ana bu düşünceyle ürpererek başını salladı ve "Yoo," dedi, "hiç insan yoldaşına böyle şey yapar mı?"

Ribin, "Haa, şimdi anladım seni Pavel," diyerek anaya dönüp hınzırca bir göz kırptı. "Bu işler ince işler ana," dedi.

Sonra tekrar Pavel'e dönerek bilgiç bilgiç konuşmaya başladı:

"Sen hâlâ pek acemice düşünüyorsun kardeşim. Gizli bir dava uğruna çalışılırken namus derdine düşülmez. Bir kere, bu kitapları kimin üzerinde bulurlarsa onu hapse atarlar, durup dururken gidip öğretmenlerin yakasına yapışmazlar. Sonra, o öğretmenlerin okuttuğu kitaplarda yazanlar da yasak kitaplardakilerden pek farklı değil; kelimeler farklı, gerçeklerden biraz daha az söz edilmiş, hepsi bu. Demek ki onların istediği de aynı şey, ancak onlar keçiyolundan gidiyorlar, ben araba yolundan. Bu durumda onlar da benim kadar suçlu sayılır, öyle değil mi? Ayrıca, benim onlarla bir işim olmaz. Bir yayayla bir atlı ne kadar yoldaşlık edebilir ki? Doğrusu, köylüyü karşıma almayı istemem. Ama bunların biri papaz oğlu, öteki ağa kızı, ne diye halkı ayaklandırmaya çalışırlar anlamam. Benim gibi bir köylünün kafası aydınların düşüncelerini anlamaz. Ben ne yaptığımı çok iyi biliyorum, ama onların ne yapmaya çalıştığını bilemiyorum. Adamlar binlerce yıldır efendilik yapmış, köylünün kanını emmiş, sonra birdenbire aklı başına gelivermiş, üstelik bir de köylünün gözünü açmak için uğraşıyor. Benim

böyle masallara karnım tok. Efendi takımının her türlüsü uzak olsun benden. Kışın gününde bir dağ başında gidiyorsun, ilerde canlı bir şey kıpırdıyor, it midir kurt mudur göremiyorsun, çünkü uzakta!"

Ana, oğluna baktığında yüzünde bir keder gözüne çarptı.

Gözleri ışıl ışıl parlayan Ribin, halinden memnun bir şekilde, sakallarıyla oynayarak Pavel'e baktı ve kışkırtıcı bir tavırla konuştu:

"Nezaket gösterilerine ayıracak zamanım yok. Hayat insanın gözünün yaşına bakmaz. Köpek kulübesinde olmakla mandırada olmak bir değildir, hepsi başka türlü bağırır..."

Ana tanıdığı birtakım kişileri düşünerek, "Zenginler arasında da nice insanlar var ki halk için gözünü kırpmadan kendini feda ediyor, hapislerde sürünüyor," dedi.

Ribin karşılık verdi:

"Onların hesabı bizimkine uymaz. Köylü zenginleştikçe efendilere sürtünür; bey yoksullaştıkça köylüyle dost geçinir. Küp boşaldıkça yürek de ister istemez arınır. Sen bana bir gün bir şey söylemiştin Pavel, bilmem anımsar mısın? ‘İnsan ne şekilde yaşarsa, o şekilde düşünür, işçinin olur dediğine patron olmaz der, işçi olmaz dediğinde ise patron, olur, olur, diye bağırır!' İşte, işçiyle patronun durumu neyse, beyle köylünün durumu da odur. Köylünün karnı doyarsa, beyin gözüne uyku girmez. Elbette her sınıfın içinde itler vardır, köylünün de topunu birden savunacak değilim..."

Yerinden kalktı, yüzünde güçlü bir ifadeyle birlikte bir donukluk göze çarpıyordu. Dişlerini sıkıyormuş gibi sakalı titredi ve konuşmasını kısık bir sesle şöyle sürdürdü:

"Beş yıl boyunca fabrikalarda çalıştım, evet, köyde yaşamaktan usanmıştım. Buraya geldiğimdeyse anladım ki bu şekilde yaşamam mümkün değil! Anlıyor musun beni? Siz burada kılınızı kıpırdatmadan yaşıyorsunuz. Orada ise açlık, gölge gibi peşinden ayrılmaz, açlıktan kurtulma umudun bile yoktur. Açlık insanların bedenlerini, ruhlarını kemiriyor; insanlar yaşamıyor, yokluk içinde çürüyüp gidiyor. Beyler de tepende leş kargaları gibi dolaşıp, fazladan bir lokman var mı diye gözlüyor,

bulduğu anda da hemen yutuyor ve sana da sayıp döktüğü sözleri yutmak kalıyor."

Ribin odanın içine bir bakındıktan sonra masaya abanarak Pavel'e doğru biraz eğildi.

"Bu hayata yeniden bir bakınca midem bulandı. Yapamam, dedim önce. Sonra, hayır dedim, yapacaksın! Köylüye yedirecek ekmek bulamazsan lapa yaparsın, dedim ve bunu yapıyorum! Birçok insana karşı yapılan bu aşağılanmayı, yüreğime saplanmış bir bıçak gibi içimde taşıyorum."

Alnında ter damlaları birikmişti. Ağır ağır Pavel'in yanına giderek elini onun omzuna koydu. Pavel bu elin titrediğini fark etti.

"Yardımına ihtiyacım var! Öyle kitaplar ver ki bana, okuyanın rahatı kaçsın! Beyninin içine dikenler batsın! Durmadan sizin için yazıp duran o şehirli yazarlara da söyle, biraz da köylüler için yazsınlar. Hem de öyle bir yazsınlar ki, köyler yangın yerine dönsün!"

Elini kaldırdı ve kelimelerin üzerine basa basa boğuk bir sesle konuştu:

"Ölüm ancak ölümle alt edilir! İşte bu kadar! İnsanların yaşayabilmesi için ölmeyi bilmek gerek. Binlercesi ölmeli ki, milyonlarcası yaşasın. Zor olan ise ölmek değil, yeniden dirilebilmek, ayaklanabilmek!"

Ana gözünün ucuyla Ribin'e bakarak semaveri getirdi. Adamın konuşmasının ağırlığı altında ezildiğini hissediyordu ve bu adam ona kocasını anımsatıyordu. Tıpkı kocası gibi dişlerini gıcırdatıyor, gömleğinin kollarını sıvayarak ellerini havada savuruyor, içinde aynı şekilde sabırsız, kör bir öfke taşıyordu. Kocasından farklı olarak, çok konuşuyor ve bu onun korkunçluğunu hafifletiyordu.

Pavel başıyla da onaylayarak, "Bunu yapmak gerek!" dedi. "Köylü için de bir gazete çıkarmamız gerek. Siz bize olayları aktarın, biz de sizin için bir gazete çıkaralım."

Ana dönüp oğluna baktı, başını salladı, sonra sessizce giyinip evden çıktı.

Ribin, "Evet, evet! Çıkarın!" dedi. "Biz ne gerekirse sağlarız! Yalnız, anlaşılır bir dille yazın, öyle ki danalar bile anlayabilsin!"

O arada birisi mutfak kapısından içeri girdi. Ribin o tarafa doğru bakarak, "Efim geldi," dedi. "Gel Efim! İşte bu bizim Efim, buna da Pavel derler, sana ondan söz etmiştim."

Efim kalpağını eline almış, üzerinde kısa kürk ceketi, boylu poslu güçlü endamıyla Pavel'in karşısında duruyor, geniş yüzünde ışıldayan gri gözlerinin ucuyla ona bakıyordu.

Alçak bir sesle, "Selam!" dedi ve Pavel'in elini sıktı, sonra elleriyle dik saçlarını düzeltirken odaya bir göz atıp hemen ürkek adımlarla kitapların bulunduğu rafa doğru ilerledi.

Ribin gülerek Pavel'e göz kırptı ve "Hemen de gördü!" dedi.

Efim dönerek Pavel'e bakıp, "Burada okuyacak ne çok şey var," dedi. "Ama bunları okumak epey zamanınızı alıyordur herhalde. Köy yerinde böyle şeylerle uğraşacak zaman yok..."

Bunları söyledikten sonra dikkatle kitapları incelemeye koyuldu.

Pavel, "İstek de yok," diye tamamladı.

Ribin çenesini sıvazlayarak, "Yo, hayır, istek var," dedi. "Şimdi aklı başa toplamanın zamanıdır. Yoksa sırtüstü yatıp ölümü beklemekten başka çare kalmaz. Oysa halk ölmek istemiyor; kafayı çalıştırmaya başladı... ‘Jeoloji.' Ne demek bu?"

Pavel açıkladı.

Efim kitabı yerine koyarken, "Bize lazım değil," diye yanıt verdi.

Ribin sesli sesli iç geçirdi:

"Bizi ilgilendiren, yeryüzünün nasıl oluştuğu değil, nasıl bizim elimizden çıktığıdır, efendilerin ayağımızın altındaki toprağı nasıl çekip aldığıdır. Yeryüzü dönüyormuş, duruyormuş bizim için hiç fark etmez, o karnımızı doyursun da, sen onu ister iple as gökyüzüne, istersen çiviyle çak!.."

Efim kitapların isimlerini okumaya devam etti; ‘Köleliğin Tarihi'. Tekrar sordu Pavel'e:

"Bu, bizden mi söz ediyor ne?"

Pavel, "Toprak köleliğiyle ilgili olan da var," diyerek raftan başka bir kitap alarak Efim'e uzattı. Efim kitabı evirdi çevirdi; bir kenara bırakırken rahat bir tavırla, "Eski hikâyeler bunlar," dedi.

Pavel, "Sizin toprağınız var mı?" diye sorarak Efim'den bilgi almaya çalıştı.

"Evet, var," diye yanıt verdi Efim. "Üç kardeşiz ve dört hektar toprağımız var; kumlu toprak, güzel bakır ovulur, ama ekin ekmeye gelmez."

Bir süre sustuktan sonra ekledi:

"Ben artık topraktan elimi eteğimi çektim, baktım ki bir şey vermiyor... Karnımızı doyurmadığı gibi bir de elimizi kolumuzu bağlıyor. Dört seneden beri çıraklık yaparak geçiniyorum. Bu sonbaharda da askere gitmek niyetindeyim. Mihaylo Amcam gitmemi istemiyor. ‘Şimdi askerleri halkın üzerine sürüyorlar,' diyor ama ben gitmek istiyorum. Askere daha önce de halkı dövdürdüler, her zaman... Artık buna dur demenin zamanı geldi."

Pavel'in gözlerine bakarak, "Sizce de öyle değil mi?" diye sordu.

"Evet, zamanı geldi," dedi Pavel gülümseyerek. "Ancak bu iş pek kolay değil. Askere neyi, nasıl söyleyeceğini iyi bilmeli..."

"Öğreniriz," diye karşılık verdi Efim.

Pavel meraklı gözlerle Efim'in yüzünü inceleyerek devam etti:

"Ama yakalanırsanız kurşuna dizilmek var!"

Delikanlı oldukça rahat bir şekilde bu sözleri onayladı:

"Bilirim, Hiç affetmezler."

Sonra tekrar kitapları incelemeye başladı.

Ribin, "Çayını içsene Efim, biliyorsun hemen gitmemiz gerekiyor," diyerek onu uyardı.

Efim, "Tamam, şimdi içerim," diyerek tekrar sordu: "Devrim, ayaklanma demek mi oluyor?"

O sırada kan ter içinde asık bir yüzle Andrey içeri girdi. Efim'le bir şey söylemeden tokalaştı ve Ribin'in yanına oturup gülümseyerek yüzüne baktı.

Ribin, Andrey'in dizine eliyle dostça vurarak, "Keyfin yok bakıyorum. Ne oldu?" diye sordu.

"Boş ver..." diye karşılık verdi Andrey.

Efim, Andrey'e bakarak, ilgiyle, "Siz de mi işçisiniz?" diye sordu.

"Evet, öyle," dedi Andrey. "Neden?"

Açıklama Ribin'den geldi:

"Daha önce hiç işçi görmemişti. İşçilerin bambaşka adamlar olduğunu düşünüyor."

Pavel merakla sordu:

"Nasıl bambaşka?"

Efim dikkatle Andrey'i süzerek, "Sizin kemikleriniz daha sivri, oysa köylülerinki daha yuvarlak olur," dedi.

Ribin ekledi:

"Köylünün ayağı yere daha sağlam basar. Kendisine ait olmasa da ayağının altında toprağı hisseder. Oysa işçi dediğin kuş misali, bugün burada, yarın orada, evsiz yurtsuz dolaşır durur. Onu bir yere bağlamaya kadın da yetmez. En ufak bir şey olduğunda, ‘Ben gidiyorum, sana gereken bir baston,' der çeker ve daha iyi bir yer aramaya gider. Köylü ise bulunduğu yerden bir yere kımıldamaz, orayı daha iyi bir yer yapmak için uğraşır... Hah, ana da geldi işte."

Efim, Pavel'in yanına giderek çekingen bir tavırla sordu:

"Bana bir kitap verebilir misiniz acaba?"

Pavel istekli bir tavırla, "Elbette," dedi.

Delikanlının gözleri istekle iri iri açıldı ve çabucak, "Kitabı size geri gönderirim," dedi. "Bizimkiler bu yakınlarda bir yere katran taşıyorlar,

onlarla yollarım. Teşekkürler. Gece karanlığında mum neyse kitap da odur..."

Ribin giyinip çıkmaya hazırlanmıştı:

"Hadi Efim," dedi. "Gitme zamanı."

Efim, Pavel'in verdiği kitapları göstererek, ağzı kulaklarında, "Şunlara bak," dedi. "Okuyacak bir yığın şeyim var artık."

Gittiler. Arkalarından Pavel, Andrey'e, "Görüyor musun şeytanları," dedi neşeyle.

Andrey ise düşünceli bir sesle, "Evet," dedi. "Şafak vaktinin bulutları gibi... Yoğun, karanlık ve ağır ağır ilerliyorlar."

Ana, "Kim?" diye atıldı. "Ribin mi? Bu halini gören, hiçbir zaman fabrikada çalışmamış sanır. İyice köylü olmuş... Müthiş bir şey."

Pavel, pencerenin önünde oturmuş, suratı asık bir şekilde gözlerini çay bardağına dikmiş duran Andrey'e, "Keşke burada olsaydın," dedi. "Durmadan yürekten söz eder durursun ya, bir görseydin yüreklerindeki şenliği. Ribin'i bir görseydin. Beni susturdu. Ağzımı açıp bir şey söyleyemedim. İnsanları ne değersiz gördüğünü, ne kadar güvensiz olduğunu görmeliydin. Anam doğru söylüyor, bu adamda müthiş bir kuvvet var."

Kanyev'li karanlık bir yüzle, "Evet, gördüm," dedi. "Zehirlediler insanları! Bir ayaklanırlarsa ortalığı dümdüz ederler. Taş üstünde taş kalmaz. Onların istediği çırılçıplak toprak; toprağı çırılçıplak soyacaklar, üzerinde ne varsa söküp atacaklardır."

Yavaş yavaş konuşan Andrey'in aklının başka bir şeyde olduğu anlaşılıyordu. Ana şefkatle ona sokularak, "Kendini toparlamalısın artık, Andrey," dedi.

Andrey tatlılıkla, "Biraz sabret canım anacığım," diye karşılık verdi.

Sonra birden canlanıp eliyle masaya vurarak konuştu:

"Evet, gerçekten de köylü kısmı bir ayaklanırsa, kendi üzerinde yaşadığı toprağı çırılçıplak edecektir! Yaşadığı bütün aşağılanmaların izlerini kül

edip savurmak için her şeyi yakıp yıkacak, harabe haline getirecektir!"

Pavel usulca ekledi:

"Sonra da bir engel olarak bizim yolumuza dikilecektir."

"Bizim yapmamız gereken, buna fırsat vermemektir. Görevimiz onu denetim altına almaktır, Pavel! Ona en yakın bizleriz. Bize inanacak... bizim yanımızda yer alacaktır."

"Ribin ne istedi biliyor musun?" dedi Pavel. "Köylü için bir gazete çıkarmamızı."

"Çok iyi! En kısa zamanda işe koyulmalıyız."

Pavel gülerek, "Onunla tartışmaya girmediğim için kendime kızıyorum," dedi.

Andrey alnını ovuşturarak, "Bunun için elimize daha çok fırsat geçer, merak etme," diye yanıtladı. "Sen şarkını güzel çalarsan, o ayağı toprağa gömülmüşlerin hepsi bu şarkının ritmiyle dans etmeye başlayacaklardır. Ribin doğru söylüyor, biz toprağı ayağımızın altında hissetmiyoruz. Ama bunun bir önemi de yok, bizim yapmamız gereken onu hissetmek değil sarsmaktır. Her sarsışımızda daha çok insan kırılacaktır."

Ana gülerek konuştu:

"Andrey'ciğim, sana her şey ne kadar basit geliyor."

"Doğru," dedi Andrey. Ve acı acı ekledi. "Hayat da öyle değil mi?" Biraz durdu: "Ben çıkıp biraz kırlarda gezeceğim."

"Daha yeni banyo yaptın," diye uyardı ana. "Üşütürsün sonra!"

"Benim istediğim de bu ya!" diye karşılık verdi Andrey.

Pavel yumuşak bir sesle, "Dikkat etmelisin, üşütürsün sonra," dedi. "Bence, gidip yatsan daha iyi edersin."

"Hayır," dedi Andrey. "Çıkacağım."

Sonra sessizce giyinerek çıktı.

Ana üzgün üzgün, "Acı çekiyor," dedi.

Pavel, anasına, "İyi ettin de bu olaydan sonra onunla senli benli konuşmaya başladın," dedi.

Ana, oğluna şaşkın şaşkın bakarak, "Sen diye hitap ettiğimin farkında bile değilim," dedi. "Kendiliğinden olmuş... Onu kendime öyle yakın hissediyorum ki... Anlatamam."

"Anacığım, çok iyi kalplisin," dedi Pavel usulca.

"Ah, keşke becerebilsem de sizlere biraz yardımım dokunsa!.."

"Becerebileceğinden hiç şüphem yok."

"Kendime güvenmeyi bile beceremiyorum bak," diye güldü ana.

"Böyle konuşma anne," dedi Pavel. "Sana teşekkür borçlu olduğumu bilmelisin."

Ana gözyaşlarını oğluna göstermemek için odadan çıkıp mutfağa gitti.

Andrey eve saatler sonra yorgun bir halde gelerek hemen yatağına girdi ve "Herhalde bir on kilometre yürümüşümdür," dedi.

"Bir yararı oldu mu bari?" diye sordu Pavel.

Andrey ise, "Sus şimdi, uyumak istiyorum," diye karşılık verdi ve anında sesi soluğu kesildi.

XVIII

Birkaç gün sonra, her zamanki yırtık pırtık, pis kılığıyla Vesofçikof geldi. Keyifsiz görünüyordu. Beceriksizce odanın içinde gezinerek, "İsay'ı kimin öldürdüğünü öğrendin mi?" diye sordu Pavel'e.

Pavel, "Hayır," diye kısaca yanıtladı.

"Bu işi midesi kaldıracak biri yapmış. Aslında bu iş en çok bana yakışırdı. Bunu yapmayı kafama koymuştum."

"Konuşma böyle," dedi Pavel dostça bir tavırla.

Ana sıcak bir sesle söze karıştı:

"Pavel'in dediği doğru. İyi bir insansın sen, neden böyle gaddarca sözler söylüyorsun... Neden?"

Ana bunları söylerken onun yüzüne şefkatle bakıyor, hatta çiçekbozuğu yüzünü o anda güzel bile buluyordu. Şimdi her zamankinden fazla acıyordu ona.

Vesofçikof omuz silkti.

"Ben başka ne işe yararım ki? Hep düşünür, toplumdaki yerimin neresi olduğunu anlamaya çalışırım da şu sonuca varırım: Benim bir yerim yok. İnsanların içine girmek için uğraşır dururum, beceremem. Her şeyin farkındayım, insanların uğradıkları bütün haksızlıkları görüyorum, ama anlatmayı beceremiyorum. Benim ruhum dilsiz."

Pavel'in yanına giderek boynunu büküp çocuk gibi yalvardı:

"Bana zor bir iş verin. Böyle boş, anlamsız bir yaşam sürmek zoruma gidiyor. Sizler hepiniz bu mücadelenin içindesiniz. Bu mücadelenin nasıl geliştiğini görüyorum, ama hep bir kenara itilmiş durumda, dışarıdan bakıyorum. Odun, kalas taşıyıp duruyorum. Bu işlerle ömür tüketilir mi? Bana ciddi, zor bir iş verin."

Pavel dostça adamın elini tuttu:

"Üzme kendini, veririz."

Andrey yattığı yerden seslendi:

"İstersen sana harfleri dizmeyi öğretirim, bize mürettiplik yaparsın ha, ne dersin?"

"Bunu yaparsan sana bir bıçak hediye ederim."

Andrey gülerek, "Defol git," dedi. "Ne bıçağı..."

"Çok güzel bir bıçak ama," diye ısrar etti Vesofçikof.

Bunun üzerine Pavel de gülmeye başladı.

O zaman Vesofçikof odanın içinde dolaşmayı bırakarak, "Siz benimle dalga mı geçiyorsunuz?" diye sordu.

Andrey hızla yatağından kalkarak, "Evet," dedi ve ekledi: "Hadi gelin, gidip kırlarda dolaşalım. Çok güzel bir mehtap var dışarıda."

"Pekâlâ," dedi Pavel.

Vesofçikof, "Tamam, ben de geliyorum," diyerek Andrey'e doğru baktı. "Güldüğünü görmek hoşuma gidiyor Kanyev'li."

Andrey, "Ben de senin bana hediyeler vaat etmene bayılıyorum," dedi.

Andrey mutfakta giyinirken ana endişeyle, "Daha sıkı giyin!" diye seslendi.

Dışarı çıktıklarında pencereye gidip arkalarından bir süre baktıktan sonra duvardaki aziz resimlerine dönerek sessizce, "Tanrım, onları koru," diye mırıldandı.

Günler, ananın 1 Mayıs'ı düşünmesine bile fırsat vermeden büyük bir hızla akıp gidiyordu. Ancak gece olup da günün telaşıyla bitkin düşmüş bir halde yatağına girdiğinde yüreği titriyordu.

"Şu işi bir an önce atlatsak," diye düşünüyordu.

Gün ağarmaya yeni başlarken fabrikanın düdüğü de ötmeye başlıyor, Pavel'le Andrey hızla kahvaltılarını edip, anaya da bir sürü iş vererek çıkıp gidiyorlardı. Ana bütün gün oradan oraya koşturuyor, yemek taşıyor,

bildiriler için tutkal kaynatıyor, eline tutuşturdukları pusulaları ondan ona taşıyıp duruyordu. Çevresindeki canlılık anayı da içine çekiyordu.

1 Mayıs bildirileri mahallenin her yerinde, hatta polis karakolunun duvarlarında bile dolaşıyor, polisler her sabah söve saya mahalleyi dolaşarak bunları söküyor, çıkarıyor, ancak öğlen olduğunda bu kâğıtlar yine bütün mahalleyi sarıyordu. Şehirden sivil polisler gelip köşe başlarını tutmuş, neşe içinde fabrikaya gidip gelen işçileri gözlüyorlardı.

Polislerin acizliğini görmek işçilerin neşesine neşe katıyor, yaşlı işçiler bile birbirlerine, "Bunlar ne yapıyor?" diyerek gülüşüyorlardı.

İnsanlar küme küme her yerde toplanıyor, heyecan içinde bildiriler hakkında konuşuyorlardı. Herkesi neşeli bir eylem havası kuşatmış, bu Mayıs herkes için ilgi çekici bir duruma gelmiş, tüm insanlara yeni bir şeyler kazandırmıştı. Kimilerinin küfretmek için artık daha çok nedeni vardı, kimileri heyecanlı ve umutlu, kimileri de yaşamı değiştirecek bir güç olmanın bilincine vararak büyük bir sevinç kaynağı bulmuşlardı.

Pavel'le Andrey neredeyse bütün geceyi ayakta, uykusuz geçiriyorlardı. Eve ancak, fabrikanın düdüğünün duyulmasına yakın bir saatte yorgunluktan renkleri solmuş, sesleri kısılmış bir halde geliyorlardı. Ana, onların bataklığın orada ormanın kuytu yerlerinde birtakım toplantılar düzenlediklerinin farkındaydı. Resmi ve sivil polislerin her yeri adım adım dolaştıklarını, gördükleri grupları dağıttıklarını, yalnız bulduklarının üzerini didik didik aradıklarını, bazen de kimilerini tutukladıklarını biliyordu. Pavel'le Andrey'in de tutuklanabileceğini düşünüyor, için için de bunu istiyordu, içinden bir ses, böylesinin daha iyi olabileceğini söylüyordu.

İsay'ın ölümü garip bir şekilde unutulmuş görünüyordu. Polis ilk günler bazı kişilerin ifadesini almış, on kadar kişinin soruşturmasının sonuçlanmasından sonra olay rafa kaldırılmıştı.

Polisle de arası, herkesle olduğu gibi oldukça iyi olan Marya Korsanova bir gün anaya, polisin fikrini yansıtarak şöyle dedi:

"Bu işin sorumlusunu bulmak hiç mümkün olabilir mi? O gün İsay'ı yüz kişi gördüyse, doksanı yüzüne tükürmüştür. Yedi yıldır millete etmediğini bırakmamıştı."

Andrey'de gözle görülür bir değişiklik vardı. Yüzü incelmiş, rengi solmuş, gözkapakları gözlerini yarı kapatır bir şekilde inmiş, dudaklarının kenarında ince bir çizgi oluşmuştu. Sevdiği şeylerden daha az söz eder, sevdiği işlerle daha az ilgilenir olmuştu ve daha çok heyecana kapılıyor, insanları sarsan bir dille gelecekten söz ediyor, coşkuyla, yakında kutlanacak olan bayramın anlam ve önemini anlatıyordu.

İsay'ın ölümünün artık iyice unutulmuşa benzediğini gören Andrey, küçümseyici ve hüzünlü bir gülüşle şöyle söyledi:

"Bu adamların gözünde sadece ezdikleri halkın değil, halkın üzerine saldıkları köpeklerinin de hiç değeri yok. Değer verdikleri tek şey, paracıkları."

Pavel sertçe, "Bu konuyu kapatalım artık Andrey," dedi.

Ana, "Çürümüş bir ağacın gövdesine bir tekme attılar; yıkıldı," diye söze karıştı.

Andrey hüzünlü bir tavırla, "Evet ama bu insanı avutmaya yetmiyor," diye karşılık verdi.

Bu sözleri sık sık tekrarlıyor ve bu sözler onun ağzında sanki daha acı, daha geniş bir anlam kazanıyordu.

Ve sonunda o gün geldi: 1 Mayıs!

Fabrikanın, işçileri çağıran düdüğü yine her zamanki egemen ötüşüyle mahalleyi çınlattı. Ana bütün gece gözünü bile kırpmamıştı, düdüğü duyar duymaz yerinden sıçradı, akşamdan hazır ettiği semaverin altını yakarak her zaman yaptığı gibi Pavel'le Andrey'in kapısını tıklattı. Ama bir an durdu, düşündü ve elini çekip, dişi ağrıyan birinin yaptığı gibi yanağına koydu ve sonra gidip pencerenin önüne oturdu.

Küme küme bulutlar, açık mavi gökyüzünde çığlık çığlığa öten düdüğün sesinden ürkerek kaçışan kocaman kuşlar gibi süzülüyordu. Ana gözlerini bulutlara dikmiş kendini dinliyordu. Başında bir ağırlık vardı, uykusuzluktan gözleri yanıyordu. Tuhaf bir sakinlik içindeydi. Yüreği sükûnetle çarpıyor, günlük işleri düşünüyordu.

"Keşke semaveri daha sonra yaksaydım, kaynaya kaynaya suyu bitecek. Bugün de biraz geç kalkıversinler, yorgunluktan perişan ikisi de."

Güneşin ilk ışıkları neşeyle camda oynaşmaya başladı. Ana elini bu ışıltının önüne koydu ve ışığın tatlı tatlı elinin üzerinde parladığını görünce gülümseyerek onu okşadı. Sonra oturduğu yerden kalkıp, ses çıkarmamaya çalışarak semaverin borusunu çıkardıktan sonra gidip elini yüzünü yıkadı. Durmadan istavroz çıkararak dua etmeye başladı. Yüzü parlıyor, kaşındaki yara izi seğiriyordu.

Fabrika düdüğünün ikinci çığlığı daha cılız, daha titrek, daha güvensiz, ancak her günkünden daha uzun çınlamış gibi geldi anaya.

Odadan Andrey'in gür sesi yükseldi:

"Hey, Pavel, bizi çağırıyorlar!"

Döşemenin üzerinde dolaşan çıplak ayakların sesiyle birlikte tatlı bir esneme duyuldu.

Ana seslendi:

"Çay hazır!"

Pavel neşeyle karşılık verdi:

"Kalktık bile!"

Andrey, "Güneş yükseliyor, bulutlar da kaçışıyor. Bugün bunlar hiç gerekli değil. Bulutlardan söz ediyorum yani," diyerek mutfağa girdi.

Yüzü gözü şiş, saçı başı darmadağınık bir haldeydi.

"İyi sabahlar anacığım, iyi uyudunuz mu?"

Ana onu sokularak sessizce, "Andrey'ciğim bugün onun yanından sakın ayrılma, yalvarırım," diye mırıldandı.

Andrey de fısıldayarak, "Siz hiç endişe etmeyin. Biz birlikte oldukça, her yerde yan yana olacağız," dedi.

"Ne fısıldaşıp duruyorsunuz öyle?" diye sordu Pavel.

"Yoo, bir şey fısıldaşmıyoruz Pavel'ciğim," dedi ana.

Andrey sofaya geçerken Pavel'e seslendi:

"Bana, elini yüzünü iyice yıka da, kızlar güzel görsünler, diyor."

Pavel kısık bir sesle marş söylüyordu:

"Kalk ayaklan, ey işçi, kalk!"

Rüzgâr bulutları önüne katmış kovalıyor, hava her an daha da açılıyordu. Ana kahvaltıyı hazırlarken, bugün her şeyin ne kadar garip olduğunu düşünüyordu. Şu anda iki delikanlı konuşup gülüşüyorlardı, oysa akşama kadar kim bilir başlarına neler gelecekti. Buna rağmen kendi içi de rahattı, hatta neşeli bile sayılabilirdi.

Kahvaltı masasında bir hayli zaman geçirdiler. Pavel daima yaptığı gibi çayını uzun uzun karıştırıyor, ekmeğin pek sevdiği kenarlarını özenle koparıp tuzluyordu. Andrey, hiçbir zaman doğru dürüst yerleştiremediği ayaklarını masanın altında kıpırdatarak, odanın içinde oynaşan güneş ışınlarını seyrediyor ve anlatıyordu:

"Küçükken bir gün, sanırım on yaşlarında falandım, güneşin duvarda oynaşan ışığını yakalamaya niyetlenmiştim, elimde bardak, usul usul yaklaşıp elimdeki bardağı ışığın üzerine indiriverdim. Bardak kırıldı, elim kesildi, bir de dayak yedim üstüne. Dayağın acısıyla avluya çıktım, bir de baktım güneş bir su birikintisinin içinde, o öfkeyle atladım suyun içine, güneşi ayaklarımla ezmeye çalıştım, üstüm başım çamur içinde kalmıştı, bir de bunun için dayak yemiştim. Ben de başladım, ‘Acımadı ya, acımadı ya, kızıl şeytan!' diye güneşe bağırmaya, bir taraftan bağırıyor bir taraftan dil çıkarıyordum, kendimi böyle avutmuştum..."

Pavel onu gülerek dinliyordu, ilgiyle sordu:

"Neden güneşe, ‘kızıl şeytan' diye bağırmıştın?"

"Karşımızda kızıl sakallı, kırmızı suratlı bir demirci otururdu, pek de iyi kalpli, şen bir köylüydü. Ben güneşi ona benzetirdim..."

Ana bu konuşmayı sabırsızlıkla dinliyordu. Sonunda dayanamayıp söze karıştı:

"Bugün yapılacakları konuşsanız daha iyi olmaz mı?"

Kanyev'li sakin sakin yanıt verdi:

"Bu konu üzerinde yeterince konuşuldu, daha fazla konuşmak, durumu karıştırmaktan başka bir işe yaramaz. Hepimiz birden tutuklanacak olursak Nikolay İvanoviç gelip sizinle ilgilenecek, yapılması gerekenleri söyleyecek. Tamam mı anacığım?"

"Tamam," dedi ana içini çekerek.

Pavel dalgın bir halde, "Dışarı çıksak mı artık?" diye sordu.

Andrey karşılık verdi:

"Şimdilik çıkmasan daha iyi edersin. Zaten polisin gözü senin üzerinde!"

O sırada koşarak neşe içinde Fedya Mazin geldi. Yanakları al al olmuş, yüzü ışıl ışıl parlıyordu. Sıkıntılı bekleyiş sona ermişti.

"Hadi yürüyün!" dedi. "Harekete geçildi, insanlar sokaklara döküldü! Vesofçikof, Samyolov ve Vasili Gusev ne zamandır fabrikanın kapısındalar; işçilerle konuşuyorlar. Bir yığın işçi içeri girmeden evine döndü! Kalkın gidelim hadi, saat on, zamanı geldi artık!"

Pavel kararlı bir sesle, "Evet, ben gidiyorum!" dedi.

Fedya heyecanla, "Eminim öğleden sonra bütün fabrika ayaklanacak!" diyerek geldiği gibi koşarak gitti.

O gidince ana usulca, "Bu çocuk alev alev yanıyor," diyerek mutfağa geçip giyinmeye başladı.

Andrey şaşkınlıkla sordu:

"Nereye anacığım?"

"Ben de sizinle geliyorum," dedi ana.

Andrey bıyıklarını sıvazlayarak yan gözle Pavel'e baktı. Pavel sinirli sinirli saçlarını taradı ve anasının yanına gitti.

"Anacığım, orada birbirimize hiçbir şey söylemememiz daha iyi olur, tamam mı?"

"Tamam, tamam," dedi ana ve usulca mırıldandı: "Tanrı yardımcınız olsun!"

Sokağa çıktıklarında orada burada toplanmış heyecan içinde insanlar ve büyük bir uğultuyla karşılaştılar. Ana bütün bu insanların meraklı gözlerle Pavel ve Andrey'i izlediklerini görünce, gözlerinin önünde bir parlayan bir bulanıklaşan bir gölge dalgalandı. Karşılarına çıkan herkes onlara selam veriyor, bu selamlarda bir farklılık hissediliyordu. Ananın kulaklarına bölük pörçük birtakım sesler çarpıyordu:

"İşte önderler!.."

"Kimin önderlik yaptığını nereden biliyorsun?.."

"Kötü bir şey mi dedim canım?"

Bir avludan öfkeli bir ses yükseldi:

"Polisin eline geçerlerse görürler günlerini!"

"Ele geçerlerse! Ama yakalayabilecekler mi bakalım?"

Bir pencerenin ardında bağıran bir kadının sesi ta sokakta çınlıyordu:

"Ne yaptığını sanıyorsun, sen evli barklı adamsın! Onlar bekâr... Umurlarında mı?"

Ayağı kesildiği için fabrikadan yardım parası almakta olan Zosimov'un evi önünden geçerlerken adam pencereden sarkıp bağırdı:

"Pavel, kafanı koparacaklar senin! Ne yaptığını biliyor musun, haydut!"

Ana bütün vücudu ürpererek bir an durdu. Bu sözler yüreğinde müthiş bir öfke uyandırmıştı. Bu duyguyla sakat adamın kaba yüzüne gözlerini dikince, adam sövüp saymaya devam ederek pencereden içeri çekildi. Ana hızlanarak oğluna yetişti ve fazla gerisinde kalmamaya çabalayarak arkasından yürüdü.

Pavel ile Andrey sanki bütün bu bağrışmaları duymuyorlarmış, hiçbir şeyin farkında değillermiş gibi rahat ve sakin yürüyorlardı. O sırada, temiz

ve ayık yaşantısıyla herkesin saygısını kazanmış olan ihtiyar Minorov yollarını kesti.

Pavel, "Siz de mi çalışmıyorsunuz bugün?" diye sordu.

Adam, "Karım doğum yapmak üzere. Hem bugün ortalık da biraz karışık," dedi ve sessizce ekledi: "Çocuklar, sizin fabrika yöneticileriyle kavga edip, kapıyı pencereyi indirmek niyetinde olduğunuzu söylüyorlar, doğru mu?"

Pavel, "Ne diyorsunuz siz, sarhoş muyuz biz!" diye bağırdı.

Andrey, "Bizim niyetimiz elimizde bayrak, özgürlük şarkıları söyleyerek yollarda yürümek, hepsi o kadar," diye ekledi. "Şarkılarımıza kulak verirseniz inancımızı öğrenirsiniz."

Minorov düşünceli bir tavırla, "Sizin inancınızı zaten biliyorum, o bildirileri ben de okudum," deyip cin gibi bir bakışla anaya dönerek gülümsedi ve "Siz de kazan kaldırıyorsunuz ha Pelagiya," diye ekledi.

"Hiç olmazsa ölmeden adalet adına bir şeyler yapayım dedim."

"Vay. Demek senin için, fabrikaya yasak yayınları o sokuyor, diyenlerin hakkı varmış!"

Pavel hemen sordu:

"Kimmiş bunu diyen?"

"Aman canım, insanlar konuşup duruyor işte. Hadi ben gidiyorum. Kendinize dikkat edin."

Ana kendisi için söylenenlerden hoşnut olmuş, bir şey söylemeden gülümsüyordu. Pavel de gülümseyerek anasına baktı ve "Anacığım, bu gidişle sen de yakında hapsi boylarsın," dedi.

Güneş, taptaze ilkbahar gününe sıcaklığını yayarak gökyüzünde yükseliyordu. Bulutlar artık daha yavaş akıyor ve daha şeffaf gölgeler yayıyor; sanki mahalledeki tozu, pisliği ve insanların yüzündeki üzüntüyü, sıkıntıyı temizliyor gibiydi. Ortalık giderek şenleniyor, neşeli sesler, uzaklardan gelen makine gürültülerini boğuyordu.

Ana kendini günün heyecanına kaptırmış, evlerden, avlulardan yükselen sesleri dinliyor; kimi neşeli, kimi kötü, kimi kaygılı bu seslere, bazen teşekkür ederek; bazen açıklamalar yaparak karşılık vermek, mahalledeki canlılığa katılmak istiyordu.

Bir köşe başında yüz kadar kişi toplanmıştı; kalabalığın içinden Vesofçikof'un sesi yükseliyordu:

"Bizi, bir meyveyi sıkıp suyunu çıkarır gibi sıkıp kanımızı çıkarıyorlar!" gibi beceriksizce sözler, insanların tepesinden aşağı yağıyordu.

Kalabalıktan, "Evet, doğru, doğru söylüyor!" şeklinde onaylayıcı sözler karşılık veriyordu.

Kanyev'li, "Elinden geleni yapıyor çocuk. Gidip biraz yardım edeyim," dedi.

Pavel'in kendisine engel olma çabasına fırsat bile vermeden kıvrak hareketlerle kalabalığın içine daldı ve ezgili sesi ortalığa yayıldı:

"Yoldaşlar! Dünyada birçok ulus vardır, diyorlar. Almanlar, İngilizler, Yahudiler, Tatarlar... Ben buna katılmıyorum. Bence sadece iki ulus vardır, uzlaşmaz iki sınıf: Zenginler ve yoksullar! İnsanlar farklı şeyler giyer, farklı diller konuşurlar, ancak dünyanın her yerinde zenginler işçilere aynı şekilde davranır; tüm yeryüzünde zenginler, işçilerin boğazına takılan kılçıktan başka bir şey değildir!"

Kalabalıktan kahkahalar yükseldi.

"Diğer yandan, bütün dünyadaki işçiler de Rus işçileri gibi insanlık dışı bir yaşama mahkûmdur!"

Kalabalık yeni katılanlarla gittikçe hıncahınç büyüyor, insanlar parmaklarının ucunda yükselerek sesin geldiği yere bakmaya çalışıyorlardı.

Andrey'in sesi iyice yükselmişti.

"Birçok ülkenin işçileri artık bu basit gerçeği anlamış durumda ve bu aydınlık Mayıs gününde emekçiler kardeşliklerini ilan ediyorlar. Kendilerini göstermek ve meydana getirdikleri büyük gücün bilincine bir kez daha ulaşmak için işlerini bırakıp sokaklara dökülüyorlar. Bugün

hepsinde aynı yürek çarpıyor; çünkü işçi kitlesinin gücü, bilinci bütün yüreklerde yaşıyor; çünkü dostluk bağlıyor onları; çünkü herkesin mutluluğu, yani özgürlük ve adalet için açılan savaşta canlarını ortaya koymuşlar."

XIX

Kalabalıktan, "Dikkat, polis!" diye bir ses yükseldi.

Dört atlı polis kırbaçlarını savurarak, doğruca kalabalığın üzerine doğru geliyor ve "Dağılın!" diye bağırıyorlardı.

Kalabalık istemeye istemeye çekilip polislere yol açtı, içlerinden bazıları duvarların üzerine tırmandı. Kalabalığın içinde alaycı bir ses çınladı:

"Domuzların altına at vermişler, onlar da kendilerini Voyvoda sanıyorlar!"

Andrey sokağın ortasında yalnız başına kalmıştı. Polislerden ikisi, atını onun üzerine doğru sürdüler. Kanyev'li kenara doğru çekilirken, ana da onu kolundan yakalamış azarlıyordu:

"Evdeyken hep Pavel'den ayrılmayacağını söylemiştin, ama bakıyorum da sen kendi başına dalıyorsun tehlikeye!.."

Andrey şirin şirin gülümseyerek anadan özür diledi.

Ana heyecandan bitkin düşmüştü, başının döndüğünü hissediyordu. Yüreği hem mutluluk hem kederle çırpınıyor, bir an önce fabrikanın öğle vakti düdüğünün çalmasını diliyordu. Kilisenin önündeki meydana geldiklerinde, yaklaşık beş yüz kişilik bir kalabalıkla karşılaştılar. Çoluk çocuk, genç yaşlı herkes heyecan içinde, kimi oturarak, kimi ayakta, sabırsızlıkla çevreye bakınarak bekleşiyorlardı. Bu bakışların bir kısmında şaşkınlık, bir kısmında umursamazlık, havada ise bir gerginlik vardı. Erkeklerin küfürleri kadınların boğuk seslerine karışıyor, bitip tükenmez tartışmalar kalabalığı kuşatıyordu.

Bir kadın ürkek bir sesle usulca, "Mitya'cığım, kendine dikkat et!" diye yalvarıyordu.

Bir ses sertçe, "Rahat bırak beni!" diye karşılık verdi.

Sizov'un ciddi, ağırbaşlı, güven verici sesi yükseldi:

"Bu gençlere destek olmalıyız! Onlar bizden daha zeki ve cesur davranıyorlar! Ücretlerimizden bataklık kurutma parası kesilmesine onlar

engel oldular! İçlerinden bazıları bu yüzden hapsi boyladı, kazançlı çıkan ise biz olduk! Bunu unutmamalıyız!"

Fabrikanın düdüğü bütün sesleri bastırarak çınladı. Halk tedirginlikle kıpırdandı, oturanlar ayağa kalktı, bir an herkes sustu, bir çocuğun rengi sarardı, herkes dikkat kesilip bekledi.

Pavel'in güçlü ve aynı zamanda yumuşak sesi, sessizlikte gürledi:

"Yoldaşlar! Açgözlülüklerle, kinlerle ve karanlıklarla dolu bu yaşayışı, insan sayılmadığımız bu yaşayışı yok etmenin zamanı geldi sonunda."

Bekledi, işçiler sus pus olmuşlar, daha sıkışarak çevresinde toplanmışlardı. Ana, oğluna bakıyor, onun sadece mağrur, cesur ve kıvılcımlar saçan gözlerini görebiliyordu.

"Yoldaşlar! Kim olduğumuzu açıkça göstereceğiz onlara bugün. Bugün kendi bayrağımız altında, adaletin, aklın, özgürlüğün bayrağı altında yürüyeceğiz!"

Uzun ve beyaz bir bayrak direği havaya dikildi ve indi, halkın arasına düşüp kayboldu. Kısa bir süre sonra da bayrağın kumaşı kızıl bir kuş gibi, yukarıya çevrilmiş başlar üzerinde dalgalandı.

Pavel bayrağı havaya kaldırdığı an, on kadar el de bayrağın sopasına sıkıca sarılmıştı ve bu ellerden biri de ananın eliydi.

Pavel, "Yaşasın işçi sınıfı!" diye bağırdı.

Kalabalık, bir uğultu halinde bu sese karşılık verdi:

"Yaşasın bizim partimiz, Sosyal Demokrat İşçi Partisi!"

Kalabalıkta bir dalgalanma başlamıştı, bayrağın anlamını kavrayanlar ona doğru ilerlemeye çalışıyordu. Mazin, Samyolov ve Gusev kardeşler, Pavel'in yanında yer almışlardı. Vesofçikof başı eğik, kalabalığı dirsekleriyle yararak alev saçan gözlerle bayrağa doğru ilerliyordu.

Pavel tekrar bağırdı:

"Yaşasın tüm ülkelerin işçileri!"

Binlerce ses giderek artan bir güç ve sevinçle ona karşılık veriyordu. Bu haykırışlar ruhları altüst etmeyecek gibi değildi.

Ananın bacakları titriyor, soluğu kesiliyordu, Vesofçikof ve kalabalıktan tanımadığı birinin kollarına yapışmış bir halde ayakta duruyor, ama ağlamıyordu, sadece, "Yavrularım!" diye mırıldanıyordu.

Vesofçikof'un çiçekbozuğu yüzü mutlu bir gülümseyişle aydınlanmıştı. Bir elini bayrağa doğru uzatarak böğürür gibi bir sesle anlaşılmayan bir şeyler söyledi ve sonra da anayı kucaklayıp öperek gülmeye başladı.

Andrey kalabalığın uğultusunu bastıran ahenkli bir sesle bağırdı:

"Yoldaşlar! Biz yeni bir Tanrı adına yeni bir haçlı seferi başlatmış bulunuyoruz. Bu Tanrı, adaletin, özgürlüğün, aydınlığın tanrısıdır. Hedefimize ulaşmak için önümüzde uzun, dikenli bir yol var. Ölene kadar bu yolda yürüyecek cesareti olmayanlar ve adaletin gücüne güvenmeyenler bu yola hiç girmesin! Zaferimize inananlar bizimle yürüsünler! Hadi yoldaşlar, sıra olalım! Yaşasın 1 Mayıs! Yaşasın işçi bayramı!"

Pavel'in elindeki bayrak güneşin ışığıyla parlayarak, kızıl gülücükler saçar gibi dalgalanıyordu. Kalabalık, bayrağın etrafında yoğunlaşarak kaynaşıyordu.

Fedya Mazin'in sesi çınladı:

"Eski düzeni yıkalım!"

Kalabalıktan yükselen bir ses güçlü bir dalga halinde karşılık verdi:

"Çiğneyip ezelim, dümdüz edelim!"

Ana coşkun bir tebessümle Fedya Mazin'in arkasından yürüyor ve uzanarak onun tepesinden oğlunu ve bayrağı görmeye çalışıyordu. Çevresinde sevinç içinde yüzler bir görünüp bir kayboluyor, bunların ilerisinde ise oğlu ve Andrey yürüyor ve sesleri ananın kulağına kadar geliyordu. Andrey'in akıcı, yumuşak sesi, Pavel'in kalın ve gür sesiyle uyum içinde birleşerek tek bir sesmiş gibi çıkıyordu:

"Uyan artık uykudan, uyan esirler dünyası!
Zulme karşı kinimiz var, bu yaşam ölüm kavgası!"

Halk koşarak bu devrim bayrağına geliyor, evlerde herkesin korkarak söylediği bu şarkının şimdi havayı dolduran titreşimleri halkın gürültüsüne karışıyordu. Halkı zafere giden uzun yola katılmaya çağıran bu şarkı, bu yolun sıkıntılarını da dürüstçe dile getiriyordu. Bu seste sanki geçmişin küfü, pası, tortusu yanıp kül oluyordu.

Ananın yanında bir kadın, yüzünde aynı anda hem mutlu hem de ürkmüş bir ifadeyle, ağlamaklı bir sesle, "Nereye gidiyorsun Mitya?" diye bağırdı.

Ana hemen, "Endişelenmeyin, bırakın gitsin!" diye karşılık verdi. "Aslında ben de çok korkuyordum. Bakın, benimki en önde gidiyor. Hani şu bayrağı taşıyan var ya, işte o benim oğlum!"

"Durun, gitmeyin; askerler var orada!"

Kemikli elleriyle ananın elini sıkıca yakalayan ince uzun bir kadın, "Şu söyledikleri şarkıya baksanıza canım! Mitya da söylüyor üstelik!.." dedi.

"Endişelenmeyin," diye mırıldandı ana. "Hem düşünsenize, uğruna canını feda edenler olmasaydı bugün İsa olur muydu? Bu da öyle kutsal bir dava..."

Bu düşünce o anda, birden aklına aniden gelmiş, açık ve basit doğruluğuyla kendisini de şaşırtmıştı. Bu şaşkınlıkla, hâlâ elini bırakmamış olan kadına gülümseyerek tekrarladı:

"Eğer uğrunda can veren insanlar olmasaydı, bugün İsa da var olmazdı!"

Sizov eline aldığı şapkasını şarkının ritmiyle sallayarak ananın yanına yaklaştı ve "Artık hiçbir şeyden korkuları yok, ha? Şarkı bile bestelemişler, hem de ne şarkı! Benim oğlum ise şu anda mezarda, fabrika öldürdü onu," dedi.

Ananın yüreği yerinden fırlayacakmış gibi çarpıyordu. Hızı kesildi, geride kalmaya başladı. Kalabalık onu duvarın dibine sıkıştırarak yanından akıp geçti. Ana bunca insanın bu yürüyüş için toplanmış olmasına seviniyordu. Şarkının güçlü sesi, insanları bir borazanın ötüşü gibi etkiliyor, kendilerine getiriyordu. Bu şarkı gönüllerde bir mücadele isteği yaratıyor, bazılarında sevinç, bazılarında merak, bazılarında ise yeni bir şeyler olacağı hissi uyandırıyordu. Yılların ezilmişliği bir öfke seli halinde akıyor, bütün bakışları kızıl bayrağın olduğu yere topluyordu.

Kalabalıktan birisi coşkuyla, "Yürüyelim arkadaşlar!" diye bağırdı ve içinde kelimelere dökemediği bir şeylerin dürtüsüyle bir küfür savurdu. Kör bir öfke, sanki ortalığı saran aydınlıktan rahatsız olmuşçasına, sinsi bir yılan gibi ortalıkta sürünüp duruyordu.

Pencerelerin birinden, yumruğunu havaya savurarak biri bağırdı:

"İmansızlar!"

Ardından kulak tırmalayıcı bir haykırış ananın kulaklarına kadar geldi:

"Çar hazretlerine karşı ayaklanmak ha!"

Kadınlı erkekli kalabalık koşturarak ananın önünden geçiyor, adeta kapkara bir lav gibi önüne çıkan her şeyi devirerek yolu açıyordu. Ana artık oğlunu seçemiyor, ancak gözlerini diktiği kızıl bayrakta onun ışıl ışıl parlayan gözlerini seyrediyordu.

Şimdi o, kalabalığın en sonunda, neler olacağını önceden bilenlerin rahatlığı içinde, sakin sakin yürüyenlerle birlikteydi. Bu insanlar kendilerinden emin bir şekilde konuşuyorlardı:

"Fabrikanın ve okulun orada birer bölük asker var..."

"Vali de geldi..."

"Gerçekten mi?"

"Kendi gözlerimle gördüm geldiğini!"

Biri neşe içinde küfürler savuruyordu.

"Dayanışmamız gözlerini korkuttu, ordunun da valinin de!.."

Ana içinden sürekli, "Canım yavrularım!" diye tekrarlayıp duruyordu.

Ancak kulağına gelen sesler duygusuz, coşkusuz, soğuktu. Bu adamlardan bir an önce uzaklaşmak isteğiyle hızlandı ve tembel tembel yürüyen bu kişileri geride bırakmakta hiç zorlanmadı.

Birden kalabalık, kafasını bir engele çarpmış gibi geriledi ve boğuk bir ses duyuldu. Şarkı titrer gibi oldu; bir an, daha da güçlü yükseldikten sonra,

bu tok dalgalanış yeniden pesleşti ve gerilere kaydı. Sesler bir bir kesiliyor; öteden beriden yeniden yükseltme çabaları duyuluyordu.

"Kalk ayaklan ey emekçi
Yürü düşmanın üstüne!"

Ama bu çağrıda şimdi, biraz önceki, insanların iç içe geçmiş güven duygusu yoktu ve bunun yerini belli belirsiz bir endişe almıştı.

Ana insanları itiştirerek, neler olduğunu görmediği ve bilmediği ön taraflara doğru ilerlemeye başladı. Kenara çekilerek yol veren insanların kimi suratını asarak homurdanıyor, kimi çekingence gülümsüyor, kimi de alay ederek ıslık çalıyordu. Ana endişeyle insanların yüzüne bakıyor, hiçbir şey söylemeden, gözleriyle yardım diliyordu...

XX

Pavel'in sesini duydu:

"Yoldaşlar! Askerlerden korkmayın, onlar da bizim gibi insan! Bizi neden öldürsünler? Biz, herkes için adalet istiyoruz. Bu adalete onların da ihtiyacı var. Şu anda bunun farkında değiller, ama ölümün ve zulmün bayrağı altından ayrılarak, bizimle birlikte özgürlüğün bayrağı altında yer alacakları günler yakındır! Herkesin bizim adaletimizi bir an önce görebilmesi için daha hızlı yürümek zorundayız. İleri yoldaşlar! Daima ileri!"

Pavel'in sert sesi havada net bir şekilde çınladığı halde kalabalık dağılıyor, insanlar evlerine gitmek üzere gruptan ayrılarak ara sokaklara dalıyorlardı. Grup bir üçgen halini almıştı, üçgenin ucunda Pavel yer alıyor ve bayrak da başının üzerinde alev gibi ışıyordu. Sürekli çalkalanan kalabalık, şimdi de her an uçmaya hazır bir şekilde kanatlarını açmış bekleyen kara bir kuş şeklini almış ve Pavel de sanki kuşun gagası olmuştu...

Ana sokağın sonunda, meydanın girişini kapatan tek tip insanlardan oluşmuş gri bir duvar gördü. Her birinin omzunda bir süngü buz gibi parlıyor ve bu parıltıdan işçilerin üzerine doğru esen soğuk hava ananın içine işliyordu.

Kalabalığın arasına dalarak, bayrağın yanındaki tanıdığı kişilerin yakınına doğru ilerledi. Ve şimdi, tanıdığı kişilerle tanımadıkları iç içe girmişti. Uzun boylu, tek gözü kör bir adama yapışarak, kalabalığın içinde sıkışıp kaldı. Adam, sağlam gözünü anaya doğru çevirerek, "Hey, ne oluyor? Sen de kimsin?" diye bağırdı.

Ana, "Ben Pavel Vlasov'un annesiyim," diye karşılık verdi. Elinde olmadan dizleri ve dudakları titriyordu.

"Ooo!" dedi tek gözlü adam.

Pavel'in sesi yeniden yükseldi:

"Hep ileri yoldaşlar! Daima ileri! Bütün bir yaşam var önümüzde. Şarkıyı söylemeye devam edelim."

Ortalığa kaygılı bir sessizlik çökmüştü, en ufak bir ses dahi çıkmıyordu. Bayrak daha yukarı kalktı ve kalabalığın üzerinde salınarak gri asker duvarının bulunduğu yere doğru ağır ağır ilerlemeye başladı. Ana gözlerini kapatarak derin bir iç çekti, bütün vücudunda bir ürperti dolaştı. Koca kalabalıktan yalnızca dört kişi kalmıştı; Pavel, Andrey, Samoylov ve Mazin...

Mazin'in duru sesi birdenbire, titrek ve ağır ağır yükseldi:

"Siz ki kurban oldunuz..."

Tek başına bir şarkı tutturmuştu. İki kalın ses daha ona katıldı. Kalabalık, şarkının ritmine ayak uydurarak yeniden yürümeye başladı. Sonra başka bir şarkıya geçildi. Fedya'nın sesi parlak bir şerit gibi havada dalgalanıyordu:

"Siz ki her şeyinizi feda ettiniz
Özgürlük uğruna!.."

Yoldaşları bir ağızdan:

"Özgürlük uğruna!.."

diye tekrarladılar.

Az ilerden, başkalarının felaketine sevinen bir ses, "Cenaze marşı söylüyor, itoğlu itler!" diye bağırdı.

"Kapatın şunun çenesini!" diyen öfkeli bir ses yükseldi.

Ana kollarını göğsünde kavuşturarak etrafına bakındı ve biraz önce sokağı dolduran yoğun kalabalığın, kararsız ve tedirgin bir şekilde bayrakla birlikte kendilerinden uzaklaşan grubu izlediğini gördü. Bayrakla birlikte gidenlerin peşinde ancak bir on kişi kalmış, bunların da her adımda birisi, ateşten bir duvara çarpmış gibi sendeleyerek grubu terk ediyordu.

Fedya sanki şarkının sözlerinde bir kehaneti dile getirir gibi:

"Zalim düzen yıkılacak!.."

diye bağırıyordu.

Diğerleri de gür seslerle koro halinde kendilerinden emin ve tehditkâr bir şekilde tekrarlıyordu:

"Halk ayağa kalkacak!.."

O sırada birtakım sesler, şarkının düzenli akışı içinde kulaklara çalındı.

"Hazır ol!"

İlerden tiz bir ses çınladı:

"Vuruşma pozisyonu al!"

Süngüler havada uyumlu hareketlerle dönerek hain bir parıltıyla, bayrağa doğru yöneldiler.

"İleri marş!"

Tek gözlü adam, "İşte saldırıyorlar!" diye tekrarlayarak, elleri cebinde, tabanları yağlayarak kaçtı.

Ana soluğunu tutmuş, bakıyordu. Askerlerden oluşan gri kalabalık bütün sokağa yayılarak düzenli adımlarla yürümeye başlamıştı, önlerindeki süngüler seyrek dişli çelik bir tarak gibi soğuk soğuk parlamaktaydı. Ana, oğluna doğru atılırken, Andrey'in de bacaklarını açarak Pavel'in önüne geçtiğini ve uzun boyuyla ona siper olduğunu gördü.

Pavel keskin bir sesle bağırdı:

"Yanıma, yoldaşlar!"

Andrey ellerini arkasında kavuşturmuş, başını yukarıya kaldırmış, onu duymamış gibi şarkı söylüyordu. Pavel, onu omzuyla iteleyerek tekrar bağırdı:

"Bunu yapmaya hakkın yok, sırana geç! Bayrak en önde gider!"

Kısa boylu sıska bir subay pırıl pırıl parlayan kılıcını havada savurarak acı bir sesle bağırdı:

"Dağılın!"

Bağırırken ayağını hırsla yere vuran subayın çizmelerinin parlaklığı ananın dikkatini çekti.

Subayı az gerisinden yaşlı bir adam yavaş adımlarla izliyordu. Bu, beyaz gür bıyıklı, kırmızı astarlı, gri, uzun paltolu ve sarı şeritli pantolon giymiş bir adamdı. Ellerini Andrey gibi arkasında kavuşturmuş, gür beyaz kaşlarının altından Pavel'e bakıyordu.

Ana hiçbir şeyi gözden kaçırmıyor, içinde bir çığlık her an kopmaya hazır bekliyordu. Bu çığlığın verdiği sıkıntıyla göğsünü ovuşturuyor ve çıkmasına engel olmaya çalışıyordu. Çevresindeki insanların itip kakmasıyla sendeliyor, hiçbir şey düşünmeden, bilinçsizce yürüyordu. Arkasındakilerin giderek dağıldığını, karşıdaki soğuk dalganın etkisiyle savrulduğunu fark ediyordu.

Kızıl bayrağın altındaki grupla, askerlerin oluşturduğu gri kalabalık her an birbirine biraz daha yaklaşıyordu. Askerlerin çamur renkli yüzleri açıkça seçiliyor, bu yüzlerde rengârenk buz gibi gözler, önlerinde de bu gözlerden daha da soğuk süngüler vahşice parlıyor, insanların üzerine çevrilen bu süngüler daha dokunmadan insanları kalabalıktan koparıyor, kalabalığı darmadağın ediyordu.

Ana, ardında kaçışanların ayak sesleriyle birlikte telaşlı bağrışmalar duyuyordu.

"Kaçın çocuklar!"

"Pavel kaç!"

"Gel buraya Pavel!.."

Vesofçikof boğuk boğuk, "Pavel, bırak bayrağı!" dedi. "Ver bana, onu saklarım!"

Bir eliyle bayrağı kavradı ve bayrak geriye doğru savruldu.

Pavel, "Bırak!" diye haykırdı.

Vesofçikof elini yanmış gibi geri çekti. Şarkı durmuştu. Grup, Pavel'in çevresini sardı ve ancak Pavel bu çemberi kırarak ileri doğru atıldı.

Aniden herkesi üzerlerine çöküveren şeffaf bir bulut gibi, yoğun bir sessizlik sardı.

Şimdi bayrağın altında en fazla yirmi kişi kadardılar, ancak oldukça sağlam duruyorlar ve bu halleriyle, onları vazgeçirmek için bir şeyler söyleme isteğiyle yanıp tutuşan anayı etkisiz bırakıyorlardı.

Yaşlı adam oldukça sakin bir şekilde emretti:

"Üsteğmen, şunu elinden alın!"

Bunu söylerken eliyle bayrağı işaret etmişti.

Pavel'e doğru atılan çelimsiz subay bayrağa yapışarak tiz sesiyle, "Bırak şunu!" diye bağırdı.

Pavel de bağırarak, "Sen bırak!" diye karşılık verdi.

Bayrak bir süre havada bir o yana bir bu yana sallandıktan sonra tekrar doğruldu. Çelimsiz subay geriye doğru savrularak yere çöktü. Vesofçikof, kendinden umulmayacak bir hızla, ileri doğru sıkılmış yumruğuyla ananın yanından kayıverdi.

Yaşlı adam, parlak çizmeli ayağını yere vurarak öfkeyle bağırdı:

"Yakalayın şunları!"

Birkaç asker öne atıldı. Bir dipçik darbesi üzerine bayrak sarsılarak gri asker yığını içinde gözden yitti.

Ana ulurcasına vahşi bir çığlık kopardı. Bu çığlığa Pavel'in duru sesi askerlerin arasından yanıt verdi:

"Hoşça kal anacığım, tekrar görüşürüz!.."

Ana, büyük bir rahatlamayla, "Çok şükür, hayatta!" diye düşündü ve oğlunun kendisini anımsayarak yanıt vermesinden dolayı mutluluk içinde elini göğsünün üzerine koydu.

"Görüşmek üzere anacığım!"

Bu ses, Andrey'e aitti.

Ana parmaklarının ucuna basarak, askerlerin başlarının üzerinden onları görmek için çırpınıyordu. Sonunda Andrey'in gülümseyerek kendisini selamlayan yüzünü görmeyi başardı.

"Canım yavrularım! Andrey'ciğim! Pavel'ciğim!" diye bağırmaya başladı.

Askerlerin arasından, "Görüşmek üzere, yoldaşlar!" sesleri yükseldi.

Bu seslere birçok yerden; pencerelerden, damlardan defalarca tekrarlanan bir yankı karşılık verdi.

Bir el anayı göğsünden sertçe itti. Ana gözünün önünde beliriveren bir bulutun ardından, çelimsiz subayı gördü. Subay, gerilmiş ve kızarmış yüzüyle karşısında duruyor ve bağırıyordu:

"Defol buradan kocakarı!"

Askerlerin arasından, kor gibi yakıcı bir şarkı sesi yükseldi:

"Uyan artık uykudan!.."

Ananın etrafında her şey dönüyor, sallanıyor, titreşiyor, havada yoğun, telaşlı bir uğultu dalgalanıyordu.

Subay, "Başçavuş, susturun şu şarkıyı!" diye durduğu yerde öfkeden tepiniyordu.

Ana, subayın kırıp attığı ucunda bir parça bayrak bulunan sopaya doğru sendeleyerek gitti ve onu yerden aldı.

"Kesin şunların sesini!"

Şarkının ezgisi sarsılarak dalgalandı, titredi ve sustu. Birisi anayı kolundan çekiştirerek itti.

"Çekil git!"

Subay bağırdı:

"Sokağı boşaltın!"

Ana, az ötede yoğun bir kalabalık olduğunu gördü. Kalabalıktan homurtular, ıslıklar yükseliyor, insanlar yavaş yavaş ara sokaklara, evlerin

avlularına toplanıyordu.

Genç bir asker, ananın yanına yaklaşarak kulağına doğru bağırdı:

"Defol git, pis şeytan!"

Ve kadını öfkeyle kaldırıma doğru itti.

Ana, düşmemek için elindeki bayrak sopasından destek alıp, diğer eliyle de duvarlara tutunarak güç bela yürüyor, bacakları titriyordu.

Çevresindeki insanlar çekilerek yol veriyor, askerler ise, "Defol git!" diye bağırıyordu.

Askerler çekip gidince ana durup etrafına bakındı. Askerler sokağın meydana çıkan ucunda dizilmişlerdi ve meydanda hiç kimse yoktu. Daha ilerde bir grup asker ise halkın üzerine doğru gidiyordu.

Ana geri dönmek niyetindeydi, ama bilinçsiz bir şekilde ileri yürüdü ve ıssız bir ara sokağa girdi. Biraz durdu, içini çekti ve çevreyi dinledi, uzak bir yerden bir kalabalığın gürültüsünü işitti.

Sopanın parçası hâlâ elindeydi ve yine ondan destek alarak yürümeye devam etti. İçinden şiddetli bir şekilde, bir şeyler söylemek, bağıra çağıra konuşmak isteği yükseliyor, bunun baskısıyla yüzü gözü seğiriyor, dudakları kıpırdıyor, elini kolunu sallıyordu ve ter içinde kalmıştı.

Yürümekte olduğu sokak aniden sola doğru kıvrılıyordu. Ana köşeyi dönünce büyük bir kalabalıkla karşılaştı. Kalabalıktan sesler yükseliyordu.

"Arkadaşlar, süngülere nasıl karşı geldiler gördünüz mü?"

"Nasıl yürekli davrandıklarını hepimiz gördük. Askerler üzerlerine gelirken yerlerinden bile kıpırdamadılar!"

"Müthiş bir adam şu Pavel!"

"Ya Kanyev'liye ne demeli?"

"Ellerini arkasında kavuşturmuş, suratlarına gülüyordu..."

Ana kalabalığın arasına girerek bağırdı:

"Dostlarım!"

İnsanlar saygıyla geri çekilerek geçmesine izin veriyorlardı.

Birisi gülerek, "Bakın, bayrağıyla geliyor!" dedi.

Başka biri azarlayan bir ifadeyle, "Kapa çeneni!" diye karşılık verdi.

Ana ellerini havaya kaldırdı.

"Tanrı rızası için dinleyin beni! Siz, iyi kalpli, değerli insanlar! Olaylara cesaretle bir bakın! Bu çocuklar bizim kanımız, canımız!.. Tek istedikleri adalet!.. Hepimiz için kendilerini feda ediyorlar!.. Daha güzel günler için... doğru, adil bir dünyada yaşamayı ve herkesin iyiliğini istiyorlar!"

Boğazı kurumuş yanıyor, yüreği yerinden çıkacakmış gibi çarpıyor, göğsü sıkışıyordu. İçinde herkesi, her şeyi saran güçlü bir sevgi büyüyor, bu sevginin gücüyle artık çok daha rahat hareket ediyor, sıcacık sevgi sözcükleri göğsünü, boğazını, dilini yakıyordu.

Kalabalığın susup kendisine kulak verdiğini fark etti. İnsanlar düşünceli bir halde çevresini kuşatmıştı. İçinde bütün bu insanları, askerlerin eline düşenlerin ardından sürüklemek isteği alevlendi. Etrafını saranların ciddi yüzlerinde bir göz gezdirdikten sonra tekrar konuşmaya başladı.

"Çocuklarımızın peşinden koştuğu adalet ve mutluluktur! Hepimiz için zalimlerin, açgözlülerin, dolandırıcıların karşısına dikiliyorlar! Bizi köleleştiren, elimizi kolumuzu bağlayan her şeye karşı yürüyorlar! Çocuklarımız, bütün dünyanın işçileri uğruna ayaklandılar! Onları bu yolda bir başlarına bırakmayın! Hiç değilse kendinizi düşünün!.. Onlara inanın... Destek olun... Onlar adaleti doğurdular ve adalet için canlarını ortaya koyuyorlar!"

Sesi kısılmış, gücü tükenmiş, sendelemeye başlamıştı. Yanında duranlardan birisi koluna girdi.

Birisi heyecanla bağırdı:

"Ona bu sözleri Tanrı söyletiyor!"

"Ey, iyi yürekli insanlar! Dinleyin!"

Başka birisi üzüntüyle konuştu:

"Kendini öldürüyor zavallı!"

Bu sözlere, kınayan karşılıklar geldi.

"Öldürdüğü kendisi değil, bizim gibi ahmaklar, anlamıyor musun?"

Birden, çığlık çığlığa bir ses çınladı:

"Sevgili din kardeşlerim! Benim iyi kalpli Mitya'cığım ne yaptı? Ne suç işledi? Dostlarının peşinden gitti... Bu kadın doğru söylüyor, çocuklarımızı yüzüstü bırakmamalıyız. Onlardan ne kötülük gördük?"

Kadının sözleri anayı duygulandırmıştı, gözlerinden yaşlar süzüldü.

Sizov'un bağırdığını duydu.

"Anacığım, perişan oldun, hadi evine git!"

Sizov'un saçı sakalı darmadağın, yüzü sapsarı olmuş, titriyordu. Aniden kaşlarını çatarak dik dik insanların yüzüne baktı ve kararlı bir ifadeyle konuşmaya başladı:

"Biliyorsunuz, benim oğlumu fabrika mahvetti. O, bugün hayatta olsaydı, ‘Onlarla git Matvey, doğru ve onurlu bir iş yapıyorlar!' diyerek ben kendim gönderirdim!"

Sizov bir süre durakladı. Kalabalık da yeni, güçlü ama korkunç olmayan, kaçınılmaz bir şeyin dürtüsüyle susuyordu. Sizov elini havada savurarak tekrar konuşmaya başladı:

"Ben yaşlı bir adamım, hepiniz beni tanırsınız! Otuz dokuz yıldan beri burada çalışıyor, elli üç yıldan beri de burada yaşıyorum! Akıllı, iyi yürekli yeğenimi bugün yine tutukladılar, önde, Vlasov'un, bayrağın yanındaydı!"

Ananın elini tutup havaya kaldırarak, "Bu kadın haklı," dedi. "Çocuklarımız insanca yaşamak istiyor, biz ise onları yüzüstü bırakıyoruz! Git hadi Pelagiya."

Ana, yaşlı gözlerini kalabalığın üzerinde gezdirerek, "Değerli insanlar!" dedi. "Yaşam çocuklarımızındır, yeryüzü onlarındır."

Sizov, bayrağın sopasını ananın eline vererek, "Git hadi Pelagiya," dedi.

Anayı uğurlarken insanların yüzünde hüzün ve saygı okunuyor, herkes sessizce geri çekilerek ona yol açıyor ve belirsiz bir gücün etkisiyle, kısık sesle aralarında bir şeyler konuşarak peşinden gidiyorlardı.

Ana evinin önüne gelince, dönüp peşinden gelenleri bayrağın kırık sopasına dayanarak selamladı ve minnettar bir ifadeyle onlara teşekkür etti.

O anda yine, yüreğinin yarattığına inandığı sözleri anımsayarak, "İnsanlar canlarını uğruna feda etmeseydi, Yüce İsa var olamazdı," dedi.

Herkes sessizce ona bakıyordu.

Ana evine girerken onları bir kez daha selamladı. Sizov da eğilerek ananın peşinden eve girdi.

İnsanlar bir süre evin önünde bir şeyler konuşarak bekledikten sonra acele etmeksizin ağır adımlarla dağıldılar.

İKİNCİ BÖLÜM

XXI

Günün geri kalan kısmı anıların alacalı sisleri içinde, vücutları ve ruhları pençesine alan aşırı bir yorgunluk içinde geçti. Ufak tefek subay, gri bir leke gibi, ananın gözlerinin önünde zıplayıp duruyordu. Sonra, Pavel'in yağız yüzü, Andrey'in gülümseyen gözleri, hareketli, kapkara bir kasırganın içinde parlıyordu.

Ana yerinde duramıyor, bir pencerenin önüne oturup sokağa bakıyor, bir kalkıp odanın içinde gezinmeye başlıyordu. Kaşlarını oynatarak etrafına bakınıyor, ne olduğunu kendisinin de bilmediği bir şeyler araştırıp duruyordu. Su içme ihtiyacı duyuyor, ama ne kadar içse bu ihtiyacını gideremiyor, aşağılanma ve üzüntülerin göğsünde yarattığı yangını bir türlü söndüremiyordu. Günü adeta iki parça halinde yaşamıştı. İlk bölümün bir anlamı ve özü vardı, oysa ikincisi hüzün verici bir boşluk içinde geçmekteydi. Kendi kendine sorduğu şaşkınlık dolu soruya yanıt bulamıyordu bir türlü:

"Ne olacak şimdi?"

Bir süre sonra Marya Korsanova çıkageldi. Heyecan içinde ellerini kollarını sallayarak ağlayıp bağırıyor, tepiniyor, birileri için tehditler savuruyor, birtakım şeyler öneriyor, vaatlerde bulunuyordu. Bu yaptıklarının hiçbiri, anada en ufak bir etki yaratmıyordu.

Kadının yaygarası sürekli kulaklarına doluyordu.

"Halkı karşılarına aldılar işte! Bütün fabrika ayaklanmış!"

Ana başını sallayarak, usulca, "Evet, elbette," dedi, ama aslında gözlerini Pavel ve Andrey'le birlikte kendisinden koparılan bir şeylere dikmiş, yüreği yanıyor, ağzı kuruyor, elleri, hatta bütün vücudu titriyor, ağlamak istiyor, onu da beceremiyordu.

Akşam jandarmalar geldi. Bu, anayı ne şaşırttı, ne de korkuttu. Şamatayla ve büyük bir memnuniyet içinde içeri daldılar. Sarı suratlı subay alaycı bir sırıtmayla sordu:

"Görmeyeli nasılsınız bakalım? Bu üçüncü karşılaşmamız, değil mi?"

Ana hiçbir şey söylemeden kurumuş dudaklarını yalayarak duruyordu. Bu bilmiş bilmiş konuşan subayın gevezelik etmekten pek zevk aldığını hissediyor, adamın söyledikleri ise bir kulağından girip öbüründen çıkıyor ve onu hiç etkilemiyordu. Ama adam, "Oğluna, Tanrı'ya ve Çar'a saygılı olmayı öğretmediysen, bu senin suçun," deyince yanıt verme isteği duydu ve subayın yüzüne bakmadan şunları söyledi:

"Bizi yargılayacak olan çocuklarımızdır. Haklı olarak, kendilerini bu yolda yüzüstü bıraktığımız için bizi mahkûm edecekler!"

Subay, "Neler söylüyorsun sen, anlamıyorum, sesini yükselt de konuş!" diye bağırdı.

Ana tekrarladı:

"Bizim yargıcımız çocuklarımızdır! diyorum."

Subay öfkeyle çabuk çabuk bir şeyler söyledi, ama ana yine hiç etkilenmedi.

Görgü tanığı olarak getirilen Marya Korsanova, hiç yüzüne bakmadan ananın yanında duruyor, subay kendisine bir soru sorduğunda da hemen yerlere kadar eğilerek adamı selamlıyor ve çabucak yanıtlıyordu.

"Bilmiyorum, sayın efendimiz, ben cahil bir satıcıyım, cahilliğim yüzünden hiçbir şey bilmiyorum..."

Subay bıyıkları titreyerek, "Yeter, sus!" diye azarladı kadını.

Marya başını yere eğerek, adama fark ettirmeden, yüzünü gözünü oynatarak onun taklidini yapıyor, anaya fısıldıyordu:

"Avucunu yalasın!"

Subay, Marya'ya ananın üzerini araması emrini verdi. Marya gözlerini fal taşı gibi açarak, korkuyla subaya baktı ve "Aman efendim, ben bu işi nasıl beceririm?" dedi.

Subay sinirinden yine ayaklarını yere vurarak tepinmeye başladı. Marya çaresizlik içinde anaya, "Yapacak bir şey yok Pelagiya, düğmelerini çöz hadi," dedi.

Kıpkırmızı kesilmiş bir yüzle ananın üstünü başını yoklarken fısıldıyordu:

"İt herifler! Hepsi hayvan bunların..."

Subay onlara doğru dönüp öfkeyle, "Sen ne fısıldayıp duruyorsun orada!" diye bağırdı.

Marya korkulu bir sesle cevap verdi:

"Kadınları ilgilendiren bir şey, sayın efendimiz!"

Subay, hazırlanan tutanağı imzalamasını emrederek uzatınca, ana acemice bir şekilde şöyle yazdı:

"Bir işçinin dul karısı Pelagiya Vlasov!"

Subay sanki midesi bulanmış gibi yüzünü ekşiterek bağırdı:

"Nedir bu yazdığın? Neden böyle yazdın?"

Sonra aşağılayıcı bir tavırla ekledi:

"Sizi gidi yabaniler..."

Jandarmalar gittikten sonra ana pencerenin önünde ellerini göğsünde kavuşturmuş bir halde durarak, gözlerini bile kırpmadan, uzunca bir süre hiçbir şey görmeden dışarılara baktı. Dişlerini öyle sıkıyordu ki, çenesindeki bir sancıyla kendine geldi. Lambanın gazı bitmiş, ışığı iyice azalmıştı, ana üfleyerek lambayı söndürdü ve oda karanlığa gömüldü. Bir hüzün, bu karanlığı kuşatarak içine doldu ve yüreğinin çarpmakta zorlandığını hissetti. Uzun süre ayakta durmaktan bacakları ağrıdı, gözleri yoruldu. Pencerenin altından, sarhoş gibi bağıran Marya'nın sesini duydu.

"Hey, Pelagiya, uyuyor musun? Kadersiz kadınım benim uyu, uyu!"

Üzerini değiştirmeden yatağına girdi ve bir bataklığa gömülür gibi ağır bir uykuya gömüldü. Düşünde, bataklığın ilerisinde, yolun kıyısında sarı kumlarla kaplı bir uçurum gördü. Pavel dibinde, bir çukurdan kum çıkarılan uçurumun başında durmuş, Andrey'in tatlı sesiyle, sakin sakin şarkı söylüyordu:

"Kalk, ayaklan, hey işçi kalk!"

Ana uçurumun kenarındaki yolda yürürken, elini kaşlarının üzerine koyup gözlerine siper ederek oğluna baktı. Gökyüzünün mavi fonu üzerinde, oğlunun siluetini net bir şekilde görebiliyordu. Kendisi hamileydi, ayrıca kucağında bir bebek daha vardı. Bu şekilde oğlunun yanına gitmeye utandı ve yoluna devam etti. İleride, kırlarda, kalabalık bir çocuk grubu kırmızı bir topla oynuyordu. Kucağındaki bebek, oynayan çocuklara doğru atılarak çığlık çığlığa ağlıyordu. Ana bebeği emzirerek susturdu ve geri döndü. Ancak şimdi, uçurumun kıyısında askerler dizilmiş ve süngülerini de kendisine doğru çevirmişlerdi. Kırlarda görünen, bir bulut gibi beyaz hafif ve yüksek kiliseye doğru hızla koşmaya başladı. Kilisede, kocaman, kapkara, kapağı sımsıkı kapatılmış bir tabutla birini gömüyorlardı, ilahi okuyan papazın ve diyakozun cüppesi beyazdı.

"Ve ölümlülerden İsa dirildi..."

Elindeki buhurdanlığı sallayan diyakoz,[4] gülümseyerek başıyla anayı selamlıyordu. Kızıl saçlı, güler yüzlü bu adam tıpkı Samyolov'a benziyordu. Kubbeden şeritler halinde güneş ışınları süzülüyordu. İki mahfilinde[5] de hafif sesle ilahi okuyan çocuklar vardı.

"Ve ölümlülerden İsa dirildi!..

Papaz aniden kilisenin ortasında durarak bağırdı:

"Yakalayın şunları!"

Papazın üzerindeki cüppe birden yok oldu ve yüzünde, fırça gibi beyaz bıyıklar belirdi. Kilisede bulunanların hepsi korkuyla kaçışmaya başladı. Diyakoz da elindeki buhurdanlığı fırlatıp atmış, aynı Andrey gibi başını tutarak kaçıyordu. Ananın kucağındaki bebek yere, kalabalığın ayaklarının dibine düşüverdi. İnsanlar yerdeki bebeğe korkuyla bakarak, çevresinden dolaşıp kaçmaya başladılar. Ana yerdeki çocuğun başına çökmüş kaçışan insanlara bağırıyordu:

"Onu yüzüstü bırakmayın! Alın bebeği..."

Andrey ise ellerini arkasında kavuşturmuş, yüzünde bir tebessümle ilahi okuyordu:

"Ve ölümlülerden İsa dirildi..."

Ana bebeği yerden kaldırarak, paçavralarla dolu bir arabaya koydu. Arabanın yanında Vesofçikof ağır ağır yürüyor ve söyleniyordu.

"Haberin var mı, en zor işi bana verdiler..."

Çamur içindeki sokağın iki yanına dizilmiş evlerin pencerelerinden bağıran, el sallayan, ıslık çalan insanlar sarkıyordu. Bulutsuz gökyüzünde güneş pırıl pırıl parlıyor, hiçbir yerde gölge görünmüyordu.

Kanyev'li, "Hadi anacığım, siz de şarkı söyleyin, yaşamak işte budur," diyordu.

Sonra da bütün sesleri bastıran güçlü bir sesle şarkı söylemeye başladı. Ana onun arkasından gidiyordu, birden tökezledi ve derin bir uçuruma düştü, uçurumun dibine doğru hızla inerken kulaklarına dehşet verici bir uğultu doluyordu...

Ana kan ter içinde uykusundan uyandı ve yüreğinden geçenleri anlamak için kendini dinledi. Yüreğinin bomboş olduğunu hayretle gördü. Ağır ve araştırıcı bir el yüreğini kavramıştı sanki; zalimce bir oyunla usul usul sıkıyordu. Fabrikanın düdüğü ısrarla ötüyordu. Çıkardığı sese bakarak bunun ikinci düdük olduğunu anladı. Odanın içi darmadağınıktı; kitaplar, kıyafetler yerlere saçılmış, her şeyin yeri değişmiş, döşemenin üzerinde çizme darbeleri yer yer iz yapmıştı.

Yatağından kalkıp, sabah duasını etmeden, elini yüzünü yıkamadan ortalığı toparlamaya başladı. Mutfağa geçtiğinde, kırık sopasıyla birlikte bayrak parçası gözüne çarptı. Ocağa atıp yakmak niyetiyle hırsla eline almıştı ki, birden durup içini çekti ve yırtık bayrak parçasını kırık sopadan ayırarak cebine koydu, sopa parçasını ise dizinde kırarak ocağa attı. Daha sonra pencereleri ve yerleri temizleyip semaveri yaktı, giyindi. Aklında yine aynı soruyla mutfak penceresinin önüne oturdu.

"Şimdi ne olacak?"

Henüz sabah duasını etmediğinin farkına vararak, aziz resimlerinin önüne gidip bir süre durdu ve tekrar yerine oturdu. Yüreği bomboştu. Her zaman telaşlı tik taklar çıkaran duvar saati bile sanki vuruşlarını yavaşlatmıştı. Sarsak sarsak uçuşan sinekler vızıldayıp duruyor, kör gibi camlara çarpıyorlardı.

Çevreye garip bir sessizlik hâkimdi. Sanki bir gün önce sokaklarda bağrışan insanlar, bugün evlerine kapanmış, suskun bir halde alışılmamış şekilde yaşanılan dünü düşünüyorlardı.

Birden, aklına gençliğinde gördüğü bir sahne geldi: Köyün zenginlerinden Zansaylov'ların bahçesinde nilüferlerle dolu bir havuz vardı. Oradan geçtiği sisli bir güz gününde, havuzun ortasında bir sandal fark etmişti. Sandal, sarı güz yapraklarının hüzünlü bir güzellikle süslediği durgun, bulanık suda çakılmış gibi kıpırtısız duruyordu. Küreksiz ve kimsesiz öylece duran sandaldan da çevreye uyumlu bir hüzün yayılıyordu. Ana uzun uzun orada durup, bu sandalın havuzun orta yerine kim tarafından ve hangi nedenle itilmiş olabileceğini düşünmüştü. O akşam çiftliğin kâhyasının, darmadağınık siyah saçlarıyla her zaman aceleyle yürüyen, ufak tefek karısının havuzda boğulduğu haberini almıştı.

Elleriyle yüzünü ovuşturdu ve düşüncesi tekrar bir gün önceki olaylara kaydı. Bu düşüncelerle bakışları soğuyan çay bardağına dalıp kaldı. İçinde, aklı başında birisine, bir sürü soru sorma isteği tutuşuyordu.

Öğleden sonra, onun bu isteğini yerine getirmek istercesine Nikolay İvanoviç çıkageldi.

Ana onu görünce heyecanından selamına bile karşılık vermeden, "Ah cancağızım, gelmekle pek iyi etmediniz sanırım! Daha tedbirli davranmalısınız! Sizi görürlerse tutuklarlar sonra," dedi.

Nikolay İvanoviç güçlü elleriyle içtenlikle elini sıktıktan sonra gözlüğünü düzeltti ve ona doğru eğilerek sıcak fakat endişeli bir sesle bir solukta açıkladı:

"Pavel ve Andrey'le konuşmuştuk. İkisi birden tutuklanırsa, hemen sizi alıp kentte bir eve yerleştirmem kararlaştırılmıştı. Evi aradılar mı?"

"Evet, aradılar," dedi ana, "bütün evin altını üstüne getirdiler. Bu adamlarda ne insaf, ne utanma var, hiçbiri yok!"

Nikolay omuz silkti.

"Onlar kim, utanmak kim?"

Sonra ananın neden kente gitmesi gerektiğini bir solukta anlattı.

Ana, bu endişeli dost sesi gülümseyerek dinliyor, söylediklerine pek de kulak asmadan, ona karşı duyduğu sıcacık güven duygusuna hayret ediyordu.

"Pavel'ciğim böyle olmasını istemişse, size de sıkıntı vermezsem..." diye konuşmaya başlamıştı ki, Nikolay onun sözünü kesti:

"Bu konuda endişelenmenize gerek yok. Ben evde yalnız yaşıyorum. Ara sıra kız kardeşim uğrar, o kadar."

Ana mırıldanır gibi bir sesle cevap verdi:

"Ben bedavadan ekmek yiyemem, çalışmak isterim."

"Madem istiyorsunuz, size bir iş buluruz," dedi Nikolay.

Ananın gözünde iş, oğluyla Andrey'in ve yoldaşlarının yaptıklarıyla bağlantılı bir şey demekti. Nikolay'a yaklaşarak gözlerinin içine baktı ve "Gerçekten bulabilir misiniz?" diye sordu. "Benim sözünü ettiğim öyle işler değil, amacımıza hizmet etmek istiyorum."

Onun, söylediklerini bu şekilde yanlış anlamasından dolayı biraz kalbi kırılmıştı, derin derin iç geçirdi.

Nikolay düşünceli bir şekilde gülümseyerek, "Eğer," dedi, "Pavel'le görüştüğünüzde, gazete isteyen köylülerin adresini alabilirseniz..."

Ana sevinçle bağırdı:

"Zaten biliyorum! Onları bulabilirim, ne isterseniz götürürüm. Benim yasak şeyler götürdüğüm kimin aklına gelecek? Fabrikaya bir yığın götürdüm! Şükürler olsun sana Tanrım!"

Ananın içinde, torbasını sırtlayıp yollara düşmek için şiddetli bir istek doğdu.

"Lütfen bu işi bana verin!" dedi yalvarırcasına. "Nereye isterseniz giderim, bütün yolları bütün köyleri bulurum; yaz demem, kış demem, ölene kadar dolaşırım. Belki de benim kaderim budur."

Birden kendini köy yollarında sadaka dilenen, yeri yurdu olmayan bir gezgin olarak düşündü. Bu düşünce, içinde bir hüzün yarattı.

Nikolay, onun elini avucunun içine alıp şefkatle okşadı ve duvardaki saate bakarak, "Bunları daha sonra konuşalım!" dedi.

Ana, "Ah, canım yavrum," diye inledi. "Kanımız canımız çocuklarımız, böyle özgürlüklerinden, yaşamlarından hiç çekinmeden vazgeçmişken, bir anne neyini feda etse çok olur ki..."

Nikolay'ın rengi attı ve sıcak bir ifadeyle anaya bakarak, "Biliyor musunuz?" dedi, "ömrümde ilk kez bunları söyleyen biriyle karşılaşıyorum..."

Ana üzgün üzgün, "Başka nasıl konuşabilirim ki?" diyerek, çaresizliğini gösterir bir şekilde kollarını iki yana açtı:

"Şu ana yüreğindekileri anlatmayı bir becerebilsem..." İçinde gittikçe kabaran, sersemletici bir öfkeyle yerinden kalktı.

"Başka biri olsa herhalde ağlardı. En acımasız olan bile."

Nikolay, saate bakarak oturduğu yerden kalktı.

"Anlaştık değil mi, benimle birlikte kente geliyorsunuz?"

Ana konuşmadan, başını sallayarak onayladı.

Nikolay, "Umarım çabuk gelirsiniz. Gecikirseniz gerçekten meraklanırım," dedi sevecen bir tavırla.

Ana, neden kendisiyle bu kadar ilgilendiğine hayret ederek bakıyordu Nikolay'a. Karşısında endişeyle gülümseyen bu miyop, kambur adam bir yabancıydı oysa.

Nikolay başını önüne eğerek sordu:

"Paranız var mı?"

"Hayır, yok."

Nikolay para kesesini cebinden çıkararak anaya uzattı.

"Alın lütfen."

Ana elinde olmadan gülümsedi.

"Her şey ne kadar da değişmiş. Paranın değeri kalmamış. İnsanlar para için canını veriyorken size göre sanki hiçbir değeri yok. Sanki bu paraları da birilerine iyilik olsun diye taşıyormuş gibisiniz."

Nikolay gülümseyerek yavaşça konuştu:

"Para tatsız ve huzur kaçırıcı bir şey, alması da vermesi de can sıkıcı..."

Sonra ananın elini içtenlikle sıkarak tekrar rica etti:

"Lütfen fazla gecikmeyin."

Ve sessizce çıkıp gitti.

Ana, onu uğurlarken, "Ne iyi bir insan, ama hiç acıması yok," diye düşündü ve bu olanlara sıkılsın mı, şaşırsın mı bilemedi.

Nikolay'ın ziyaretinden dört gün sonra ana, onun evine yerleşmek üzere yola çıkmaya hazırdı. Kendisini ve yanındaki iki sandığı taşıyan araba, mahalleyi geride bırakıp kırlara çıktığında dönüp geriye doğru bakınca, hayatının karanlık, zor dönemlerinin geçtiği, sonra başka türlü üzüntüler ve sevinçlerle dolu yeni bir dönemin başladığı yeri sonsuza kadar terk etmekte olduğunu hissetti.

Dumanıyla kararttığı arazinin üzerinde uzun uzun bacalarıyla fabrika, gözüne kocaman kırmızı bir örümcek gibi göründü. Bataklığın kenarına dizilmiş, ışıksız pencereleriyle hazin hazin birbirine bakıyormuş gibi duran, gri, basık, minicik işçi kulübeleri sanki ona sığınmışlardı. Aralarında fabrikanınki gibi koyu kırmızı rengiyle bir kilise yükseliyordu. Fabrikanın bacaları kilisenin çan kulesinden daha yüksekti.

Ana sıkıntıyla bluzunun yakasını çekiştirerek iç geçirdi.

Arabacı dizginlere asılarak, "Deh!" dedi.

Soluk yüzlü, seyrek saçlı, çarpık bacaklı bir adamdı. Kaç yaşında olduğu ve gözlerinin rengi anlaşılmıyordu. Arabanın yanında, bir sağa, bir sola sallanarak, nereye gittiğini hiç umursamadan ilerliyordu.

Ana etrafına göz gezdirdi, kırlar da yüreği gibi bomboştu.

At, kumlara bata çıka, başını sallayarak, üzgün bakışlarla ilerliyor, ayaklarının altındaki kumlar hışır hışır sesler çıkarıyordu. Eski püskü arabanın her yeri gıcırdıyor, bütün bu sesler yoğun bir toz tabakasıyla birlikte gerilerinde kalıyordu.

XXII

Nikolay'ın evi, kentin kenar mahallelerinden birinde bir ara sokakta, harabeye dönmüş iki katlı bir eve dayalı küçük, yeşil bir kulübeydi. Ağaçlarla dolu minicik bir bahçesi vardı. Leylak, akasya ve kavak ağaçlarının dalları küçük evin pencerelerinden içeri kadar uzanıyordu. Kulübe tertemiz ve sakindi, yerlerde dalga dalga gölgeler oynaşıyordu. Duvarlar, kitaplarla dolu raflarla kaplıydı. Rafların arasında sert görünüşlü birtakım insanların portreleri bulunmaktaydı.

Nikolay, anayı kulübenin küçücük odalarından birine götürdü. Odanın iki penceresinden biri bahçeye, diğeri yabani otlarla kaplı avluya bakıyordu. Duvarlar yine kitap raflarıyla doluydu.

"Rahat edebilecek misiniz burada?" diye sordu.

Ana, "Mutfakta kalmam daha uygun olmaz mı? Temiz ve aydınlık," dedi.

Anaya, Nikolay bir şeylerden korkuyormuş gibi geldi. Tedirgin bir şekilde anayı mutfakta kalma fikrinden vazgeçirmeye çalıştı, ana bunu kabul edince de keyfi yerine geldi.

Odaların hepsi de oldukça rahat ve hoş görünüyordu. Evdeki hava, elinde olmadan kısık sesle konuşmaya zorluyor, sanki duvarlardaki portrelerde yer alan insanların dikkatlerini yüksek sesle konuşarak dağıtmaktan çekiniyordu.

Ana pencerelerin önüne yerleştirilmiş çiçek saksılarının topraklarına göz atarak, "Bunların suya ihtiyacı var," dedi.

Ev sahibi, "Evet, haklısınız," dedi. "Aslında inanın onları çok seviyorum ama ilgilenecek zamanım olmuyor."

Ana, Nikolay'ın peşinde dolaşırken, onun evde bir yabancı gibi çekingen davrandığını hissetti. Bir şeye bakmak istediğinde, sessiz bir merakla, ince parmaklarıyla gözlüğünü düzeltip gözlerini kısıyor, yüzünü iyice yaklaştırıyor, bazen de bir eşyayı eline alıp iyice inceliyordu. Sanki bu eşyalara ana kadar o da yabancı gibiydi. Onun bu hali anaya, kendisinin de evin, onun kadar sahibi olduğunu hissettirdi. Evin içinde dolaşırken

eşyaların yerlerini hafızasına yerleştirmeye, evin düzeni hakkında bilgi sahibi olmaya çalışıyordu. Nikolay'a bu konuda sorular soruyor, Nikolay da evi pek iyi çekip çevirmediğinin farkında olan, ama daha iyisini de beceremeyen birinin suçluluğuyla yanıtlar veriyordu.

Ana çiçekleri sulayıp, piyanonun üzerinde darmadağınık duran notaları derleyip topladıktan sonra semaverin başına giderek, "Bunun iyice bir temizlenmesi gerekiyor," dedi.

Nikolay semaverin üzerinde parmaklarını gezdirdikten sonra, bir parmağını gözüne iyice yaklaştırarak dikkatle baktı. Ana da tatlı bir tebessümle Nikolay'a baktı.

Gece yatağına yatıp da yaşadığı günü düşünmeye başlayınca, şaşkınlıkla yerinden doğrulup çevresine bakındı. İlk kez yabancı birinin evinde kalıyor, bu durumdan da hiç sıkıntı duymuyordu. Nikolay'ın yaşamını düşünmeye başladı. Bu yaşamı onun için daha güzel bir hale getirmek, sıcak bir şeyler katmak isteği duydu. Onun komik, acemi, beceriksiz halleri, sıradan şeylere gösterdiği yabancılık ve gözlerindeki bilmiş bir çocuğunkini andıran ifade anayı derinden etkilemişti. Sonra düşüncesi oğluna doğru kaydı ve yine 1 Mayıs günündeki olaylar bir bir gözünün önüne geldi. O günün kendisi de, olayları da bir özellik taşıyordu; acısı, bir yumruk darbesi gibi insanın başını eğecek yerde ananın yüreğine batıyor, yaşlı kadının iki büklüm olmuş sırtını adeta doğrultan bir öfke uyandırıyordu.

Ana, kentin alışkın olmadığı gürültülerini dinlerken bu sesler ona, gençlerin halka yakarışı gibi geldi. Bu bitkin sesler kentin her yerinden toplanıp geliyor, pencerelerden odanın içine dolarak yavaş yavaş sönüyordu.

"Çocuklar bu dünyadan uzaklaşıyorlar," diye düşündü ana.

Ertesi sabah erkenden kalkıp semaveri temizledi, çayı hazırladı. Gürültü yapmamaya özen göstererek mutfağı toparladı ve oturup Nikolay'ın uyanmasını beklemeye başladı. Biraz sonra onun öksürdüğünü duydu. Nikolay gözlüğü elinde, mutfağın kapısında göründü, anayı selamladı. O da bu selama karşılık verdikten sonra semaveri alıp odaya geçti. Nikolay yerleri su içinde bırakarak, sabunu, diş fırçasını yerlere düşürüp sürekli söylenerek, beceriksiz hareketlerle elini yüzünü yıkadı.

Kahvaltıda Nikolay, anaya, "Taşra yönetiminde oldukça can sıkıcı bir görevde çalışıyorum. Köylülerin nasıl yoksulluğa sürüklendiklerini inceliyorum," dedi ve zoraki bir gülüşle devam etti:

"Açlık bu, insanları çok erken mezara sokuyor; bebekler cılız doğuyor, sinekler gibi kırılıp gidiyorlar ve ben, herkesin bildiği bu felaketleri araştırarak para kazanıyorum. Bu araştırmalar sonucunda ise yapılan hiçbir şey yok."

Ana sordu:

"Siz üniversite öğrencisi misiniz?"

"Hayır, ben öğrenci değil, öğretmenim aslında. Babam Vyanka'da bir fabrikada müdür, ben ise öğretmenim; ama çalıştığım köyde, köylülere yasak kitaplar verdiğim için tutuklandım. Çıkınca bir kitapçıda tezgâhtar olarak çalışmaya başladım, ancak yine yeterince dikkatli davranmadığım için hapsi boyladım, sonra da Arkanjel'e sürüldüm, orada da valiyle bazı sorunlar yaşadım, Beyaz Deniz'in kıyısında küçük bir köye sürüldüm ve beş yıl kadar orada yaşadım."

Güneşin içeri dolan ışıklarıyla pırıl pırıl aydınlanmış olan odada Nikolay'ın sesi ahenkli bir şekilde çınlıyordu. Ana böyle konuşmaları çok dinlemişti ve her dinleyişinde böyle olaylardan nasıl da çok doğal bir şeymiş gibi söz edildiğine şaşmıştı.

Nikolay, "Kız kardeşim bugün buraya geliyor," dedi.

"Bekâr mı?"

"Hayır, dul. Kocası Sibirya'da, sürgünden kaçmıştı, iki yıl önce yabancı bir ülkede veremden öldü."

"Sizden küçük mü?"

"Hayır, benden altı yaş daha büyük. Onu çok severim. Nasıl güzel piyano çaldığını bir bilseniz! Bu onun piyanosu. Zaten bu eşyaların çoğu ona ait, benim sadece kitaplarım var."

"Kız kardeşiniz nerede oturuyor?"

"Her yerde," dedi Nikolay gülümseyerek. "Nerede yürekli birine ihtiyaç duyulursa, o oradadır."

"O da mı bu davanın içinde?"

"Elbette!"

Nikolay biraz sonra işe gitti ve ana da her gün biraz daha büyüyen bu "dava" ile ilgili düşüncelere daldı, bu insanları düşündükçe kendini karanlık bir ormanla karşı karşıyaymış gibi hissetti.

Öğle üzeri kapı çalındı, ana kapıyı açınca simsiyah kıyafetler içinde ince uzun, sülün gibi bir kadınla karşılaştı. Kadın elindeki sarı renkli küçük çantayı hızla yere bırakarak ananın elini tuttu ve "Siz Pavel'in annesi olmalısınız, yanılmıyorum değil mi?" diye sordu.

Ana, kadının kıyafetinin şıklığından rahatsız olmuştu. Sıkıntıyla, "Hayır, yanılmıyorsunuz," dedi.

Kadın şapkasını çıkarıp aynanın önüne bırakarak konuşmaya devam etti.

"Tıpkı düşündüğüm gibisiniz. Nikolay, bana onunla kalacağınızı yazmıştı. Biz Pavel'le eski dostuz, sizden çok söz etti."

Kadın boğuk bir sesle konuşuyordu. Hareketleri ise canlı ve kıvraktı. İri gri gözleri cesur parıltılar saçarak gülüyor ve ufacık kulaklarının üzerindeki ak saçlar ve yüzünde incecik çizgiler göze çarpıyordu.

Kadın, "Çok acıktım. Doğrusu bir fincan kahve de iyi giderdi," dedi.

Ana, "Ben şimdi yaparım," diyerek dolaptan kahve takımını aldı.

Kahveyi hazırlarken usulca sordu:

"Gerçekten de Pavel size benden söz eder miydi?"

"Evet, hem de sık sık," dedi kadın.

Sonra deri bir sigara kutusu çıkararak içinden bir sigara alıp yaktı ve odada dolaşmaya başladı.

"Pavel için çok kaygılanıyor olmalısınız," dedi.

Ana gözlerini ispirto ocağının mavi alevlerine dikmiş gülümsüyordu. Kadından duyduğu rahatsızlık, hissettiği mutluluk içinde yok olmuştu.

"Canım oğlum, demek arkadaşlarına benden söz ediyor!" diye düşünerek, "Bu pek kolay bir durum değil elbette, ama önceden de kolay değildi. Hiç olmazsa dostlarıyla birlikte olduğunu biliyorum," dedi.

Gözlerini kadına çevirerek sordu:

"İsminiz ne?"

"Sofia," diye karşılık verdi kadın.

Ana, onu incelemeye başladı. Kadının çok yürekli, çok gözüpek, çok telaşlı bir duruşu vardı. Kahvesini hızlı hızlı içerken kendinden emin bir tavırla konuşuyordu:

"Arkadaşların bir an önce yargılanmaları çok iyi olur. Muhtemelen sürgüne gönderilirler. Biz de hemen Pavel'i kaçırmanın çaresine bakarız. Bize burada gerekli."

Ana endişeyle kadına baktı, o ise sigarasını söndürecek bir yer bulabilmek için odaya bir göz gezdirdikten sonra izmariti saksılardan birinin toprağına bastırıverdi.

Ana birdenbire, "Bu çiçeklere zarar verir!" diye uyardı.

Sofia, "Ah, özür dilerim, bunu Nikolay da hep söyler," diyerek izmariti saksının dibinden alıp pencereden dışarı fırlattı.

Ana söylediğinden utanarak ona gözünün ucuyla bakıp, "Asıl ben özür dilerim. Düşünmeden konuşuverdim. Size akıl vermek gibi bir niyetim yoktu," dedi.

Sofia omuzlarını kaldırarak karşılık verdi:

"Öyle demeyin. Bir yanlışımı görürseniz elbette beni uyarmalısınız. Daha kahve var, değil mi? Ama neden bir fincan da kendiniz almadınız?"

Sonra aniden anayı omuzlarından tutarak şaşkınca gözlerine baktı ve "Yoksa kendinizi rahat hissetmiyor musunuz?" diye sordu.

Ana güldü.

"Buraya daha dün geldim; ama kendi evimdeymişim gibi, sizi çoktandır tanıyormuşum gibi davranıyorum... Bir şeyden çekindiğim yok; size uyarıda bile bulunuyorum."

"Olması gereken de bu," dedi Sofia.

Ana devam etti:

"Neredeyse kendimi tanıyamayacağım. Önceden birine bir şey söylemek istediğim zaman, etrafında döner dururdum. Şimdi ise hiç düşünmeden söyleyiveriyorum."

Sofia sevecen bakışlarla ananın yüzünü seyrederek yeni bir sigara yaktı.

Ana sonunda deminden beri içini kemiren soruyu da soruverdi:

"Pavel'i kaçırmaktan söz ediyorsunuz, peki kaçak bir insan, hayatını nasıl sürdürebilir?"

Sofia fincanını yeniden kahveyle doldurarak yanıt verdi:

"Bunlar önemsiz ayrıntılar. Bunca kaçak insan ne şekilde yaşıyorsa, o da öyle yaşar... Daha yeni, bir kaçağı karşılayıp başka bir yere yolcu ettim; çok değerli arkadaşlarımızdan biri. Beş seneliğine sürgüne göndermişlerdi, oysa sadece üç buçuk ay kaldı..."

Ana gözlerini kadının gözlerine dikmiş dikkatle dinliyordu. Başını sallayarak gülümsedi ve ağır ağır konuştu:

"Ah, o 1 Mayıs günü! Altüst etti düşüncelerimi. Garip bir sıkıntı içindeyim. Sanki ikili bir yolda yürüyorum da bir o tarafına bir bu tarafına savrulup duruyorum. Bir an her şeyi anladığımı hissediyorum, sonra bir anda her şey bulanıklaşıyor. Ve şimdi siz karşımda bir hanımefendi olarak duruyor ve oğlumla aynı amaç için mücadele ediyorsunuz. Onun arkadaşısınız ve ona önem veriyorsunuz. Size minnettarım."

Sofia güldü.

"İyi ama, asıl minnet duyulması gereken sizsiniz!"

Ana iç geçirerek, "Ben mi? Neden? Bunları ona ben öğretmedim ki!" dedi. "Ne diyorum, bazen her şey bana sade geliyor ve bu sadeliği

anlıyorum. Örneğin şu anda rahatım; sonra birden bu rahatlık beni ürkütüyor... Bakıyorsunuz, korkmak için yeterli neden olduğu halde korkmuyorum.... Neden böyle oluyor, anlamıyorum."

Sofia sigarasını fincanın tabağında söndürdü, başını geriye doğru attığında, gür saçları savruldu.

"Zaman gelecek, her şeyi anlayacaksınız. Eh, artık bu şatafatlı şeyleri üstümden atmanın zamanı geldi!" diyerek odadan çıktı.

Ana arkasından bakıp iç geçirdi, çevresine bir göz gezdirdi ve yatıştırıcı bir uyku halinde bulaşığı yıkamaya koyuldu.

Nikolay akşam saat dörde doğru geldi. Birlikte yemeğe oturdular. Yemekte Sofia uzun uzun sürgünden kaçırılan adamla ilgili şeyler anlattı. Adamı nasıl karşılayıp gizlediğini, onun komik hareketlerini, casuslara karşı duyduğu korkuyu, herkesten casus diye şüphe edişini, gülerek anlattı durdu. Ana onun sesinin tonunda işini en iyi şekilde yapmış olmanın verdiği mutlu bir övünme hissetti.

Şu anda Sofia'nın üzerinde çelik grisi, hafif, rahat bir kıyafet vardı. Bu kıyafetle, boyu daha uzun, gözleri daha koyu renk görünüyor ve daha rahat hareket ediyordu.

Yemekten sonra Nikolay, "Sofia!" dedi. "Yine sana göre bir iş var. Biliyorsun köyler için bir gazete çıkarmaya niyetlendik. Ancak son tutuklamalardan sonra köylülerle bağlantımız koptu. Bu konuda bize Pelagiya yardımcı olabilir, sen de hazırlanıp onunla git. Yalnız acele etmen gerekiyor."

Sofia sigarasından derin bir nefes çekti ve "Pekâlâ!" dedi. "Ne dersin ana, gidebilir miyiz?"

"Elbette gideriz!"

"Gidilecek yol uzak mı?"

"Seksen kilometre kadar."

"Çok iyi! Şimdi biraz piyano çalmak istiyorum. Müzik seni rahatsız etmez ya?"

Ana iğreti bir şekilde kanepenin kenarına oturarak, "Siz bana aldırmayın, burada yokmuşum gibi davranın!" dedi.

İki kardeş sanki ona hiç aldırmıyormuş gibi davranıyor, ama aslında ona hissettirmeden, her söze karışmasını sağlıyorlardı.

"Dinle bak, Nikolay! Grieg'den bir parça bu. Bugün getirdim. Şu pencereyi kapatsana!"

Sofia, notaları açıp önüne koydu ve sol elinin parmaklarıyla hafifçe tuşlara dokundu. Odaya akıcı tınılar yayıldı ve bunlara birçok notanın ahenkli sesi eklendi. Sağ elinin parmakları altındaki tuşlar tuhaf, şeffaf çığlıklarla telaşla uçuşan bir kuş sürüsü gibi çınlamaya başladı ve alçak notaların koyu renk fonu üzerinde ürkütülmüş kuşlar, çırpınarak savruldular.

Bu sesler önceleri anayı hiç etkilemedi, anlamsız birtakım tıngırtılar gibi geldi. Notaların çok sesli tınısındaki ezgiyi kulakları fark edemiyordu. Kendinden geçmiş bir halde kanepenin diğer ucunda bağdaş kurmuş oturan Nikolay'ı izliyor, bazen de gözlerini Sofia'nın parlak gür saçlı başına çeviriyordu. Piyanonun başına oturduğu sırada güneşin sıcak ışıkları Sofia'nın başı ve omuzları üzerindeyken şu anda piyanonun tuşlarına kadar inmiş, parmaklarıyla birlikte titreşiyordu. Odayı dolduran müzik, gitgide ananın duygularını daha çok uyarmaya başlamıştı.

Nedense ananın uzun zamandır hiç aklına getirmediği bir aşağılanma olayı, bütün canlılığıyla gözlerinin önünde canlanmıştı:

Ölen kocası bir gece geç saatlerde, zilzurna sarhoş eve gelmiş, onu kolundan tutup öfkeyle yere fırlatmış ve tekmeler savurarak, "Defol git, pislik! Bıktım senden!" diye bağırmıştı.

Kendisini tekmelerden koruyabilmek için o zaman iki yaşında olan oğlunu kolundan çekerek diz çökmüş, çocuğu kendine kalkan gibi siper etmiş, çocuk ise korkudan çırpınarak ağlamıştı.

Mihail kükreyen sesiyle, "Defol!" diye avaz avaz bağırıyordu.

Pelagiya yerinden sıçrayıp kendini mutfağa atmış, üzerine bir gömlek geçirdiği gibi, çocuğu da şalına sararak, yalınayak dışarı fırlamıştı. Serin 1 Mayıs gecesiydi. Sokağın çamuru soğuk soğuk ayaklarına yapışıp

parmaklarının arasına doluyor, çocuk ise hâlâ ağlayıp çırpınıyordu. Onu bağrına basıp korku içinde sokaklarda dolaşmış ve ninni söylemişti.

Ortalık ağarmaya başlayınca, birilerinin kendisini böyle yarı çıplak halde görmesinden çekinerek bataklığa doğru gitmiş ve bir kavak ağacının dibine oturmuştu. İri iri açtığı gözlerini karanlıklara dikmiş bir halde, uzun zaman ninni söyleyerek çocuğunu ve kırık yüreğini uyutmaya çalışmıştı. Bir ara tepesinden geçip uzaklara uçan kara bir kuş onu korkuyla yerinden fırlatmış, soğuktan ve korkudan titreyerek, yeni aşağılanmalar ve dayakların kendini beklediği dehşet yuvasına dönmüştü.

Notalar iç çeker gibi bir uğultuyla titredi ve söndü.

Sofia geriye dönüp, kardeşine yavaşça sordu:

"Nasıl, beğendin mi?"

Nikolay derin bir uykudan uyanmış gibi ürpererek, "Hem de nasıl," diye karşılık verdi.

Ananın içindeki anılar şarkı söyler gibi titreşiyor, beyninde bir düşünce doğuyordu.

"Beraber ne de huzur içinde yaşıyorlar. Diğer talihsizler gibi kaba saba küfürler edip, sarhoş olmuyor, bir lokma ekmek için birbirlerine girmiyorlar."

Sofia bir sigara daha yaktı. Çok fazla içiyor, neredeyse sigaraları uç uca ekliyordu.

Sigarasından derin bir nefes çekerek, "Bu zavallı Kostya'nın en sevdiği parçaydı!" dedi ve hüzünlü bir melodi çaldı. "Ona bunu çalmaktan büyük bir zevk alırdım. Her şeyden ne kadar etkilenirdi. Ne duygulu, ne hassas bir insandı."

Ana, "Kocasından söz ediyor herhalde... Nasıl da böyle gülümseyebiliyor?" diye düşündü.

Sofia duygularına melodileri katarak ekledi:

"Beraber ne kadar mutluyduk. Yaşamayı gerçekten iyi bilirdi..."

Nikolay avuçlarıyla sakalını sıvazlayarak, "Haklısın, neşeli bir ruhu vardı," dedi.

Sofia elindeki sigarayı söndürerek anaya döndü ve "Gürültümden rahatsız olmuyorsunuz ya?" diye sordu.

Ana içindeki sıkıntıyı gizlemeye gerek duymadan, "Beni boş verin, ben ne anlarım ki... Dinliyorum işte... kendi kendime bir şeyler düşünüyorum," diye yanıtladı.

Sofia, "Yo, anlıyor olmalısınız," dedi. "Bir kadın, hele de hüzünlüyse, müzikten nasıl anlamaz."

Sofia'nın sertçe tuşlara vurmasıyla odayı güçlü bir feryat kapladı. Sanki birisi duyduğu korkunç bir haber üzerine bir çığlık atmıştı. Sofia elini, onun kalbine sokmuş ve bu korkunç çığlığı oradan çekip almıştı. Ardından tazecik sesler odanın içinde titreşerek bir süre gezindikten sonra aniden kaçışıp yok oldular. Sonra tekrar, diğer bütün sesleri bastıran öfkeli bir çığlık yükseldi. Bu bir felaket çığlığıydı; yakınmayı değil, öfkeyi körükleyen bir çığlık. Sonra hoş, güçlü, sade, ikna edici bir melodi herkesi kendi peşinden gelmeye çağırdı.

Sofia çalmaya doyamıyordu. Ananın içi altüst olmuştu. Yüreğinde, belirsiz ve değişken imgeler, duygular, düşünceler uyandıran bu müziğin neler anlattığını Sofia'ya sormak isterdi. Acılar ve kaygılar, yerini rahatın ve sevincin kıvılcımlarına bırakıyordu; sanki bir kuş sürüsü dolaşıyordu odada; hafif kanat çırpışları yüreği okşuyor, kavranması olanaksız sözcüklerle içten gelen düşünceler uyandırıyor, ruhlara aşıladığı güç ve ferahlık belirsiz umutlar uyandırıyordu.

Pelagiya onlara güzel bir şey söylemek isteği duyuyor, müziğin verdiği coşkunlukla gülümsüyordu.

Bir şeyler yapma ihtiyacıyla çevresine bakındı ve semaveri hazırlamak için parmaklarının ucuna basa basa mutfağa gitti.

Bir işe yaramak isteği sönmek bilmiyor, inatçılıkla yüreğinde çırpınıyordu. Şaşkın ve heyecanlı bir gülümseyişle çayları doldurdu; bunu yaparken ruhunu saran sıcacık düşünceleri onlarla paylaşıyormuş duygusuna kapılıyordu.

"Biz, halktan insanlar, her şeyi pek güzel hissederiz de anlatmayı bir türlü beceremeyiz. Bu yüzden kendimizden utanç duyarız. Ve çoğu zaman, bilinçaltı bir itişle düşüncelerimize ve onları bize aşılayanlara karşı öfke duyar, onları iteriz. Kendimize kızarız ve yaşam her yandan üstümüze üstümüze gelir; bizi boğar, nefes almaya çalışırız ama, hissedip de anlatamadığımız düşünceler buna meydan vermez."

Nikolay gözlüklerinin camlarını silerek durgun bir halde dinliyor, Sofia ise gözlerini iri iri açmış, elindeki bitmiş sigarayı söndürmeyi bile akıl edemeden anaya bakıyordu. Hâlâ piyanonun başında ara sıra tuşlara hafif hafif dokunarak, yarı dönmüş bir halde oturuyor; sağ elinin zarif parmakları altındaki tuşlardan çıkan notalar, odaya samimi kelimelere dönüşerek yayılıyor, ananın sözlerine karışıyordu.

"Artık, az çok her şeyi anlatabilmeye başladım; çünkü artık gerçekleri anlamaya başladım. Şimdi iyiyle kötüyü kıyaslama olanağım var, daha önce yoktu. Şimdi birçok insanın nasıl yaşadığını görüyorum ve kendi eski yaşantımı düşündükçe ne acı ve ne güç bir yaşam olduğunu fark ediyorum."

Sonra sesini kısarak, "Aslında bunları söylememin hiçbir anlamı yok!" dedi. "Bütün bunlar sizin de çok iyi bildiğiniz şeyler... Baksanıza, kendimden söz ediyorum. Ama bana yanında yer veren sizlersiniz."

Gülen gözleri nemli nemli ışıldıyor, gözlerindeki yaşlar sesine yansıyordu.

"Ama içimden, yüreğimdekileri sizinle paylaşmak geliyor. Sizin için dilediğim güzellikleri anlatabilmek istiyorum."

Nikolay usulca, "Biz bunun farkındayız," dedi. "Ve yanımızda olduğunuz için çok memnunuz."

Ana gülümsedi, aynı yavaş sesle, "Bana nasıl geliyor, biliyor musunuz," dedi. "Bir define bulmuşum sanki, zengin olmuşum, herkese hediyeler dağıtabilirmişim... Budalalığımdan olsa gerek..."

Sofia ciddiyetle, "Böyle söylemeyin," diye atıldı. "Utanmamalısınız."

Ananın içindeki anlatma isteği bir türlü dinmiyordu. Kendince önemli ve ilgi çekici şeyler hakkında uzun uzun konuştu. Sadece acı ve aşağılanmalara katlanmakla geçen eski yaşamından söz ediyordu. Zaman zaman kendinden

geçer gibi susuyor, sonra bir başkasından söz ediyormuş gibi kayıtsızlıkla devam ediyordu.

Yüzünde acı bir tebessümle, kin duymadan anlatıyordu. Kocasından yediği dayakları, bu dayakların hiçbir nedeni olmayışını ve bu dayaklar karşısında nasıl aciz kaldığını anlattıkça bütün bunlara kendisi de hayret ediyordu.

İki kardeş, bir insanın nasıl hayvan yerine konulduğunun ve o insanın da nasıl kendini diğer insanların gördüğü şekilde hissederek, buna karşı koymayı bile düşünemeyişinin basit öyküsünün derinliği içinde boğuluyordu. Bu basit öykü, yeryüzünde binlerce insanın öyküsüydü ve o, bu insanların bir sembolüydü. Nikolay, dirseklerini masaya, başını ellerine dayamış, gözlüğünün ardındaki gözlerini iyice kısmış, bütün dikkatiyle anaya bakıyordu. Sofia ise, tüyleri diken diken olmuş bir halde sandalyesinin arkasına dayanmış, yüzü sararmış, ara sıra başını sallayarak sigara bile içmeden dinliyordu.

Bakışlarını yere indirerek, kısık bir sesle, "Bir gün nedense kendimi pek mutsuz hissetmiştim," dedi. "Yaşantım bana o anda bir sıtma nöbeti gibi gelmişti. Sürgünde geçirdiğim günlerden birindeydi. Küçük bir kasabada yaşıyordum. Yapacak hiçbir işim, düşünecek kendimden başka hiçbir kimsem yoktu. Bu yüzden de başıma gelen bütün kötü şeyleri üst üste yığıyor, ölçüp biçiyordum. Babamla kavga etmiş, okuldan kovulmuş, yakın bir arkadaşım tarafından ele verilmiş ve tutuklanmıştım, kocam da tutuklanmıştı, hapis, sürgün derken kocamın ölümü... Bütün bunları düşününce kendimi dünyanın en mutsuz insanı olarak görmüştüm. Ancak şimdi bu anlattıklarınızdan sonra düşünüyorum da benim yaşadığım bütün acıları, ona katlasanız bile sizin bir ayda yaşadığınız acı kadar olamaz. Siz bunu yıllarca, her gün yaşamışsınız. Siz ve sizin gibi bir yığın insan bütün bunlara dayanacak gücü nasıl buluyor?.."

Ana içini çekerek, "Alışılıyor," dedi.

Nikolay düşünceli bir ifadeyle söze karıştı:

"Hayat hakkında çok şey bildiğimi sanıyordum. Oysa bunu kitaplardan öğrenmek mümkün değilmiş. Hayatın kendisi, benim kitaplardan edindiğim bölük pörçük izlenimlerden çok daha korkunç."

Konuşma, bu talihsiz insanların hayatını her yönüyle ortaya dökerek uzayıp gidiyordu; ana bu anıların içinde, karanlık geçmişin olağanlaşmış hakaretlerini bulup çıkarttıkça, gençliğinin yitip gittiği işkence tablosu gözlerinin önüne seriliyordu.

En sonunda, "Aman Tanrım! Amma da konuştum! Yatma zamanınız gelmiş! Zaten bütün bunlar anlatmakla bitmez..." dedi.

Anaya sanki, Nikolay kendisine iyi geceler dilerken, elini her zamankinden daha bir güçlü sıktı gibi geldi. Sofia ise onu, odasının kapısına kadar götürerek orada, sevecen bakışlar ve aynı şekilde sevecen bir sesle iyi geceler diledi.

Ana da Sofia'nın elini sıkıca kavrayarak, "Çok teşekkür ederim," dedi. "Sizler çok iyi insanlarsınız."

XXIII

Birkaç gün sonra sabah erkenden iki kadın, eski püskü keten elbiseleri, ellerinde birer değnek, sırtlarında bohça, Nikolay'ın karşısına dikildiler. Sofia bu kılıkla daha kısa boylu görünüyordu ve sarı yüzünün ifadesi de sanki daha bir sert gibiydi.

Nikolay onunla güçlü bir şekilde el sıkışarak vedalaştı. Sonra iki kadını yolcu etti. Aralarındaki ilişkinin sadeliği ananın yine ilgisini çekti. Ne tatlı sözler söylemiş ne de öpüşmüşlerdi. Buna rağmen birbirlerine çok içten davranıyorlardı. Oysa eski yaşamındaki insanlar sürekli öpüşürler ve birbirlerine güzel sözler söyleyip dururlar, ama her fırsatta da birbirlerini köpek gibi yerlerdi.

Kentin sokaklarını sessizce geride bırakarak, iki yanına yaşlı kayın ağaçlarının dizildiği geniş toprak yolda yan yana ilerlemeye başladılar.

Ana, "Yoruldunuz mu?" diye sordu Sofia'ya.

Sofia bu soruya, "Yoksa benim yürümeye alışkın olmadığımı mı düşünüyorsunuz? Bu konuda hiç endişeniz olmasın," diyerek karşılık verdi.

Sonra da, sanki çocukluğunda yaptığı haylazlıklarla övünüyormuş gibi bir tavırla devrimci mücadelesi içinde yaptıklarını neşe içinde anlatmaya koyuldu: Sahte kimlikle dolaşmış, durmadan kılık değiştirmiş, sürgündeki yoldaşlarının kaçmasına yardım etmiş, oradan oraya bir sürü kitap taşımıştı. Evine matbaa makinesi kurulmuş, bunu öğrenip evi basan jandarmaların karşısına bir anda hizmetçi kılığında çıkmış, sonra da sırtında sadece bir elbise ve başında incecik bir atkıyla, elinde bir gaz tenekesi, o karda kışta saatlerce kentin sokaklarında dolaşmıştı. Bir gün de, başka bir kentte oturan bir tanıdığını ziyarete gitmiş, tam merdivenleri çıktığı sırada, içeride arama yapıldığını fark etmişti. Artık geri dönmesi mümkün olmadığından, alt katın kapısını çalarak elinde bavuluyla içeri dalmış ve cesaretle her şeyi açıkça anlatmıştı.

Güvenli bir ifadeyle, "Dilerseniz beni ele verebilirsiniz, ama bunu yapacağınızı hiç sanmıyorum," demişti.

Evdekiler oldukça korkmuş, bütün geceyi, jandarmaların kapıya dayanmasını bekleyerek uykusuz geçirmişler ama Sofia'yı ihbar da etmemişlerdi. Sabah olduğundaysa beraberce jandarmalarla dalga geçmişlerdi.

Başka bir keresinde de rahibe kılığına girmiş, kendisini izlemekle görevli sivil polisle trende aynı vagonda seyahat etmiş, hatta yan yana aynı sıraya oturmuştu. Polis ona sürekli bu işte ne kadar becerikli olduğunu anlatıp durmuştu. Ona, izlemekle görevli olduğu kadının da aynı trende olduğunu söylemiş ve her istasyonda inip tekrar yerine dönmüş, "Hiç ortalıkta görünmüyor, uyuyor sanırım!" demişti. "Çok yoruluyorlar elbette, onların hayatı da bizimki gibi zor!"

Ana, Sofia'yı gülerek dinliyor, tatlı tatlı yüzüne bakıyordu. İnce, uzun, düzgün vücuduyla kıvrak ve sağlam adımlarla yürüyor, yürüyüşünden ve sesinden cesaret, sağlık ve neşe taşıyor, gözlerinden insana mutluluk verici bir canlılık fışkırıyordu.

Ağacın birini göstererek, "Şuna bakın! Ne müthiş bir çam!" diyordu.

Ana gösterdiği ağaca bakıyor ama diğerlerinden hiçbir farkını göremiyordu.

"Evet, pek güzel bir ağaç," diyordu gülerek.

Ve rüzgârın, kadının şakaklarındaki beyaz saçları dalgalandırışını zevkle seyrediyordu.

Sofia, gözlerinde alevler parıldayarak, "Bakın bir çalıkuşu!" diyerek, sesin geldiği yere doğru zıplıyordu; ana ise gözleriyle gökyüzünde kuşu arıyor, bir türlü göremiyordu.

Bazen de kıvrak bir hareketle eğilip elinde bir kır çiçeğiyle doğruluyor, neşe içinde, zarif parmaklarıyla çiçeğin incecik yapraklarını okşuyor, bir yandan da kısık bir sesle hoş bir şarkı söylüyordu.

Bütün bunlar, gözlerinden parıltılar saçan bu kadına karşı ananın içinde daha sıcak duygular uyanmasına yol açıyor ve farkında olmadan ona gittikçe daha fazla sokuluyordu. Ancak ara sıra Sofia'nın sözlerinde yakaladığı gereksiz katılık, kuşkuyla, "Ribin bu kadından pek hoşlanmayacak herhalde!" diye düşünmesine neden oluyordu.

Ama hemen sonra Sofia'nın konuşması yine samimi ve sade bir hal alıyor, ana da mutlulukla onu seyretmeye başlıyordu.

"Nasıl da gençsiniz!" dedi bir ara Sofia'ya.

Sofia, "Yok canım, otuzumu aştım artık," diye karşılık verdi.

"Söylemek istediğim o değil," dedi ana. "Yüzünüze bakınca insan daha fazla da söyleyebilir ama, gözleriniz, sesiniz gencecik bir kızınki gibi. İnsanı hayrete düşürüyor. Böyle tehlikeli, zor, gerilimli bir hayat yaşadığınız halde yüreğiniz neşe dolu."

"Bu şekilde yaşamak bana zor gelmiyor, hatta daha hoş, daha ilginç bir yaşam olabileceğini düşünemiyorum bile. Size Nilovna dememin bir sakıncası var mı? Pelagiya adını size pek yakıştıramıyorum."

"İçinizden ne demek geliyorsa öyle diyebilirsiniz," dedi ana düşünceli bir tavırla. "Ne isterseniz deyin! Yola çıktığımızdan beri sürekli sizi izliyorum, dinliyorum, düşünüyorum, insanın yüreğinin içine işliyorsunuz, çok hoş bir duygu bu. İnsan sizin yanınızda, yüreğindeki her şeyi rahatça ortaya dökebiliyor, sanki elinde olmadan ruhu bütün açıklığıyla ortaya seriliyor. Size baktıkça, ‘Her türlü kötülüğü yenmeyi başaracaklardır!' diyorum kendi kendime."

Sofia kendinden emin bir sesle, "Başaracağız!" dedi. "Çünkü arkamızda işçi sınıfı ve koca bir halk var! Bu halkla birlikte yapılamayacak şey yoktur! Yeter ki bizler, şimdiye kadar hep uyutulmuş olan bilinçlerini uyandırmayı başaralım!"

Bu şekilde konuşması ananın yüreğini altüst ediyor, temiz bir duyguyla onun için üzülüyor ve daha sade konuşmasını istiyordu.

Duygulu bir şekilde, "Bu yaptıklarınızdan dolayı size ödül mü verecekler?" dedi.

Sofia bu söze, "Ödülümüzü zaten aldık," diye karşılık verdi. "Hayatımızı, bizi en mutlu edecek şekilde yaşıyoruz. Bundan daha iyi ödül olur mu?"

Ana, Sofia'nın gözlerine bir baktıktan sonra bakışlarını yere indirdi ve yine "Ribin ondan pek hoşlanmayacak!" diye düşündü.

İkisi de tertemiz havayı ciğerlerine çekerek hiç acele etmeden yavaş, ama tempolu adımlarla yürüyor, anaya bu yürüyüş bir ibadet gibi geliyordu. Çocukluğunda, bayramlarda köyünden uzak bir manastırı ziyarete gittiği zamanlar yaşadığı mutluluğu yaşar gibi oluyordu.

Zaman zaman Sofia hafif ama çok hoş bir sesle, aşktan, dünyadan söz eden ve daha önce duymadığı yeni yeni şarkılar söylüyor, bazen de Volga'dan, ormanlardan, kırlardan söz eden şiirler okuyordu. Ana, onu gülümseyerek ve farkında olmadan, başını müziğin ritmine uygun şekilde sallayarak dinliyor; içine sanki bir yaz akşamı küçücük, şirin bir bahçedeymiş gibi sakin ve sıcacık duygular doluyordu.

Yola çıktıklarından üç gün sonra bir köye ulaştılar. Tarlada çalışan bir köylüye katran fabrikasının yerini sordular ve ormandan aşağıya doğru inen sarp bir patikada yürümeye başladılar. Karşılarına küçücük, daire şeklinde, kömür ve tahta parçalarıyla dolu, her yanı katrana bulanmış bir alan çıktı.

Ana tedirgin bir şekilde etrafına bakındı ve "İşte burası!" dedi.

Tahtadan yapılmış bir barakanın önünde toprağa gömülmüş, tahta ayakların üstüne konulmuş kalaslardan oluşan bir masanın başında üstü başı kapkara olmuş, gömleğinin düğmeleri tamamen açık bir halde Ribin oturuyordu. Yanında Efim ve başka iki delikanlı daha vardı. Bir şeyler yiyorlardı. Geldiklerini ilk Ribin fark etmiş, bir elini gözlerine siper ederek, sessizce bakarak beklemişti.

Ana, daha aralarında bir hayli mesafe varken, "Hey, Mihail, merhaba!" diye bağırdı.

Ribin yerinden kalkıp, konukları karşılamak için sakin sakin yürüdü. Anayı tanıyınca bir an durdu ve gülerek sakalını sıvazladı.

Ana, onun yanına gelince, "Bir tanıdığı ziyarete gidiyorduk, hadi Ribin'e de bir uğrayalım dedim. Bu da arkadaşım Anna," dedi.

Ana bu uydurduklarıyla gurur duyarak gözünün ucuyla Sofia'ya baktı. Sofia'nın ciddi ve kayıtsız duruşu değişmedi.

Ribin sıkıntılı bir gülüşle, "Hoş geldiniz," dedi. Ananın elini sıktı, Sofia'yı da başıyla selamladı ve "Yalan söylemene gerek yok, burası kent değil,

yalanın yeri yok burada. Buradaki insanlar mert insanlardır, biliyorsunuz," diye ekledi.

Efim yerinden kımıldamaksızın, gelenleri inceliyor ve yanındakilere bir şeyler fısıldıyordu. Kadınlar yanına yaklaşınca ayağa kalkarak, bir şey söylemeden sessizce selam verdi. Yanındakiler ise yerlerinden bile kımıldamadılar.

Ribin, Pelagiya'nın omzuna dostça vurarak, "Burada dünyadan el etek çekmiş durumda yaşıyoruz," dedi. "Hiç gelenimiz gidenimiz yok. Patron da bu aralar köyde değil, karısı hastanede yatıyor... Ben burada kâhya gibi bir şeyim. Hadi, masaya buyurun, bir şeyler yiyelim. Efim, sen de biraz süt getirsen."

Efim ağır adımlarla barakaya doğru yürüdü. Yolcular bohçalarını yere indirdiler, ince uzun bir delikanlı gelip onlara yardım etti. Saçı başı karmakarışık, biraz şişmanca olan diğer delikanlı, kafasını kaşıyarak düşünceli bir yüzle onlara bakıyor, bir yandan da alçak sesle bir şarkı mırıldanıyordu.

Havada birbirine karışmış çürümüş yaprak ve ağır katran kokusu nefes almalarını güçleştiriyor, başlarını döndürüyordu.

Ribin, delikanlılardan uzun boylu olanını işaret ederek:

"Bu Yakov," dedi, "öteki de İgnati! Ee, söyle bakalım, oğlun nasıl?"

Ana, "Hapiste," diyerek içini çekti.

"Gene mi?" dedi Ribin. "Orasını pek sevdi herhalde."

İgnati şarkı söylemeyi kesip konuşulanlara kulak kabarttı. Yakov da ananın elindeki değneği alıp, "Buyur, otur," diye yer gösterdi.

Ribin de Sofia'ya dönerek, "Siz ne diye ayakta duruyorsunuz? Otursanıza hadi," dedi.

Sofia, Ribin'i dikkatle süzerek, bir şey söylemeden oturdu.

Ribin geçip ananın karşısına oturdu.

"Ne zaman girdi içeri?" diye sordu ve "Ne kadersiz kadınmışsın, Nilovna," diye ekledi.

"Ne yapalım," dedi ana.

"Ne yani, alıştın mı yoksa?"

"Hayır, alışmadım ama yapacak bir şey yok."

"Doğru," dedi Ribin. "Neyse... hadi anlat bakalım..."

Efim bir güğüm sütle geldi, masadaki bardaklardan birini alıp suyla çalkaladı ve içine süt doldurup Sofia'ya verdi. Kulağı ise anadaydı. Efim sessiz, sakin ve özenle hareket ediyordu. Ana sözlerini bitirince, bir süre hepsi önlerine bakarak sustular. İgnati tırnağıyla masaya birtakım şekiller çiziyor, Efim kolunu Ribin'in omzuna dayamış öylece duruyor, Yakov da sırtını bir ağaca dayamış, kollarını göğsünde kavuşturmuş, gözlerini yere dikmiş kımıldamadan bakıyordu. Sofia onlara fark ettirmeden birer birer köylüleri inceliyordu.

Ribin üzgün bir ifadeyle yavaş yavaş, "Her şey ortada," dedi.

Efim tatsız bir tebessümle, "Burada böyle bir şey yapmaya kalksaydık, bütün köylüleri canlarını çıkarana kadar döverlerdi," dedi.

İgnati başını sallayarak, "Doğru," diye onayladı. "En iyisi fabrikaya gitmek, orası buradan daha iyi."

Ribin, "Pavel yargılanacak ha?" dedi. "Ne ceza verirler acaba, bir fikrin var mı?"

Ana boğuk bir sesle, "Ya kürek ya da ömür boyu Sibirya'ya sürgün," dedi.

Delikanlıların üçü de gözlerini anaya diktiler. Ribin ise başını yere eğerek, "Pavel böyle işlere kalkışırken, başına gelebilecekleri biliyor muydu acaba?" diye sordu.

Sofia yüksek sesle, "Elbette," diye karşılık verdi.

Hepsi de kafalarındaki düşüncelerin ağırlığıyla oturdukları yerde çöküp kalmışlardı; ne sesleri çıkıyordu, ne de kımıldanıyorlardı.

Ribin ciddi bir tavırla, "Evet, ben de öyle düşünüyorum," dedi. "O, iyice düşünmeden bir işe kalkışmaz. Aklı başında bir insandır. Bakın çocuklar, adam başına gelebilecek bütün felaketleri bildiği halde gidiyor. Anası kendini önüne atsa, üstünden atlar yine giderdi. Doğru değil mi Nilovna, söylesene?"

"Doğru!" dedi ana ürpererek ve derin derin içini çekerek etrafındakilere bakındı.

Sofia şefkatle kadının elini tuttu ve gözlerini, destek arayarak Ribin'e çevirdi.

Ribin takdir eden bir ifadeyle, "İşte adamın hası böyle olur," dedi.

Sonra oradakilerin hepsini teker teker süzdü. Yine hepsinin sesi soluğu kesilmişti. Güneş incecik ışınlarını parlak şeritler halinde ortalığa yayıyordu. Karganın biri bir yerlerde kendinden emin bir sesle ötüyordu. Ana, oğlunu, Andrey'i ve 1 Mayıs gününü düşünerek, sıkıntıyla çevresine bakınıyordu. Ortalık katrana bulanmış fıçılarla, kütüklerle doluydu. Meşe ve kayın ağaçları, bulundukları alanın çevresini birbirlerinin içine girmiş gibi sık bir şekilde kuşatıyor, alana sıcak gölgeler yayıyordu.

Yakov birden dayandığı ağaçtan birkaç adım öne gelerek karşılarında durdu ve başını sallayarak, bağırırcasına, "Yani bizi böyle adamların üzerine sürecekler ha, öyle mi?" diye sordu.

Ribin nefret dolu bir sesle, "Ya sen ne sanıyordun ki?" diye karşılık verdi. "Bizi, bize kırdırıyorlar, hokkabaz herifler!"

Efim diretti:

"Gene de gideceğim askere!"

İgnati, "Sana engel olan var mı!" diye bağırdı ve ekledi: "Yalnız beni vurmaya kalkarsan, iyi nişan al, bir kerede al canımı, sakat falan bırakma!"

Efim buruk bir ifadeyle, "Bir kez daha söylemiştin," diye bağırdı.

Ribin elini kaldırıp anayı göstererek müdahale etti:

"Tamam çocuklar. Şu kadına karşı biraz saygılı olun. Oğlu şu anda kim bilir ne haldedir?"

Ana kaygı dolu bir sesle, "Neden böyle söylüyorsun?" diye sordu.

"Öyle gerektiği için," dedi Ribin. "Saçların boşuna ağarmamalı, yüreğin boşuna acı çekmemeli. Söylesene, kitap getirdin mi?"

"Evet, getirdim."

Ribin eliyle masaya vurarak, "Elbette!" dedi. "Bunu seni gördüğüm anda anlamıştım. Yoksa buralara ne diye geleceksin ki? Bakın, nasıl da oğlunun yerini alıvermiş!"

Ribin elini kolunu sallayarak, tehditler, küfürler savurdu.

Ana, Ribin'e ürkerek baktı. Yüzü değişmiş, incelmiş, saçı sakalı birbirine karışmış ve elmacık kemikleri belirginleşmişti. Mavimsi gözünün aklarında çoktandır uyumamış gibi ince kırmızı çizgiler ortaya çıkmış, burnu yırtıcı bir kuşun gagası gibi eğrilerek daha sert bir görünüm almıştı. Katran lekeleri içindeki rengi solmuş kırmızı gömleğinin düğmeleri açık yakasından, sık kara kıllarla dolu göğsü ve köprücük kemikleri ortaya çıkıyor, tüm bedeninde bir kaygı göze çarpıyor, gözlerinden saçılan öfkeli parıltılar yüzünü aydınlatıyordu. Sofia rengi sararmış bir halde hiç konuşmadan köylülere bakıyordu. İgnati kısık gözlerini yere dikmiş, durmadan başını sallıyor; Yakov barakaya girmiş, kızgınlıkla elindeki ağaç dalının kabuklarını soyuyor; Efim ise masanın etrafında ağır adımlarla dolaşıyordu.

Ribin tekrar konuşmaya başladı:

"Geçenlerde kaymakam beni çağırdı, gittim. ‘Adi herif, papaza ne söyledin?' diye sordu. Ben de, ‘Niye adi oluyormuşum? Alnımın teriyle kazanan bir adamım! Kime ne kötülüğüm dokunmuş?' diye cevap verdim. Küfürler savurdu, çeneme bir yumruk patlattı, tam üç gün tutuklu kaldım. Halka böyle davranan biri, öç alma günü geldiğinde hiç aman dilememeli! Nasıl olsa günün birinde biz değilsek bizim çocuklarımız, onlardan değilse onların çocuklarından bunların öcünü alacaktır! İnsanların bağrını deşip, kin tohumları serpiyorsunuz, sakın ola aman dilemeyin bizden, pislik herifler!"

Ribin öfkeden kudurmuş gibiydi, sesinde anayı korkudan donduran bir şey vardı.

Birazcık sakinleşince ekledi:

"Oysa, papaza söylediğim sözde ne vardı ki? Bir gün, bir toplantıdan sonra papaz, sokakta köylüleri çevresine toplamış, insanların koyun sürüsü gibi olduğunu ve başlarına bir çoban gerektiğini söylüyordu. Ben de dalga geçtim: ‘Ormanın kralı tilki olursa, bolca kuş tüyü toplarız ama ormanda kuş kalmaz!' dedim. Papaz bana pis pis bakıp, ‘Halkın, Tanrı'ya dayanma gücü vermesi için yalvarmasını,' söyledi. Ben de, ‘Halk durmadan dua edip duruyor da, herhalde Tanrı'nın bunlara ayıracak zamanı yok!' diye karşılık verdim. O zaman bana, ‘Tanrı'ya ne gibi dualar ettiğimi,' sordu. Ben de ona, ‘Bütün halkın ömür boyu ettiği duayı ettiğini,' söyledim: ‘Tanrım, bana efendiler için odun kırmayı, tuğla taşımayı, taş yemeyi öğret!' Sözümü bitirmeme meydan vermedi."

Sonra birden konuyu keserek Sofia'ya sordu:

"Söyleyin, soylular sınıfındansınız, öyle değil mi?"

Sofia bu beklemediği soru karşısında şaşırarak atıldı:

"Nedenmiş o? Bunu da nereden çıkarıyorsunuz?"

Ribin bilmiş bilmiş güldü:

"Neden mi? Çünkü bu sizin kaderiniz, çünkü öyle doğmuşsunuz. Bu lekeyi üzerinizdeki kıyafetlerle örtebileceğinizi mi sanıyorsunuz? Bir papaz kafasına köylü şapkası geçirse onu tanımaz mısınız? Demin kolunuzu ıslak masaya koyunca yüzünüzü buruşturdunuz, beliniz de bir işçinin beli gibi bükülmüş değil."

Ana, Sofia'nın bu sözler karşısında incinmesinden endişelenerek sert bir ifadeyle söze karıştı:

"Bu kadın benim arkadaşımdır ve iyi bir insandır, saçlarını bizim için çalışarak ağartıyor... Böyle kaba davranmamalısın."

Ribin derin bir nefes aldı ve "Bu söylediklerimde kırılacak bir şey var mı?" diye sordu.

Sofia da ona yan yan bakarak, "Bana söylemek istediğiniz bir şey mi var?" diye sordu.

"Evet," dedi Ribin. "Geçenlerde buraya yeni bir adam geldi. Yakov'un kuzeni oluyor. Hasta bir adam; veremli. Onu buraya çağırabilir miyiz?"

Sofia, "Elbette," dedi. "Çağırın."

Ribin kısık gözlerle ona bakarken yavaşça, "Efim," dedi, "haber ver de akşamüzeri gelsin."

Efim elindeki kasketini başına geçirerek, kimseye bir şey söylemeden ağır adımlarla ormana doğru yürüdü.

Ribin, onun ardından üzgün üzgün başını sallayarak, "Pek canı sıkkın," dedi. "Aklına koymuş askere gidecek. Yakov da öyle. Yakov açık açık ‘Bana göre değil,' diyor. Bana göre de değil ama gitmek istiyor. Orada propaganda yapmak niyetinde. Bence kafa atarak duvar delinmez... İşte, 1 Mayıs'ta süngüleri takıp yürümüşler... Yani anlayacağınız Efim acı çekiyor, İgnati de yok yere onun yarasını deşiyor."

İgnati, Ribin'e bakmadan homurdandı:

"Niye yok yere oluyormuş? Orada onun beynini öyle bir yıkarlar ki, ötekilerden hiç de geri kalmaz."

Ribin düşünceli bir tavırla, "Ben öyle olacağını sanmıyorum," dedi. "Ama yine de en iyisi bu işe hiç bulaşmamak. Koca Rusya'da bir kaçağı ele geçirmek kolay mı? Bir pasaport uydurur, köy köy dolaşırsın."

İgnati elindeki dal parçasıyla bacağına vurarak, "Benim niyetim de aynen bu!" dedi. "İstediğimiz karşı koymaksa, bunu, doğruca üstlerine yürüyerek yapmak daha doğru!"

Yine hepsi birden susmuştu. Duyulan yalnızca arıların vızıltısı, kuşların cıvıltısı ve uzaklarda bir yerlerden gelen bir türkü sesiydi. Bir süre sonra Ribin tekrar konuşmaya başladı:

"Eh, artık biz çalışmalıyız. Siz de herhalde yorgunsunuzdur. İçerde sedir var. Yakov, hadi biraz kuru yaprak toplayıver. Sen de şu kitapları ver bakalım Pelagiya."

İki kadın bohçaları çözmeye koyuldular. Ribin üzerlerine eğilmiş memnun memnun söyleniyordu:

"Vay! Şunlara da bakın... Az da değilmiş yani..."

Sonra gözlerini Sofia'ya çevirerek, "Uzun zamandan beri mi bu işlerin içindesiniz? Adınız neydi?" diye sordu.

Sofia, "Adım Anna İvanovna, on iki yıldan beri de bu işlerin içindeyim," dedi. "Ne olmuş?"

"Herhalde hiç hapse girmemişsinizdir," dedi Ribin.

"Yanılıyorsunuz, girdim."

Ana kınayan bir sesle, "Görüyorsun işte," dedi. "Oysa sen ona çok kaba sözler söyledin."

Ribin bir süre bir şey demedi. Bir yığın kitabı kucağına doldurduktan sonra dişlerinin arasından, "Gücenmeyin," dedi. "Köylüyle efendi, katranla su gibi bir araya gelemezler; birbirlerini iterler!"

Sofia hafif bir tebessümle, "Ama ben bir hanımefendi değilim. Düşünen, acı çeken, inleyen bir yaratığım yalnızca," dedi.

"Doğrudur," dedi Ribin. "Bildiğim kadarıyla köpek de eskiden kurtmuş... Ben şunları saklayayım."

İgnati'yle Yakov atıldı:

"Birazını da bize versene!"

Ribin, Sofia'ya, "Bunların hepsi aynı mı?" diye sordu.

"Yo, hayır," dedi Sofia. "Bakın şurada da gazete var."

"Çok iyi."

Üç adam da kucaklarındakilerle barakaya girdiler.

Ana onların ardından düşünceli bir ifadeyle bakarak, usulca, "Bakıyorum da köylü tutuşmuş, yanıyor," dedi.

Sofia da alçak sesle karşılık verdi:

"Haklısın. Daha önce hiç böyle bir yüz görmemiştim. Çok çile çekmiş sanırım. Hadi yanlarına gidelim, hallerini görmek istiyorum."

Ana yalvaran bir sesle, "Ne olur, ona sert davrandığı için gücenmeyin," dedi.

Sofia güldü.

"Ne iyi bir insansınız siz, Nilovna."

Kadınlar barakanın kapısında belirince İgnati bakışlarını bir an onlara çevirdikten sonra tekrar dizindeki gazeteye bakmaya koyuldu. Ribin, çatıdan süzülen bir güneş ışığının huzmesi altında ayakta dikilmiş, okuduğu yeri ışığa denk getirmek için elindeki gazeteyi sürekli kıpırdatıp, sessizce dudaklarını oynatarak okuyordu. Yakov ise yere çökmüş, sırtını sedire, kollarını dizlerine dayamış, gözlerini de elindeki gazeteye dikmişti.

Ana sessizce bir köşeye çekilip oturdu. Sofia da onun yanında, elini onun omzuna dayayarak ayakta, adamları seyre daldı.

Yakov başını gazeteden kaldırmadan, "Mihaylo Amca, bu gazetede köylülere hakaret etmişler!" dedi.

Ribin gülerek, "Bizi seviyorlar da ondan," dedi. "Sevenlerin hakareti ağır gelmez."

İgnati derin bir nefes alarak başını gazeteden kaldırdı ve "Köylü insanlıktan çıkmıştır! yazıyor, yalan da değil," dedi ve sade, masum yüzünde bir an hor görülmenin karanlık gölgesi dolaştı.

"Bizim yerimizde olsaydınız siz ne yapardınız acaba çok bilmişler!"

Ana, Sofia'ya, "Ben yatacağım," diye fısıldadı. "Hem yorgunluk, hem şu koku başımı döndürdü. Siz hâlâ yatmayacak mısınız?"

"Hayır," dedi Sofia sessizce. "Ben henüz yatmak istemiyorum."

Ana sedire uzanıp uyuklamaya başladı. Sofia da yanına oturdu, bir yandan adamları seyrederken bir yandan da ananın yüzüne konmaya çalışan sinekleri kovalıyordu. Ana uyur uyanık bir halde bunu fark ediyor ve bu ilgiden mutluluk duyuyordu.

Ribin, Sofia'nın yanına gelip sessizce, "Uyuyor mu?" diye sordu.

"Uyuyor," dedi Sofia.

Ribin, ananın yüzüne bakıp derin bir nefes aldı ve "Oğlunu bu yolda izleyen ilk ana belki de odur," dedi.

Sofia uyaran bir sesle, "Rahatsız etmesek," dedi.

"Doğru," diye karşılık verdi Ribin. "Biraz konuşsak iyi olurdu ama akşama da kalabilir. Zaten bizim de çalışmamız gerekiyor. Hadi çocuklar, gidelim."

Üç adam, kadınları orada bırakıp çıkıp gittiler.

Ana içinden, "Oh, çok şükür araları düzeldi!" diye geçirdi ve keskin katran kokusunu içine çekerek derin bir uykuya daldı.

XXIV

Hava kararırken, dört işçi, işlerini bitirmiş olmanın mutluluğuyla döndüler. Ana onların sesiyle uyandı ve güler yüzle, esneyerek barakadan çıktı.

Gülen gözlerle hepsine bir bir bakarak, "Sizler çalışmaktan geliyorsunuz, oysa ben bir hanımefendi gibi uyuyordum," dedi.

Ribin gülerek, "Zararı yok, affediyoruz seni," dedi. İşin yorgunluğuyla yatışmış, sakinleşmiş gibi görünüyordu. İgnati'ye dönerek, "Çay işini hallediver!" diye seslendi. "Bu işleri sırayla yapıyoruz, bugün bizi İgnati doyuracak."

İgnati, "Keşke bugün sıra bende olmasaydı," diyerek, kulağı konuşulanlarda çalı çırpı toplamaya başladı.

Efim, Sofia'nın yanına gelip oturdu ve "Ziyaretçiler, bizler için ilgi çekici oluyor," dedi.

Yakov, "Sana yardım edeyim İgnati," diyerek barakaya girdi. Getirdiği ekmekleri masanın üzerinde dilimlemeye başladı.

Efim birden, "Dinleyin! Onun öksürüğü!" diye bağırdı.

Ribin dikkatle dinleyerek başını salladı:

"Evet, bu o, geliyor."

Sonra Sofia'ya dönüp, "Şimdi buraya bir adam gelecek," dedi. "Onu şehir şehir dolaştırıp meydanlarda konuşturmak, halka dinletmek isterdim. Hep aynı şeyi anlatır durur, bunu herkes dinlemeli."

Ortalığa gitgide bir alacakaranlık çöktükçe insanların sesi de daha yumuşak bir hal alıyordu. Kadınlar, durgunlaşmış, çekingen bir hava içine girmiş olan köylüleri izlerken, onlar da kadınları inceliyorlardı.

Sırtı hafif kamburlaşmış uzun boylu bir adam ormandan çıkmış, değneğine dayanarak güçlükle onlara doğru yürüyor, nefes alırken çıkardığı hırıltılar kulaklarına kadar geliyordu.

Yakov, "İşte Saveliy!" diye seslendi.

Adam, "Geldim işte!" derken öksürmeye başladı.

Üzerinde topuklarına kadar uzanan eski bir palto vardı. Buruşuk şapkasının altından sarı, düz, seyrek saçlar görünüyordu. Kemikleri çıkık sarı yüzü de sarı bir sakalla kaplıydı. Ağzı açık duruyordu. Kara, çukura gömülmüş gözleri heyecanlı parıltılar saçıyordu.

Ribin onu Sofia'yla tanıştırdığında, "Yanılmıyorsam, köylüler okusun diye kitap getirmişsiniz," dedi.

"Doğru duymuşsunuz."

"Size halk adına çok teşekkür ederim. Çünkü halk, henüz gerçekleri yeterince anlayabilmiş değil. Bu yüzden onların adına size ben teşekkür ediyorum."

Konuşurken sık sık duraksıyor, havayı kısa kısa soluklarla içine çekmeye çalışıyor, bir yandan da incecik parmaklarıyla paltosunun düğmelerini iliklemek için uğraşıyordu.

Sofia, onu, "Bu saatlerde ormanda dolaşmak sizin durumunuzda biri için pek iyi değil," diye uyardı. "Orman rutubetlidir, soluk tıkar..."

"Benim durumumda biri için iyi olan tek şey; artık bir an önce ölmektir," diye karşılık verdi adam.

İnsanın içine işleyen bir sesi vardı. Vücudunun görünüşü insanda çaresizlik içinde bir acıma duygusu yaratıyordu. Dizlerini, kırılıvermesinden korkar gibi aşırı bir ihtiyatla bükerek dikkatle bir fıçının üzerine oturdu, alnına biriken terleri sildi.

Bir anda ocaktan alevler yükselmeye başladı, ürkmüş gölgeler ormana doğru kaçıştılar ve alevlerin üzerinde İgnati'nin tombul yüzü belirdi, alevler sakinleşti, ortalığı bir duman kokusuyla birlikte, adamın hırıltılı sesinin daha iyi duyulabilmesini istercesine, sessizlik ve karanlık kapladı.

"Her şeye rağmen halka yararlı olabilirim... Korkunç bir cinayetin canlı bir delili olarak... Halime bir bakın. Yaşım henüz yirmi sekiz, ama ölümün eşiğindeyim! Oysa, on sene önce, iki yüz kiloluk yükü sırtlar taşırdım da

gıkım çıkmazdı. O zamanlar, daha bir yetmiş yıl, tık demeden yaşarım sanırdım. Oysa, yaşayabileceğim topu topu on seneymiş. Artık ömrümün sonundayım. Ömrümün kırk yılını patronlar çaldı!"

Ribin, "İşte nakarat başladı!" diye söylendi boğuk bir sesle.

Ocağın alevleri yeniden canlandı, bu kez öncekinden de daha güçlü parlıyordu, yine ormana doğru gölgeler kaçıştı. Nemli çalılar sanki şikâyet eder gibi çıtırdıyor, kuru yapraklarsa sıcak alevlerin heyecanıyla fısıldaşırmış gibi hışırdıyorlardı. Alevler neşe içinde sarmaş dolaş dans ediyor, sarı kırmızı kıvılcımlar etrafa saçılıyor, alevlerin arasından kaçan bir yaprak havada salınıyor, yıldızlar sanki gülümseyerek, kıvılcımları yanlarına çağırıyordu.

"Yalnız benim nakaratım mı... Binlerce insanın türküsü bu... Ancak, insanlar bu türküyü, içindeki ibret verici dersin farkında olmadan söylüyorlar. Benim gibi çalışmaktan canı çıkan çok insan var."

Adam iki büklüm bir halde öksürmeye başladı. Tüm vücudu titriyordu.

Yakov masaya biraz taze soğan ve süt koyarak, "Gel hadi Saveliy, sana süt getirdim," dedi.

Adam başıyla itiraz etti, ama Yakov onu kolundan tutup masaya doğru götürdü.

Sofia kısık sesle Ribin'i azarladı:

"Haline bakın! Ne diye çağırdınız buraya! Adamcağız ölmek üzere!"

Ribin, "Evet," dedi, "her an ölebilir. Bırakın da ölene kadar konuşsun. Ömrünü yok yere tüketmiş, şimdiye kadar çektiği sıkıntıların yanında bu kadarının sözü bile olmaz."

Sofia öfkeyle, "Sanki eğlenceli bir film izler gibisiniz!" dedi.

Ribin, ona asık bir yüzle bakarak yanıt verdi:

"Asıl İsa çarmıha gerilmiş inlerken, karşısına geçip seyreden efendiler eğleniyordu. Bizim tek niyetimiz bu adamdan bir şeyler öğrenebilmek, umarım siz de bir şeyler öğrenebilirsiniz."

Ana korkuyla kaşlarını çatarak, "Yeter artık Ribin," dedi.

Hasta adam masanın başında konuşmasına devam etti:

"Çalıştıra çalıştıra canına okuyorlar insanların. Peki ne uğruna?.. Benim hayatım Nefedov'un fabrikasında mahvoldu. Adamın şarkıcı bir sevgilisi vardı. Kadına altından bir vazo hediye etmişti. İşte benim ömrümün bir bölümü o vazo uğruna harcandı. Adam sevgilisini memnun etmek için benim ömrümü harcadı."

Efim güldü ve "Tanrı insanı kendi suretinde yaratmıştır, insanlarsa onu nasıl harcıyorlar," dedi.

Ribin elini masaya vurarak, "Buna karşı çıkmanın zamanı geldi," diye karşılık verdi.

Yakov başını sallayarak sessizce ekledi:

"Buna boyun eğmemeliyiz."

İgnati ise sadece gülümsedi.

Üç delikanlının da anlatılanları bastırılamaz bir merakla dinleyişleri, Ribin ne zaman bir şey söylemeye kalksa, büyük bir ilgiyle onun yüzüne bakmaları, Saveliy'in öyküsünün yüzlerinde yarattığı öfkeli gülümsemeler – ki bu gülümsemelerde hiçbir acıma belirtisi yoktu– ananın dikkatini çekmişti.

Kulağına doğru eğilerek Sofia'ya sessizce sordu:

"Anlattıkları doğru mu dersin?"

Sofia, "Evet, doğru!" dedi yüksek sesle. "Bu hediye olayını gazeteler yazmıştı, Moskova'da olmuştu."

Ribin homurdanarak, "Adama hiçbir ceza da verilmedi," dedi. "Oysa iyi bir cezayı hak etmişti. Onu halkın eline vermeliydiler, etlerini parça parça edip köpeklerin önüne atmaları için. Halk ayaklandığında ona uygun cezayı verecektir. O gün geldiğinde halk, bu pislikleri temizlemek için çok kan dökecek; dökülecek olan kanın gerçek sahibi kendisidir, onun damarlarından emilmiştir."

Hasta adam üşüdüğünü söyledi. Yakov kalkmasına yardım edip onu ateşin yanına götürdü.

Ocak alevler saçarak yanıyor, birtakım gölgeler sürekli şekil değiştirerek, sanki şaşkınlık içinde alevlerin neşeli dansını izliyordu. Bir kütüğün üzerine oturan Saveliy incecik ellerini ateşe doğru uzattı. Ribin, Sofia'ya başıyla Saveliy'i göstererek şöyle dedi:

"Hiçbir kitap bu kadar etkili olamaz! Bir makine bir işçinin kolunu, bacağını kopardığında ya da onun canını aldığında hemen bir açıklama yapar, bütün hatayı işçinin üstüne atar ve bu durumdan işçiyi sorumlu tutarlar. Ama bir insanın böyle kanını emip posasını bir kenara attıklarında, bunu hiçbir şekilde açıklayamazlar. Ölüme bir itirazım yok, ama zevk için insanlara eziyet edilmesini anlamıyorum. Bizi niye böyle eziyorlar, bize yapılan eziyet ne için? Zevk için, hayatlarını keyif içinde geçirmeleri için; sevgililerinin her istediğini insanların kanı, canı pahasına satın alabilmeleri için; altınlar, gümüşler, pahalı atlar, çocuklarına değerli oyuncaklar alabilmeleri için... Ben daha çok çalışıp servetine servet katmalıyım ki, o, sevgilisinin gönlünü daha hoş tutabilsin."

Ana bunları dinledikçe, Pavel'le arkadaşlarının izledikleri yol, gözünün önünde parlak bir şerit gibi ışıldıyordu.

Yemeklerini yedikten sonra ocağın etrafına dizildiler. Ateş odunları hızla kemirircesine yanıyor, karanlık, arkalarında ormanı ve gökyüzünü kuşatmış bir fon olarak yer alıyordu. Hasta adam iri iri açılmış gözlerini ateşe dikmiş sürekli öksürüyor ve bütün vücudu titriyordu. Son yaşam kalıntıları da bu bitik vücudu terk etmek için sabırsızlanıyor gibiydi. Alevler ölgün teninde hiçbir canlılık vermeden oynaşıyor ve yalnız gözlerinde sönmek üzere olan bir ateşin son kıvılcımları parlıyordu.

Yakov, Saveliy'e, "İçeri girmek ister misin?" diye sordu.

Adam güçlükle yanıt verdi:

"Ne diye gireyim ki? Zaten insanlarla birlikte geçirebileceğim çok az zamanım kaldı!"

Gözlerini bir bir orada bulunanların üzerinde dolaştırdı. Bir süre sustuktan sonra, solgun yüzünde bir tebessümle tekrar konuşmaya başladı.

"Sizlerle birlikte olmak bana mutluluk veriyor. Sizlere baktıkça, benim ve benim gibilerin öcünün alınacağına inanıyorum."

Kimse ona karşılık vermedi, gücü tükenen Saveliy, az sonra başı yana düşmüş bir şekilde uyuklamaya başladı.

Ribin, hasta adama bakarak kısık bir sesle, "Her zaman yanımıza gelip aynı şeyi anlatır durur," dedi. "Bu aşağılanma bütün ruhunu ele geçirmiş, başka hiçbir şeyi görmesine izin vermeyecek şekilde gözlerini kör etmiş gibi."

Ana durgun bir halde, "Başka nasıl davranabilir ki?" dedi. "Her gün, onun gibi bir sürü insan, patronların neşesine neşe katabilmek için sürekli çalışarak bedenini tüketiyorsa..."

İgnati usulca, "Hep aynı şeyleri dinlemek insana sıkıntı veriyor," dedi. "Zaten bunları bir kez dinleyen insan bir daha unutamaz ki."

Ribin üzgün bir tavırla karşılık verdi:

"Onu anlamalısın. Çünkü bunlar onun için her şey demektir, bütün yaşamıdır. Ben bu öyküyü defalarca dinledim ama yine de bazen inanmakta güçlük çekiyorum. Bazı zamanlar insan dünyaya öyle hoş bir gözle bakıyor ki, başka insanların bu kadar adice davranabileceklerini kabul etmek istemiyor... Öyle zamanlarda, zengin, fakir herkes için üzülürsün... Fakir açlıktan, zengin varlıktan önünü göremez olmuş dersin. Ey insanlar, dersin, aklınızı başınıza toplayıp tarafsızca bir düşünün!"

Hasta sallandı, gözlerini açtı ve usulca yere uzandı. Yakov sessizce barakaya girip bir palto getirdi; adamın üzerine örttü ve sonra tekrar Sofia'nın yanındaki yerine oturdu.

Alevler neşeli kıpırdanışlarla çevredeki karanlık şekilleri aydınlatıyor, huzur verici çıtırtıları insanların tasa dolu seslerine karışıyordu.

Sofia, dünya halklarının daha iyi yaşam uğruna verdikleri mücadelelerden söz ediyor; kısa bir süre önce Alman köylülerinin verdiği mücadele, İrlanda halkının yaşadığı yıkımlar, Fransız işçilerin özgürlük savaşlarında sergiledikleri yiğitlikler hakkında konuşuyordu.

Karanlık ormanın ve karanlık gökyüzünün kuşattığı minicik alanda, alevlerin önünde ve şaşkın gölgelerin arasında, sömürücülerin sarsıcı dünyaları ortaya dökülüyor; tüm dünya halklarının hak ve özgürlük adına mücadele veren kahramanları anılıyor, kanlarını döke döke savaşan yorgun halklar sanki geçit yapıyorlardı.

Sofia'nın sesi, geçmişten kopup geliyormuşçasına karanlıklar içinde umut verici ışıltılarla çınlıyordu, orada bulunanlar bu sakin sesi, dünyanın her yerinde kendileriyle aynı ruha sahip insanlarla ilgili bu sözleri, en ufak bir gürültü çıkarmadan dinliyorlardı. Kadının solgun, ince yüzüne bakıyorlar ve dünyanın tüm halklarının kutsal hak ve özgürlük mücadelesi gözlerinin önünde daha net bir şekilde beliriyordu. Dünyanın her bir yanındaki, hiç tanımadıkları bu insanların öyküsünde kendi umut ve isteklerini görüyorlar ve bütün dünyada adil bir yaşam için kararlılıkla mücadele eden, mücadelelerini sel gibi akıtmaktan çekinmedikleri kanlarıyla aydınlatan insanların dünyasına yürekleri ve kafalarıyla katılıyorlardı. İçlerinde, bütün yeryüzünde kendileriyle aynı ruhu taşıyan bu insanlarla bir araya gelip, her şeyi daha iyi anlamak ve birleştirmek için yepyeni, tutkulu bir istek doğuyordu.

Sofia'nın sesi güven verici bir şekilde yankılanıyordu:

"O gün geldiğinde, dünyanın tüm işçileri ayağa kalkıp, ‘Artık böyle yaşamak istemiyoruz! Yeter!' diye bağıracaklar. O gün, doymak bilmeyen sömürücülerin, güvendikleri ne varsa çökecek, toprak bile ayaklarının altından kayacak ve dayanacakları hiçbir şeyleri kalmayacaktır..."

Ribin başını sallayarak, "Doğru," dedi, "canını sakınmadan ortaya koyduktan sonra başaramayacağın şey yoktur."

Ana kaşlarını kaldırmış, yüzünde şaşkın bir tebessümle dinliyordu. Şu anda Sofia'daki ona gereksiz gelen her şey, anlattığı öykünün sıcak selinde yok olup gitmişti ve yaşananların ne kadar geniş kapsamlı ve yankı verici olduğunu görmüştü. Dinleyenler bu akıcı öykünün kendileriyle tüm dünya arasında kurduğu hassas köprüye zarar verme endişesiyle kıpırdamaya dahi korkuyorlardı. Tek hareket, arada bir, birinin ocağa odun atıp, yükselen kıvılcım ve dumanların kadınlara doğru gitmesine engel olmak için elini kolunu sallamasıydı.

Bir ara Yakov, yalvarırcasına bir ifadeyle bir süre konuşmayıp beklemesini istemiş, sonra hemen yerinden fırlayıp barakaya dalmış, getirdiği paltoları İgnati'yle beraber kadınların üzerine örtmüş ve yeniden dinleme pozisyonuna geçmişti. Sofia tekrar anlatmaya başlamış, bu insanları içlerindeki gücün büyüklüğüne ikna etmeye, sömürücülerin keyfi için boş yere ömrünü harcayan, dünyanın bütün işçileriyle bir araya gelmeye ve dayanışma bilincini uyandırmaya uğraşarak, zafer gününü gözlerinin önünde canlandırmıştı. Bunlar anaya heyecan veren kelimeler değildi. Bu öykünün doğurduğu herkesi saran güçlü duygu, onun içinde de bu insanlara karşı bir minnet duygusu ve iyilik dileği olarak yeşeriyordu. Bu insanlar, bir yıkımın içinde, sürekli çalışmanın zincirleriyle bağlanmış kişilere, iyi niyetli aklın ve adalet isteğinin güzelliğini armağan ediyorlardı.

Ana bunları hissettikçe içinden, "Tanrım, onlara yardım et," diyordu.

Sofia gün ağarmak üzereyken bitkin bir halde, gülen gözlerle kendisini dinleyenlerin aydınlanmış yüzlerine bakarak sustu.

"Artık yola çıkma zamanı," dedi ana.

Sofia, "Haklısın," diye yorgun bir sesle onayladı.

Delikanlılardan biri derin bir nefes aldı.

Ribin alışılmadık şekilde yumuşak bir sesle, "Ne güzel konuşuyorsunuz," dedi. "Gitmek zorunda olmanız ne kötü. İnsanlarda kardeşlik tohumları yeşertmek kolay iş değildir. Yeryüzünde bizimle aynı şeyleri dileyen milyonlarca insanın daha olduğunu bilmek insanın içini iyi duygularla dolduruyor. İyiliğin içinde ise çok büyük bir güç saklıdır."

Efim güldü ve hızla oturduğu yerden kalkarak, "Sen ona iyilikle yaklaşıyorsun ama o, sana kötülükle yaklaşıyor," dedi. "Onların kimseye görünmeden gitmesi gerekiyor. Bu kitapları dağıttığımızda amirler görüp de, ‘Nereden çıktı bunlar?' dediklerinde, bu kadınlardan söz etmelerini istemem."

Ribin, "Tamam, tamam," diyerek Efim'in sözünü kesti. Sonra, "Yaptıkların için sana çok teşekkür ederim Pelagiya," dedi. "Görüyorum ki Pavel için fazla endişelenmeye gerek yok."

Yüreği yumuşamış, mutlu bir şekilde gülüyordu. Hava bir hayli serin olmakla birlikte üzerinde göğsünü açıkta bırakan düğmeleri açık bir gömlek vardı. Ana, bu iri yapılı adamı sevecen bakışlarla süzerek, "Hava soğuk, üzerine kalın bir şeyler giysen iyi olur," dedi.

Ribin ise, "Boş ver. Benim içim yanıyor," diye karşılık verdi.

Üç genç adam ocağın tepesinde dikilmiş alçak sesle bir şeyler konuşuyor, hasta adam ise üzeri paltolarla örtülmüş hemen yanlarında yatıyordu. Hava ağarıyor, gölgeler yavaş yavaş yok oluyor, ağaçların yaprakları titreşerek güneşin ışınlarını bekliyorlardı.

Ribin elini Sofia'ya uzatarak, "Artık vedalaşmak gerekiyor," dedi. "Sizi şehirde bulmak istersek..."

Ana, "Öyle bir durum olduğunda beni bulmanız gerekir," diye atıldı.

Gençler de birer birer, acemi hareketlerle Sofia'nın elini sıktılar. Hepsinin de gözlerinde minnet dolu bakışlar rahatlıkla fark edilebiliyordu ve kendilerine yabancı gelen bu duygunun verdiği bir şaşkınlık içinde gibiydiler. Uykusuzluktan yanan gözlerini gülümseyerek Sofia'nın yüzüne dikmiş, oldukları yerde kıpırdanıp duruyorlardı.

Yakov, "İsterseniz yola çıkmadan önce biraz süt için," diye önerdi.

"Var mı ki?" diye sordu Efim.

İgnati suçlu suçlu saçlarını karıştırarak, "Yok, ben dökmüştüm..." dedi.

Hepsi birden güldüler.

Ana, onların sütten söz ettikleri halde akıllarının başka yerlerde olduğunu, Sofia'nın ve kendisinin iyiliğini düşündüklerini anlıyordu.

Bu halleri Sofia'yı öylesine şaşırtmış ve duygulandırmıştı ki, içinden kopup gelen bir alçakgönüllülükle sadece, "Hepinize çok teşekkür ederim yoldaşlar," diyebildi.

Gençler bu sözlerden etkilenerek bakıştılar. Hasta adam boğuk boğuk öksürdü ve ocağın son kıvılcımları da sönüp yok oldu.

Köylüler alçak sesle, "Yolunuz açık olsun," diyerek kadınları yolcu ettiler. Bu sesler uzun bir süre iki kadının da kulaklarından gitmedi.

Kadınlar henüz tam aydınlanmamış ormanda, bir patikadan yürürlerken Sofia'nın ardından giden ana şöyle söylüyordu:

"Her şey ne kadar güzel, tıpkı bir düş gibi. Bu insanlar gerçeği bilmek istiyorlar. İnsan kendini, bayramda dua etmek için kiliseye gidiyormuş gibi hissediyor... Henüz papaz gelmemiş, ortalık ıssız, kilisenin havası insanın içini ürpertiyor, insanlar yavaş yavaş toplanmaya başlamış... Bir tarafta birileri ikonanın önünde mum yakıyor, başka bir tarafta havayı ısıtmaya çalışıyor ve Tanrı'nın evini karanlıktan kurtarıp aydınlatmak için uğraşıyorlar."

Sofia neşe içinde, "Haklısın," dedi. "Tek fark, burada söz konusu olan Tanrı evinin tüm dünya olmasıdır."

Ana, "Tüm dünya," diye düşünceli bir tavırla başını sallayarak onayladı. "O kadar güzel ki, insanın bunlara inanası gelmiyor. Ne kadar da güzel konuştunuz öyle. Oysa ben, onların sizden pek hoşlanmayacaklarından endişe ediyordum."

Sofia bir süre sessizce yürüdükten sonra ciddi bir sesle, "İnsan kendini onların yanında daha rahat hissediyor," dedi.

Bir yandan yürüyorlar, bir yandan da köylülerin kendilerine gösterdikleri ilgiden, dostluktan, özenden, bunları ortaya koyuşlarındaki safça beceriksizliklerden konuşuyorlardı. Güneş artık doğmak üzereydi. Kızıl renkteki ışınlarını ortalığa yayarak, otların üzerindeki çiy taneciklerini rengârenk parıltılarla neşelendiriyordu. Ormanı coşkulu bir bahar havası kaplamaktaydı. Uykudan yeni uyanmış kuşlar şen şakrak cıvıldıyor, kocaman kara kargalar telaş içinde, daha ilerde de bir asma kuşu heyecanla öterek sabaha canlılık katıyorlardı.

Ana durgun bir tavırla konuşmaya başladı:

"Bazen birisi geçer karşına, bir dünya şey anlatır ama söylediklerinden hiçbir şey anlamazsın; ta ki, onun sözleri arasında, diğer bütün söylediklerini aydınlatıveren basit bir sözcük yakalayana kadar. Hasta adamın durumu da öyle işte. İşçilerin ömürlerinin fabrikalarda nasıl

tüketildiğini biliyorum, ama insan, buna çocukluğundan beri öyle bir alışıyor ki hiç etkilenmiyor. O adamın durumu ise ne kadar da etkileyici. İnsanların patronları daha çok eğlensin diye, ömürlerini durmadan çalışarak tüketmeleri gerçekten çok incitici. Bu hiç adil değil."

Adamın anlattıkları durmadan ananın kafasını kurcalıyor ve daha önce bildiği halde çoktandır unuttuğu buna benzer birçok olayı ortaya çıkarıyordu.

"Düşünüyorum da onlar her yönden doymuşlar, içleri kokuşmuş. Bir yerel başkan vardı bildiğim, köyde dolaşırken köylülere zorla atını selamlattırırdı; selamlamayan olursa da dövdürürdü. Böyle bir şeyi niye yaptığını anlamak mümkün değil."

Sofia sabahın coşkusuna yakışır bir şarkı tutturdu.

XXV

Pelagiya'nın yaşayışı, bazen kendisini de şaşırtan bir huzur içinde geçmekteydi. Hapisteki oğlunu ağır bir cezanın beklediğini biliyordu. Bunun farkındaydı. Ancak bu konuyu her düşündüğünde, Andrey'in ve diğer tanıdıklarının yüzleri elinde olmadan bir tablo gibi gözünün önünde beliriyor, Pavel'in hayali bütün yoldaşlarınınkini silerek gitgide netleşiyor, Pavel'le ilgili düşünceler her yana yayılıp, her şeyi aydınlatıyor ve ana, oğlunu görmemekten doğan kaygıyı, Pavel'in geleceğinin ne olabileceği beklentisiyle duyduğu korkuyu düşünmeye zaman bulamıyordu.

Sofia birkaç gün sonra evden ayrılmış, beş gün sonra da coşku ve sevinç içinde geri dönmüştü, ancak birkaç saat sonra tekrar çıkıp gitmiş, iki hafta sonra da tekrar eve dönmüştü. Sofia'nın oldukça geniş bir çevresi olduğu anlaşılıyordu. Arada bir de kardeşinin evine gelerek, neşesi ve müziğiyle evi coşturup gidiyordu.

Artık ana, onun müziğinden zevk almaya başlamıştı. Bu müziği dinlerken sıcacık bir şeylerin göğsünden içeri dolarak yüreğinin daha sakin bir şekilde çarpmasını sağladığını, yepyeni, birbirinden hoş duygu ve düşüncelerin, yüreğinde verimli bir toprakta yeşeren tohumlar gibi filizlendiğini hissediyordu.

Ana, sigarasının izmaritlerini, külünü, her türlü eşyasını evin her yanına yayan Sofia'nın dağınıklığıyla uğraşmakta zorlanıyor, hele elini kolunu savurarak hiç sakınmadan söylediği sözlere alışabilmek iyice zoruna gidiyordu. Sofia'nın bu halleri, Nikolay'ın sakin, ağırbaşlı davranışları ve konuşması yanında iyice dikkat çekici oluyordu. Sofia, anaya, bir an önce büyüme hevesinde olan ve insanlarla birer oyuncakmış gibi oynayan bir çocuk gibi geliyordu. Sürekli çalışmanın ne kutsal bir şey olduğundan söz ediyor ve dağınıklığıyla anayı gereğinden çok çalışmak zorunda bırakıyor, bir yandan da sürekli özgürlükten söz ederken, katı hoşgörüsüzlüğüyle insanların canını sıkıyordu. Ana, Sofia'nın tam bir çelişkiler yumağı olduğunu anladığı için, ona karşı davranışlarına çok dikkat ediyordu. Nikolay'ın yüreğinde yarattığı sıcaklık ise hiç değişmiyordu.

Nikolay'ın sürekli endişeli, ölçülü, tekdüze bir hayatı vardı. Sabahları çayını her zaman saat sekizde içer, bu arada ilginç bulduğu haberleri anaya

da aktararak gazeteleri okurdu. Ana bu haberleri dinlerken, düzenin çarklarının insanları maddi zenginlikler uğruna nasıl canice öğüttüğünü daha da iyi anlardı. Nikolay'ı biraz Andrey'e benzetiyordu; o da insanlardan söz ederken Andrey gibi kin duymuyor, yaşamın kötülüklerinden bütün insanları sorumlu tutuyordu. Ancak kurulacak yeni düzene olan inancı Andrey kadar ateşli ve net değildi. Sakinliğini asla yitirmiyor, daima dürüst ve ağırbaşlı bir yargıç tavrıyla konuşuyor, son derece ürkünç bir şeyden söz ederken dahi acılı bir tebessümle sakin sakin gülüyor; ancak gözleri buz gibi katı ve soğuk parıltılar saçıyor, bu parıltılar asla hiçbir şeyi, hiç kimseyi affetmeyeceğini hissettiriyordu. Ana bu delikanlıyı gittikçe daha çok seviyordu.

Nikolay her sabah dokuzda işe gidiyordu. Ana o çıkınca ortalığı toplar, yemeği yapar, banyosunu yapıp temiz giysilerini giyer ve odasına çekilerek kitapları karıştırır, resimlerine bakardı. Okumayı da sökmüş sayılırdı ama bu iş ona hâlâ pek zor geliyor, kısa sürede yoruluyor ve okuduklarından bir şey anlamaz oluyordu. Kitapların resimlerine bakmak ise onu çok eğlendiriyor, bu resimlere baktıkça gözlerinin önünde çok güzel, yeni bir dünya canlanıyordu. Koca koca kentleri, birbirinden güzel binaları, gemileri, makineleri gördükçe insan yaratıcılığı karşısında adeta büyüleniyordu. Hayatın her gün hızla geliştiğine tanık oluyor, aç ruhu, önüne serilen güzelliklerin sonsuzluğu içinde gitgide daha da uyanıyordu. En çok ilgisini çeken Jeoloji Atlası'ydı. Bu atlas yabancı dilde yazıldığı için yazılanlardan hiçbir şey anlamıyor, buna rağmen bu ciltlerin içine daldığında dünyanın büyüklüğü, güzelliği ve zenginliği karşısında hayrete düşüyordu ve Nikolay'a, "Dünya ne kadar da büyük," diyordu.

En çok böceklerin resimlerine bakmaktan hoşlanıyor, en fazla kelebekler onu duygulandırıyordu. Onların resimlerine büyülenmiş gibi bakıyor ve Nikolay'a şunları söylüyordu:

"Nikolay, şunun güzelliğine bak. Kim bilir bu şirin şeylerden her yerde ne kadar çok var. Burnumuzun dibinden uçup gidiyorlar belki de biz farkında olmadan. İnsanlar bu güzelim şeylerden habersiz, dünyanın güzelliklerinin tadını çıkarmadan çalışıp duruyorlar; bunlara ayıracak ne zamanları var ne de hevesleri. Oysa, dünyanın, insanın aklını başından alacak ne müthiş şeylerle dolu olduğunun farkında olsalardı ne kadar mutlu olurlardı kim

bilir. Bütün bunlar hepimiz için ve bizler de bütün bunlar için varız, öyle değil mi Nikolay?"

"Öyle," diyordu Nikolay gülümseyerek ve anaya yeni yeni resimli kitaplar getiriyordu.

Çoğu akşamlar evde birileri toplanıyordu. Sessiz, ağırbaşlı, solgun yüzlü, simsiyah sakallı yakışıklı Aleksey Vasiliyev; yuvarlak yüzü sivilcelerle dolu Roman Petrov; her şeyle, herkesle, hatta sürekli ağırlaşan hastalığıyla bile alay edip duran İgor; kısa boylu, zayıf, hiç yerinde duramayan ve incecik sesiyle durmadan konuşan İvan Danilov... Daha uzak şehirlerden gelen başkaları da oluyordu. Nikolay, onlarla her zaman, bütün ülkelerdeki işçilerle ilgili uzun süren konuşmalar yapıyordu. Ellerini kollarını sallayarak, arada bir sinirlenerek ve durmadan çay içerek tartışıyorlardı. Bazı günler Nikolay, bu gürültünün içinde bir kenara çekilip bildiriler yazıyor, bunları oradakilere okuyor ve hemen bu bildiriler matbaa harfleriyle tekrar yazılıyordu, ana da diğer kâğıtları özenle toplayıp yakıyordu.

Ana çayları dağıtırken, onların işçi sınıfının yaşamı ve kaderi, düşüncelerinin halkın içinde daha iyi yayılabilmesinin yolları, halkın nasıl bilgilendirilip aydınlatılabileceği gibi konularda tartışırken gösterdikleri coşkuyu şaşkınlıkla izliyordu. Birçok kez birbirleriyle anlaşamıyor, sinirleniyor ve sonra tekrar sakin sakin tartışmaya başlıyorlardı.

Ana, işçilerin hayatı hakkında bu adamlardan daha çok şey bildiğini düşünüyor, ayrıca bu adamların üzerlerine aldıkları görevin ne kadar büyük olduğunun da onlardan daha çok farkında olduğuna inanıyor; bu nedenle de onlara, böyle bir şeyin ne kadar hüzün verici olduğunun bilincinde olmadan, yaşlı bir karı kocanın oynayan çocuklara duyduğu gibi bir hoşgörüyle bakıyordu. Elinde olmadan konuşmalarını Pavel'in ve Andrey'in konuşmalarıyla karşılaştırıyor ve bunların daha çok bağrıştıklarını fark ediyor; bundan da: "Daha çok bilenler, çok daha fazla gürültü yapıyorlar," şeklinde bir sonuç çıkarıyordu.

Ancak bir yandan da bu ateşli tartışmalar bu adamların her birinin, diğerlerine karşı, kendilerinin davalarına olan bağlılıklarını kanıtlamak için özellikle abarttıkları davranışlar gibi geliyor, hepsinin de bunun farkında olduğunu ve ellerine fırsat geçtiğinde aynı şekilde ateşli tavırla tartışmaya

daldıklarını görüyordu. Her birinin diğerlerinden üstün görünme çabası içinde olduğunu düşünüyor ve bu düşünce onu telaşlandırıp üzüyordu. Kaşlarını kaldırıp gözlerini üzgün üzgün açarak onlara bakıyor ve "Pavel'i de, diğer yoldaşlarını da unuttu bunlar," diye düşünüyordu.

Ana, gerisindeki duyguları yakalayabilmek için dikkatle dinlediği bu tartışmalardan pek bir şey anlayamıyor, ancak, işçi mahallesinde bir bütün olarak ele alınan davanın burada paramparça edildiğini görüyordu. Orada duygular daha derin, daha güçlüydü, burada ise katı düşünceler hâkimdi. Bir de, orada daha çok kurulacak olan yeni düzenden konuşulurken, burada durmadan mevcut düzenin yıkılmasından söz edip duruyorlardı. Bu nedenle, oğlunun ve Andrey'in konuşmaları anaya çok daha anlamlı ve sıcak geliyordu.

Bir de Nikolay'ın, eve işçilerden biri geldiğinde, alışılmadık bir rahatlık içine girerek, yüzünde daha sıcak bir ifadeyle, daha net ve özgürce konuştuğunu fark etmişti. Ana bu durumu kendi kendine, "Anlattıklarını daha iyi anlayabilmeleri için uğraşıyor," diye açıklıyordu.

Buna rağmen işçilerden birinin hâlâ, içinde kendisine engel olan bir şey varmış gibi üzerindeki çekingenliği atamayıp, sıradan bir kadınla konuşur gibi rahat konuşamaması anayı üzüyordu.

Bir gün Nikolay odadan çıkınca, ana, yalnız kaldıklarında, "Niye çekiniyorsun? Sınava gelmiş bir öğrenci değilsin ya!" demişti.

Delikanlı sıkılgan bir gülümsemeyle, "Böyle şeylere alışık değiliz de ondan. Bu durumda, istakoz bile kızarır," demişti. "Nikolay bizim gibi değil."

O sıralar Şaşenka da arada bir uğruyor, hep ciddi bir şekilde işlerle ilgili konuşuyor ve fazla kalmadan gidiyordu. Giderken de anaya sürekli soruyordu:

"Pavel nasıl?"

"Tanrıya şükür, gayet iyi," diyordu ana.

Kız, "Ona selamımı söyleyin lütfen," diyerek uzaklaşıp gidiyordu.

Ana, ara sıra ona, Pavel'in tutukluluğunun uzamasından, bir türlü mahkemeye çıkarılmamasından yakınıyor, kız bunları asık bir yüzle, asabi bir şekilde parmaklarını oynatarak dinliyordu. O zaman ana, "Ah canım, onu sevdiğini, onun için endişelendiğini biliyorum," diyerek ona sarılmak istiyor, ancak buna cesaret edemiyordu.

Kızın yüzündeki ve sesindeki katılık ve gerginlik, ananın samimi davranmasına engel oluyor, kızın uzattığı eli üzgünce sıkarak, "Ah benim kadersiz yavrucuğum," diye düşünüyordu.

Bir gün eve Nataşa gelmiş, anayı görünce sevincinden sarılıp sarılıp öpmüş sonra da kısık bir sesle, "Zavallı anacığım öldü..." demişti.

Sonra çabucak gözlerini silmişti:

"Onun için çok üzülüyorum, henüz elli yaşında bile değildi. Bir yandan da düşünüyorum da, ölmesi daha iyi oldu diyesim geliyor. Yapayalnız, herkesten uzak, kimsenin ihtiyaç duyup arayıp sormadığı, kocasının bağırmalarından ödü koparak yaşayan bir insanınkine hayat denir mi? İnsanlar güzel şeylerin umuduyla yaşarlar, onun ise aşağılanmadan başka hiçbir beklentisi yoktu..."

Ana düşünceli bir ifadeyle, "Haklısınız Nataşa," demişti. "İnsanlar güzel şeyler bekleyerek yaşar. Bekleyecekleri güzel bir şey yoksa bu berbat bir yaşam olur." Sonra kızın elini tutup şefkatle okşayarak sormuştu:

"Yani siz, şimdi yalnız mı kaldınız?"

"Öyle," diye karşılık vermişti Nataşa yavaşça.

Ana bir süre sessizce ona baktıktan sonra gülümseyerek, "Endişelenme," demişti. "Senin gibi iyi bir kız uzun süre yalnız kalmaz, hayatını paylaşmak isteyecek birileri çıkar..."

Nataşa kasabadaki bir dokuma fabrikasında öğretmenliğe başlamıştı ve ana, ona yasaklanmış kitaplar, bildiriler, gazeteler taşıyordu. Bu artık onun işi olmuştu. Her ayın birkaç günü, kimi zaman bir gezgin, kimi zaman bir rahibe, kimi zaman bir satıcı kılığına girerek elinde ya bir çanta ya da bir bohça, şehir şehir dolaşıyordu. Otelde, trende, vapurda, her yerde evindeymiş gibi rahat hareket ediyor, bu rahat, samimi, deneyim sahibi ve çok şeyler yaşamış bir insanın kendinden emin davranışlarıyla, dikkatleri

üzerine çekmekten hiç korkmadan, hiç tanımadığı insanlarla sohbetlere dalıyordu.

İnsanları dinlemekten, onların öykülerini, sıkıntılarını, endişelerini ve meraklarını duymaktan büyük zevk alıyordu. Hele de, yaşadığı sıkıntılara az çok tepki gösteren, bunu dile getiren, kafasını karıştıran sorunlara çözümler bulmaya çalışan birilerine rastladığı zaman sevincinden uçacakmış gibi oluyordu. Nereye gitse karşısına hep halkı sömürü, büyük bir küstahlıkla daha da çok sömürme çabası çıkıyor; halkın karnını doyurma mücadelesi gitgide daha net bir şekilde gözleri önüne seriliyor ve ana, dünyanın bunca zenginliğine rağmen nasıl birçok insanın yarı aç yarı tok dolaştığına tanık oluyordu. Tapınaklar, Tanrı'nın hiçbir işine yaramayan altınlarla gümüşlerle dolup taşıyor, bu tapınakların kapılarında ise yoksul, aç insanlar titreyerek birilerinin önlerine bir ekmek parası atmasını bekliyorlardı. Ana daha önce de gösterişli kiliseler, cüppeleri altın işlemeli papazlar, üstleri başları dökülen yoksul insanlar ve bunların yoksul kulübelerini görmüştü, ama o zaman bütün bunlar kendisi için bir şey ifade etmiyor, ona olağan geliyordu. Şimdi ise zenginlerden çok, yoksullara gerekli olduğunu bildiği kiliseleri, yoksullar için aşağılayıcı görüyordu.

İsa'nın yoksulların dostu olduğunu ve oldukça sade giyindiğini biliyordu. Yoksul insanların kendilerini avutmak için gittiği kiliselerde ise onun altınlarla ipeklerle kuşatıldığını görüyor ve ister istemez Ribin'in dediklerini anımsıyordu:

"Tanrı konusunda da bizi aldatıyorlar!"

Ana farkında değildi, ama artık daha az dua ediyordu. Ama İsa'ya inanmadıkları halde, tıpkı onun gibi, dünyanın bütün insanların ortak malı olduğunu kabul ederek, bütün zenginlikleri eşit şekilde bölüştürmek için mücadele edenleri her gün daha çok düşünmeye başlamıştı. Bu düşünce; görebildiği, duyabildiği her şeyi içine alarak, bütün dünyayı, bütün yaşamı ve bütün insanları ışığıyla saran dualar gibi içinde büyüyordu. Hasret, hüzün, keder ve korku duygularının hepsini içine alan bir sevgiyle bağlı olduğu İsa şimdi ona daha yakınlaşmış; daha etkileyici, daha büyük, daha parlayan bir hal almış, o kendisini inkâr eden dostlarının esirgemeden döktükleri kanlarıyla yıkanıp, sanki gerçekten dirilip yaşamaya başlamıştı.

Ana bütün gezilerinden, yaşadıklarından mutlu, işini yerine getirmiş olmaktan dolayı huzurlu ve memnun bir şekilde dönüyordu ve Nikolay'a, "Böyle birçok yer dolaşmak, birçok şey görmek çok güzel," diyordu. "İnsan hayatın nasıl düzenlendiğini anlıyor. Halkın, neden güçlüklerin, sıkıntıların içine itilmiş olduğunu sorgulamaya ve bir kenara atılmış olmanın nedenlerini düşünmeye başlıyorsun: Her şey bu kadar çokken ben neden yarı aç yaşıyorum, insanlar bu kadar akıllıyken ben neden bu kadar bilgisizim ve zengin yoksul ayırmadan tüm insanları kendinin bir parçası kabul eden yüce varlık nerede, diye düşünüyorsun. İnsanlar canından bezmiş bir halde, kendi başının çaresine kendisi bakmazsa bu haksızlıklar içinde yok olacağını fark ediyor."

Ana artık dilinin döndüğünce bu haksızlıkları haykırma isteğiyle yanıp tutuşuyor, hatta bazen bu isteği bastırmakta bir hayli güçlük çekiyordu.

Nikolay, onu ne zaman kitapların resimlerine bakarken görse, ona son derece ilgi çekici şeyler anlatıyor, o ise şaşkınlıkla, "Yok canım! Gerçekten mi?" diye soruyordu.

Nikolay kendinden emin bir tavırla gözlerini ananın gözlerine dikerek, geleceğe dair çok hoş masallar anlatıyordu.

"İnsanın isteklerinin ve gücünün sınırı yoktur. Ancak ruhsal gelişim çok yavaş gerçekleşmekte. Çünkü insanlar, başkalarının kölesi olmaktan kurtulabilmek için para biriktirmeye, bilgi edinmekten daha çok ihtiyaç duyuyorlar. Bu açgözlülüğün ve zorunlu çalışmanın zincirlerinden kurtulduklarında..."

Ana bu konuşmalardan pek bir şey anlamasa da, bu sözlere hayat veren güçlü inanç, onun içinde gittikçe daha da büyüyordu.

Nikolay, "Özgür insanlar dünyada çok az, en büyük şanssızlık bu," diyordu.

Ana bunun anlamını kavrıyordu. Açgözlülüğün zincirlerinden kurtulmuş insanları ve böyle insanlar çoğaldıkça hayatın karanlık yüzünün daha aydınlık ve çok daha güzel olacağını da kavrıyordu.

Nikolay, "Bütün bunlar insanı ister istemez acımasız yapıyor," diyordu üzgün üzgün.

Bu sözler ananın aklına Andrey'i getiriyor ve onu başıyla sessizce onaylıyordu.

XXVI

Günlerini daima çok düzenli bir şekilde yaşayan Nikolay, bir gün eve alışılmadık bir şekilde çok geç bir saatte ve büyük bir heyecan içinde geldi ve içeri girer girmez, üzerini bile çıkarmadan konuşmaya başladı:

"Biliyor musun, bugün yoldaşlardan biri hapisten kaçmış. Hangisi olduğunu öğrenemedim ama..."

Ana tüm vücudunu saran heyecanla sendeledi ve bir sandalyeye çöküverdi. Zar zor çıkan bir sesle, "Pavel'ciğim olabilir mi?" diye sordu.

"Evet, elbette," dedi Nikolay omuzlarını kaldırarak. "Bu yoldaşı bulup gizlemek gerek. Saatlerdir belki rastlarım diye sokaklarda dolaştım durdum. Bu saçma bir hareket ama bir şeyler yapmak gerekiyor. Aklıma yapacak başka bir şey de gelmiyor. Tekrar çıkacağım."

Ana, "Haklısın, ben de çıkıyorum!" diye atıldı.

Nikolay, anaya, "Siz gidip İgor'a bir bakın bakalım bildiği bir şey var mı," dedikten sonra hızla evden çıkıp gitti.

Ana da çabucak başına bir örtü alıp onun ardından çıktı. Gözlerinin önünde bulutlar uçuyor, kalbi yerinden çıkacakmış gibi çarpıyor ve onu olabildiğince hızlı yürümek için zorluyordu. Başı önünde, etrafındaki hiçbir şeyi görmeden umutla yürüyor, "Belki de oradadır," diye içinden tekrarlayıp duruyordu.

İgor'un evinin önüne geldiğinde sıcaktan ve yorgunluktan nefes nefese kalmıştı. Merdivenleri çıkmaya başlamadan bir süre durdu, adım atacak hali kalmamıştı. Bir anda gözleri yuvalarından fırlayacakmış gibi oldu ve elinde olmadan, bastırmaya çalıştığı küçük bir çığlık dudaklarının arasından fırladı ve gözlerini kapadı. Vesofçikof'un elleri cebinde kapının önünde durduğunu görmüştü. Gözlerini yeniden açtığında ise orada yoktu.

"Herhalde yanlış gördüm," diye düşündü ve dikkatle çevreyi dinleyerek, ağır ağır merdivenleri çıkmaya başladı. Sonra merdivenin kıvrımından aşağı doğru bir göz attı, çiçekbozuğu bir yüz kendisine gülümsüyordu.

Oğlunu görme umudunun yıkılışıyla içi sızlayarak, alçak sesle, "Vesofçikof!" diye seslenip merdivenlerden inmeye başladı.

Vesofçikof, ona eliyle de gitmesini işaret ederek, "Sen git!" diye karşılık verdi.

Ana merdivenleri koşarak çıkmaya başladı. Hızla İgor'un odasına daldı ve yatağında yatmakta olan adama, nefes nefese, "Nikolay burada, hapisten kaçmış," diye fısıldadı.

İgor yatakta doğrularak, hırıltılı bir sesle, "Hangi Nikolay?" dedi. İki Nikolay vardı içerde...

"Vesofçikof," diye karşılık verdi ana.

"Öyle mi? Çok iyi," dedi İgor.

O sırada Vesofçikof odaya dalmış, kapıyı sürgüleyip şapkasını çıkarmış ve saçlarını düzelterek gülmeye başlamıştı. İgor dirseklerinin üzerinde doğrularak memnun memnun başını salladı ve "Hoş geldiniz efendim," dedi.

Nikolay bütün yüzünü kaplayan bir tebessümle ananın yanına gelip elini tuttu ve "Sokakta seni görmeseydim, neredeyse hapishaneye dönecektim," dedi. "Bu şehirde tanıdığım kimse yok, bizim mahalleye gitmeye kalksam anında yakalanırım. Artık kendi kendime, ‘Ahmak herif, ne diye kaçtın ki,' diye düşünmeye başlamıştım. Derken ne göreyim, sokakta Nilovna koşar adım gidiyor. Hemen peşine takıldım."

Ana merakla, "Kaçmayı nasıl becerdin?" diye sordu.

Vesofçikof sarsak adımlarla yatağın kenarına oturdu, şaşkın bir ifadeyle omuzlarını kaldırdı ve anlatmaya başladı:

"Birdenbire karşıma uygun bir fırsat çıkıverdi. Avluda dolaşırken siyasi tutuklular tarafından hırsızlık yaptığı için jandarmalıktan atılmış, içerde de ajanlık ve ispiyonculuk yaparak herkesin nefretini toplamış bir gardiyanı pataklamaya başladılar, ortalık bir anda karışıverdi. Gardiyanlar panik içinde düdüklerini öttürerek kaçışıyorlardı. Bir de baktım kapı karşımda açık duruyor, şehir gözümün önünde... Sakin sakin çıktım gittim kapıdan...

Düşte gibiydim, biraz gittikten sonra aklım başıma geldi. Dönüp baktım, kapılar örtülmüştü, yapacak bir şey yoktu..."

"Demek öyle," dedi İgor. "Aslında yapman gereken şey, gidip kapıyı çalıp kibarca gardiyanlardan seni içeri almalarını rica etmek olmalıydı: Çok özür dilerim, dalmışım da, demeliydin."

Vesofçikof safça gülümsedi:

"İyi ama bu çok aptalca olurdu. Gerçi yoldaşlara da haber veremedim ama... Neyse, bir de baktım bir cenaze götürüyorlar, tabutun peşine takıldım, bir çocuk tabutuydu, başımı eğdim kimseye bakmadan mezarlığa kadar onlarla yürüdüm. Sonra bir süre mezarlıkta oturdum, aklıma bir fikir geldi."

"Sadece bir fikir mi?" dedi İgor gülerek. "Eh kafanda bir fikir için yeterince yer vardır herhalde."

Vesofçikof çocukça bir gülümsemeyle, "Artık kafam daha iyi çalışıyor, oysa sen hastalıktan hiç kurtulamıyorsun!" diye karşılık verdi.

İgor boğuk boğuk öksürerek, "Elinden gelenden fazlasını yapamazsın," dedi. "Hadi sen anlat."

"Sonra, kalktım müzeye gittim. İçeri girdim, bakınmaya başladım, ama aklımda sürekli, ‘Nereye gideceğim şimdi?' sorusu vardı elbette. Bir de acıkmıştım ki! Kendi kendime kızmaya başlamıştım. Çıktım dışarı sokaklarda dolaştım, canım iyice sıkıldı... Baktım ortalık polis dolu, gelene geçene dik dik bakıp duruyorlar. Tamam dedim, bu suratla gözlerine batman uzun sürmez. Tam o sırada Nilovna'nın hızla bana doğru geldiğini fark ettim, kenara çekilip geçmesini bekledim, sonra da takıldım peşine, işte bu kadar!"

Ana suçlu suçlu, "Ve benim ruhum bile duymadı," dedi.

Vesofçikof, ananın gözüne sanki biraz rahatlamış gibi görünüyordu.

Nikolay saçlarını karıştırarak, "Hapisteki arkadaşlar herhalde kaygılanmışlardır, nereye gittiğimi merak ediyorlardır," dedi.

İgor her zamanki alaycılığıyla, "Ya jandarmalar, onlar da merak etmiştir! Onlar için hiç üzülmüyor musun?" dedi ve göğsünü havayla doldurmak ister gibi ağzını iyice açarak bütün gücüyle soluk almaya çalıştı. "Neyse, şimdi dalga geçmeyi bırakalım da seni gizlemenin bir yolunu bulmaya çalışalım. Ben biraz iyi olsaydım..."

İgor içini çekerek elleriyle göğsünü ovaladı.

Vesofçikof üzgün bir sesle, "Sen iyice hastalanmışsın İgor!" dedi ve başını yere eğdi. Ana derin bir nefes aldıktan sonra gözlerini odada gezdirmeye başladı.

İgor, "Boş ver. Bu benim sorunum," dedi. "Anacığım, siz de artık çekinmeyi bırakıp da Pavel'le ilgili soracaklarınızı sorsanıza."

Vesofçikof'un yüzünü mutlu bir tebessüm kapladı.

"Pavel'in hiçbir şeyi yok. Sağlığı çok iyi. Bizim şefimiz gibiydi içerde. İdarecilerle görüşmeye filan hep o gider; ona herkes saygı gösterir."

Nilovna, Vesofçikof'u başını sallayarak dinliyor, gözünün ucuyla da İgor'un soluk yüzüne bakıyordu. Bu hiçbir hayat belirtisi taşımayan yüze canlılık veren yalnızca gözlerindeki neşeli ışıltılardı.

Vesofçikof damdan düşercesine, "Fena halde açım yahu," dedi. "Yiyecek bir şeyler versenize bana."

"Anacığım," dedi İgor, "rafta biraz ekmek vardı... Bir de koridorda sol taraftaki ikinci kapıyı çalın, kapıyı açan kadına yiyecek ne varsa alıp buraya gelmesini söyleyin."

Vesofçikof, "Hepsini getirmesine gerek yok canım," diye itiraz etti.

"Sakin ol, fazla bir şey yok zaten," diye karşılık verdi İgor.

Ana söyleneni yerine getirmek üzere çıkarken üzüntüyle, "Ölüyor!" diye düşündü.

Söylenen kapıyı çaldığında içeriden bir kadın sesi, "Kim o!" diye seslendi.

Ana alçak sesle karşılık verdi:

"Beni İgor yolladı, sizi çağırıyor..."

Aynı ses kapının ardından seslendi:

"Tamam, hemen gelirim!"

Ana biraz bekledikten sonra kapıyı tekrar çaldı. Hızla açılan kapıda gözlüklü, uzun boylu bir kadın belirdi ve üstüne başına çeki düzen vermeye çalışarak sordu:

"Bir şey mi istiyorsunuz?"

"İgor yiyecek getirmenizi istiyor."

"Pekâlâ," dedi kadın ve sonra, "Aa, sizi tanıyorum ben," diye ekledi. "Burası biraz karanlık da..."

Pelagiya da dikkatli bakınca kadını birkaç kez Nikolay'ın evinde gördüğünü anımsadı. İçinden sevinçle, "Bu da bizden!" diye geçirdi.

Kadın, Nilovna'ya önden gitmesini işaret ederek arkasından yürüdü ve endişeyle sordu:

"İgor kötü mü?"

"Evet, kötü," dedi ana. "Yatıyor."

İgor yanına geldiklerinde onları öksürerek karşıladı. Kendini biraz toparlayınca, "Atalarımın yanına gidiyorum," dedi. "Bak Ludmilla, bu dostumuz, yöneticilerden izin almadan hapishaneyi terk etmiş. Önce karnını doyurup sonra da saklamak gerekiyor!"

Kadın dikkatle hastanın yüzüne bakarak başını salladı ve sert bir ifadeyle, "Siz İgor, konuklarınızı gelir gelmez bana göndermeliydiniz!" dedi. "Görüyorum ki ikinci defadır ilacınızı içmemişsiniz. Bu kadar ihmal çok fazla! İlaçları alınca daha rahat nefes aldığınızı siz söylememiş miydiniz? Siz benimle birlikte gelin yoldaş! Hemen sonra da İgor'u hastaneye kaldırmalıyız..."

İgor, "Bunu yapmakta kararlı mısınız?" diye sordu.

"Endişelenmeyin, ben de orada olacağım," dedi kadın.

"Aman Tanrım, orada da mı bana rahat yok?"

"Saçmalamayı keser misiniz?.."

Kadın konuşurken bir yandan İgor'un üzerindeki battaniyeyi düzeltiyor bir yandan da gözlerini dikmiş Vesofçikof'a bakıyor, aynı zamanda da şişedeki ilacın miktarını kestirebilmek için arada bir şişeye göz atıyordu. Alçak bir sesle sakin sakin konuşuyordu; hareketleri kıvrak, yüzünün rengi solgun, kaşları birleşmişçesine birbirine yakındı. Ana bu yüzü pek beğenmemişti. Kendini beğenmiş bir ifade taşıyor gibi gelmişti. Gözleri oldukça soğuk ve sert bakıyordu. Konuşması da emir verir gibiydi.

"Hadi artık gidelim," dedi kadın, anaya dönerek. "Birazdan dönerim, siz İgor'a şundan bir kaşık içirin. Konuşmasına da izin vermeyin."

Vesofçikof ile birlikte odadan çıktılar.

Arkalarından İgor, "Müthiş bir kadın," dedi. "Keşke siz onunla kalsanız; çok çalışıp, yoruluyor."

Ana sevecen bir sesle, "Konuşma lütfen," diye yalvardı. "Hadi şunu da içiver."

İgor, ananın uzattığı ilacı içti ve yüzünü buruşturdu:

"Ne fark eder, konuşmazsam ölmeyecek miyim?"

İgor gözlerini kısmış anaya bakıyor, dudakları belli belirsiz bir tebessümle kıpırdanıyordu. Ananın gözlerinde şiddetli bir acımanın izleri belirdi, nemli parıltılar yayıldı, başını önüne eğdi.

"Bunda üzülecek bir şey yok... Yaşamanın güzelliği kadar ölümün kaçınılmazlığı da bir gerçek..."

Ana, onun başını okşayarak yumuşak bir sesle, "Konuşmasan olmaz mı?" diye yineledi.

İgor ise bir süre gözlerini, göğsünün hırıltısını dinlermiş gibi kapayıp sustuktan sonra, ısrarla konuşmaya devam etti:

"Sussam ne olacak sanki, elime ne geçecek? Fazladan birkaç saniye daha can çekişmek için senin gibi bir insanla sohbet etmenin tadından yoksun

kalacağım. Öteki tarafta böyle insanlar göreceğimi pek sanmıyorum..."

Ana endişeyle müdahale etti:

"Ama şimdi o hanımefendi gelip, konuşmana izin veriyorum diye beni azarlar."

"O bir hanımefendi değil, bir devrimcidir, bir yoldaştır ve müthiş bir insandır. Sizi gerçekten de azarlayacaktır ana. O her zaman birilerini azarlar." İgor dudaklarını zorlukla oynatarak, yavaş yavaş kadının macerasını anlatmaya başladı. Ana, onun gözlerindeki gülümsemeyi fark ediyor, kendisini kızdırmak için özellikle böyle davrandığını hissediyordu. Rengi artık maviye çalan yüzüne bakıp, içinden üzüntüyle, "Ölmek üzere..." diye geçiriyordu.

Ludmilla odaya girip dikkatle kapıyı kapadı ve Nilovna'ya döndü:

"Yoldaşın en kısa sürede kılık değiştirerek buradan uzaklaşması gerekiyor. Pelagiya Nilovna, siz onun için hemen gidip giyecek bir şeyler bulun. Keşke Sofia burada olsaydı, bu iş tam ona göre."

Ana şalını başına dolayarak, "Yarın geliyor," dedi.

Ana, daima kendine verilen işi en kısa zamanda, en iyi şekilde yapmak için büyük bir istekle çabalar, aklını o işten başka hiçbir şeye veremez olurdu. Şu anda da oldukça ciddi bir ifadeyle kaşlarını çatmış soruyordu:

"Onun için ne gibi bir kılık düşünüyorsunuz?"

"Bu hiç fark etmez! Bu gece gitmesi gerek..."

"Gece gitmesi daha sakıncalı olmaz mı? Gece ortalık tenha olur, dikkat çeker, hem Vesofçikof pek becerikli de sayılmaz..."

İgor hırıltılı bir kahkaha attı.

Ana sevecen bir sesle İgor'a sordu:

"Seni hastanede ziyaret edebilir miyim?"

İgor öksürerek başıyla onayladı. Ludmilla simsiyah gözlerini ananın yüzüne dikerek, "İsterseniz, sırayla kalalım yanında, tamam mı? Çok iyi! Hadi şimdi gidin," dedi.

Yumuşak fakat hâkim bir tavırla ananın koluna girip kapıya doğru götürdü ve sessizce, "Sizi gönderdiğim için bana kızmayın. Ama konuşmak ona iyi gelmiyor... Ben hâlâ umudumu yitirmedim..." dedi.

Ludmilla parmaklarını çıtırdatana kadar yumruklarını sıktı, bitkin gözkapaklarını indirdi.

Ana, kadının bu açıklaması karşısında şaşkınlıkla mırıldandı:

"Ne oluyorsunuz, Tanrı aşkına?"

Kadın usulca, "Sivil polislere dikkat edin!" diye uyardı. Elleriyle şakaklarını ovdu, dudakları hafifçe titriyordu, yüzünün ifadesi yumuşamıştı.

Ana kendiyle gurur duyan bir tavırla, "Bunu biliyorum," diye karşılık verdi.

Dışarı çıkınca, bir süre şalını düzeltiyormuş gibi yaparak durup fark ettirmeden, dikkatle etrafı süzdü. Artık kalabalığın içinde bir ajanı seçebiliyordu. Yürüyüşlerindeki aşırı rahatlık, davranışlarındaki yapmacık samimiyet, yüzlerindeki sıkıntılı yorgunluk ve gözlerindeki tedirgin, güvensiz, suçlu parıltı onları ele veriyordu.

Sokakta böyle birini görmedi ve sakin sakin yürüdü. Bir arabacıya kendisini çarşıya götürmesini emretti. Çarşıda kıyafet alırken, sarhoş kocasına her ay yeni giysiler almak gerektiğinden şikâyet ederek küfürler savurup, satıcıyla sıkı bir pazarlığa girmişti. Satıcı bu durumdan pek etkilenmese de, kendisi bu uyanıklığından pek memnundu. Polisin Vesofçikof'un kılık değiştirebileceğini tahmin ederek çarşıya ajanlar göndermiş olması gerektiğini düşünüyordu. İgor'un evine kadar bu tip önlemlerle geldi. Vesofçikof'u şehir dışına çıkarma işi de onu düştü. Birlikte çıktılar. Sokağın biri bir yanından biri diğer yanından yürüyordu. Ana, Vesofçikof'un başı önünde, burnunun üstüne düşüp duran şapkasını düzeltip, ayakları paltosunun eteklerine dolanan yürüyüşünü gördükçe gülmemek için kendini zor tutuyordu. Onları tenha bir sokakta Şaşenka karşıladı ve ana başının belli belirsiz bir hareketiyle Vesofçikof'a veda ederek eve döndü.

İçinden üzüntüyle, "Pavel'ciğim ise hapiste... Andrey'cik de öyle..." diye geçiriyordu.

Nikolay, anayı karşısında görür görmez telaş içinde, "Biliyor musunuz, İgor'un durumu çok kötüymüş! Hastaneye kaldırmışlar. Biraz önce Ludmilla geldi, oraya gitmenizi istedi," dedi.

"Ludmilla hastanede mi?"

Nikolay sinirli sinirli gözlüğünü düzelttikten sonra ananın giyinmesine yardım etti ve sesi titreyerek, "Evet hastanede," dedi, "bu paketi de götürün. Vesofçikof güvende mi?"

"Her şey yolunda..."

"Hastaneye ben de geleceğim..."

Ananın yorgunluktan başı dönüyor, Nikolay'ın hareketlerindeki telaş da, bir dramın yaklaşmakta olduğu hissini yaratarak onu üzüyordu.

Kafasının içinde sürekli, "Ölüyor, ölüyor..." düşüncesi dolanıp duruyordu.

Hastanenin küçük, ama temiz ve ferah odasında, bembeyaz yastıklar ve çarşaflar arasında İgor'un hırıltılı seslerle gülerek oturduğunu görünce, aniden rahatladı. Gülümseyerek kapıda durdu ve hastayla doktorun konuşmalarını dinlemeye başladı:

"Bak doktor, tedavi bir çeşit reformdur..."

Doktor tiz bir sesle bağırdı:

"Soytarılık etmeyi kes İgor!"

İgor, doktora hiç aldırmadan ekledi:

"Ben ise bir devrimci olarak reformdan iğrenirim..."

Doktor, oturduğu sandalyeden kalkarak endişeli bir şekilde sakallarını karıştırdıktan sonra, parmaklarıyla İgor'un yüzündeki şişlikleri yokladı.

Bu doktor Nikolay'ın yakın arkadaşlarından İvan Danilov'du ve ana, onu iyi tanıyordu. Ana yatağa doğru ilerleyince İgor ona dil çıkardı. Doktor dönüp hastasının kime dil çıkardığına baktı.

"Ooo, Pelagiya Nilovna! Merhaba! Elinizdeki nedir?"

"Kitap herhalde..."

Ufak tefek doktor endişeyle uyardı:

"Kitap okuyamaz!"

İgor, "Bu adam beni cahil bırakmaya çalışıyor!" diye sızlandı.

İgor güçlükle soluk almaya çalıştıkça göğsünden yapışkan bir hırıltı yükseliyor, yüzü ter içinde kalıyor, ellerini zar zor kaldırarak alnındaki terleri siliyordu. Şiş yanaklarındaki garip hareketsizlik, pırıl pırıl yüzünün görünümüne hiç yakışmıyor, bütün yüzüne cansız bir maske havası veriyor, sadece şiş yüzünde çukurlara kaçmış gözlerinin gülümseyen bakışları canlı canlı ışıldıyordu.

Alaycı bir tavırla sordu:

"Ey bilimin temsilcisi! Yoruldum artık, biraz yatabilir miyim?"

Doktor kısaca, "Hayır!" diye karşılık verdi.

"Ben de sen gidince yatarım..."

"Nilovna, siz onun yatmasına engel olun! Yastıklarını düzeltebilirsiniz. Ayrıca lütfen onu konuşturmayın, bu onun için çok zararlı..."

Ana başıyla onayladı. Doktor kısa ama hızlı adımlarla çıkıp gitti. İgor gözlerini sımsıkı yumarak, hafifçe başını kaldırdı ve öylece hareketsiz kaldı, sadece hafifçe parmaklarını oynatıyordu. Küçük beyaz hastane odasının hüzünle karışık kuru, soğuk bir havası vardı. Pencerelerden heybetli bir ıhlamur ağacının en üst dalları görülüyor, tozlu yeşil yaprakların arasındaki sarı lekeler sonbaharın gelmekte olduğunu haber veriyordu.

İgor kapalı gözlerle, hiç kıpırdamadan, güçlükle konuştu:

"Ölüm bana yaklaşmakta isteksiz davranıyor gibi... Hayat dolu bir insandım diye bana acıyor mu ne?.."

Ana usulca onun elini tutarak yalvardı:

"Lütfen İgor, konuşma, sus..."

"Susacağım, biraz sabret."

Sık sık durarak, zorlukla, soluk soluğa konuşmasını sürdürdü:

"Bizim yanımızda yer almanız inanılmaz bir şey, sizin yüzünüze bakmak insanı mutlu ediyor. Hep sizin sonunuzun ne olacağını merak ederim; başınıza bir sürü şey gelebilir, herkes gibi hapse düşebilirsiniz. Bunları düşünmek insana üzüntü veriyor. Hapishane sizi korkutuyor mu?"

"Hayır!"

"Elbette! Bundan kuşkum yok. Yine de orası pek berbat bir yerdir. Bak beni ne hale getirdi. Doğrusunu söylemek gerekirse ölmek istemiyorum."

Ana, "Belki de iyileşirsin!" diyecek oldu ama İgor'un yüzüne bakınca vazgeçti.

"Daha pek çok iş yapabilirdim... Halkın kurtuluşu için... Ama bir işe yarayamadıktan sonra yaşamanın anlamı yok..."

Ana elinde olmadan Andrey'in, "Doğru olduğunu bilmek, insanı avutmaya yetmiyor!" sözünü anımsayarak içini çekti. Hastanın tekdüze, kısık, hırıltılı sesi odanın içinde umarsızca dolanıp duruyordu. Pencerenin dışındaki ıhlamur ağacının uç dalları, alçaklara inmiş bulutlar gibi görünüyor, hüzünlü havası insana şaşkınlık veriyordu.

İgor gözlerini kapayarak, "Kendimi hiç iyi hissetmiyorum," dedi ve sustu.

Ana, "Biraz uyusan... İyi gelir belki..." diye önerdi. Sonra gözlerini odanın içinde dolaştırarak onun nefes alıp verişini dinledi, içini buz gibi bir hüzün kapladı, hiç kıpırdamadan bir süre durduktan sonra uyuklamaya başladı.

Çekingen bir sesle irkilerek uyanınca İgor'un açık gözleriyle karşılaştı.

"Aman Tanrım, uyuyakalmışım, bağışla beni..." dedi yavaşça.

İgor da yavaşça, "Asıl sen beni bağışla," diyerek karşılık verdi.

Pencerenin dışındaki hava akşamın alacakaranlığına bürünüyor, gözleri rahatsız eden soğuk bir sis her şeye garip bir donukluk veriyor, hastanın

yüzü kararmış gibi görünüyordu. Yaklaşan bir hışırtıyla birlikte Ludmilla'nın sesi duyuldu:

"Şunlara da bakın! Karanlıkta oturmuş çene çalıyorlar. Nereden yanıyor buranın ışığı?"

Odaya birden sevimsiz beyaz bir ışık yayıldı ve tepeden tırnağa siyahlar giymiş bir halde Ludmilla uzun boyu ve dimdik duruşuyla ortaya çıktı.

İgor'un bütün vücudunu bir anda titreme sardı ve elini göğsüne koydu.

Ludmilla ona doğru koşarak, "Ne oluyor?!" diye bağırdı.

İgor gözlerini anaya dikmiş hiç kıpırdatmadan bakıyor ve anaya bu gözler şu anda her zamankinden daha büyük ve parlak görünüyordu.

İgor başını kaldırıp ağzını iyice açmış bir halde kolunu havaya kaldırmıştı. Ana onun havadaki elini özenle tuttu ve nefes dahi almadan onun yüzüne baktı. İgor şiddetle başını geriye atarak bağırdı.

"Artık daha fazla dayanamayacağım!"

Tüm vücudu titredi, başı bitkin bir şekilde omzuna düştü ve yatağın üzerindeki lambanın sevimsiz ışığı, kocaman açılmış gözlerinde yansıdı.

Ana, "Yavrucuğum," dedi usulca.

Ludmilla ağır adımlarla pencerenin önüne gidip durdu, gözlerini uzaklarda bir noktaya dikerek ananın daha önce hiç duymadığı oldukça yüksek bir sesle, "Öldü!.." dedi.

Eğilip dirseklerini pencerenin kenarına dayadı ve birden bir darbe yemiş gibi sarsılarak dizlerinin üzerine çöktü. Elleriyle yüzünü örterek boğuk boğuk inlemeye başladı.

XXVII

Ana, İgor'un yastığın üzerinde garip bir şekilde duran başını düzeltti, kollarını da göğsünün üzerine koyup, gözlerindeki yaşları elleriyle silerek Ludmilla'nın yanına gitti. Üzerine eğilip usul usul gür saçlarını okşadı.

Ludmilla yavaşça anaya doğru dönerek başını kaldırdı, gözleri iri iri açılmıştı, güçlükle ayağa kalkıp titreyen dudaklarıyla, "Sürgünde birlikteydik," diye fısıldadı. "Sonra geldik burada beraber hapis yattık. Çok kötü şeyler yaşıyorduk, aramızda çıldıranlar bile oldu..."

Bir hıçkırık gelip boğazına dayandı, kadın bu hıçkırığın çıkmasına engel oldu ve elinden geldiğince güçlü görünmeye çalışarak, yaşadığı üzüntünün yumuşattığı yüzünü ananın yüzüne yaklaştırıp, gözyaşlarını içine akıtarak, fısıldarcasına konuşmasına devam etti:

"O ise hep neşeliydi, yaşadığı ıstırabı hiç belli etmiyor, sürekli gülüyor, şakalar yapıyordu... Gücünü yitirenleri cesaretlendirmek için uğraşıp duruyordu. Çok iyi kalpli, duygusal, çok şirin bir insandı... Sürgünde, işsiz güçsüz oturmak insanların moralini bozar, kötü duygulara kapılmasına yol açar. İgor bunlarla öyle güzel başa çıkardı ki!.. Ne müthiş bir yoldaştı bilemezsiniz! Son derece güç ve yıpratıcı bir özel hayatı vardı, ama asla bundan şikâyet etmezdi. Biz onunla çok yakın arkadaştık, ben ona çok şey borçluyum, o bana verebileceği her şeyi verdi ve bu kimsesiz, yorgun adam, verdiklerinin karşılığında ne bir parça ilgi bekledi, ne de güzel bir söz..."

Kadın, İgor'un yanına gidip eğilerek elini öptü ve alçak, üzüntülü bir sesle, "Değerli yoldaşım benim!" dedi. "Sana bütün kalbimle teşekkür ederim. Ben de senin gibi ömrümün sonuna kadar hiçbir kuşkuya kapılmadan, hiç şikâyet etmeden çalışacağım! Elveda!"

Hıçkırarak ağlıyor, bütün vücudu sarsılıyordu. Soluk soluğa kaldı, başını yatağın ayakucuna dayadı. Ana sessizce ağlıyor ve nedense gözyaşlarına engel olmaya çalışıyordu. İçinden Ludmilla'yı avutacak bir şeyler söylemek geliyordu; İgor'la ilgili, sevgi dolu güzel sözler söylemek istiyordu. Yaşlarla dolu kirpiklerinin arasından onun şişkinliği biraz azalmış yüzüne, uyuyormuş gibi duran kapalı gözlerine ve hafif bir tebessümle donup

kalmış dudaklarına bakıyordu. Odada sıkıntı verici bir aydınlık ve sessizlik vardı...

İvan Danilov'un kısa, sık adımlarının sesi duyuldu, her zamanki telaşlı haliyle odaya daldı ve bir anda olduğu yerde öylece kalıverdi. Sinirli bir hareketle ellerini ceplerine soktu ve aynı şekilde yüksek bir sesle, "Ne kadar oldu?" diye sordu.

İki kadından da ses çıkmadı. Olduğu yerde hafifçe bir sendeledi, alnını ovuşturarak İgor'un yanına gidip elini tuttu ve kenara çekildi.

"Şaşılacak bir durum değil! Bu sonuç kalbinin durumuna göre en fazla altı ay gecikebilirdi..."

Sesine vermeye çalıştığı zoraki sakinlik ve bundan kaynaklanan gereksiz yükseklik aniden kayboldu ve sırtını duvara dayayarak, sinirli hareketlerle sakalını karıştırıp gözlerini kırparak, usulca, "Birini daha kaybettik!" dedi.

Ludmilla kalkıp pencereye doğru gitti ve camı açtı. Diğerleri de pencerenin önüne geldiler ve birbirlerine iyice sokularak karanlık güz gecesini seyretmeye başladılar. Yıldızlar, ağaçların üzerinde, gökyüzünün sonsuz derinliklerine kadar yayılmış ışıldıyorlardı.

Ludmilla sessizce ananın koluna girip iyice ona sokuldu. Doktor başını önüne eğmiş gözlüğünün camlarını siliyordu. Pencerenin hemen ardındaki sessizliğin daha ilerilerinden şehrin gece yaşantısının uğultusu yükseliyor, serin bir hava yüzlere çarpıp, saçlarını savuruyordu. Yanaklarından yaşlar süzülen Ludmilla titriyordu. Hastanenin koridorlarından telaşlı, ürkek, hüzünlü sesler geliyor; onlar pencerenin önünde hiç kıpırdamadan, hiç ses çıkarmadan karanlıklara bakıyorlardı.

Ana orada bulunmasının gereksiz olduğunu hissetti ve kolunu yavaşça çekerek, İgor için saygıyla eğildikten sonra kapıya yöneldi.

"Gidiyor musunuz?" diye sessizce sordu doktor, dönüp bakmadan.

"Gidiyorum..." dedi ana.

Yolda giderken Ludmilla'yı düşündü, ağlamakta nasıl zorlandığını anımsayarak içinden, "Ağlamayı da beceremiyor..." diye geçirdi.

İgor'un ölmeden önce söylediği son sözleri anımsayarak iç geçirdi. Sokakta yavaş yavaş yürürken onun neşe saçan gözlerini ve şakalarını düşündü.

"İyi insanlar güç bir hayat sürüyor ama kolay ölüyor... acaba benim ölümüm nasıl olacak?" diye geçti aklından.

Ardından, aydınlık, beyaz hastane odasında pencerenin önünde duran doktoru ve Ludmilla'yı, İgor'un cansız bedenini gözlerinin önüne getirdi ve şiddetli bir acıma duygusu içini parçaladı, anlayamadığı bir neden, belirsiz bir hisle hızlı hızlı yürümeye başladı.

Hüzünlü ve aynı zamanda ateşli bir gücün dürtüsüyle, "Daha hızlı yürümeliyim!" diye düşünüyordu.

Ana bir sonraki günü cenaze işleriyle uğraşarak geçirdi. Akşam Nikolay ve Sofia'yla çay içtikleri sırada Şaşenka geldi. Olağandışı bir neşe ve canlılık içindeydi; yanakları kızarmış, gözleri sevinç içinde ışıldıyor, her halinden umut dolu bir mutluluk yayılıyordu. Onun bu şen şakrak hali, ölen yoldaşlarının anılarıyla üzüntüye boğulmuş ev halkı üzerinde bir şaşkınlık yaratmış, karanlıkta parlayıveren bir ışık gibi gözlerini kamaştırmıştı.

Nikolay durgun bir şekilde elini masaya vurarak, "Şaşenka, bugün sizde bir değişiklik var," dedi.

Şaşenka, "Bilmem, belki..." diyerek neşeyle gülmeye başladı.

Ana, ona sitemli sitemli baktı. Sofia ise uyarırcasına, "İgor İvanoviç hakkında konuşuyorduk," dedi.

Şaşenka, "Eşi bulunmaz bir insandı, değil mi?" dedi. "Her zaman neşeli, şakacı... Çok da sıkı çalışırdı. Ondaki inanç çok az kişide bulunur, devrimin ustalarındandı o. Haksızlıkları, halka yapılan eziyetleri, yalanı dolanı ne kadar da çarpıcı bir şekilde koyardı ortaya."

Şaşenka sesini kısmış, yüzünde düşünceli bir tebessümle konuşuyor, ancak bu tebessüm, gözlerindeki kıvılcımları ve rahatlıkla görülebilen neşeyi bastırmıyordu.

Ev halkı, yoldaşlarının ölümünün verdiği üzüntüyü Şaşenka'nın ortalığa saçtığı neşenin yok etmesine izin vermek istemiyorlar ve farkında olmadan

üzüntülerini diledikleri yoğunlukta yaşama haklarına sıkıca sarılarak, bilinçsizce de olsa Şaşenka'yı da kendi kederlerinin alanı içine sürüklemeye çalışıyorlardı.

Sofia gözlerini ona dikerek ters bir sesle, "Ve şimdi o değerli yoldaş öldü!" dedi.

Şaşenka şaşkınlıkla gözlerini hepsinin üzerinde tek tek dolaştırdı. Yüzü allak bullak olmuş, kaşları çatılmıştı. Bir süre, başını önüne eğip saçlarıyla oynayarak sustu.

Sonra birden bağırdı:

"Öldü ha?" Yeniden, delici bakışlarla hepsinin yüzünü birer birer süzdü.

"Demek öldü! Ölen nedir? Ona duyduğum sevgi, saygı mı? Fikirleri, yaptığı işler ve geride bıraktığı anılar mı? Onun yüreğime kazıdığı cesur insan hayali yok olup gitti mi? Bunların hepsi öldü mü? Hayır, biliyorum ki bunlar ölmez! Bana kalırsa ‘öldü' sözünü yanlış kullanıyoruz. Kendi ölmüş olabilir ama sözleri ölmüş olamaz..."

Heyecan içinde masanın başına geçip ellerini masaya dayayarak ve gülümseyen nemli gözlerini oradakilerin üzerinde gezdirerek daha yumuşak ve durgun bir sesle konuşmasına devam etti:

"Söylediklerim belki size anlamsız geliyordur ama ben böyle insanların ölümsüz olduğuna inanıyorum. Bana, şu anda sürdürmekte olduğum bu kutsal yaşamı sevdiren, beni bu şekilde yaşamaya yönelten herkes bence ölümsüzdür. Sanırım biz duygularımıza yeterince değer vermiyoruz, düşüncelere kafamızı çok fazla takmışız, bu insanı bozuyor, her şeyi ölçüp biçiyor ama onu içimizde hissetmiyoruz..."

Sofia gülümseyerek genç kıza sordu:

"Bu ara mutlu bir şey mi oldu?"

Şaşenka başıyla da onaylayarak, "Evet, oldu," dedi. "Hem de çok mutlu bir şey: Gece boyunca Vesofçikof'la beraberdim, uzun uzun konuştuk. Önceleri ondan pek hoşlanmaz, pek kaba saba ve cahil görürdüm. Öyleydi de aslında. Korkunç bir öfkeyle doluydu, her şeye ve herkese karşı... Israrla

her şeye burnunu sokar, sürekli ben, ben, deyip dururdu. Sinir bozucu bir hali vardı..."

Şaşenka yine gülümseyen bakışlarla tek tek hepsini süzdü:

"Şimdi ise ‘yoldaşlar' diyor ve bu sözcüğü öyle bir söyleyişi var ki. O kadar sıcak, sevgi dolu bir söyleyişi var ki, anlatamam. İnanılmaz ölçüde samimi ve sade bir adam olmuş ve çalışma isteğiyle yanıp tutuşuyor. Kendi gücünü fark etmiş, kendisinde eksik olan şeyi anlamış, daha da güzeli, yoldaşlık duygusu yüreğine işlemiş..."

Ana, genç kızı dinledikçe, yüzündeki sert ifadenin gevşediğini ve keyiflendiğini gördükçe mutluluk duyuyordu. Yüreğinin derinliklerinde ise bir kıskançlık filizleniyordu:

"Peki ya Pavel nasıldı?" diye soruyordu kendi kendine.

Şaşenka durmadan konuşuyordu:

"Aklı hep yoldaşlarında. Beni neye ikna etmeye çalıştı biliyor musunuz? Onları kaçırmak için bir plan yapmak gerektiğine! O, bu işin hiç de zor olmadığına inanıyor."

Sofia birden canlanmıştı:

"Peki ya siz ne düşünüyorsunuz bu konuda?"

Ananın eli titriyor, elindeki bardak sallanıyordu. Şaşenka heyecanını bastırmaya çalışarak kaşlarını çatmış bir halde biraz sustu. Sonra ciddi bir sesle ama sevinç içinde gülümsemesine engel olmadan üstü kapalı olarak yanıt verdi:

"Eğer gerçekten onun söylediği gibiyse, bir denemeli. Bu bizim için bir görevdir!"

Şaşenka kızarmış bir halde susup sandalyeye oturdu.

Ana mutlu bir şekilde gülerek içinden, "Ah canım, ah canım..." deyip duruyordu. Sofia da gülümsüyordu. Nikolay da sevecen bir ifadeyle Şaşenka'ya bakarak gülmeye başladı. Şaşenka başını kaldırarak, ateş saçan gözlerinde sert bir bakışla onları süzdü. Rengi soldu, tiz bir sesle konuştu:

"Demek gülüyorsunuz, anlıyorum... Benim bunu özel nedenlerle istediğimi düşünüyorsunuz..."

Sofia kalkıp onun yanına gitti ve hınzırca, "Bunu da nereden çıkarıyorsun Şaşenka?" dedi.

Ana, bu davranışın kızın kalbini kırabileceğini düşünerek Sofia'ya sitemli bir bakış fırlattı.

Şaşenka bağırdı:

"Tamam, vazgeçtim! Bu konuda bir şeyler yapmaya kalkarsanız da ben karışmayacağım!.."

Nikolay sakince, "Böyle söylemeyin Şaşenka," dedi.

Ana, Şaşenka'nın yanına gidip şefkatle saçlarını okşadı. Şaşenka da onun elini tutarak al al olmuş yüzünü kaldırıp çekingen bir halde yüzüne baktı; bir şeyler söylemek istedi ama ne söyleyeceğini bilemedi ve gülerek derin bir nefes aldı. Sofia ise genç kızın yanındaki sandalyeye oturarak kolunu boynuna dolayıp ilgiyle yüzüne baktı ve "Ne tuhaf bir insansınız," dedi.

"Sanırım biraz salaklaştım..."

"Niye böyle düşünüyorsunuz?" dedi Sofia.

Nikolay ciddi bir ifadeyle müdahale etti:

"Eğer bu kaçma planı gerçekleştirilecekse, bu konuda görüş ayrılığı olamaz. Öncelikle içerdeki yoldaşların bu işi onaylayıp onaylamadıklarını öğrenmeliyiz."

Şaşenka boynunu büktü.

Sofia bir sigara yakarak kardeşine baktı ve kibriti fırlatıp attı.

Ana içini çekti ve "Neden istemesinler ki?" dedi. "Ama bana bu iş hiç de kolay görünmüyor..."

Hepsi susmuştu. Oysa ana bu konuda konuşulması için yanıp tutuşuyordu.

Sofia sessizliği bozdu:

"Vesofçikof'la bu konuyu konuşmalıyım!"

Şaşenka yavaşça, "Yarın sizin için bir randevu ayarlarım," dedi.

Sofia odanın içinde bir o yana bir bu yana dolaşıyordu.

"Ona ne görev verilecek?" diye sordu.

"Basımevinde dizgicilik yapacak," dedi Şaşenka. "Yalnız, önce bir süre ormancının evinde gizlenecek."

Şaşenka'nın yüzü alışılmış sert ifadesine tekrar bürünmüş, kaşları çatılmıştı ve yine kuru bir sesle konuşuyordu.

Nikolay, bardakları yıkayan ananın yanına gitti:

"Siz de, öbür gün Pavel'i ziyarete gider, ona bir pusula götürürsünüz. Fikrini öğrenmeliyiz, anlıyorsunuz değil mi?"

Ana çabucak, "Anlıyorum elbette," dedi. "Götürürüm."

Şaşenka, "Ben artık gidiyorum," diyerek başka hiçbir şey söylemeden hepsiyle birer birer tokalaştı ve aşırı sert bir yürüyüşle çıkıp gitti.

Sofia, ananın boynuna sarılıp onu sarstı ve gülerek sordu:

"Böyle bir kızınız olmasını ister miydiniz?"

Ana birden hüzünlenip ağlamaklı bir sesle karşılık verdi:

"Onları bir güncük olsun bir arada görebilsem!"

Nikolay uzata uzata, "Evet!" dedi. "Birazcık mutluluk kimseye zararlı değildir! Ama insanlar birazcık mutlulukla yetinmezler, oysa mutluluk çoğaldıkça değerini yitirir."

Sofia piyanonun başına geçti ve odaya hüzünlü bir melodi yayıldı.

XXVIII

Ertesi sabah hastanenin kapısında kadınlı erkekli onlarca kişi toplanmış, cenazenin çıkmasını bekliyorlardı. Çevrede bir sürü sivil polis kulaklarını dikmiş dikkatle dolaşıyor; her yüzü, her sesi akıllarına yerleştirmeye çalışıyor, sokağın karşısında ise resmi polisler bellerinde tabancalarıyla onları izliyorlardı. Polislerin yüzlerindeki alaycı gülüşler ve ispiyoncuların utanmazca davranışları ve güçlerini kanıtlama hevesleri, beklemekte olan insanlar üzerinde öfke yaratıyordu. Bazıları bu öfkeyi belli etmemeye çalışarak şakalaşıyor, bazıları da bu davranışları görmemek için başlarını önlerine eğmiş üzüntüyle yere bakıyorlardı. Bir diğer kesim ise öfkelerine boyun eğerek, sözlerinden başka silahları olmayan bu insanlardan bu kadar korkan yönetimle dalga geçiyorlardı. Masmavi sonbahar göğü, yuvarlak taşlarla döşeli sokağı sanki gülerek seyrediyor, rüzgâr ise sarı yaprakları sokaktaki insanların ayakları arasında oradan oraya sürüklüyordu.

Ana tanıdık yüzlerle dolu kalabalığa bakarak, üzgün üzgün, "Ne kadar azsınız, hele işçiler hiç ortada yok!" diye düşünüyordu.

Hastanenin kapısı açıldı ve tabut, kırmızı kurdeleli çelenkler arasında dışarı çıkarıldı. Bir anda bütün şapkalar başlardan çıktı ve sanki kalabalığın üzerinde kara bir kuş sürüsü havalandı. Kara bıyıklı, kırmızı yanaklı muhafız subayı uzun boyuyla hızla kalabalığın arasına daldı. Askerler de onun ardından insanları ite kaka, kaba çizmelerini taşlara şiddetle vurarak gürültüyle yürüdüler.

Subay emredici bir sesle, "Lütfen kırmızı kurdeleler kaldırılsın!" dedi.

Kadınlı erkekli bir grup, subayın etrafını kuşattı ve herkes elini kolunu sallayarak, birbirlerini itip kakarak bağıra çağıra bir şeyler söylemeye başladı. Ananın gözünün önünden heyecan içinde, solgun yüzler gelip geçiyor, kadının birinin gözünden yaşlar dökülüyordu.

Kalabalıktan ince bir ses yükseldi:

"Kahrolsun zorbalar!" Ve gürültünün patırtının içinde yitip gitti.

Ananın içini bir acı kapladı, yanında duran fakir görünüşlü genç adama dönerek kızgınlıkla söylendi:

"İnsanların, yoldaşlarını diledikleri gibi gömmesine bile izin verilmiyor, bu kadarı da çok fazla!"

Homurtular şiddetleniyor ve tabut kalabalığın elleri üzerinde sallanıp duruyordu. Rüzgâr kurdeleleri savurarak yüzlere, başlara sürüyor, ortalığa öfkeli bir şekilde ipeğin hışırtısı yayılıyordu.

Ana bir çatışma çıkmasından korkarak telaşla konuşmaya başladı:

"Tanrı cezalarını versin! Kaldıralım kurdeleleri! Başka çare var mı?.."

Sert bir ses bütün gürültüleri bastırarak çınladı:

"İşkence içinde ölmüş bir yoldaşımızı hak ettiği şekilde gömmemize engel olmayın!.."

Kalabalıktan başka biri güçlü, tiz bir sesle bir şarkıya başladı:

"Siz ki canlarınızı verdiniz bu savaşta!.."

"Lütfen şu kurdeleler kaldırılsın! Kes şunları Yakovlev!"

Kınından sıyrılan bir kılıç sesi çınladı. Ana bir feryat duyacağından korkarak sıkıca gözlerini kapadı, ancak gürültü dindi. Kalabalık, bir kurt sürüsü gibi homurdanarak dişlerini gıcırdattı. Başlar öne eğildi ve sokak, sessizce yürüyen kalabalığın ayak sesleriyle doldu.

Kurdeleleri çıkarılmış, çiçekleri hırpalanmış tabut kalabalığın en önünde ve başlardan yukarda gidiyordu. Yanda sallanarak ilerleyen atlı polisler vardı. Ana kaldırımdan yürüyordu, kalabalık birdenbire büyümüş ve bütün caddeyi kaplamıştı. Tabutun etrafını saran yoğun bir grup, ananın tabutu görmesini engelliyordu. En arkada ise ellerinde kılıçlar ağır adımlarla polisler geliyordu. Sivil polisler araştıran bakışlarıyla arada bir ananın gözüne ilişiyordu.

İki güzel ses hüzünlü bir şarkıya başladı:

Elveda yoldaş, elveda...

Tiz bir ses yükseldi:

"Buna gerek yok! Susalım lütfen!"

Sesteki azarlayıcı, katı ifade etkisini hemen gösterdi, şarkı kesildi, sesler alçaldı ve sokakta sadece sert ayak sesleri kaldı. Taşlara inen güçlü adımların çıkırdığı bu ses, gökyüzüne yükselerek, yaklaşmakta olan bir fırtınanın ilk belirtileri gibi ortalığı sarsıyordu. Rüzgârın şiddeti iyice artmıştı, sanki düşmanca bir tavırla, şehrin tozunu pisini yürüyen kalabalığın yüzüne çarpıyor, gözleri kapıyor, ayaklara dolanıyordu...

Cenazede ne papaz, ne de ilahi okuyan çocuklar vardı. Yüzler asık ve düşünceliydi. Ortalığa sessizlik hâkimdi. Bu hava ananın içini burkuyor, kafasında üzüntülü sözler dolaşıyordu:

"Çok azsınız adalet savaşçıları, çok az..."

Boynunu bükmüş yürüyor ve ölen İgor değil de sanki onun çok daha fazla ihtiyaç duyduğu, çok daha yakın olduğu birisiymiş gibi hissediyordu. Ana sıkıntı içindeydi, yüreği kalabalıktaki diğer insanlardan farklı kaygılarla kaplıydı. Kendi kendine, "İgor Tanrı'ya inanmazdı elbette, hangisi inanıyor ki..." diye geçiriyordu.

"Hey Tanrım, yoksa beni de mi böyle gömecekler..."

Bu düşüncenin arkasını getirmek içinden gelmiyordu ve derin derin soluk alarak içindeki ağırlığı hafifletmeye çalışıyordu.

Mezarlığa geldiklerinde, beyaz haçlarla dolu açık bir alana gelene kadar bir süre mezarlar arasındaki daracık yollarda dolandılar ve İgor'un gömüleceği mezar yerinin başında sessizce toplandılar. Mezarlar arasında bu sağ insanların katı sessizlikleri, ürkütücü bir şeyleri haber verir gibiydi. Ananın yüreği korkulu bir bekleyiş içinde çırpınıp duruyordu. Mezarlar arasında ıslık çalarak dolaşan rüzgâr, tabutun üzerindeki hırpalanmış çiçeklerde hüzünlü titreşimler yaratıyordu.

Polisler sıraya girmiş, tetikte bekliyordu. Uzun boylu, uzun saçlı, kara kaşlı, soluk yüzlü bir genç, mezarın başına gelip durdu. Hemen polis şefinin sesi duyuldu:

"Beyler!.."

Mezarın başına gelen genç, yüksek sesle konuşmaya başladı:

"Yoldaşlar!"

Polis şefi bağırdı:

"Konuşma yapılmasına izin vermediğimi bildiririm..."

Delikanlı sakin sakin, "Bütün söyleyeceğim birkaç kelime!" dedi. "Yoldaşlar! Ustamız ve arkadaşımız olan bu yoldaşımızın mezarı başında and içelim, onun bize bıraktığı değerlere her zaman sahip çıkacağız ve ölene kadar durmadan dinlenmeden çalışıp, yurdumuz üzerine bir lanet gibi çöken despotizmin de mezarını kazacağız!"

Polis şefi öfkeyle bağırdı:

"Tutuklayın şunu!"

Ancak bu ses, "Kahrolsun baskı düzeni!" bağırışlarıyla bastırıldı.

Polisler kalabalığı itip kakarak, mezarın başındaki konuşmacıya doğru ilerlediler ve delikanlı, polisler tarafından kuşatılmış bir halde bağırdı:

"Yaşasın özgürlük!"

İtiş kakış içinde ana da bir kenara savrulmuştu. Bir haçın dibine sığınarak gözlerini kapadı ve başına inecek darbeyi bekledi. Kalabalıktan kulakları sağır edercesine bir gürültü yükseliyor, yeri göğü titretiyordu. Rüzgârın şiddetine eklenen korku nefes almasını güçleştiriyordu. Havada düdük sesleri çınlıyor, emredici kaba saba sözler yankılanıyordu. Kadınların asabi çığlıkları parmaklıkların gıcırtısına, bunlar da kuru toprağa inen ayakların patırtısına karışıyor, ortalığı korkunç bir uğultu sarıyordu. Bir türlü sonu gelmeyen bu durum, gözleri yumuk, bir köşeye sinmiş ana için dayanılmaz bir hale geldi.

Gözlerini açıp çevresine bakınınca bir çığlık atarak yerinden fırladı: Az ilerisinde, mezarlar arasındaki dar bir alanda polisler konuşma yapan gencin etrafını kuşatmış, dört bir yandan çevrelerini kuşatmış olan kalabalıktan kendilerini korumaya çalışıyorlardı. Başların üzerinde kılıçlar soğuk parıltılar saçarak savruluyor, sopalar, kırılmış parmaklık parçaları inip kalkıyordu. Kalabalık vahşi bir oyun oynamaktaymış gibi birbirine kenetlenmiş, çığlıklarıyla ayaklarının altındaki toprağı sarsıyorlardı. Ana bu curcunanın içinde konuşmacı gencin solgun yüzünü ve cesur sesini ayırt edebiliyordu.

"Yoldaşlar!" diyordu. "Kendinizi harcamayın!"

Delikanlı kaçtı. Herkes ellerindeki sopaları bir yana atarak koşuşmaya başladı. Ana da içindeki bir dürtüye uyarak elinde olmadan ileri doğru atıldı. O arada Nikolay gözüne ilişti. Gözü dönmüş kalabalığa azarlayıcı bir sesle bağırıyordu:

"Kendinize gelin! Delirdiniz mi siz!"

Ana ona doğru atıldı:

"Uzaklaşın oradan Nikolay! Gitmeyin! Vururlar sizi!" diye bağırmaya başladı.

Birden saçı başı darmadağın olmuş bir halde Sofia, ananın yanı başında belirdi ve onu omzundan tuttu. Diğer eliyle de oldukça genç bir delikanlıyı tutmaya çabalıyordu.

Delikanlı kan içindeki yüzünü koluyla silerek, "Bırakın, ben iyiyim..." diye homurdanıyordu.

Sofia, anaya çabucak, "Siz onunla ilgilenin, alıp bize götürün! Alın şu bezi, yüzünü silin!" diyerek gencin elini ananın eline tutuştururken bir yandan da bağırıyordu:

"Çabuk uzaklaşın, tutuklayabilirler, hadi!.."

Herkes bir yana kaçıyordu, polisler de onların peşinden. Ayakları uzun paltolarının eteklerine dolanıp küfürler savurarak, kılıçlarını sallayarak koşuyorlardı. Yaralı genç onlara nefretle bakıyordu.

Ana, elindeki bezle yüzündeki kanları silerek, "Hadi gidelim," dedi.

Delikanlı yere kanlı bir tükürük savurarak, "Endişelenmeyin, canım yanmıyor," diye mırıldandı. "Kılıcın kabzasıyla vurdu... Ben de ona elimdeki sopayı öyle bir indirdim ki, danalar gibi böğürdü."

Sonra kan içindeki yumruğunu havada savurarak, "Sonunda görecekler. İşçinin topu birden ayağa kalkınca, çarpışmaya bile fırsat bulamayacaklar!" diye tamamladı.

Ana mezarlığın küçük kapısına doğru hızla yürürken telaşla, "Acele et, hadi, daha çabuk," diyordu.

Bir yandan da, kapının ardında sinmiş bekleyen polisler, çıktıkları anda üstlerine çullanıverecekler diye ödü patlıyordu. Kapıdan dikkatle çıktı, alacakaranlıktaki kırlar, sessiz sakin gözünün önüne serilince sakinleşti.

Yaralı gence, "Durun hele şu yaranızı bir sarayım," dedi.

"Gerek yok, bundan utanıyor değilim. O bana vurdu, ben de hak ettiği karşılığı verdim."

Ana hemen yarayı sarmaya başladı. Kana baktıkça içi sızlıyordu ve parmakları bu sıcak sıvıya değince dehşetle irkildi. Yaralı genci elinden tutup, hızla yürümeye başladı.

Genç, ağzının üzerine gelen sargıları gevşeterek dalga geçer gibi bir sesle, "Beni ne diye çekiştiriyorsunuz yoldaş? Kendim de gidebilirim!" dedi.

Ama ana onun elinin titrediğini, ayaklarının dolaştığını, yürürken sendelediğini hissediyordu. Yaralı genç gitgide daha zayıf çıkan bir sesle, yanıt beklemeden, sürekli konuşuyordu:

"Bana tenekeci İvan derler, sizin adınız nedir? Ben İgor İvanoviç'in grubundaki üç tenekeciden biriydim, grubun tamamı on bir kişiden ibaretti. Onu hepimiz çok severdik. Tanrı onu huzura erdirsin!.. Gerçi Tanrı'ya da inanmam ya..."

Ana, sokağa çıktıklarında bir araba tuttu ve İvan'ı bindirirken, "Şimdi sessiz olun, konuşmayın," diye fısıldayarak sargıyı düzeltti.

Delikanlı ağzının üzerine gelen sargıyı yine gevşetmeye çalıştı, ancak bu kez beceremedi. Güçsüz düşen eli dizinin üstüne indi. Buna rağmen, sargının altından mırıldanmayı sürdürdü:

"Bu yediğim dayakları hiç aklımdan çıkarmayacağım... Bizimle önceleri Titoviç ilgilenirdi, üniversite öğrencisiydi ve bize ekonomi politik öğretirdi, sonra tutuklandı..."

Ana, onu kucaklayarak göğsüne yasladı, delikanlıya birden ağırlık çöktü ve sesi kesildi. Ana korkudan taş kesilmiş bir halde, sadece gözlerini

oynatarak sağına soluna bakınıyor, sanki her an bir yerlerden polisler çıkıverecek ve yaralı genci yakalayıp öldüreceklermiş gibi hissediyordu.

Arabacı arkaya dönüp babacan bir gülümsemeyle, "Delikanlı içkiyi fazla mı kaçırmış?" diye sordu.

Ana derin bir nefes alarak, "Sormayın, hem de nasıl!" diye yanıt verdi.

"Oğlunuz mu oluyor?"

"Evet, kunduracılık yapar, ben de aşçıyım..."

"Yoruluyorsunuzdur..."

Arabacı elindeki kırbacı savurarak, bu kez daha sakin bir sesle tekrar konuştu:

"Mezarlıkta çıkan kavgayı duydunuz mu? Siyasi birinin cenazesi varmış, yönetim karşıtı biri... Yönetimle aralarında anlaşmazlıklar varmış... Sanırım cenazeye o tip arkadaşları gelmiş, ‘Kahrolsun despotizm!' filan diye bağırmışlar. Polis de onları tartaklamış! Hatta bazılarını öldüresiye dövmüşler, ama polisler de bir hayli hırpalanmış..." Bir süre sustuktan sonra üzgün üzgün, "Ölülere karşı saygısızlık ediyorlar..." diye ekledi.

Yaylı araba taşlı yolda sarsılarak ilerliyor, İvan'ın ananın göğsüne dayalı başı da arabayla birlikte hafifçe sarsılıyordu. Arabacı yarı dönük bir şekilde oturuyor, düşünceli ve alçak bir sesle konuşuyordu:

"Halkta bir hareketlenme ve her yerde bir karışıklık var. Dün gece komşu evlerden birini jandarmalar bastı, bütün gece adamın birini arayıp durdular, sabah da bir demirciyi alıp gittiler. Söylentilere göre, gece onu nehirde boğacaklarmış. Oysa demircinin kimseye bir zararı yoktu..."

Ana, "İsmi neydi bu demircinin?" diye sordu.

"Savel," dedi adam. "Yaşının genç olmasına rağmen pek çok şey bilir. Bilmek de suç oldu herhalde artık! Arada bir bize, ‘Ey arabacılar, bu sizinki nasıl bir yaşam?' derdi, biz de, ‘Haklısın köpekler bile bizden iyi yaşıyor!' derdik."

Ana, arabacıya durmasını söyledi.

İvan sarsıntıyla gözünü açarak hafifçe inledi.

Arabacı, "Seninki kendine geliyor!" dedi. "Şişede durduğu gibi durmuyor bu meret!"

İvan ayakta durmakta bile zorlanıyor, güçlükle yürüyor, bir yandan da, "Tamam, ben kendim gidebilirim, iyiyim..." diyordu.

XXIX

Eve girdiklerinde Sofia'yı içerde buldular. Onları heyecanlı ve telaşlı bir şekilde karşıladı.

İvan'ı kanepeye yatırıp becerikli hareketlerle sargılarını çözdü. Ağzındaki sigaranın dumanından gözlerini kısarak emirler yağdırdı:

"Korkmuşsunuzdur değil mi Nilovna, yorulmuşsunuzdur da. Hadi siz biraz dinlenin. Nikolay, ona bir kadeh içki getir!"

Ana yaşadıklarından sersemlemiş, güçlükle soluk alıyor, göğsü daralıyordu.

"Benim için endişelenmeyin..." diye mırıldandı.

Oysa, içinde güzel sözler duyma ve ilgilenilme isteği dolu bir halde bütün vücudu titriyordu.

Yandaki odadan Nikolay ve Doktor İvan Danilov çıktılar. Nikolay'ın eli sargılıydı, doktor ise oldukça gergin görünüyordu. Hemen İvan'ın yanına gitti.

"Bana bolca su, pamuk ve temiz bez getirir misiniz?" diye seslendi.

Ana mutfağa doğru yöneldi ama Nikolay onu kolundan tutarak sevecen bir sesle:

"Durun," dedi. "Bunları Sofia'ya söylüyor. Siz heyecanlanmayın."

Nikolay'ın sesindeki ve bakışlarındaki sevecenlik anayı duygulandırdı ve kendine engel olamayarak hıçkırıklarla, "Neler oluyor yavrucuğum? İnsanları hiç acımadan kılıçtan geçirdiler!" diye bağırdı.

Nikolay, ona bir kadeh şarap verdi ve "Gördüğün gibi," dedi, "iki taraf da öfkelerinin esiri oldu. Ama endişelenmeyin, kılıçların keskin yüzünü kullanmadılar, bu yüzden ağır yaralanan pek yok, bildiğim kadarıyla sadece bir kişinin durumu ciddi. Vurduklarında yanındaydım, onu oradan uzaklaştırdım..."

Nikolay'ın bakışları, sesinin tonu, odanın aydınlık, sıcak havası anayı sakinleştiriyordu. Nikolay'a sevgiyle bakarak, "Siz de mi yaralandınız?" dedi.

"Önemli değil, kendi dikkatsizliğim, bir yere çarptım ve biraz sıyrıldı, o kadar. Hadi bir çay için, hava soğuk, üzeriniz de pek ince."

Ana elini bardağa uzatınca üzerindeki kan lekelerini fark etti ve bilinçsizce geri çekerek dizinin üstüne koydu. Kaşlarını kaldırarak gözlerini iri iri açmış ellerine bakıyordu. Gözlerinin önü kararıyor, yüreği deli gibi çarpıyordu.

"Bunu Pavel'ime de yapabilirler!" diye düşünüyordu.

Doktor kolları sıvalı bir halde odaya girdi, Nikolay'ın soran bakışlarına incecik sesiyle yanıt verdi:

"Yüzündeki yara önemli değil ama kafatasında hafif bir kırık var. Güçlü bir delikanlı ancak çok kan kaybetmiş. Hastaneye gönderelim mi?"

Nikolay, "Neden?" dedi. "Kalsın burada!"

"Bugünlük kalabilir ama yarın hastaneye gönderin lütfen, hem böylesi benim için de daha iyi olur; viziteye çıkacak zamanım yok. Sen bugünkü olaylarla ilgili bir şeyler yazabilir misin?"

"Elbette," dedi Nikolay.

Ana usulca kalkıp mutfağa yöneldi.

Nikolay telaşla, "Nereye gidiyorsunuz?" dedi. "Sofia bu işi yalnız halledebilir!"

Ana, Nikolay'a gözünün ucuyla bakarak titrek bir sesle, "Üstüm başım kan içinde," dedi.

Ana odasında üzerindeki kanlı giysileri çıkarırken, bu insanların soğukkanlılığını ve korkuyu alt edebilme becerilerini düşündü. Bunu düşünmek, yüreğindeki korkunun azalmasını ve kendine gelmesini sağladı.

İvan'ın bulunduğu odaya girdiğinde Sofia ona doğru eğilmiş, "Saçmalık bunlar, yoldaş!" diyordu.

Yaralı genç ise güçsüz bir sesle, "Sizi rahatsız etmek istemem," diye yanıt veriyordu.

"Hadi susun artık, hem sizin için böylesi daha iyi olur..."

Ana ellerini onun omuzlarına dayayarak Sofia'nın arkasında durdu. Gözlerini yaralının solgun yüzüne dikip, gülümseyerek arabada neler sayıkladığını, kendisini nasıl korkuttuğunu anlatmaya başladı. İvan alev alev yanan gözlerle anaya bakıyor, dudaklarını ısırıyor ve yaptığından utanmış bir halde, "Hey Tanrım! Amma aptallık etmişim!" diyordu.

Sofia, delikanlının üzerindeki battaniyeyi düzelterek, "Hadi bakalım, artık sizi yalnız bırakalım da biraz dinlenin," dedi.

Yemek odasına geçtiler ve uzun uzun yaşanan olaylardan konuştular. Olaylardan sanki çok gerilerde kalmış gibi söz ediyorlar ve yüzlerini güvenle geleceğe dönerek yapılacak işlerden konuşuyorlardı. Yüzlerinde yorgunluk, yüreklerinde ise coşku vardı ve mücadeleleriyle ilgili konuşurken kendilerini açıkça eleştirmekten çekinmiyorlardı.

Doktor sandalyesinde asabi kıpırdanışlarla oturuyor ve tiz sesini kalınlaştırmaya çalışarak, "Bugünkü sadece propaganda," diyordu, "ama hiç yeterli değildi! İşçiler haklı. Propaganda çalışmalarına ağırlık vermeliyiz."

Nikolay suratı asık bir halde, "Her taraftan yeterince yayın bulamadıklarıyla ilgili şikâyetler alıyoruz ve hâlâ iyi bir basımevi kurmayı başaramadık," dedi. "Ludmilla çok yoruluyor, ona yardımcı olacak birilerini bulamazsak, hasta olacak..."

Sofia, "Peki, Vesofçikof için ne diyorsun?" diye sordu.

"Şehirde kalması doğru olmaz, onu yeni kurulacak basımevinde çalıştıracağız ama sadece o yeterli olmaz, bir kişi daha bulmalıyız."

Ana çekinerek, "Bu işi ben yapamaz mıyım?" diye sordu.

Hepsi birden anaya bakarak bir süre sustular.

"Neden olmasın?" dedi Sofia.

Nikolay itiraz etti:

"Hayır Nilovna, bu iş sizin için uygun değil. Şehir dışında yaşamanız gerekebilir ve bu da Pavel'le görüşmelerinizi engeller."

Ana içini çekerek itiraz etti:

"Bu pek büyük bir kayıp sayılmaz, görüşmeler beni yıpratmaktan başka bir işe yaramıyor zaten. Doğru dürüst konuşmamıza hiç fırsat vermiyorlar. Kendi oğlunun karşısında salak gibi dikilip duruyorsun, ne söyleyeceksin diye ağzının içine bakıyorlar." Son olaylar onu bir hayli yormuştu ve bu şehirden uzakta yaşayabilmek için eline geçen bu fırsatı kaçırmak istemiyordu.

Ancak Nikolay konuşmayı başka bir konuya kaydırdı.

"Sen ne dersin İvan?" diye sordu.

İvan masaya dayadığı başını kaldırdı:

"Sayımız az, işte bunu diyorum," dedi. "Bu yüzden de çok fazla çalışmalıyız. Ayrıca, Pavel ve Andrey'i kaçmaya ikna etmeliyiz. Onlar, boş oturmalarına razı olamayacağımız kadar değerli kişiler."

Nikolay'nın yüzünde şüpheli bir ifade belirdi ve başını salladı. Anaya bir göz attı. Ana bu konuyu kendisinin yanında konuşmak istemediklerini hissetti ve oradakilerin onun isteğine karşı gösterdikleri umursamazlıkla yüreği hafif kırılmış bir halde kalkıp odasına gitti. Yatağında gözleri açık, kulağına gelen belli belirsiz sesler arasında, endişelerin kucağına düşmüş, yatıyordu...

Bugünü düşünmek ona sıkıntı veriyor, içini karartıyordu. Güne dair hüzün verici izlenimleri bir kenara atarak oğlunu düşünmeye başladı. Onu özgür görmek istiyor, ancak aynı zamanda da korkuyordu. Ortam gittikçe geriliyor, şiddetli çatışmalar meydana geliyordu. İnsanlarda sessiz, sakin, sabırlı bekleyişin yerini gergin bir bekleyiş alıyor, öfke gözle görülür şekilde güçleniyor, sözler keskinleşiyor, kışkırtıcı bir hava ortalığı sarıyordu. Dağıtılan bildiriler halk arasında ateşli tartışmalar yaratıyor ve tutuklanmalar beyinlerde nedenlerle ilgili kıvılcımlar oluşturuyordu. Artık bir zamanlar ananın ödünü koparan sosyalizm, ayaklanma, siyaset gibi sözcükler herkesin diline düşmüştü. Her ne kadar bu sözcükler alaycı bir tarzla söyleniyor olsa da, bu alaycılığın ardında araştırıcı bir merak da

hissedilebiliyordu. Bu sözler acemice, endişeli ve öfkeli bir şekilde söyleniyordu, zira bu sözlerde umut ve tehdit vardı. Havada, durgun suya atılan bir taşın meydana getirdiği gitgide genişleyen daireler gibi yayılan bir dalga vardı. Uzun zamandır uyuyan zihinler uyanıyor, günlük yaşamın sıkıntılarına karşı gösterilen sakin tavır sarsılıyordu. Hayatın acı yüzünü birçok kişiden daha iyi tanıyan ana, bütün bunları da birçok kişiden daha rahat görebiliyordu. Şu sıralar hayatın acı yüzünde yansıyan kuşku ve kin, anayı hem sevindiriyor hem ürkütüyordu. Bu durumu oğlunun hedefi olarak düşündükçe seviniyor, ancak oğlunun içerden çıkar çıkmaz tehlikelerin göbeğine dalacağını bildiği için de korkuyordu.

Zaman zaman oğlu gözünde bir masal kahramanı gibi devleşiyor, iyi olan güzel olan ne varsa hepsini bünyesinde birleştiriyor ve ana bu hayali hasret, gurur, heyecan, zevk ve umut içinde seyrediyor, "Her şey düzelecek!" diyordu kendi kendine.

Zaman zaman da içindeki analık sevgisi canını yakarcasına alevleniyor, analık duygusu her şeyden ağır basarak diğer kutsal sevgi; insanlık sevgisi azalıyor, yüreğini endişe ve üzüntüyle doldurarak, "Mahvolacak oğlum!" diye düşünmesine neden oluyordu.

Ancak pek geç uyuyabildi. Uyandığında ise kemikleri kırılıp dökülmüş gibiydi, başında da bir ağırlık hissediyordu.

Günün öğle saatlerinde hapishanenin ziyaret odasında oğlunun karşısında oturmuş, bulanık gözlerle onun sakalla kaplanmış yüzünü seyrediyor ve elindeki pusulayı ona verebilmek için uygun bir fırsat bekliyordu.

Pavel alçak sesle, "Ben iyiyim, hepimiz de iyiyiz," dedi. "Sen nasılsın bakalım?"

"İyiyim," dedi. "İgor İvanoviç öldü!"

"Ne!" diye küçük bir çığlık kopardı Pavel ve başını önüne eğdi.

Ana saf saf devam etti:

"Cenazede kavga çıktı, polis birkaç kişiyi tutukladı!"

Onları izlemekte olan hapishanenin müdür yardımcısı şaşkınlıkla yerinden fırlayarak, "Böyle şeyler konuşmak yasaktır!" dedi. "Anlayın artık,

burada siyasi olaylardan söz edilemez!"

Ana, adama dönerek saf bir tavırla, "Ben siyasetten değil, kavgadan söz ediyordum!" diyerek karşılık verdi. "Gerçekten kavga çıktı, birinin kafası bile yarıldı."

"Fark etmez, hepsi bir! Aileniz ve evinizle ilgili şeyler dışında hiçbir şey konuşmamanızı rica ediyorum!"

Müdür yardımcısı sıkıntı içinde sandalyesine oturarak masanın üzerindeki kâğıtları karıştırmaya başladı ve bıkkın bir tavırla, "Bu benim işim," diye ekledi.

Ana bu arada pusulayı Pavel'in eline tutuşturmayı başararak derin bir nefes aldı.

"Konuşacak bir şey bulamıyorum ki!"

"Ben de öyle," diye gülümsedi Pavel.

Görevli kızgınlıkla, "Görüşmenin de gereği yok o halde!" dedi. "Ne diye gelip rahatsızlık veriyorsunuz?.."

Ana kısa bir süre sustuktan sonra, "Mahkemen yakın mı?" diye sordu.

"Savcı yakın olduğunu söyledi..."

İkisi için de hiçbir anlam ve önemi olmayan birtakım şeylerden söz ediyorlardı. Pavel hiç değişmemişti, her zamanki gibi rahat ve sakindi ancak sakalı daha bir uzamış ve yüzüne biraz yaşlı bir görüntü vermiş, bir de ellerinin rengi açılmıştı. Anasına şefkatle bakıyordu. Ana, onun hoşuna gidecek bir şeyler yapma isteği duydu ve Vesofçikof'tan söz etmeyi düşündü.

Sesindeki ruhsuz, kuru ifadeyi hiç değiştirmeden, "Geçen gün şu senin vaftiz ettiğin çocuğu gördüm," dedi.

Pavel soran gözlerle baktı. Ana, Vesofçikof'un çiçekbozuğu yüzünü anlatmak için, parmaklarını yüzünde dolaştırıyordu.

"Çok sağlıklı gördüm. Yakında iyi işler yapacak."

Pavel anladığını gösteren bir baş sallamadan sonra sevinçle gülerek, "Buna çok sevindim," dedi.

Ana, oğlunun sevincinden memnun olmuş bir halde, "İşte böyle," dedi.

Pavel, anasını uğurlarken elini sıkıca kavradı ve "Sağ ol anacığım," dedi.

Oğlunun sıcacık davranışı karşısında mutluluktan sarhoş olmuş, söyleyecek söz bulamıyordu. Sessizce elini sıkarak karşılık verebildi.

Eve döndüğünde Şaşenka'yla karşılaştı. Zaten genellikle görüşme günlerinde gelir, ama asla Pavel'le ilgili bir şey sormazdı. Ana kendiliğinden anlatmaya başladığındaysa, gözlerini onun yüzüne dikerek dinler ve onun anlattıklarıyla yetinirdi. Ancak bu kez öyle olmadı.

"Pavel nasıl?"

"İyi, hiçbir şeyi yok, sağlığı yerinde."

"Pusulayı verebildiniz mi?"

"Elbette! Hem de öyle ustaca verdim ki!"

"Okudu mu peki?"

"Yok canım! Ne mümkün."

"Doğru, hakkınız var! Bir hafta daha beklememiz gerekecek! Ne dersiniz, kabul eder mi?"

Şaşenka kaşları çatık bir halde dikkatle anaya bakıyordu.

Ana fikrini söyledi:

"Bilemiyorum, ama tehlikeli bir tarafı yoksa neden kabul etmesin?"

Şaşenka düşünceli düşünceli başını salladı, sonra, "Hasta yiyecek bir şeyler istiyor, ne verileceğini biliyor musunuz?" diye sordu.

"Her şeyi verebiliriz," dedi ana. "Ben şimdi hallederim."

Kalkıp mutfağa gitti, Şaşenka da arkasından geldi.

"Yardım etmemi ister misiniz?"

"Hayır gerek yok. Siz iyi misiniz?"

Ana elindeki tencereyle ocağa doğru gitti.

Kız kısık bir sesle, "Şey..." dedi.

Rengi solmuş, gözleri iri iri açılmış, dudakları titriyordu. Öfkeli bir fısıltıyla, zar zor konuştu:

"Sizden bir ricam var. Biliyorum, o bunu kabul etmeyecek, lütfen onu ikna edin. O, mücadelemiz için gerekli. Hastalanmasından endişe ettiğimi söyleyin. Baksanıza, hâlâ mahkemeye bile çıkmadı..."

Konuşmakta güçlük çekiyor, kaskatı duruyor, gözlerini kaçırıyor, sesi çatlak çıkıyordu. Bitkin bir halde gözlerini yumuyor, dudaklarını ısırıyor, parmaklarını çıtırdatıyordu.

Ana, kızın öfkesini anlamış ve duygulanmıştı. Kendisini bu hüzünlü duyguya kaptırarak kıza sarıldı ve "Canım yavrum!" dedi. "O kimseyi dinlemez ki, hep kendi bildiğini okur!"

Sessizce birbirlerine sarılıp bir süre öyle durdular. Sonra genç kız geri çekilerek, "Haklısınız!" dedi. "Saçmalık bunlar, sinir bozucu."

Sonra aniden ciddi bir tavır takınarak konuyu değiştirdi:

"Neyse, şimdi hastayla ilgilenelim."

İvan'ın yatağının kenarına oturarak sevecen bir sesle, "Başınız ağrıyor mu?" diye sordu.

Delikanlı çekingen bir tavırla battaniyeyi yüzüne doğru kaldırdı ve "Çok değil," dedi. "Yalnız biraz bitkinim."

Sonra ışıktan rahatsız olmuş gibi gözlerini kıstı. Şaşenka, gencin kendisinin yanında yemek istemediğini fark ederek odadan çıktı.

Delikanlı yatağında doğrulup Şaşenka'nın arkasından baktı ve anaya bir göz kırparak, "Güzel," dedi.

Gözleri neşeyle parlıyordu. Sesi daha tam olgunlaşmamıştı.

"Yaşınız kaç?" diye sordu ana.

"On yedi."

"Anneniz babanız neredeler?"

"Köydeler. Ben yıllardır buradayım, okulu bitirince burada kaldım. Adınızı öğrenebilir miyim yoldaş?"

Kendisine ne zaman yoldaş dense ananın içinden gülmek gelirdi. Gülümseyerek sordu:

"Bunu neden bilmek istiyorsunuz?"

Yaralı genç şaşkın şaşkın bir süre sustu. Sonra konuşmaya başladı:

"Bizim grupta bir üniversiteli var. O, bize işçi Pavel Vlasov'un annesini anlattı. 1 Mayıs günü yapılan gösteriden haberiniz var değil mi?"

Ana başıyla onaylayarak ilgiyle bekledi.

Delikanlı gururla, "Pavel Vlasov, o gün ilk kez partimizin bayrağını hiç çekinmeden açmış!" dedi. Ananın yüreği de aynı gururla kabarıyordu.

"Ben o gösteriye katılmamıştım. Biz de burada bir gösteri düzenlemeye çalışıyorduk ama olmadı; yeterince kalabalık değildik. Ama seneye gelin bakın, göreceksiniz..."

Gelecekteki olayların keyfini şimdiden yaşarken bir an tıkandı ve yutkundu, sonra elindeki kaşığı sallayarak tekrar konuştu:

"İşte o, Pavel Vlasov'un annesi, o günden sonra partiye katılmış. Müthiş bir kadın olduğunu söylüyorlar!"

Ananın keyfinden ağzı kulaklarına varıyordu, gencin heyecan içinde dizdiği övgüleri dinlemekten mest olmuştu. İşte o benim, demek geldi içinden ama bu isteği bastırdı ve içinden kendine, "Seni yaşlı budala seni!" diye kızdı. Sonra hasta delikanlıya doğru eğilerek, "Haydi biraz daha yiyin, iyi işler başarabilmek için bir an önce iyi olmalısınız," dedi.

O sırada kapı açıldı, odaya nemli bir sonbahar havasıyla birlikte Sofia girdi:

"Peşimde siviller dolaşıyor. Zengin bir kızın peşindeki yapışkan damat adayları gibiler. Buradan uzaklaşmalıyım. Eee, sen nasılsın bakalım? Pavel

nasıl? Şaşenka buralarda mı?"

Kurşuni gözleri ana ile delikanlı üzerinde okşayarak dolaşıyor, elinde sigara, durmadan sorular yağdırıyor, yanıt vermelerine de fırsat vermiyordu. Ana yüzünde bir tebessümle onu seyrediyor ve içinden, "Nihayet, ben de iyi bir insan oluyorum!" diye geçiriyordu.

Sonra tekrar gence dönerek, "Çabuk iyileşmeye bakın," dedi ve yemek odasına geçti.

Sofia, Şaşenka'ya anlatıyordu:

"Şu anda üç yüz nüsha hazır. Kadıncağızın bu işlerle uğraşmaktan canı çıkıyor. Asıl kahramanlık diye ben buna derim. Biliyor musunuz, böyle insanlarla yoldaşlık etmek bana büyük zevk veriyor."

"Haklısınız," dedi genç kız sessizce.

Akşam çaylarını içtikten sonra Sofia, anaya, "Sizin yine köye bir yolculuk yapmanız gerekecek," dedi.

"Yaparım," dedi ana. "Ne zaman gitmem gerekiyor?"

"Üç gün sonra sizin için uygun mu?"

"Elbette."

Nikolay, "Arabayla gidin bu kez," dedi. "Bir araba tutun ve farklı bir yoldan gidin lütfen, Nikolski üzerinden gidin..."

Nikolay bunları söyledikten sonra sustu, suratını astı. Onun yüzünün görmeye alıştıkları sakin ifadesini bozan bu hareket, hiç hoş görünmüyordu.

Ana, "Nikolski üzerinden gidilince yol çok uzun sürer, araba da çok pahalıya gelir," diye uyardı.

Nikolay devam etti:

"Aslına bakarsanız ben bu yolculuğa toptan karşıyım. Oralarda bir gerginlik var şu sıralar; birilerini tutuklamışlar, tutuklanan bir öğretmenden söz ediliyor, tedbirli olmak gerek, bu yüzden bir süre beklemek daha iyi olur."

Sofia parmaklarıyla masaya vuruyordu:

"Bildirilerin, broşürlerin aralıksız dağıtılması bizim için çok önemli," dedi ve anaya sordu:

"Nilovna, oraya gitmek sizi korkutuyor mu?"

Ana bu söze gücendi ve "Şimdiye kadar korktuğumu gördünüz mü hiç?" dedi. "İlk kez yaptığımda bile korkmamıştım. Şimdi karşıma geçmiş..."

Ana sözünü tamamlayamadı, boynunu büktü. Kendisine böyle sorular sorulduğunda, hep kendisini diğerlerinden farklı tuttuklarını, birbirlerine davrandıkları gibi davranmadıklarını düşünürdü.

İçini çekerek konuşmasını sürdürdü:

"Bu soruyu bana ne diye soruyorsunuz? Kendi aranızda korkunun sözünü bile etmiyorsunuz."

Nikolay gözlüğünü düzelterek dik dik Sofia'ya baktı. Ana suçluluk duyarak, telaşla yerinden kalkıp bir şeyler söylemek istedi ama Sofia onun elini tutarak, "Özür dilerim," dedi. "Bir daha yapmam."

Ana güldü ve üçü birden düşünceli bir halde yapılacak yolculukla ilgili konuşmaya daldılar.

XXX

Gün ağarırken ana, sonbahar yağmurlarıyla ıslanmış yolda sarsılarak ilerleyen posta arabasının içindeydi. Araba ilerledikçe çamurları sıçratıyor, nemli bir rüzgâr sert sert esiyordu. Arabacı, sırtı anaya yarı dönük bir halde oturuyor ve durgun bir konuşmayla ona dertleniyordu:

"Bense, hadi gel paylaşalım dedim kardeşime..."

Sonra elindeki kırbacı şaklatarak öfkeyle bağırdı:

"Yürüsene be, mendebur hayvan!"

Besili güz kargaları, çıplak tarlalarda zar zor yürüyor, serin rüzgâr ıslıklar çalarak onların üzerine saldırıyordu. Kargalar rüzgâra yan dönüyor, rüzgâr da onların tüylerini ve ayaklarını yerden kesiyordu, bu güce direnemeyen kargalar ise isteksizce kanat çırparak havalanıyor, bir başka yere konuyorlardı.

Arabacı anlatıyordu:

"Bir de baktım bana verdiği pay çok az. Anladım ki elimden gelen bir şey yok..."

Adamın sözleri ananın kulağına bir düşteymiş gibi uzaklardan geliyor, gözlerinin önünden son yıllarda yaşadığı olaylar akıp gidiyor ve ana bu görüntülerin içinde hep kendini görüyordu. Önceden olaylar, ondan uzakta, bilmediği nedenlerle, tanımadığı kişiler arasında geçiyordu; şimdi ise onun gözünün önünde ve onun katkısıyla gerçekleşiyordu. Bu durum onda bir endişe, bir şaşkınlık, kendine karşı bir memnunluk ve belli belirsiz bir hüzün yaratıyordu.

Etrafında her şey ağır ağır sarsılıyor, birbirinin peşinden uçuşuyor, yolun kenarındaki ağaçlar bir an görünüp hemen kayboluyorlardı. Ovalar geniş geniş yayılıyor, tepeler çalımlı çalımlı yükseliyordu.

Arabacının mırıl mırıl konuşması, çıngırakların sesi, rüzgârın ıslığı bir hortum gibi birbirine karışmış bir halde ovada dolanıyordu.

Arabacı arabanın sarsıntısına uyarak hafif hafif sallanıyor ve gevşemiş bir halde anlatıyordu:

"Zengine cenneti versen az gelir, bu işler böyledir. Kardeşim iyice kanımızı emmeye başladı, hatırlı dostları çoktur..."

Mola yerine vardıklarında arabacı hayvanların koşumlarını çözerek anaya, "Bir beşlik versen de bir şeyler içsem, ha?" dedi.

Ana çıkarıp verdi adamın istediği parayı, adam da paraları avucunda zıplatarak, "Üçüyle votka, ikisiyle de ekmek alacağım," diye açıkladı.

Ana Nikolski'ye öğleden sonra, yorgunluktan ve soğuktan perişan bir halde ulaştı. Hana gidip bir çay istedi. Elindeki ağır çantayı koltuğunun altına sokarak pencerenin önünde bir yere oturdu. Pencerenin ardında halı gibi otlarla kaplı küçük bir alan vardı ve daha ilerde de koyu gri renkteki hükümet binası görünüyordu. Binanın avlusunda üzerinde ince bir gömlekle oturmuş pipo içen uzun sakallı bir köylü vardı, bir domuz da ortalıkta geziniyor; burnuyla toprağı eşiyor, kulaklarını, kafasını sallayıp duruyordu.

Gökyüzünde kara bulutlar uçuşuyor, bir araya toplanıp üst üste yığılıyor, havayı hafif karartıyordu. Ortalıkta ne bir ses ne bir hareket vardı, sanki yaşam durmuş gibiydi ve her yere ağır bir sıkıntı çökmüştü.

Birden bir çavuş dörtnala sürdüğü atıyla alana dalıverdi. Hükümet binasının önünde durup kırbacını havada şaklatarak uzun sakallı köylüye bağıra çağıra bir şeyler söyledi. Sesler ananın önünde oturduğu cama kadar gelip çarpıyor ama ne söylediği anlaşılmıyordu. Köylü oturduğu yerden kalkıp eliyle uzaklarda bir yerleri işaret etti. Çavuş atın üzerinden atladı ve bir an sendeledi, dizgini köylünün eline verip yavaş yavaş korkuluklara tutunarak merdivenleri çıktı ve binanın kapısından içeri girip gözden kayboldu.

Ortalığa yine sessizlik çöktü. At yumuşak toprakta bir iki eşindi. Kısa, sarı saçlı, tombul yüzlü, parlak gözlü bir kız çocuğu, elinde zorlukla tuttuğu kocaman, üzeri kapkacak dolu bir tepsiyle, dudaklarını kemirerek odaya girdi ve ananın karşısına geçip onu başıyla selamladı.

Ana sevecen bir sesle, "Merhaba, küçükhanım!" dedi.

"Merhaba!" diye karşılık verdi kız.

Sonra masanın üzerine tabakları, bardakları yerleştirmeye başladı ve heyecanla, "Biliyor musunuz?" dedi. "Biraz önce bir haydut yakalamışlar, buraya getiriyorlarmış!"

"Nasıl bir haydutmuş bu?"

"Orasını bilmiyorum..."

"Peki suçu neymiş?"

"Onu da bilmiyorum," dedi kız. "Ben sadece bir haydut yakaladıklarını biliyorum. Bekçi, müdürü çağırmaya gitti."

Ana dışarıya baktı, alanda köylüler toplanmaya başlamıştı. Bazıları ağır adımlarla çalımla yürüyor, bazıları ise telaşla, paltolarının önünü kapayarak acele gidiyorlardı. Hükümet binasının avlusunda biriken insanların hepsi, birden gözlerini binanın solunda bir yere çevirdiler.

Küçük kız da pencereden dışarıya bir göz attıktan sonra hızla koşup kapıyı çarparak odadan çıktı. Ananın bütün vücudu ürperdi. Çantasını daha geriye iteledi. İçinde aniden ortaya çıkıveren kaçma hissini bastırarak atkısını başına sarıp hızla kapıya yöneldi.

Dışarı çıktığında yüzüne şiddetli bir soğuk çarptı, nefesi tıkanır gibi oldu, bacakları kasıldı, alanın ortasında durdu. İki muhafızın arasında, kolları arkasından bağlı Ribin'i gördü. Hükümet binasının avlusunda kalabalık bir insan topluluğu sessizce durmuş bakıyordu.

Ana sarsılmış bir durumda gözlerini dikmiş Ribin'e bakıyordu. Ribin bir şeyler söylüyor, ana onun söylediklerini anlamaya çalışıyor ama bu sözler ruhunu saran karanlıkta yok olup gidiyordu.

Ana derin bir nefes alıp kendini topladı. Gür sakallı, mavi gözlü bir köylü gözlerini ayırmadan anaya bakıyordu. Ana elini boğazına götürüp öksürerek, zar zor çıkan bir sesle sordu:

"Neler oluyor?"

"Görüyorsunuz ya işte," diyerek başını çevirdi köylü. Adamın yanına bir başka köylü daha geldi.

Muhafızlar kalabalığın önünde durdu. Kalabalık durmadan büyüyordu. Birden Ribin'in kalın sesi duyuldu:

"Ey köylüler! Yaşamın gerçeklerini önümüze serip bizlerin gözünü açan şu bildirileri biliyor musunuz? Onları dağıtan bendim, işte bu yüzden buradayım!"

Kalabalık Ribin'e iyice yaklaşmış, sıkıca etrafını kuşatmıştı. Ribin'in sesi son derece sakin ve ölçülüydü. Bu, anayı kendine getirdi.

Mavi gözlü köylüyü yanındaki adam dürterek, "İşitiyor musun?" dedi. Mavi gözlü köylü yanıt vermedi, dönüp yine anaya baktı. Diğeri de başını çevirip baktı. Mavi gözlü olan, diğerinden daha ufak yapılı, koyu renk seyrek sakallı ve ince, çilli yüzlüydü. İkisi birlikte kalabalıktan biraz uzaklaşarak avlunun bir kenarına çekildiler.

Ana, "Korku içindeler!" diye düşündü.

Dikkatini iyice toplamıştı. Ribin'in hırpalanmış esmer yüzünü net bir şekilde görebiliyor, gözlerindeki kıvılcımları fark edebiliyordu. Onun da kendisini görebilmesi için yanıp tutuşuyor, parmaklarının ucuna kalkarak, ona doğru başını uzatıyordu.

İnsanlar, Ribin'e suratlarını asmış, kuşkulu bir ifadeyle sessizce bakıyor, sadece kalabalığın arkalarında bir yerden boğuk sesler geliyordu.

Ribin güçlü ve ezici bir sesle, "Köylü kardeşlerim!" dedi. "Bu bildirilerde yazılanlara inanın! Onlar uğruna belki de ölüme gidiyorum. Bana dayak attılar, işkence yaptılar, onları nereden bulduğumu sordular, beni dövmeye, eziyet etmeye devam edecekler, hepsine göğüs gereceğim! Çünkü bu bildirilerde, bizler için ekmekten sudan daha gerekli olan adalet var!"

Kalabalıktan bir köylü, "Bunları niye anlatıyor?" dedi.

Mavi gözlü köylü cevap verdi:

"Onun için şu anda hiçbir şeyin önemi yok. İnsan iki kere ölmez ya, karşısına dikilince de karşı koyamaz..."

İnsanlar suratlarını asmış, birbirleriyle bakışarak, konuşmadan duruyor, görünmeyen bir ağırlığın altında ezildiklerini hissediyorlardı.

Çavuş sarhoş bir halde sallanarak sahanlığa çıkıp avazı çıktığı kadar bağırdı:

"Kim o konuşan?!"

Sonra sahanlıktan aşağıya atlayıp Ribin'in saçlarına yapışarak başını sallamaya başladı.

"Sen misin o sözleri söyleyen ha, itoğlu it?"

Kalabalıkta bir dalgalanma oldu, homurtular yükseldi. Ana üzüntüyle başını önüne eğdi. Ribin'in sesi tekrar duyuldu:

"Görün işte, ey iyi insanlar!"

Çavuş, "Kapa çeneni!" diye bağırarak Ribin'in yüzüne bir yumruk indirdi.

Ribin bir an sendeledikten sonra toparlandı ve konuşmaya devam etti:

"İşte böyle kollarınızı bağlayıp istedikleri gibi vururlar!"

Çavuş, az ötesindeki et parçasına ulaşamayıp bulunduğu yerde zıplayıp duran zincirli bir köpek gibi Ribin'in önünde zıplayarak yüzüne, vücuduna rastgele yumruklar indiriyor ve bir yandan da, "Muhafızlar! Alın götürün şunu! Şu kalabalığı dağıtın!" diye bağırıyordu.

Kalabalıktan biri bağırdı:

"Dur! Vurma!"

Başka birisi, "Ne diye vuruyorsun adama!" diye ekledi.

Mavi gözlü köylü başını sallayarak, "Yürü gidelim!" dedi yanındakine. Birlikte hükümet binasına doğru ağır ağır yürüdüler. Ana giden adamlara dostça baktı. İçi rahatlamış bir halde derin bir nefes aldı. Çavuş tekrar sahanlığa çıktı ve oradan tehditkâr yumruklar savurarak bağırmayı sürdürdü:

"Getirin diyorum o herifi buraya!.."

Kalabalıktan biri, sert bir sesle bağırdı:

"Hayır!"

Ana bu bağıranın mavi gözlü köylü olduğunu fark etti.

"İzin vermeyin çocuklar! Götürüp canını çıkarana kadar dövecekler. Sonra da suçu bizim üzerimize atacaklar. İzin vermeyin!"

Ribin konuşmaya devam ediyordu:

"Siz köylüler! Nasıl bir hayat yaşadığınızın farkında mısınız? Sizi nasıl aldattıklarını, nasıl sömürdüklerini görmüyor musunuz? Yeryüzünde her şey sizin sayenizde ayakta duruyor, en büyük güç sizsiniz ama size hiçbir hakkınız verilmiyor; sadece bir tek hakka sahipsiniz, açlıktan geberme hakkına!.."

Kalabalıktan bağrışmalar yükseldi:

"Evet haklı!"

"Çağırın komiseri! Nerede?"

"Çavuş getirmeye gitti..."

"O sarhoşun tekidir!.."

"Ama bu bizim işimiz değil..."

Gürültü gittikçe yükseliyordu:

"Konuş! Seni dövmelerine izin vermeyeceğiz!"

"Ellerini çözün adamın!"

"Dikkat et, bir yanlışlık olmasın!.."

Ribin bütün sesleri bastıran bir sesle konuşmasını sürdürdü:

"Ey köylüler! Ellerim acıyor. Adaletten kaçacak değilim, adalet benim içimde..."

Birkaç kişi kısık sesle bir şeyler konuşarak uzaklaştılar, ancak sürekli yeni katılan birileriyle kalabalık durmadan büyüyordu. Üstleri başları dökülen, alelacele giyinmiş insanlar heyecan içinde koşarak geliyorlardı. Çevresini saran kalabalık sürekli kaynıyor, Ribin ise aralarında, ormandaki bir kilise gibi dimdik durarak, elini kolunu sallayarak konuşuyordu:

"Sağ olun, var olun iyi kalpli köylü dostlar! Biz birbirimize yardımcı olmak zorundayız! Başka kimden yardım bekleyebiliriz ki?"

Kanlı eliyle yüzünü sildikten sonra, elini tekrar havaya kaldırdı.

"İşte bu gördüğünüz kan, adalet için akıyor!"

Ana sahanlıktan aşağıya indi ama oradan Ribin'i göremeyince tekrar yukarı çıktı. Yüreğinin belli belirsiz, sıcacık bir sevinçle çırpındığını hissediyordu.

"Köylü dostlarım! Bildirileri okuyun! İdare ve kilise, bize adaleti getiren insanlar için, isyankâr, dinsiz derse inanmayın. Adalet dünya üzerinde sessizce dolaşıp, kendine halkın içinde sığınacak yer arıyor. İdareciler için adalet; yakıcı, kesici bir şeydir, onlar adaleti tanımaz; adalet de onları yakar, keser! Yönetim için adalet korkunç bir düşmandır, sizler içinse en iyi dost! İşte bu yüzden adalet şu anda yöneticilerden saklanıyor!.."

Yine kalabalıktan sesler yükselmeye başladı:

"Kulak verin, din kardeşlerim!.."

"Ah dostum, senin işin bitti!.."

"Seni ele veren kim, söyle?"

"Papaz!" dedi bir muhafız.

Köylü okkalı bir küfür savurdu.

Bir ses, "Dikkat edin çocuklar!" diye bağırarak uyardı.

İri yarı, yuvarlak yüzlü emniyet müdürü kalabalığın üzerine doğru geliyordu. Şapkası bir yana doğru eğilmiş, bıyığının da bir tarafı aşağıya bir tarafı yukarıya doğru kıvrılmış ve bu durum, ruhsuz bir gülümsemeyle daha da çirkinleşmiş yüzüne, eğriymiş gibi bir hava vermişti. Sol eliyle kılıcını tutuyor, sağ elini ise havada savuruyordu. Sert adımlarının sesi duyulmaya, kalabalık gerilemeye başlamıştı. Yüzler ezik ve hüzünlü bir ifadeye büründü. Gürültü, toprağın altına girmek istercesine alçaldı ve yok oldu. Ana kaşının seğirdiğini ve gözlerinin yandığını hissediyor, gidip kalabalığa karışmak istiyordu. Biraz öne doğru uzandı ve olduğu yerde kasılıp kaldı.

Emniyet müdürü karşısına geçip Ribin'i tepeden tırnağa süzdükten sonra, "Neler oluyor burada? Elleri neden bağlı değil?" diye sordu ve "Muhafızlar, bağlayın ellerini!" diye ekledi.

Sesi yüksek ama ruhsuz çıkıyordu.

Bir muhafız, "Ellerini halk çözdü, yoksa bağlıydı..." dedi.

"Ne? Halk mı çözdü? Hangi halkmış o?"

Müdür, yarım daire biçiminde karşısında duran halka bir göz attı ve aynı ruhsuz, tekdüze sesle konuşmaya devam etti:

"Evet, kimmiş o halk?"

Mavi gözlü köylüyü kılıcının kabzasıyla sertçe itti:

"Sen misin söyledikleri halk? Ha Çumakov? Yoksa sen mi Mişin? Başka kim?"

Başka bir köylüyü de sakalından tutup çekiştirdi.

"Dağılın pislik herifler! Gününüzü görürsünüz yoksa!"

Adamın ne ses tonunda ne de yüz ifadesinde herhangi bir tehdit veya kızgınlık belirtisi yoktu; çok sakin bir hali vardı, köylülere iri elleriyle, çok alışkın olduğu bir işi yaparmış gibi vuruyordu. Karşısındaki insanlar başlarını önlerine eğmiş, yavaş yavaş geri çekiliyorlardı.

Müdür, muhafızlara dönüp, "Siz daha ne duruyorsunuz? Bağlayın!" diye bağırdı ve kaba saba küfürler savurdu.

Sonra Ribin'e bakarak, yüksek bir sesle, "Hadi, uzat ellerini!" diye emretti.

Ribin, "Ellerimi bağlamasınlar! Kaçacak veya kimseye saldıracak değilim, bunun gereği yok!" dedi.

Müdür, "Ne diyorsun sen?" diyerek Ribin'in üzerine yürüdü.

Ribin sesini daha yükselterek konuşmasını sürdürdü:

"Bunca zamandır insanları ezdiğiniz yeter! Yakında sıra size gelecek, hayvan herifler!"

Müdür bıyıklarını oynatarak, Ribin'in yüzüne bakıyordu. Sonra geriye doğru bir adım çekilerek, dişlerinin arasından, ıslık çalar gibi bir sesle, "Seni itoğlu it seni!" dedi. "Sen ne biçim konuşuyorsun?"

Sonra aniden Ribin'in yüzüne şiddetli bir tokat patlattı.

Ribin, adamın üzerine yürüyerek, "Adaleti vurarak yok edebileceğini mi sanıyorsun?" diye bağırdı. "Bana vurmaya da hiç hakkın yok üstelik, it herif!"

Müdür kelimelerin üzerine basa basa, "Buna hakkım yok ha?" dedi. "Benim hakkım yok ha?"

Sonra Ribin'in yüzüne bütün gücüyle bir yumruk savurdu. Ribin eğildi, müdür sendeledi ve kendini zor toplayarak ayakta durabildi. Köylünün biri homurdandı, sonra tekrar Ribin öfkeyle bağırdı:

"Sakın bir daha bana vurmaya kalkma!"

Müdür etrafına bakındı, halk üzgün, bulundukları yerde sessizce kıpırdanarak, daire olmuş bir halde duruyordu.

Müdür, "Hey, Nikita!" diye seslendi.

Orta boylu, hafif şişman bir köylü öne çıktı. Saçları karmakarışık koca kafasını önüne eğmiş duruyordu.

Müdür bıyıklarını çekiştirerek sakin bir şekilde, "Nikita!" dedi. "Şuna bir güzel tokat patlat bakayım!"

Köylü, Ribin'in karşısına geçip durdu. Ribin ise onun ve diğerlerinin yüzüne şu ağır gerçeği çarptı:

"Ey insanlar, görün işte, bu canavarlar, sizi size nasıl kırdırıyorlar! Görün ve düşünün!"

Köylü elini yavaş yavaş kaldırıp Ribin'in yüzüne hafif bir tokat attı.

Müdür, "O ne biçim vurmak, itoğlu it!" diye feryat etti.

Bazı köylüler kısık sesle, "Hey, Nikita! Tanrı her şeyi görür!" diye uyardılar.

Müdür adamı ensesinden iteleyerek, "Hadi, vur diyorum sana!" dedi.

Köylü başını eğip biraz yana çekilerek üzgün üzgün, "Daha fazlasını yapamam..." dedi.

"Ne dedin sen?"

Müdürün yüzü gözü seğirdi, ayağını yere vurarak küfürler savurdu, Ribin'in üzerine gidip şiddetli bir yumruk indirdi. Ribin bir sendeleyip toparlandı ancak müdür, ikinci yumrukta onu yere düşürmeyi başardı ve vahşi çığlıklar atarak vücudunun her yerine rastgele tekmeler indirmeye başladı.

Kalabalıktan düşmanca homurtular yükselmeye, insanlar hareketlenerek müdürün üstüne yürümeye başlamıştı. Müdür durumu fark ederek kılıcını çekip geriye doğru sıçradı.

"Bakın hele!.. Ayaklanıyorsunuz ha?"

Sesi titredi, tizleşti ve kısıldı, sesiyle birlikte sanki gücü de zayıfladı, başını omuzlarına doğru indirdi, vücudu büzülüp ufaldı, gözleri ifadesini yitirdi, ayaklarıyla yeri yoklayarak dikkatli adımlarla gerilemeye başladı. Bir taraftan da telaşlı, boğuk bir sesle bağırıyordu:

"Tamam! Gidiyorum! Alın sizin olsun! Peki ya sonra? İt herifler, onun bir siyasi suçlu olduğundan haberiniz var mı? Çar'a karşı isyan hazırladığından haberiniz var mı? Bunu bile bile bir asiyi koruyorsunuz, ha? Demek öyle!"

Ana gözünü bile kırpmadan, taş kesilmiş gibi hiçbir şey düşünemez halde, bitkin ve korku içinde dikilmiş duruyor, duyduğu üzüntünün ağırlığı altında ezildiğini hissediyordu. İnsanların üzgün, kızgın feryatları beyninin içinde bir arı gibi vızıldıyor, müdürün titreyen sesi onların arasında yankılanıyordu.

"Bir suçu varsa yargılayın!"

"Bağışlayın onu, asaletli efendim..."

"Bu yaptığınız yasa dışı bir şey!.."

"Böyle olur mu? Herkes kafasına göre dayak atarsa, bunun sonu nereye varır?"

Köylüler ikiye bölünmüştü. Bir grup müdürün etrafını sarmış, vazgeçirmek için bağırıp çağırıyor, daha küçük olan diğer grup ise Ribin'in başında toplanmış üzgün üzgün söyleniyordu. Birkaçı onu ayağa kaldırdılar. Muhafızlar tekrar ellerini bağlamaya niyetlenince, "Hop! Durun bakalım, pislikler!" diye bağrıştılar.

Ribin'in yüzü gözü kan ve çamur içindeydi, yüzünü silerken bir yandan da sessizce etrafı süzüyordu. Birden anayla göz göze geldi. Ana bir an irkilerek ona doğru bir hamle yapıp el salladı, ama Ribin başını çevirdi, ancak az sonra gözlerini tekrar ananın yüzüne dikti. Anaya, Ribin'in kan içindeki yüzü titriyor gibi geldi...

"Acaba beni tanıyabildi mi?" diye düşündü.

Bütün vücudunu ürperten endişeli bir neşeyle başını sallayarak dikkatini çekmeye çalıştı. Ancak mavi gözlü köylünün, Ribin'in yanında olduğunu ve onun da kendisine bakmakta olduğunu fark ederek ürktü...

"Neler saçmalıyorum ben! Şimdi beni de yakalarlar!"

Ribin, mavi gözlü köylünün kendisine söylediği bir şeyler üzerine titreyen ama net bir sesle, coşkulu bir şekilde, "Önemli değil!" dedi. "Tek başıma değilim şu dünyada. Adaleti yakalayamazlar ya! Benim geçtiğim her yerde benden bir iz kalacaktır, ama bir yuvayı yıktılar; orada artık ne dost kaldı ne yoldaş..."

Ana, "Bunu benim için söylüyor!" diye geçirdi içinden.

"Ama bir gün kartallar yükseklerde uçacak, halk özgürlüğüne kavuşacaktır!"

Bir kadın, bir kova suyla gelip ağlaya inleye Ribin'in yüzünü temizlemeye koyuldu. Kadının tiz sesi Ribin'inkine karışıyor ve ananın, Ribin'in sözlerini anlamasını engelliyordu.

Müdürün etrafındaki grup ilerlemeye başladı. İçlerinden biri bağırdı:

"Tutukluyu götürmek için araba gerekiyor! Sıra kimde?"

Sonra incinmiş bir sesle bağıran müdürün sesi duyuldu:

"Benim sana vurmaya hakkım var ama senin bana vurmaya hakkın yok, ahmak herif!"

Ribin, "Öyle mi?" diye bağırdı. "Peki, sen kimsin, Tanrı mı?"

Kalabalıktan sesler yükseldi:

"Öyle konuşma! Karşındaki müdür!"

"Kızmayın sayın efendim! Adam ne dediğini bilmez halde..."

"Kapa çeneni!"

"Seni şimdi götürecekler..."

"Orada yasalara daha saygılıdırlar!"

Köylülerin sakinleştirici yalvaran konuşmaları gitgide telaşlı bir hal alıyor ve bu durum, her şeye umutsuz, vahim bir hava veriyordu. İki jandarma Ribin'i kollarından tutarak hükümet binasının merdivenlerinden çıkardı ve kapıdan içeri girerek gözden kayboldular. Alandaki kalabalık gitgide coşmaya başladı. Ana, mavi gözlü köylünün gözünün ucuyla kendisine bakarak üzerine doğru geldiğini fark etti. Korkudan dizlerinin bağı çözülür gibi oldu, acı bir duygu içini kemirip midesini bulandırdı.

"Hayır, kaçmamalıyım!" diye düşündü.

Sıkıca parmaklıklara tutunarak beklemeye başladı.

Emniyet müdürü hükümet binasının sahanlığında durmuş, tehdit edici bir şekilde elini kolunu sallayarak yine o ruhsuz, tekdüze sesiyle konuşmaya başlamıştı:

"İtoğlu itler! Sanki çok anlarmış gibi devlet işlerine burnunuzu sokuyorsunuz! Koyun sürüsü sizi! Bana minnet duymalı, size bir şey yapmadığım için ayaklarımı öpmelisiniz. İstesem hepinizi küreğe mahkûm ettiririm..."

Birçok köylü, şapkası elinde müdürü dinliyordu. Bulutlar alçaklara iniyor, hava gitgide kararıyordu. Mavi gözlü köylü, ananın yanına kadar geldi ve derin bir nefes alarak, "Ne halde olduğumuzu gördünüz..." dedi.

Ana usulca, "Öyle..." diyerek karşılık verdi.

Köylü rahat bir tavırla anayı süzerek, "İşiniz nedir?" diye sordu.

"Kadınlardan dantel ve bez alırım."

Köylü gözlerini hükümet binasına dikmiş bir şekilde, sakallarıyla oynayarak sıkıntılı bir sesle, "Burada böyle şeyler bulamazsınız," dedi.

Ana, adamı baştan aşağı süzerek kaldığı odaya gitmek için fırsat kolluyordu. Adamın üzgün, düşünceli yüzü oldukça güzeldi: Uzun boylu, geniş omuzluydu. Üzerinde her yanı yama içinde bir elbise, basmadan yapılmış temiz bir gömlek, bacağında köylü dokuması kırmızı çuhadan pantolon, çorapsız ayaklarında da parçalanmış bir ayakkabı vardı.

Ana nedense rahatlamıştı, derin derin içini çekti ve kendisini de şaşırtan içgüdüsel bir hareketle, "Bu gece senin evinde kalabilir miyim?" diye soruverdi.

Tepeden tırnağa bütün vücudu gerilmişti, ama ısrarla köylüye bakarak dimdik duruyordu. Aklından hızla kötü düşünceler akıp geçti:

"Nikolay'ın yanına dönemeyeceğim, oğlumu bir daha göremeyeceğim; öldürecekler beni!"

Köylü başını önüne eğerek sakin sakin yanıt verdi:

"Evet! Neden olmasın? Yalnız kulübem pek iyi değildir..."

Ana da, "Pek titiz sayılmam..." diye karşılık verdi.

Köylü meraklı gözlerle anaya bakarak, "Tamam," dedi.

Havanın alacakaranlığında adamın mavi gözleri soğuk ışıltılar saçıyor, yüzü hafif solmuş gibi görünüyordu. Ana endişeli ve alçak bir sesle, "Öyleyse ben hemen gideyim, sen de çantamı alır gelirsin," dedi.

"Pekâlâ!"

Köylü omuzlarını kaldırıp başını çevirerek, "Araba yola çıkıyor işte," dedi.

Ribin elleri bağlı, başı gri bir bezle sarılmış halde hükümet binasının kapısında göründü. Sesi, akşamın alacakaranlık havasına yayıldı:

"Hoşça kalın köylü dostlarım! Adaleti aramaktan vazgeçmeyin, onu bulun ve sıkıca sarılın, canınız pahasına sahip çıkın, size gerçeği gösteren dostlarınıza inanın!"

Emniyet müdürü bir yerlerden bağırdı:

"Kapa çeneni, itoğlu it! Ahmak herif, sürsene şu arabayı!"

"Kaybedecek neyiniz var? Yaşadığınız hayatı bir düşünün!"

Araba kalktı. Ribin iki muhafızın arasında hâlâ bağırıyordu:

"Ne uğruna sefillik çekiyorsunuz? Özgürlük için mücadele edin! Size ekmek ve adaleti getirecek olan odur! Hoşça kalın iyi yürekli dostlarım!"

Sesi, emniyet müdürünün küfürleri, atların ayak sesleri ve tekerleklerin tıkırtısı arasında yitip gitti.

Köylü sıkkın bir halde başını sallayarak, "İşte bu kadar!" dedi ve başını anaya çevirerek ekledi: "Siz içerde, konuk salonunda az bekleyin, ben birazdan döneceğim."

XXXI

Ana içeri girip masaya oturdu, bir dilim ekmek aldı, ekmeğe şöyle bir bakıp tekrar tabağa koydu. Canı yemek istemiyordu, midesinde bir bulantı vardı. Vücudunu bir sıcaklık bastı, kendini halsiz hissediyor, başı dönüyordu. Mavi gözlü köylünün yüzü gözünün önünde canlanıyor, bu yüzde güvensizlik uyandıran bir şeyler varmış gibi geliyordu. Kendisini ele vereceği düşüncesine kapılmak istemiyor, ancak bu fikri de bir türlü içinden atamıyordu.

Neredeyse kendinden geçmiş bir halde, "Beni fark etti, durumu anladı..." diye düşünüyordu.

Ve bu düşünce, ısrarlı bir bulanıklık ve üzüntü duygusuna takılarak daha ileri gidemiyordu.

Dışarıda biraz önceki gürültünün yerini çekingen bir sessizlik alıyor, sanki ürkütülmüş bir şeyleri açığa çıkarıyor, loş hava her yeri, her şeyi kuşatarak yüreklere yalnızlık duygusu dolduruyordu.

Küçük kız kapıdan seslendi:

"Omlet ister misiniz?"

"Hayır, hiç canım istemiyor, bu gürültü patırtı korkuttu beni."

Küçük kız alçak ama heyecan dolu bir sesle anlatmaya başlayarak masaya geldi:

"Ne biçim dövdü emniyet müdürü! Ben oradaydım, her şeyi gördüm, bütün dişleri kırıldı adamın, kara kara kan tükürüyordu, gözleri kapanmıştı... adam katrancıymış. Çavuş bizim orada, zil zurna sarhoş, hâlâ da içiyor. Diyor ki, bunlar bir çeteymiş, bu adam da onların başıymış... Üçünü yakalamışlar biri kaçmış, bir de öğretmen yakalamışlar. Bunlar Tanrı'ya inanmıyorlarmış, insanları kandırıp kiliseleri soyduruyorlarmış, ne kötü... Bizim köylülerin bir kısmı acıyorlar adama, bir kısmı da işini bitirmek gerekirdi, diyorlar. Bizim burada da ne kötü adamlar var!"

Ana, kızın birbirini tutmayan sözlerini ilgiyle dinliyor, kendi sıkıntılarını unutmaya çalışıyordu. Kız ise dinleniyor olmaktan memnun bir halde daha

da canlanarak kelimeleri arka arkaya döküyordu.

"Babamın söylediğine göre, bütün bunlar hep kıtlıktan oluyormuş. İki seneden beri köylüler topraktan doğru dürüst ürün alamıyor, bu yüzden herkes bunaldı ve bu tip insanlar ortaya çıktı. Toplantılar yapıyor, herkes birbirine bağırıp çağırıp kavga ediyorlar. Geçen gün Vasükov'un vergi borcu yüzünden eşyaları satılıyordu, muhtarın yüzüne bir yumruk geçirdi, işte dedi sana vergi borcum..."

Dışarıdan ayak sesleri geldi, ana masaya tutunarak ayağa kalktı. Mavi gözlü köylü içeri girip, "Çantan nerede?" diye sordu.

Çantayı eline alarak, "Boşmuş," dedikten sonra ekledi: "Marya, konuğumuzu eve götür."

Sonra da etrafına hiç bakmadan çıkıp gitti.

Küçük kız, "Gece burada mı kalacaksınız?" diye sordu.

Ana, "Evet, yarın köylü kadınlardan dantel almayı düşünüyorum," diye karşılık verdi.

Küçük kız hemen açıklamaya koyuldu:

"Burada kadınlar dantel örmezler, Darino'da, Timkova'da örüyorlar ama burada bulamazsınız!"

"O halde, ben de yarın oraya giderim..."

Ana, küçük kıza çay parasının yanında üç kapik de bahşiş verdi; kız pek sevindi buna. Sokakta ayaklarını çamurlara vurarak yürürken bir yandan da şöyle diyordu:

"İsterseniz ben Darino'ya gidiverir, kadınlara dantellerini buraya getirmelerini söylerim, siz de ta oralara gitmekten kurtulursunuz, on iki verstlik yol az sayılmaz..."

Ana hemen yanında yürümekte olan küçük kıza, "Hayır yavrucuğum, buna hiç gerek yok," dedi.

Dışarıdaki serin hava onu kendine getirmiş, kafasında umutlu bir karar doğmuştu. Ve bu kararın gelişmesini hızlandırmak için kendi kendine sorup

duruyordu:

"Ne yapmak gerek? Acaba, açık açık..."

Artık hava iyice karanlık, soğuk ve rutubetliydi. Küçücük evlerin pencerelerinden donuk ışıklar süzülüyor, koyunların uykulu meleyişleriyle arada bir kısa seslenişler işitiliyordu. Köye karanlıkla birlikte bir durgunluk çökmüştü.

Küçük kız, "İşte geldik!" dedi. "Geceyi geçirmek için iyi bir yer seçmemişsiniz, burası pek yoksul bir evdir."

Kız kapıyı açıp içeriye canlı bir sesle, "Tatyana Teyze!" diye seslendi.

Sonra evine doğru koşarak uzaklaştı:

"Hoşça kalın!.." diye karanlıkların içinden bağırdı.

Ana kapının önünde durup elini gözlerine siper ederek içeri doğru bakındı. Kulübe küçücüktü ama tertemiz olduğu hemen fark ediliyordu. Ocağın arkasında genç bir kadın bir an görünerek anayı selamladı ve tekrar yok oldu. Masanın üzerinde bir lamba yanıyordu. Ev sahibi masanın başında oturmuş, gözünü anaya dikmiş, parmaklarını tıkırdatarak bakıyordu. Bir an duraladıktan sonra, "İçeri buyursanıza!" dedi. "Tatyana sen de çabuk git, Piyotr'ı çağır."

Kadın, anaya dönüp bakmadan hızla evden çıktı. Ana, ev sahibinin karşısına otururken etrafa bir göz gezdirdi, ama çantayı göremedi. Odada rahatsız edici bir sessizlik vardı, yalnızca lambadan belli belirsiz bir ses çıkıyordu. Lambanın cılız ışığında köylünün asık yüzünde endişeli bir ifade titreşiyor ve bu da ananın içini üzüntülü bir sıkıntının kaplamasına yol açıyordu.

Ana birden kendisini de şaşırtan yüksek bir sesle, "Çantam nerede?" diye soruverdi.

Köylü omuzlarını kaldırarak durgun durgun, "Meraklanma, kaybolmuş falan değil," diye yanıt verdi.

Sonra sesini kısarak endişeli bir ifadeyle, "Küçük kızın yanında özellikle çantanın boş olduğunu söyledim, oysa çanta pek ağır," dedi.

"Ne olmuş?.." dedi ana.

Köylü, ananın yanına gelerek usulca, "Siz o adamı tanıyor musunuz?" diye sordu.

Ana bir an ürperdi ama hemen kendini toplayarak güçlü bir sesle, "Evet, tanıyorum," dedi.

Bu kısacık yanıt, sanki ananın içini aydınlatmış ve bu aydınlık dışarı da yansımıştı. Ana rahatlamıştı, derin bir nefes alarak oturduğu yere daha bir yerleşti.

Köylü sırıtarak, "Ben sizin birbirinize işaret ettiğinizi gördüm," dedi. "Hatta ona da sordum, oradaki kadını tanıyor musunuz, diye."

Ana çabucak, "Ne karşılık verdi?" diye sordu.

"Biz çoğuz, diye karşılık verdi."

Köylü merak eden gözlerle anaya bakarak gülümsedi ve devam etti:

"O çok cesur ve sağlam bir adam... Canına okudular ama sesini kesemediler..."

Köylünün kararsız hali, cılız sesi, yüzünün ifadesi ve gözlerindeki ışıltı anayı rahatlatıyor, içini saran hüzün ve telaş; yerini giderek Ribin'e duyduğu şiddetli bir acımaya bırakıyordu. Kendini tutamayarak öfke ve acıyla bağırdı:

"Pis haydutlar, caniler!.."

Sonra da bir hıçkırıkla sarsıldı.

Köylü üzgün üzgün başını sallayarak ananın yanından çekildi.

"Evet... Baskı düzeni korkunç bir düşman kazandı..."

Sonra aniden tekrar ananın yanına gelerek usulca sordu:

"Sanırım çantanızda gazeteler var değil mi?"

Ana gözlerindeki yaşları silerek, "Evet," dedi. "Ona verecektim."

Adam kaşlarını çatarak elini çenesine koyup bir süre düşündü. Sonra, "Bize de getirdiler. Bu adamı daha önce görmüştük..." dedi.

Sonra biraz daha düşündü ve "Siz şimdi bu çantadakileri ne yapacaksınız?" diye sordu.

Ana, köylüye meydan okur bir ifadeyle bakarak, "Size bırakmayı düşünüyorum," dedi.

Bu söz köylüyü şaşırtmadı, karşı da koymadı:

"Bize mi bırakacaksınız?" dedi sadece.

Sakalını sıvazlayarak olumlu şekilde başını salladı ve oturdu.

Ribin'e yapılanların görüntüsü ısrarla ananın gözünün önüne dikiliyordu. Ribin'in yüzünün hayali kafasındaki tüm düşünceleri bastırıyor, onun yaşadığı acı ve aşağılanmaları düşündükçe, diğer bütün duyguları hafifliyordu. Artık ne çantayı ne başka bir şeyi düşünebiliyor, gözlerinden yaşlar iniyordu. Üzüntüyle, "İnsanları soyuyor, boğazlıyor, çamurlara atıyorlar, alçaklar!" dedi.

Köylü, "Güç," dedi usulca. "Güç onlarda."

Ana sıkkın sıkkın, "İyi de nereden alıyorlar bu gücü?" diye bağırdı. "Bizden alıyorlar, her şey gibi bunu da bizden alıyorlar."

Bu köylünün yüzündeki anlaşılmaz şeyler anayı öfkelendiriyordu.

Adam saygılı bir tavırla, "Bir araba sesi," dedi anaya.

Sonra dikkat kesilip bir süre dinledi ve "Geliyorlar," diye ekledi.

"Kimler?" dedi ana.

"Bizimkiler... Öyle sanıyorum..." diye karşılık verdi köylü.

İçeri karısı girdi, arkasından da bir başka köylü. Adam başındaki şapkayı çıkarıp bir yana attı ve çabucak ev sahibinin yanına gidip, "Nasılsın bakalım?" diye sordu.

Ev sahibi başını olumlu işaret yaparak salladı.

Karısı ocağın yanına oturarak, "Stepan, konuklarımız aç olabilirler," dedi.

Ana, "Hayır, teşekkür ederim," diye karşılık verdi.

Yeni gelen köylü, ananın yanına yaklaşarak aceleyle konuşmaya başladı:

"İzin verirseniz kendimi tanıtayım, adım Peter Egorov Riyabinin, lakabım ise Biz'dir. Ben bu sizin işlerden az bir şey anlarım. Okuma yazmam var, kafam da çalışır anlayacağınız."

Ananın elini sıkıca kavrayıp sıktı ve ev sahibine dönerek, "Baksana Stepan," dedi. "Varvara Nikolayevna iyi bir kadın, ancak bu işlerin boş ve saçma olduğunu söylüyor. Ona göre bir avuç ahmak, çoluk çocuk ve üniversiteli genç bu saçmalıklarla halkın kafasını karıştırıyorlarmış. Oysa biz biraz önce gördük ki, halkın gözünün önünde ağırbaşlı bir köylüyü tutukladılar, şimdi de burada yaşlı bir kadın var, hem de anlaşılan efendilerin pek hoşlanmadıkları türden bir kadın."

Köylü oldukça anlaşılır bir dille, neredeyse soluk bile almadan hızla konuşuyordu. Konuşurken sakalı asabi bir şekilde titriyor, kısık gözleri de sürekli anayı süzüyordu. Darmadağınık giyimi ve aynı durumdaki saçlarıyla sanki az önce bir kavgadan zaferle çıkmış da onun coşkusunu yaşıyormuş gibi bir hali vardı. Adamın bu hali, açık açık ve sade bir dille konuşuyor olması ananın hoşuna gitmişti ve ona tatlı tatlı gülümseyerek bakıyordu.

"Bu yaptıkları doğru bir iş Stepan, namuslu bir iş, bunu anlıyorsun değil mi? Artık halk kıpırdanmaya başladı. Bu hanımefendi bize gerçeği söylemez, çünkü bu, ona zarar verebilir. Ona saygı duyuyorum, bizim iyiliğimizi istiyor, ancak kendisi zarar görmemek koşuluyla. Halkın gözü artık zarar, kayıp filan görmüyor; doğruca işin üzerine yürümek istiyor. Ne kaybetmekten korkuyor, ne zarar görmekten, zaten bütün yaşamı zarar; her yönden dur, dur diye bağıra çağıra ne yana döneceğini şaşırtmışlar, anlıyorsun değil mi?"

Stepan başını sallayarak, "Anlıyorum," diye karşılık verdi. Hemen arkasından da ekledi: "Bayan, çantası için kaygılanıyor."

Piyotr elini sallayarak anaya bir göz kırptı ve tekrar konuştu:

"Hiç meraklanmayın anacığım, her şey hallolacak, çantanız bende. Biraz önce Stepan bana, sizin o adamı tanıdığınızı, sizin de bu işlerin içinde

olabileceğinizi söylediğinde ona, ‘Aman dikkat et,' dedim, ‘böyle önemli konularda ileri geri konuşmak doğru değildir.' Ama herhalde siz de orada dururken bizim nasıl insanlar olduğumuzu az çok anlamış olmalısınız. Namuslu insanlar hemen fark edilir, çünkü böylelerine pek kolay rastlanmaz! Çantanız bende, onun için hiç endişelenmeyin."

Köylü gelip ananın yanına oturdu ve yalvaran bakışlarını onun gözlerine dikerek konuşmaya devam etti:

"Çantayı boşaltmak niyetindeyseniz size seve seve yardım ederiz. Kitaplar çok işimize yarar."

Stepan söze karıştı:

"Hepsini bize bırakmak istiyor."

"Bu çok daha iyi olur anacığım, biz ne yapacağımızı biliriz!.."

Gülerek yerinden fırladı ve odanın içinde hızlı hızlı dolaşmaya başladı. Sonra mutlu bir sesle ekledi:

"Ne hayret verici bir şey bu! Bir taraf çökerken diğer taraf onarılmaya başlandı bile. Sorun yok. Gazete yararlı bir şeydir, insanların gözünü açar. Efendiler hoşlanmaz bu gazetelerden. Ben yedi kilometre ötede bir hanımefendinin yanında marangozluk yapıyorum; doğru söylemek gerekirse bizim hanımefendi iyi bir kadındır. Arada bir bize bazı kitaplar verir, onları okur; aydınlanırız, ondan memnunuz. Yalnız bir keresinde ben ona bir gazete gösterdim, bana biraz darıldı, ‘Yok et şunları Peter, bunlar bir avuç ahmak çocuğun marifeti!' dedi. ‘Bunlar sizin sıkıntınıza sıkıntı katıyor, başınıza bir de hapis, sürgün cezası çıkıyor!' dedi..."

Köylü birden sustu ve biraz düşündükten sonra, "Anacığım, bu adam sizin akrabanız mı?" diye sordu.

"Hayır, yabancı," dedi ana.

Adam, kendisini pek mutlu eden bir şey varmış gibi gülüyor ve başını sallıyordu, ancak ana, Ribin için kullandığı ‘yabancı' kelimesinin pek uygun düşmediğini ve onu kırdığını düşünerek, "Yani akrabam değildir," diye ekledi, "ama onu çok uzun zamandan beri tanırım, benim için o, bir... kardeş gibidir."

Uygun kelimeyi bulamayan ana yine üzüntüye kapılarak hıçkırıklarına engel olamamıştı. Odaya hüzünlü bir sessizlik çöktü. Piyotr boynunu bükmüş, sanki dikkatle çevreyi dinliyormuş gibi duruyordu. Stepan masaya dayanmış parmaklarını tıkırdatıyordu, karısı ise ocağa dayanmıştı. Ana odanın loş ışığında kadının gözlerini ısrarla kendi üzerine diktiğini hissediyor ve kendisi de arada bir kadının yassı burunlu, çıkık çeneli esmer yüzüne bir göz atıyordu. Yeşile çalan gözleri dikkatli ve içten bakışlarla ışıyordu.

Piyotr, anaya usulca, "Bir dost yani," dedi. "Sağlam karakterli bir dost. Kendi değerinin de farkında. Adam dediğin böyle olur, öyle değil mi Tatyana? Sen de fikrini söylesene."

Tatyana, "O adam evli mi?" diye karıştı söze ve sonra yine incecik dudaklarını sıkıca kapadı.

Ana üzgün üzgün, "Hayır dul," diye karşılık verdi.

"Bu kadar cesaretli davranması bundan demek ki. Evli olsaydı, böyle davranamazdı... Korkardı."

Piyotr atıldı:

"Ya bana ne diyeceksin? Evliyim ama hiçbir şeyi yapmaktan geri kalmıyorum."

Kadın dudak kıvırdı ve adamın yüzüne bakmadan, "Sen ne yapıyorsun ki?" dedi. "Bol bol konuşuyor, arada bir de okuyorsun. Orada burada Stepan'la fiskos etmenin halka ne yararı olacak ki?"

Köylü gücenmiş bir tavırla itiraz etti:

"Beni dinleyenler hiç de az değil bacım. Beni o kadar küçük görme, ben bir maya gibiyim."

Stepan başını kaldırıp karısına sessizce baktıktan sonra tekrar önüne eğdi.

Tatyana, "Ayrıca köylüler niye evlenirler, onu da hiç anlamam," dedi. "Soracak olursan işlere yardımcı olacak bir kadına ihtiyaçları olduğunu söylerler, ama hani yardım edecek iş nerede?"

Stepan homurdanarak, "Senin işlerin az geliyor herhalde," diye bir söz sokuşturdu.

"Bu işlerin ne yararı var ki? Yarı aç, yarı tok yaşayıp gidiyoruz. İnsanlar doğru dürüst karınlarını dahi doyurmayan bir iş yüzünden çocuklarına bakacak zaman bile bulamıyorlar. Mutluluk ise hepten uzak... Bana kalırsa köylüler hiç evlenmemeli, bu, onların ayağına bağ olmaktan başka bir şeye yaramıyor; oysa kendi başlarına serbest bir düzen tuttursalar da, o adamın yaptığı gibi adaletin peşinden koşsalar ya. Ha anacığım, yalan mı?"

"Doğru yavrucuğum," dedi ana. "Yoksa güzel bir yaşam sürdürmek mümkün değil."

"Sizin bir aileniz var mı?"

"Kocam öldü, bir oğlum var."

"Oğlunuz nerede, beraber mi yaşıyorsunuz?"

"Oğlum şu anda hapiste."

Bu sözler yine her zamanki gibi ananın yüreğini üzüntüyle karışık gururla doldurmuştu.

"Bu, onun ikinci hapse girişi. İlahi adaleti anlayıp başkalarına da anlatmak istediği için... Yakışıklı, zeki ve iyi bir gençtir. Bu gazeteyi çıkarma fikri onun. Ribin'i yola getiren de odur, oysa Ribin'in yaşı onunkinin iki katı. İşte oğlum bunlar yüzünden yargılanıp mahkûm edilecek, onu Sibirya'ya gönderecekler... Ama oradan kaçıp yeniden işe koyulacak."

Konuştukça hissettiği gurur iyice artıyor, gözlerinde bir kahraman tipi canlandırmak için gerekli sözcükleri arayıp buluyor, bütün çabasını bu sözcükleri bulmaya veriyordu. Bugün izledikleri o korkunç, iğrenç, karanlık tabloyu güzel bir şeylerle aydınlatma isteği duyuyordu. Sağlıklı bir ruhtan yükselen bu isteğe iradesizce boyun eğerek, gördüğü, duyduğu, bildiği temiz ve aydınlık olan ne varsa hepsini bir araya toplayıp şiddetli bir ışık halinde yansıtıyordu...

"Böyle insanlar bir hayli çok artık ve giderek daha da çoğalıyorlar. Son soluklarına kadar adalet ve özgürlük için mücadele edeceklerdir..."

Ana sakınmayı, çekinmeyi bir yana bırakmış, sadece isim vermemeye özen göstererek, özgürlük uğruna verilen mücadelede bildiği ne kadar eylem varsa hepsini sayıp dökmeye başlamıştı. Bu odadakilerin gözünde mükemmel insan tipleri yaratmak için uğraştıkça yüreğinde biraz gecikmiş de olsa yeşeren tutkunun ateşiyle en cömert sözcükleri bulup kullanıyor ve bu ateşli duyguyla aydınlatıp parlattığı kişilere kendisi de hayran kalıyordu.

"Bu eylem bütün dünyada sürüyor, bu insanlar, dünya üzerinde her gün daha da artan büyük bir güçle, nihai zafere kadar büyümeye devam edecektir..."

Oldukça akıcı konuşuyor, gerekli sözcükleri bulmakta hiç zorlanmıyor, bu sözcükleri birbirinden güzel rengârenk inciler gibi, yüreğindeki bütün pislikleri yok etme özleminin sağlam ipine arka arkaya diziyordu. Bu incilerle dolu sağlam ipin köylüleri oldukları yere sıkıca bağladığını, kıpırdamadan dikkatle kendisini dinlediklerini görüyor, heyecan içinde soluk alışlarını duyuyor ve söylediklerine olan inancı giderek artıyordu.

"Yaşadıkları yoksulluk ve adaletsizlikten bunalan, ezilen halk; onları bu şekilde yaşamaya zorlayan güçlere karşı ayağa kalkmalı ve kendileri için hapislerde, sürgünlerde çürüyen, nice acılara göğüs geren iyi yürekli insanlara sahip çıkmalıdır. Bu insanlar hiçbir çıkar beklemeden bütün insanları mutluluğa götürecek olan yolu önümüze açmakta ve yalansız dolansız, bu yolda karşılaşılacak zorlukları, tehlikeleri anlatıp kimseyi peşlerinden gelmeye zorlamamaktadırlar. Ancak, bu yola bir kez girdin mi o yoldan ayrılamıyorsun, çünkü doğru olan yolun bu yol olduğunu görüyorsun."

Ana, insanlara adaleti anlatma isteğini ne zamandır içinde şiddetle hissediyordu. Şimdi bu isteğine ulaşmış olmanın mutluluğu içindeydi.

"Halk ancak böyle insanlara güven duyabilir, ancak bu insanlar, tüm haksızlık ve zulmü alt etmeden durmazlar. Tüm halk tek vücut olarak birleşerek, ‘En büyük güç benim, herkes için adalet istiyorum!' demedikçe bu işin peşini bırakmazlar..."

Ana artık iyice yorulmuştu, susup köylülere baktı. Sözlerinin boşa gitmediğini hissederek mutluluk duydu. Köylüler hâlâ konuşmasını sürdürmesi beklentisiyle ona bakmaktaydı. Piyotr ellerini göğsünde

kavuşturmuş, yüzünde hafif bir tebessümle gözlerini kısarak kendisine dikmişti. Stepan masaya dayanmış, tüm vücuduyla ileri doğru uzanmış, yüzüne hafif bir gölge düşmüş, bu gölge yüz hatlarını daha da ortaya çıkarmıştı ve bu yüzde hâlâ dinlemeye devam ediyor gibi bir ifade vardı. Karısı ise ananın hemen yanında kollarını dizlerine dayamış bir halde eğilmiş oturuyor ve ayaklarına bakıyordu.

Piyotr başını sallayarak, kısık bir sesle, "Demek böyle," diyerek usulca sedire oturdu.

Stepan yavaş hareketlerle doğrularak karısına baktı ve kollarını iki yana açarak gerindi.

Alçak bir sesle düşünceli bir halde, "İnsan bu işe başlarsa kendini gerçekten canla başla vermeli," dedi.

Piyotr hafif çekingen bir ifadeyle, "Dönüp arkasına bakmamalı," dedi.

Stepan devam etti:

"Artık bu iş dal budak salmış."

Piyotr ekledi:

"Dünyanın her yerinde..."

Ana duvara dayanmış, başını geriye atmış, adamların alçak sesli yorumlarını dinliyordu. Tatyana oturduğu yerden kalkıp etrafına bir göz gezdirdi ve tekrar oturdu. Köylülere hiç memnun olmayan, hatta iğrenircesine bir ifadeyle soğuk soğuk bakıyordu.

Aniden anaya döndü ve "Anlaşılan siz çok çekmişsiniz!" dedi.

"Çok," diye karşılık verdi ana.

"Doğrusu, pek güzel konuşuyorsunuz. Siz konuştukça insanın yüreği sanki takılıp sözlerinizin peşine gidiyor. İnsan, ‘Tanrım, ne olur şu insanları, böyle bir yaşamı biraz olsun görmemize izin ver,' diyor. Bizim hayatımız tıpkı koyunlar gibi. Örneğin ben; okuma bilirim; kitap okur ve durmadan düşünürüm, sabahlara kadar uyku uyumadan düşündüğüm olur bazen. Ne yararını görürüm peki? Hiç! Düşünsem de boş, düşünmesem de."

Kadının gözlerinin içi gülüyor, konuşmasına bazen bir ipi koparmış gibi ara veriyor, sonra tekrar kaldığı yerden devam ediyordu. Adamlar konuşmuyordu. Rüzgâr hafif hafif camlara vuruyor, ekin saplarından yapılmış çatıyı hışırdatıyor, bacadan hafif uğultular geliyordu. Arada bir yağmur damlaları gönülsüzce camlara vuruyor, köpek uluyordu. Belli belirsiz bir esinti bazen lambanın alevini titretiyor, ışık bir an donuklaşıyor, sonra yeniden parlak, düzgün bir şekilde yanıyordu.

"Söylediklerinizi dikkatle dinledim. İşte insanlar böyle bir amaç için yaşıyorlar. Hem öyle garip bir şey ki, siz anlatırken bunları zaten hep biliyormuşum gibi hissettim. Oysa ki böyle şeyleri daha önce ne kimseden duydum, ne de düşündüm..."

Stepan yüzünde keyifsiz bir ifadeyle usulca, "Artık bir şeyler yiyelim Tatyana," dedi. "Şu lambayı da söndürelim de insanlar, ‘Çumakov'lar geç saatlere kadar oturdular,' demesinler. Bu bizim için sorun değil ama konuğumuzdan yana tedbirli bir davranış olmaz..."

Tatyana kalkıp ocağa doğru gitti.

Piyotr yüzünde mutlu bir tebessümle usulca, "Eee, dostum," dedi. "Şimdi artık çok dikkatli davranmalıyız. Madem bu gazeteler dağıtılacak..."

Stepan atıldı:

"Kendim için endişelenmiyorum. Beni tutuklasalar da sorun değil... Köylünün canı kaç para eder ki..."

Karısı elinde tabaklarla masanın başına gelerek, "Çekil," dedi.

Stepan kalkıp biraz yana çekilerek masayı hazırlayan karısına baktı ve alaycı bir tavırla, "Bizim değerimiz nedir ki, bir avuç beşlik," diye ekledi.

Ananın içinde adama karşı bir acıma duygusu uyanmış ve artık ondan hoşlanmaya başlamıştı. Yaptığı konuşmadan sonra içinin günün berbat ağırlığından arınarak hafiflediğini, rahatladığını hissediyordu. Herkesin iyiliğini isteyen, kendinden memnun bir ruh hali içindeydi.

"Yanılıyorsunuz efendim," dedi. "İnsan, kanını emmekten başka bir derdi olmayan birinin, kendine biçtiği değere kulak asmamalı. Kendi değerini kendisi biçmeli; düşman gözüyle değil, dost gözüyle."

Adam usulca, "Buralarda dostluklar ilk lokmaya kadardır," dedi.

"Dostlar, halkın içindedir."

"Doğrudur da, bütün mesele burada olmamaları."

"Öyleyse siz de onların buraya gelmesini sağlayın."

Stepan bir süre düşünüp yavaşça, "Haklısınız," dedi. "Yapılması gereken de bu."

Tatyana seslendi:

"Hadi, buyrun."

Anayı dinlerken Piyotr sus pus olmuş, masanın başında ise yine canlı ve hızlı konuşmaya başlamıştı:

"Anacığım, diyorum ki, buradan sabahın erken saatlerinde çıkmanız, dikkat çekmemeniz açısından daha iyi olur. Ayrıca doğruca kente değil de, bir sonraki konaklama yerine gitseniz posta arabasıyla."

Stepan, "Neden posta arabasıyla?" diye sordu. "Ben götürebilirim."

"Bu doğru olmaz. Bir sorun olursa ‘Gece sende mi kaldı?' diye sorarlar. Onlara açıklama yapmamız gerekir. ‘Sabah onu götürdüm!' ‘Ya, demek öyle, buyur bakalım hapishaneye!' Hapse girmek için bu kadar acele etmene gerek yok! Onun da zamanı var. Zamanı geldiğinde Çar bile ölecek. Oysa olay son derece basit: Bir konuk gece kalmış ve sabah kalkmış gitmiş. Her zaman birileri birilerinin evinde yatıya kalır. Bütün köyler yolgeçen hanı..."

Tatyana alaylı alaylı gülerek, "Böyle korkmayı ne zaman öğrendin Piyotr?" diye sordu.

Piyotr eliyle dizine vurarak, "Ee, her şeyi bilmek gerekir," dedi. "Yeri geldiğinde korkacak, yeri geldiğinde cesur davranacaksın. Yerel yönetim müdürünün, gazete meselesi yüzünden Vaganov'u nasıl dövdüğünü hatırlarsın değil mi? Şimdi Vaganov'a dünyayı versen eline bir kitap bile almaz. Anacığım, herkes bilir, ben çok kurnaz bir adamımdır, buna inanın. Bu getirdiklerinizi en uygun şekilde dağıtırım. Gerçi bizim köyün halkı hem pek cahil hem de pek korkaktır ama, yaşanan şeyler insanların gözünü ister istemez öyle bir açıyor ki, koca koca gözlerle, neler oluyor diye bakmak

zorunda kalıyorlar. Bunun yanıtını da en kolay bu kitaplarda bulabilirler. İnanın okuma yazma bilmeyen aç insanlar, karnı tok okur yazarlardan daha iyi anlıyorlar. Ben çok gezen, çok gören zararsız bir adamım. Bu işi rahatlıkla yapabiliriz, ama akıllı ve becerikli davranmak gerekiyor. Başımızdaki yöneticiler ise zaten köylülerden yükselen gergin havanın kokusunu alıyorlar. Köylünün yüzü hiç gülmez oldu, yöneticilerin yüzüne bile bakmak istemiyorlar. Yakınlarda Smolyakovo diye bir köy var, geçenlerde oraya vergi toplamaya gitmişlerdi de köylüler onları ellerinde sopayla karşıladılar. Emniyet müdürü, ‘Sizi itoğlu itler! Bu yaptığınız çara karşı gelmektir!' diye bağırdı. Spivakin diye bir köylü de ona: ‘çarınız da siz de cehennemin dibine gidin! Son lokmamıza bile göz diktikten sonra onun Çarlığı nerede kaldı?' dedi. Köylü ne hale gelmiş anacığım, gör. Spivakin'i tuttukları gibi hapse tıktılar elbette, ama söyledikleri hâlâ herkesin dilinde."

Piyotr bir şey yemeden, simsiyah gözlerinden kıvılcımlar saçarak, alçak sesle çabuk çabuk konuşuyordu. Sanki avuç dolusu parayı önüne yığar gibi cömertçe köy hayatından kesitler seriyordu ananın önüne.

Stepan iki kez, "Bir şeyler yeseydin..." diye araya girdi.

Piyotr bir eline bir parça ekmek, diğer eline de kaşığı alıp, sanki ötmeyi yeni öğrenmiş yavru bir saka kuşu gibi yeniden konuşmaya başlıyordu. Nihayet yemeğin sonunda yerinden fırlayıp, "Eve gitme zamanı!" dedi.

Ananın karşısına geçip, elini sıkıca kavradı ve güçlü bir şekilde sallayarak:

"Hoşça kalın!" dedi. "Belki bir daha görüşemeyiz. Çok güzel bir akşamdı. Sizinle sohbet etmek, sizi dinlemek benim için büyük zevk oldu. Çantanızda gazete ve kitaplardan başka bir şey var mıydı?"

"Evet, bir yün atkı."

"Pekâlâ! Stepan unutma! Stepan şimdi size çantanızı getirir. Haydi Stepan gidelim. Hoşça kalın anacığım. Yolunuz açık olsun! Tanrı sağlık versin."

Adamlar gidince Tatyana, rüzgârın uğultusu, cama vuran yağmur damlalarının tekdüze şıpırtısı ve hamam böceklerinin tıkırtısı arasında, raftan indirdiği kıyafetleri sedirin üzerine yayarak, ana için yatacak yer hazırlamaya koyuldu.

Ana, "Ne kadar canlı bir adam," dedi.

Kadın, anaya bir göz atarak, "Pek gürültü çıkarır, ama az öteden duyulmaz," dedi.

Ana sordu:

"Peki kocanız hakkında ne söyleyebilirsiniz?"

"O, zararsız, iyi bir adamdır. İçki filan içmez, aramızda pek sorun yoktur; ancak ne yazık ki iradesi zayıf."

Sonra bir süre sustu ve konuşmaya devam etti:

"Sanırım şimdi yapılması gereken, halkı ayaklandırmak, öyle değil mi? Herkesin istediği bu elbette ama herkes kendi dilediği tarafa çekiyor. Bu şekilde bir yere varılmaz. Her kafadan bir ses değil, bir tek ses çıkmalı. Bunun için de önce bir tek kişinin karar vermesi gerekir."

Sedirin kenarına oturdu ve gözlerini anaya dikerek sordu:

"Genç kızların, genç hanımların da bu işlerle uğraştıklarını söylüyorsunuz. Peki söyler misiniz, hiç korkmuyorlar mı?"

Ananın yanıtını dikkatle dinledikten sonra derin bir iç çekti ve başını önüne eğip gözlerini yere dikerek şöyle dedi:

"Okuduğum kitaplardan birinde, ‘anlamsız yaşam' diye bir söz geçiyordu. Ne demek istediğini okuduğum anda çok iyi anladım. O yaşamın nasıl olduğunu bilirim; düşünceler, çobansız bir koyun sürüsü gibi birbirinden kopuk dolanır durur. Onları bir araya getirecek kimse yoktur. İşte anlamsız yaşam denilen şey budur. Mümkün olsaydı böyle bir yaşamdan bir an bile dönüp geriye bakmadan kaçar giderdim. Bazı şeylerin farkında olmak insanı üzüyor."

Ana, kadının yeşil gözlerinin ışığında bu üzüntüyü görebiliyor ve sesinde hissedebiliyordu. Yüreğini, onu teselli etme isteği sardı.

"Yavrucuğum, siz, yapılması gerekeni anlamışsınız."

"Anlamak yetmiyor, becermek gerekiyor. Hadi buyrun, yatağınız hazır."

Kadın ocağın yanına gidip orada bir süre sessizce ayakta durdu. Ana soyunmadan yatağa girdi, yorgunluktan kemiklerinin sızladığını hissetti ve hafifçe inledi. Tatyana lambayı söndürünce odayı zifiri karanlık bürüdü. Kadının alçak ve sakin sesi karanlığı siler gibi odaya yayıldı.

"Siz de dua etmiyorsunuz. Bana kalırsa ne Tanrı var, ne de mucize."

Ana yatağında tedirgin bir şekilde kıpırdandı. Pencerenin ardında koyu bir karanlık gözlerini dikmiş kendisine bakıyor ve sessizlikte bir şeyler durmadan hışırdıyor gibi hissetti. Ürkek bir fısıltıyla, "Tanrı konusunda bir şey diyemem ama ben İsa'ya inanıyorum," dedi. "O, ‘Komşunu kendin gibi sev,' der, ben onun sözlerine inanıyorum."

Tatyana bir şey söylemiyordu. Ana, onun ocağın başındaki koyu gri siluetini karanlığın içinde seçebiliyordu. Tatyana hiç kıpırdamıyordu. Ana üzüntüyle gözlerini kapadı.

Birden kadın buz gibi bir sesle konuştu:

"Çocuklarımın ölümünden dolayı, ne Tanrı'yı ne insanları asla affetmeyeceğim."

Bu sözler ananın yüreğine bir bıçak gibi saplanarak onun yatağında rahatsızlıkla doğrulmasına neden oldu. Olabildiğince yumuşak bir sesle, "Henüz gençsiniz, daha başka çocuklarınız olur," dedi.

Kadın biraz durduktan sonra, "Hayır," diye fısıldadı. "Artık doğuramam, doktor söyledi."

Bir fare hızla döşemenin üzerinden koşup gitti. Sonra sessizliği yaran büyük bir çatırtı koptu, ardından da çatıya inen güz yağmurunun hışırtısı duyuldu. Yağmur sanki minicik parmaklarıyla, bir şeyden ürkmüş gibi çatıyı eşeliyordu. Damlalar, gecenin ilerlediğini gösteren bir saatin tıkırtısı gibi düşüyordu.

Ana uyur uyanık bir durumda, önce sokakta, sonra sofada ayak sesleri duydu ve kapı yavaşça açıldı. Fısıltı halinde bir ses, "Tatyana, uyudun mu?" diye sordu.

"Hayır," diye fılsıldadı kadın.

"Peki o uyudu mu?"

"Sanırım uyudu."

Bir an, bir ışık parladı ve hemen titreyerek yok oldu. Adam, ananın yatağının yanına gelip, üzerindeki paltoyu özenle düzeltti. Ana bu ilgiden duygulandı ve gözleri kapalı gülümsedi. Stepan ses çıkarmamaya dikkat ederek soyunup yattı. Odaya derin bir sessizlik çöktü.

XXXII

Ana, sessizliği dinleyerek hareketsiz yatıyor, gözünün önüne ısrarla Ribin'in kanlı yüzü dikiliyordu.

Bir fısıltı duydu:

"Kimlerin bu yola düştüğünü görüyor musun? Onca acı çekmiş, çalışmış, didinmiş, yorgun düşmüş, dinlenmesi gereken yaşa gelmiş insanlar. Sen ise akıl fikir sahibi genç bir adamsın Stepan."

Stepan ciddi bir sesle karşılık verdi:

"Böyle bir işe dalmadan önce iyice düşünmek gerekir."

Sesler bir süre sustu, sonra Stepan tekrar konuştu:

"Bence, önce köylülerle teker teker konuşmalıyız. Makov Aleşa'yla örneğin; okumuş yazmış ateşli bir adamdır, hem de yöneticilerle arası iyi değildir. Şorin Sergey de akıllı bir adam; Kinyazev de son derece cesur ve dürüst bir köylüdür. Bunlardan başlamalı... Bu kadının anlattığı kişileri de gidip bir görmek gerekir. Ben odun kırmak içinmiş gibi baltayı kapıp kente gideceğim; tedbirli davranmalı. Kadının hakkı var, insanın değerini yaptıkları belirler. Bugünkü adamı hepimiz gördük işte, Tanrı'nın karşısına bile çıksa yine de boynunu bükmez. Ya Nikita'ya ne demeli, o da utandı. Onun utandığına insanın inanası gelmiyor."

"Adamı gözünüzün önünde ne biçim dövdüler, hepiniz gıkınız çıkmadan seyrettiniz."

"Dur bakalım. Şimdilik, onlarla bir olup adamı dövmediğimize şükretmelisin, durum böyle."

Adam uzunca bir süre bir şeyler fısıldayıp durdu. Zaman zaman sesi, ananın duymasını olanaksız kılacak şekilde kısılıyordu. Bazen de kalın sesiyle yüksek perdeden homurdandığı oluyordu. O zaman kadın, kocasına, "Sessiz konuş biraz, uyandıracaksın kadını!" diye müdahale ediyordu.

Ananın gözleri giderek ağırlaştı ve uyku bir bulut gibi yumuşacık bir şekilde üzerine çökerek onu kucakladı.

Tatyana sabahın ilk ışıkları ölgün ölgün pencerelerden içeriye sızmaya çalıştığı bir sırada, sabahın buz gibi sessizliğinde kilisenin çanı uykulu uykulu çalarken anayı uyandırdı.

"Semaver hazır, çıkmadan bir bardak çay için, yoksa yollarda üşürsünüz..."

Stepan, bir yandan darmadağın saçlarını sakallarını düzeltirken bir yandan da anaya, onu şehirde nasıl bulabileceğini soruyordu. Köylünün yüzü anaya şimdi daha bir güzel görünüyordu.

Adam çayını içerken, "Bu olanlara inanmakta zorluk çekiyorum," diye güldü.

"Hangi olanlara?" diye sordu Tatyana.

"Bu tanışma işine canım. Öyle basit, öyle basit ki..."

Ana kendinden emin bir sesle, "Halkın davasıyla ilgili her şeyde olağanüstü bir basitlik vardır..." dedi.

Ev sahipleri oldukça ciddi bir şekilde, az ve öz konuşarak, yolculuğunda rahat edebilmesini sağlayacak ufak tefek önerilerde bulunarak anayı yolcu ettiler.

Ana arabada giderken, bu adamın artık bir köstebek misali sessizce ve bıkıp usanmadan bu yolda çalışacağını düşünüyordu. Karısı da sürekli etrafında sızlanıp duracak ve yaşadığı sürece kaybettiği çocukları için hissettiği öç alma duygusu, yeşil gözlerinde yakıcı bir kor gibi kıvılcımlar saçarak parlamaya devam edecekti.

Ana yine Ribin'i düşündü; kan içindeki yüzünü, alev alev yanan gözlerini, söylediği sözleri anımsadı. O caniler karşısındaki acizliğin acısı yüreğini yaktı. Bütün yol boyunca gözünün önünde, günün donuk gri fonu üzerinde, Ribin'in elleri arkasından bağlı, üstü başı parçalanmış, gözlerinde öfke ve haklılığına olan inancın verdiği parıltılar, saçı sakalı darmadağın ve yüzü gözü kan içindeki görüntüsü dalgalandı. Ana korkuyla toprağın içine sinmiş gibi bir halde içten içe adaletin gelip kendilerini bulmasını bekleyen, bütün ömürlerini hiçbir hak talep etmeden çalışmakla geçiren köylüleri düşündü.

Yaşam sanki özgür, namuslu ellerin gelip kendisini işlemesini sessizce bekleyen, henüz sürülmemiş gerilimli bir tarla gibi bekliyordu:

"Adaletin ve aklın tohumlarını saçın bana, sizlere yüzlerce mislini vereyim!"

Ana olanları anımsayarak kendiyle gurur duyuyor ve utangaç bir tavırla bu gururun verdiği sevinci bastırmaya çalışıyordu.

Döndüğünde kapıyı elinde bir kitap, saçı başı karmakarışık bir halde Nikolay açtı. Anayı görünce, "Hey!" diye bir sevinç çığlığı attı. "Ne çabuk döndünüz!"

Gözleri gözlüğün ardında neşeyle kırpışıyor, sevecen bir tavırla ananın üzerindekini çıkarmasına yardım ediyordu. Yüzünde tatlı bir tebessüm vardı:

"Bu gece burada arama yapıldı. Nedenini düşünerek, sizin için çok endişelendim," dedi; "acaba başınıza bir iş mi geldi diye, ama sizin başınıza böyle bir şey gelseydi beni de alır götürürlerdi."

Heyecan içinde konuşurken anayı yemek odasına götürdü.

"Beni işten atıyorlar. Doğrusu bunun için pek üzüldüğümü söyleyemem. Beygirsiz köylülerin hesabını tutmaktan çoktan bunalmıştım zaten. Başka işim mi yok benim..."

Odanın, sanki güçlü kuvvetli biri sinir krizi geçirirken içerdeki her şeyi döküp saçmış gibi bir hali vardı. Duvarlardaki portreler yere inmiş, ikisi parçalanmış; pencere kasasıyla birlikte yerinden çıkmış, ocağın etrafına küller saçılmıştı. Ana böyle görüntülere yabancı değildi. Başını sallayarak bakınıyor, Nikolay da ananın yüzüne bakıyordu.

Masanın üzerinde soğumuş bir semaver, kullanılmış bardaklar, tabaklar, bir kâğıdın içinde biraz salam ve biraz da peynir vardı. Masanın haline bakıp gülünce, Nikolay da utangaç utangaç gülümsedi.

"Bu berbat görüntüye biraz da ben katkıda bulundum ama bunun önemi yok, çünkü onların tekrar geleceklerini sanıyorum, bu yüzden hiçbir şeyi toplamadım. Ya sizin yolculuğunuz nasıldı bakalım?"

Bu soru, ananın yüreğine bir bıçak gibi saplandı. Ribin'in hali yine gözlerinin önünde canlandı ve gelir gelmez ondan söz etmediği için suçluluk duydu. Başını önüne eğdi ve sakin olmaya çalışarak, hiçbir şeyi unutmamaya özen göstererek anlatmaya başladı:

"Ribin yakalandı..."

Nikolay irkildi:

"Yaa!"

Ana, onu elinin bir işaretiyle susturdu ve sanki adaletin karşısında adama yapılan işkenceden şikâyet ediyor gibi bir ifadeyle anlatmaya devam etti. Nikolay yüzü solmuş, dudaklarını kemirerek sandalyesinin arkasına dayanmış dinliyordu. Gözlüğünü usulca çıkarıp masanın üzerine bıraktı. Sanki görünmez bir örümcek ağından kurtulmaya çalışıyormuş gibi ellerini yüzünde gezdirdi. Yüzünde sert bir ifade vardı; elmacık kemikleri garip bir şekilde belirginleşmişti, burun delikleri titriyordu. Ana onu ilk kez böyle görüyordu ve bu hali kendisini biraz ürkütmüştü.

Anlatacaklarını tamamlayınca Nikolay oturduğu sandalyeden kalkarak ellerini ceplerine sokup odanın içinde sessizce gezinmeye başladı. Bir süre sonra dişlerinin arasından söylendi:

"Aferin adama... Ne yüreklilik. Hapishanede çekeceği var; onun gibilerin durumu çok kötü."

Ananın karşısında durup çınlayan bir sesle devam etti:

"Komiser denen bu herifler, o kurnaz alçakların, o hayvan terbiyecilerinin aleti, maşası; ötekilerin elinde diledikleri gibi işleyen bir alet olduklarından, asıl onları, o hayvanları cezalandırmak gerekir. Ben olsaydım o kuduz köpeği gebertirdim."

Nikolay sanki heyecanını yakalamaya çalışıyor gibi ellerini ceplerine iyice sokmaya uğraşıyordu. Ancak, ana bu heyecanı hissediyor ve hissettikçe aynı heyecana kendisi de kapılıyordu. İyice kıstığı gözleri neredeyse bir çizgi halini almıştı. Tekrar odada dolaşmaya başladı ve nefret dolu bir sesle, "Bunun ne korkunç bir şey olduğunu görüyorsunuz değil mi?" dedi. "Bir avuç alçak, geniş halk yığınları üzerindeki ezici gücünü koruyabilmek için eline geçirdiğini nasıl dövüyor, eziyet ediyor. Bu vahşet

onların hayatının en temel yasası. Düşünebiliyor musunuz, bu canavarlar insanlara eziyet etmek için yanıp tutuşuyor, hiçbir ceza görmeden, rahatça bütün vahşi duygularını, hayvanca alışkanlıklarını iğrenç bir şekilde ortaya döküyorlar. Diğer bir grup insanın ruhu da intikam duygusuyla zehirleniyor. Başka bir kesim ise yaşadığı eziyetlerden iyice aptal, kör, sağır ve dilsiz oluyor. Bütün bir halkı nasıl da soysuzlaştırıyorlar!"

Dolaşmayı bırakıp, dişlerini gıcırdatarak bir süre sustu ve "Bu vahşi yaşam içinde insan ister istemez canavarlaşıyor," diye ekledi.

Sonunda heyecanını bastırarak rahat sayılabilecek bir halde, gözlerinde sert ışıltılarla ananın üzgün yüzüne baktı.

"Bütün bunlara rağmen kaybedecek hiç zamanımız yok," dedi. "Şimdi sevgili yoldaş, kendimizi toparlamaya çalışmalıyız."

Üzgün bir tebessümle yanına gidip kadının elini tutarak sordu:

"Çantanız nerede?"

"Mutfakta," diye karşılık verdi ana.

"Evin etrafı sivil polis kaynıyor. Bu kadar yayını onların dikkatini çekmeden dışarı çıkaramayız. Evde bir yere saklamamız da mümkün değil, çünkü bu gece tekrar geleceklerini düşünüyorum. Sanırım hepsini yakmamız gerekiyor."

"Neyi?" diye sordu ana.

"Çantadakilerin hepsini."

Ana, Nikolay'ın neden söz ettiğini anlayınca, bütün üzüntüsüne rağmen, başardığı işle gururlanarak gülümsedi ve "Çantada bir şey yok ki," dedi.

Sonra da coşku içinde Çumakov'la karşılaşmasını ve diğer olayları anlatmaya başladı. Nikolay, ilk önce kaşlarını çatmış endişe içinde dinlemekteyken sonra bu endişe, yerini şaşkınlığa bıraktı ve en sonunda da, "Bu mükemmel bir şey!" diye neşeyle ananın sözünü kesti. "şaşılacak bir talihimiz var..."

Sonra kadının elini heyecanla sıkarak ekledi:

"Sizin halka olan inancınız öyle etkileyici ki. İnanın, sizi öz annem gibi seviyorum."

Ana, ona gülümseyerek ve ilgiyle bakıyor, neden böyle coşkuya kapılmış olduğunu anlamaya çalışıyordu.

Nikolay ellerini ovuşturdu ve "Her şey genel olarak çok iyi gidiyor," dedi.

Sonra da tatlı tatlı gülmeye başladı ve ekledi:

"Biliyor musunuz, şu son günlerde pek iyi zaman geçirdim; sürekli işçilerle bir aradaydım, okudum, anlattım, araştırdım... İçimi tertemiz ve güven verici duygular kapladı. Bilseniz öyle iyi insanlar ki, Nilovna. Genç işçiler bu sözünü ettiklerim; güçlü, duyarlı ve ilgili; insan, onlara baktıkça bu ülkede dünyanın en parlak demokrasisi olacak, diye düşünüyor."

Sonra yemin ediyormuş gibi elini kaldırıp bir süre sustu ve tekrar devam etti:

"Burada durmadan oturmuş yazıyor, kâğıtlar arasında neredeyse küfleniyor ve bir yıla yakın böyle yaşıyordum, bu insanı alçaltan bir şey. Ben işçilerle birlikte yaşamaya alışmışım, onlardan ayrı kaldığım zaman ne yapacağımı bilemiyorum, elim kolum bağlanıyor. Yine onlarla birlikte yaşamayı öyle istiyorum ki... Ve şimdi yine özgürce yaşamam, işçilerle görüşebilmem, onlarla ilgilenebilmem mümkün. Yeni yeni düşüncelerle, yaratıcı bir güçle onlarla iç içe yaşayacağım; bu öylesine güzel, basit ve coşku verici ki, insana canlılık veriyor, ruhunu zenginleştiriyor."

Nikolay neşeyle gülmeye başladı; bu neşe, anaya da sıçradı.

Nikolay konuşmasını sürdürdü:

"Siz müthiş bir insansınız. İnsanları öyle güzel seçiyor ve onları öyle güzel canlandırıyorsunuz ki."

Nikolay utanmış gibi bir tavırla yüzünü çevirip saçlarını karıştırdı ve gelip ananın yanına oturdu, gözlerinin içine bakarak heyecan verici öyküsünün devamını dinlemeye koyuldu.

Ana öyküsünü bitirdiğinde de, "Bu inanılmaz bir başarı!" diye coşku içinde bağırdı. "Yakalanıp hapse düşmemiş olmanız büyük şans! Bu

durumdan anlaşılıyor ki, köylü hareketlenmeye başlamış, bunda da şaşılacak bir şey yok. O köylü kadınını son derece net bir şekilde gözümün önüne getirebiliyorum... Köylerde yapılacak eylemleri düzenlemek için bazı yoldaşların özel olarak yetiştirilmesi gerekiyor. Ah, elimizde gerektiği kadar adam olsa... Bu işler çok fazla insan istiyor."

Ana usulca, "Öyle ya," dedi. "Hiç değilse Pavel, Andrey filan dışarıda olsaydı."

Nikolay gözünün ucuyla anaya bir baktı ve başını eğerek, "Bakın, Nilovna," dedi. "Biliyorum, bunu duymak hoşunuza gitmeyecek ama ben söylemem gerektiğini düşünüyorum. Pavel'i çok iyi tanırım, hapisten kaçma fikrine yanaşmayacaktır. Karşılarında dimdik durup yargılanmak istiyor, onu bu isteğinden kimse vazgeçiremez. Hem aslında bu o kadar gerekli de değil; Sibirya'dan da kaçabilir."

Ana derin bir iç geçirip usulca, "Ne yapalım?.. O en iyisini bilir," dedi.

Nikolay gözlüğünün üzerinden ananın hüzünlü yüzüne baktı:

"Şu sizin köylü. Buraya gelme işini geciktirmese ne iyi olur. Köylüler için Ribin hakkında bir bildiri yazmak gerekecek. Bunun ona bir zararı olmaz, aksine cesaret verir. Bildiriyi bugün yazarım, Ludmilla da hemen basar; asıl sorun bildiriyi oraya ulaştırmak."

"Ben götürürüm," dedi ana hemen.

Nikolay da hemen karşı koydu.

"Hayır, hayır! Sizce bu iş için Vesofçikof uygun mu?"

"Bir konuşsak mı?"

"Evet, siz onunla görüşün ve nasıl yapacağını öğretin."

"Ya ben ne yapacağım?"

"Siz onu merak etmeyin."

Nikolay hemen masanın başına geçip bildiriyi yazmaya başladı. Ana masayı toplarken bir yandan ona bakıyor, kalemin kâğıt üzerinde kara izler bırakarak kıpırdanışını izliyordu. Arada bir ensesini ovuyor, gözlerini

kapatıp başını sallıyor, dudaklarını kemiriyordu ve bu hali anayı pek duygulandırıyordu.

Nikolay, "İşte bu kadar," diyerek ayağa kalktı. "Şimdi bunu üzerinize saklayın, ama dikkatli olun, jandarmalar gelirse üzerinizi arayacaklardır."

Ana sakin sakin, "Canları cehenneme," dedi.

Akşamüzeri Doktor İvan Danilov geldi. Hızla içeri girerken, "Güvenlik güçleri niye böyle telaşa düştü?" diye sordu. "Dün gece yedi yeri basmışlar. Yaralı nerede?"

Nikolay, "Dün gitti o," diye karşılık verdi. "Biliyorsun bugün cumartesi; onun dersi var ve asla dersini kaçırmaz."

"Kırık bir kafayla ders dinlemek de pek akıllıca doğrusu..."

"İkna etmek için çok uğraştım, ama boş."

Ana söze karıştı:

"Gidip oradaki yoldaşlarına, bakın ben de kanımı döktüm, diye övünecek."

Doktor, anaya bakarak yüzüne gaddar bir görünüm verdi ve dişlerinin arasından, "Bakın işte, kan dökücü bir kadın," dedi.

"Sahi İvan, madem burada yapacağın bir iş yok, şu bildiriyi sen götür. Malum, bizim konuklarımız gelecek. Hadi Nilovna bildiriyi ona verin."

"Yine mi bildiri?"

"Evet, öyle. Basımevine bırakıver."

"Tamam, bırakırım. Bu kadar mı?"

"Evet. Dikkat et, evin etrafında siviller var."

"Fark ettim. Benim evin orada da var. Hadi hoşça kal. Sen de hoşça kal cani kadın. Biliyor musunuz, şu cenazedeki olaylar iyi oldu aslında, her tarafta konuşuluyor; herkesi heyecanlandırıyor, herkesi düşündürüyor. Olayla ilgili yazdığın bildiri de tam zamanında yetiştirildi. Hep söylerim, iyi bir savaş, kötü bir barıştan daha iyidir."

"Tamam, hadi git artık."

"Hiç de nazikçe değil bu tavrın Nilovna'cık, ver elini bakalım. Genç kardeşimize gelince, pek doğru davranmamış. Oturduğu yeri biliyor musun?"

Nikolay, delikanlının adresini verdi.

"Yarın evine bir uğramalı, o iyi bir çocuk, değil mi?"

"Evet, çok iyi..."

Doktor çıkmak üzereyken, "Onu kollamalı," dedi. "Kafası iyi çalışıyor. Biz, sınıf çatışmalarının filan olmadığı tarafa göçüp gittiğimizde, yerimizi alacak aydınlar, bu tip çocuklar içinden çıkmalı..."

"İvan... Biliyor musun... Sen çok geveze oldun."

"Keyfim yerinde de ondan. Demek sen hapse tıkılmayı bekliyorsun, umarım orada iyice bir dinlenirsin."

"Teşekkür ederim, ama yorgun değilim."

Ana, konuşmalarını dinliyor ve işçiye gösterilen ilgiden memnunluk duyuyordu.

Nikolay ve ana, doktoru gönderdikten sonra çay içip bir şeyler yediler. Sohbet ederek, sakin bir şekilde konuklarını beklerken Nikolay uzun uzun sürgündeki yoldaşlarından, sürgünden kaçıp sahte kimlikle mücadelelerini sürdürenlerden söz etti. Yepyeni bir düzen kurulması için kendi çıkarlarını gözetmeden her şeylerini ortaya koyan iyi yürekli kahramanların öykülerini anlattı. Odanın duvarları onun sesini sanki anlattıklarına inanamıyormuş gibi hafifçe yansıtıyordu. Ananın içi, bu tanımadığı insanlara duyduğu sevginin sıcaklığıyla ısınıyor, bütün bu kahramanların iyi nitelikleri üst üste yığılarak olağanüstü mükemmel tek bir insan şeklini alıyordu. Bu mükemmel insan, ağır ve emin adımlarla yürüyerek bütün dünyayı dolaşıyor, yüzyıllardan beri dünyanın üzerinde birikmiş kiri ve pası, yüreğinden yükselen sevdalı bir eylemle silip temizliyor; hayatın sade ve açık gerçeğini ortaya çıkarıyordu. Bu gerçek ise canlanarak, tüm insanları aynı içten davetle kendine çağırıyor, herkese aynı vaatte bulunuyordu: Tüm dünyayı sindirilmenin ve köleliğin sorumlusu olan üç canavardan, yani

yalan, kin ve açgözlülükten arındırmak. Bu hayal onda, ikonanın karşısına geçip dua ederek tamamladığı hayatının diğer günlerinden daha kolay geçtiğini düşündüğü günlerdeki gibi bir duyguya neden oluyordu. Artık o günleri pek anımsamıyordu ancak, öyle günlerde hissettiği duygular şimdi içinde daha derin bir yerlerde, daha büyük, daha mutluluk verici, daha parlak bir şekilde yanıyordu.

Nikolay aniden sözünü orta yerinde keserek, "Jandarmalar hâlâ gelmedi," dedi.

"Canları cehenneme!"

"Öyle. Ama siz artık uyumalısınız Nilovna, bir hayli yorgun olmalısınız. Doğrusu inanılmaz derecede dayanıklısınız. Bunca gürültü patırtıyı böyle kolay atlatmanız hayret verici, ama bakıyorum da saçlarınız hızla ağarmakta. Neyse, hadi artık yatıp dinlenin."

El sıkışıp ayrıldılar.

XXXIII

Ana, derin bir uykuya daldı hemen. Sabah, mutfak kapısının gürültüyle çalınmasıyla uyandı; hiç durmadan ısrarla çalınmaktaydı. Henüz hava aydınlanmamış, ortalık sessiz sakin bir haldeyken kapının bu şekilde çalınışı heyecan veriyordu.

Çabucak giyinip mutfağa koştu, kapıya yaklaşıp, "Kim o?" diye seslendi.

Yabancı bir ses, "Benim!" diye karşılık verdi.

"Sen kimsin?"

Kapının ardındaki ses yalvarırcasına fısıldadı:

"Açın lütfen."

Ana sürgüyü çekip kapıyı ayağıyla iterek araladı. İgnati içeri dalarak neşeyle, "Çok şükür! Yanılmamışım!" dedi.

İgnati'nin yüzünün rengi kül gibi olmuş, gözleri çukura kaçmış, üstü başı çamur içinde kalmıştı. Şapkasının altından sarkan kıvırcık saçları da darmadağın olmuştu.

İgnati kapıyı örttükten sonra fısıltıyla, "Biliyor musunuz?" dedi. "Başımıza çok kötü bir şey geldi."

Ana, "Evet, biliyorum," dedi.

"Nasıl?" diye sordu İgnati şaşkınlık içinde.

Ana olayı özetle, çabucak anlattı.

"Peki ya öteki ikisini yakaladılar mı?"

"Hayır! Onlar orada değildi. Askerlik zamanı gelmişti, acemi er oldular. Ama, Ribin'le birlikte beş kişiyi götürdüler."

İgnati derin bir nefes alarak, "Şimdilik paçayı kurtardım!" dedi. "Ama herhalde benim de peşimdedirler."

Ana, "Nasıl kurtuldun ellerinden?" diye sordu. Usulca odaya geçtiler.

İgnati kanepeye oturup odaya göz gezdirerek, "Ben mi?" dedi. "Jandarmalardan az önce korucu gelip, ‘Hazır olun çocuklar, sizi ziyarete geliyorlar,' demişti."

Sonra güldü, koluyla yüzünü sildi ve anlatmaya devam etti:

"Ama, Ribin'i şaşırtmak hiç öyle kolay değildir; bunu da kanıtladı: ‘İgnati, o yaşlı kadını anımsıyor musun?' dedi. ‘Sen şimdi hemen kente gidiyorsun.' Bir de pusula yazıp verdi elime. Çalıların arasından sürünerek giderken onların geldiklerini duydum. Sayıları oldukça fazlaydı, her taraftan sesleri geliyordu alçakların. Fabrikanın çevresini kuşattılar. Çalıların arasına gizlendim, hemen yanımdan geçip gittiler. Onlar gider gitmez fırladım; iki gece bir gün durup dinlenmeden yürüdüm."

Halinden memnun görünüyordu. Gözlerinin içi gülüyor, dudakları titriyordu.

Ana semavere doğru giderek, "Dur, sana hemen bir çay yapayım," dedi.

"Şu pusulayı bir alın hele..."

Bacağını, yüzünü buruşturarak güçlükle kaldırıp kanepenin üzerine koydu.

Nikolay odanın kapısında belirdi ve gözlerini kısarak, "Merhaba yoldaş!" dedi. "İzninizle yardım edeyim."

Sonra eğilip, İgnati'nin ayağına sardığı kirli bezi çözmeye koyuldu.

İgnati, ayağını biraz çekerek, şaşkın bir sesle, "Yapmayın!" dedi ve anaya baktı.

Ana onun bakışını fark etmeden, "Ayaklarını alkolle iyice ovmalı," dedi.

"Doğru," diye onayladı Nikolay.

İgnati utangaç bir şekilde yere baktı.

Nikolay pusulayı fark etti ve alıp yüzüne iyice yaklaştırarak okumaya başladı:

"Ana, durumla ilgilenin, o bayana da söyle; bizimle ilgili daha çok yazsın ve bizi unutmasın, senden rica ediyorum. Hoşça kal! Ribin"

Nikolay'ın eli pusulayla birlikte usulca indi ve alçak bir sesle, "Çok etkileyici!.." dedi.

İgnati, kirli parmaklarını yavaşça kıpırdatarak çıplak ayaklarına bakıyordu. Ana gözlerindeki yaşları gizlemeye çalışarak elinde bir kova suyla onun yanına geldi ve yere çökerek ellerini adamın ayaklarına doğru uzattı.

İgnati ayağını hızla çekti ve çekingen bir sesle, "Ne yapıyorsunuz?" diye bağırdı.

"Uzat ayağını hadi..."

Nikolay, "Gidip alkol getireyim," dedi.

Delikanlı ayağını çekerek durmadan, "Durun, ne yapıyorsunuz? Burası hastane mi yoksa?.." diye söylenip duruyordu.

Ama ana, İgnati'nin diğer ayağını çözmeye başlamıştı bile.

İgnati ise hızlı hızlı soluk alarak komik bir ifadeyle anaya bakıyordu.

Ana onu konuşturarak oyalamaya çalıştı:

"Biliyor musun, Ribin'i çok kötü dövdüler."

Delikanlı dehşet içinde, "Gerçekten mi!" dedi.

"Evet ya! Zaten geldiklerinde de bir hayli hırpalanmış haldeydi. Orada da önce çavuş, sonra emniyet müdürü kötü dövdü, yüzü gözü kan içinde kaldı!"

İgnati asık bir suratla, "Onlar bu işi iyi bilirler," dedi. Bir an titredi. "Korkulur o heriflerden. Peki ya köylüler?.. Onlar dövmediler mi?"

"Sadece bir köylü emniyet müdürünün emriyle bir defa vurdu. Genelde iyi davrandılar, hatta onu korumaya bile çalıştılar..."

"Yaa... Köylüler de artık bir şeylerin farkına vardılar."

"Orada da aklı başında insanlar var..."

"Elbette, her yerde var. Bu zorunlu bir şey. Asıl zor olan, o aklı başında insanları bulmak."

Nikolay elinde bir şişe alkolle odaya döndü, semaverin altına biraz kömür koydu ve tekrar çıktı.

Ona meraklı gözlerle bakan İgnati, anaya usulca, "Doktor mu bu beyefendi?" diye sordu.

"Bu insanların hiçbiri beyefendi değildir, hepsi yoldaştır."

İgnati şaşkın ve şüpheli bir şekilde gülerek, "Şaşılacak şey!" dedi.

"Neden şaşırdın?"

"Ne bileyim işte... Bir tarafta insanları dövüyorlar, bir tarafta ayaklarını yıkıyorlar, peki bunların ortasındakiler kimler?"

"Onlar da; dövenlerle dövülenlerin kanını emenlerin elini öpenler, işte ortadakiler bunlar!"

İgnati hayranlıkla anaya bakıp bir süre sustuktan sonra, "Doğru, tastamam öyle!" dedi.

Delikanlı ayağa kalkarak, önce bir ayağının sonra diğer ayağının üzerine sıkı sıkı bastı ve "Çok iyi! Çok teşekkür ederim," dedi.

Sonra yemek odasına geçip çay içtiler. İgnati kendine güvenen bir ifadeyle konuştu:

"Gazeteleri ben dağıtıyorum, oldukça iyi yürürüm."

Nikolay sordu:

"Gazeteleri okuyanların sayısı fazla mı?"

"Okuma bilen herkes okuyor, zenginler bile, ama onlar bizden almıyorlar elbette... Köylülerin, efendilerin ellerindeki toprağı alıp kendi kanlarıyla yıkayıp tertemiz bir şekilde aralarında paylaşacaklarının farkındalar; işte o zaman ne patron kalacak, ne ırgat! İnsan bunun için değilse başka ne için savaşır ki?"

İgnati, Nikolay'a hafif gücenmiş, şüpheci ve soran bakışlarla bakıyor, Nikolay ise yüzünde bir tebessümle susuyordu.

"Böyle bir savaşa girişip başardıktan sonra, yine kimi zengin kimi fakir olacaksa ben öyle işte yokum! Biz zenginliğin nasıl olduğunu biliriz; yerinde durmaz, akışkan bir kum gibi her yana dağılır. Yok, bana böylesi gerekmiyor!"

Ana şakayla, "Sakin ol canım!" dedi.

Nikolay düşünceli bir ifadeyle, "Ribin'in tutuklanmasıyla ilgili bildiriyi bir an önce ulaştırmanın bir yolunu bulmalıyız," dedi.

İgnati ilgiyle, "Bildiri hazır mı?" diye sordu.

"Hazır."

Delikanlı keyifle ellerini ovuşturdu.

"Verin bana, hemen götüreyim!"

Ana delikanlının yüzüne bakmadan gülümsedi:

"Sen yorgundun hani? Hem de korkuyordun..."

İgnati koca elleriyle sakin sakin kıvırcık saçlarını düzeltti:

"Korku başka, iş başka! Niye dalga geçiyorsunuz ki? Siz de hiçbir şeyi kaçırmıyorsunuz yani!"

Ana delikanlının kapıldığı sevince ortak olarak, "Ah, sen yok musun," diyerek güldü. İgnati utanarak başını önüne eğdi.

Nikolay, ona sevecen gözlerle bakarak, "Siz gitmeyeceksiniz," dedi.

Delikanlı tedirgin bir tavırla, "Ya ne yapacağım öyleyse?" diye sordu.

"Bir başkasını göndereceğiz, siz de ona bu işi nasıl yapacağını iyice anlatacaksınız, tamam mı?"

İgnati gönülsüz bir şekilde, "Tamam," diye karşılık verdi.

"Sizin için iyi bir kimlik hazırlayıp, orman korucusu yapalım."

İgnati tedirgin bir şekilde başını sallayarak, "Ama, ormana odun kesmeye gelen köylüler ne olacak?" diye sordu. "Beni tanıyabilirler... Hem sonra, benim köylüleri yakalamam gerekir, bu hiç de bana göre bir iş değil..."

Nikolay ve ana gülmeye başladılar. İgnati yine şaşırdı ve üzüldü.

Nikolay onu teselli etmeye çalışarak, "Üzülmeyin canım," dedi. "İnanın kimseyi yakalamanız gerekmeyecek."

İgnati rahatladı ve keyfi yerine geldi. Gülerek, "Tamam, öyle olsun," dedi. "Gerçi ben fabrikada çalışmak isterdim ama... Orada çok aklı başında arkadaşlar varmış..."

Ana kalkıp pencerenin yanına gitti ve düşünceli bir halde dışarıya bakarak, "Ee, hayat böyle!" dedi. "Bir güldürür, bir ağlatır. Neyse, yemeğini bitirdin mi İgnati? Hadi artık uyu."

İgnati itiraz edecek oldu:

"Ama ben daha..."

"Hadi, hadi..."

"Ne kadar da katısınız! Tamam, gidiyorum. Misafirperverliğiniz için çok teşekkür ederim."

Ananın yatağında yatarken kafasını kaşıyarak, "Yatağınız katran kokacak..." diye mırıldandı. "Hiç de uykum yok... Ortadaki insanları nasıl da buluverdi... Cin gibiler..."

Ve hemen, ağzı yarı açık, gürültüyle horlayarak uyumaya başladı.

İgnati, akşama doğru küçücük bir bodrum katının bir odacığında Vesofçikof'un karşısına oturmuş, ciddi bir yüz ve alçak bir sesle anlatıyordu:

"O pencereye dört kere..."

Vesofçikof kaygıyla, "Dört kere, değil mi?" diye tekrarladı.

"Önce üç kere, bak işte şöyle!"

Parmağını kıvırıp masaya sayarak vurdu:

"Bir, iki, üç. Sonra biraz durup bir kere daha vuracaksın, anladın mı?"

"Evet, anladım."

"Kızıl saçlı bir köylü kapıyı açıp: ‘Ebe hanımı mı arıyorsunuz?' diye soracak. Siz de, ‘Evet, beni fabrika müdürü gönderdi,' diyeceksiniz. Hepsi bu. O anlar."

Başlarını karşılıklı birbirlerine eğerek oturmuş alçak sesle konuşuyorlar, ana ise masanın başına oturmuş, ellerini göğsüne kavuşturmuş onları izliyordu. Bütün bu önceden belirlenmiş tıklamalar, sorular, cevaplar ona komik geliyor, "İkisi de çocuk bunların..." diye düşünüyordu.

Duvarda yanan lamba, yerdeki pek temizlenmiş sayılmayacak kovaları ve döküntüleri aydınlatıyor, oda yağlıboya ve rutubet kokuyordu.

İgnati'nin üzerinde tüylü, kalın bir palto vardı ve o paltosundan pek memnun bir halde, avuçlarıyla uzun tüylerini okşuyor, boynunu yavaş yavaş çevirerek aynada kendini süzüyordu. Bu durum ananın gözünden kaçmıyor, "Canım yavrularım..." diye geçiriyordu içinden.

İgnati yerinden kalkıp, "Tamam!" dedi. "Hepsini öğrendiniz sanırım, ilk gideceğiniz yer Muratov'un evi, ona gidip dedeyi soracaksınız..."

"Evet, hepsi aklımda," dedi Vesofçikof.

İgnati buna rağmen kaygıyla, bütün vuruşları, işaretleri ve sözleri tekrarladıktan sonra nihayet elini uzatıp, "Hepsine selam söyleyin," dedi. "Göreceksiniz, çok iyi insanlardır hepsi de..."

Sonra avucuyla paltosunu okşayarak kendini bir süzdü ve halinden hoşnut bir şekilde, "Artık gideyim mi?" diye sordu anaya.

"Yolu bulabilir misin?"

"Elbette, bulurum! Hadi hoşça kalın."

Sonra, yeni kalpağını başına biraz eğik bir şekilde yerleştirip ellerini ceplerine soktu, omuzlarını kaldırıp göğsünü kabarttı. Kalpağının altından kıvırcık saçları neşeyle parlıyordu. Çıktı, gitti.

Vesofçikof anaya döndü:

"İşte ben de eylemin içindeyim sonunda... Sıkılmaya başlamıştım doğrusu... Hapisten niye kaçtım ki? Bir köşede saklanmak için mi? Hapiste bile en azından bir şeyler okuyor, Pavel'i dinleyip bir şeyler öğreniyor, daha zevkli zaman geçiriyordum. Sahi Nilovna, şu kaçırma işiyle ilgili ne karara varıldı?"

Ana, "Haberim yok!" diyerek iç geçirdi.

Vesofçikof elini ananın omzuna koyarak üzerine doğru eğildi:

"Onlarla konuş, seni dinlerler, bu çok basit bir iş. Sen de baksan göreceksin, hapishane duvarı, fener, karşıda boş alan; bir yanda mezarlık, bir yanda şehir ve yol. Fenerci her gün lambaları temizlemek için gelir, merdiveni dayar, tırmanır, ip merdiveni yukarıdaki çengele takıp hapishanenin avlusuna sarkıtır ve gider. Bu iş her gün aynı saatte yapılır ve içerdekiler bunu bilirler. Adi mahkûmlara o sırada bir olay çıkarmalarını söylerler ya da kendileri çıkarırlar ve o curcunada da kim isterse ip merdivene tırmanır, o kadar..."

Ananın karşısında elini kolunu sallayarak kaçış planını canlandırmaya çalışıyor, ona göre bu iş çok kolay bir şekilde olup bitiyordu. Ana onun beceriksiz, uyuşuk bir insan olduğunu düşünürdü, gözlerinde önceleri sürekli bir hüzün, öfke ve şüphe görürdü. Şu anda ise bu gözler açık, sıcak bir parıltıyla anaya heyecan veriyordu.

"Bir düşünün, bu işler gündüz gözüyle olup bitecek, gündüz vakti hapisten birilerinin kaçacağı kimin aklına gelir?"

Ana korkuyla, "Ama arkalarından ateş açacaklardır," dedi.

"Kim ateş açacak? Asker yoktur orada, gardiyanlarsa, o tabancalarla ancak çivi çakmayı becerirler..."

"Her şey bu kadar kolay mı yani?"

"İnan bana, bu kadar kolay. Sen onlarla konuş. Ben her şeyi ayarladım: İp merdiven, kanca, her şey hazır, benim ev sahibi de fenercilik yapacak."

Kapının dışından bir ayak sesi geldi, biri öksürdü ve bir metal tıkırtısı duyuldu.

Vesofçikof, "Hah, işte o geldi," dedi.

Kapı açılarak içeriye bir leğen uzandı:

"Girsene yahu!" diye homurdandı bir ses.

Ardından saçları ve bıyıkları ağarmış, patlak gözlü, şapkasız, yuvarlak bir kafa göründü.

Vesofçikof kalkıp leğenin bir ucundan tutarak yardım ederken kamburluğuna rağmen fazla eğilmeden uzun boylu bir adam içeri girdi, yanaklarını şişirerek öksürdü ve bir tükürük savurduktan sonra, "Selam," dedi.

Vesofçikof, "Ona da sor istersen," dedi.

"Neyi soracakmış bana?"

"Şu kaçırma işini canım."

Adam kara eliyle bıyıklarını sıvazlayarak, "Haa, şu iş..." dedi.

"Bu bayan, bu işin ne kadar kolay olacağına inanmıyor, Yakov Vasilyeviç!"

Ev sahibi sakin sakin, "Demek inanmıyor?" dedi. "Yani bu işi istemiyor. Biz ise yapılmasını istiyoruz, bu yüzden de inanıyoruz." Sonra iki büklüm bir halde, göğsünü ovarak öksürmeye başladı. Ardından hızlı hızlı soluk alarak, kocaman açılmış gözlerle anaya baktı.

Ana, "Bu kararı ancak Pavel ve arkadaşları verebilir," dedi.

Vesofçikof düşünceli bir ifadeyle gözlerini yere dikti.

Yakov oturarak, "Kimmiş bu Pavel?" diye sordu.

"Pavel, benim oğlumdur."

"Soyadı neydi?"

"Vlasov."

Adam başını salladı ve tütün kesesiyle piposunu çıkararak pipoya tütün doldurmaya koyuldu ve duraklayarak konuşmaya başladı:

"Adını duymuştum. Yeğenim söz etmişti, kendisi hapiste, adı Evçenko'dur, duymuş muydunuz? Benim adım Godun. Biliyor musun, yakında bütün gençleri hapse tıkacaklar, meydan senin benim gibi yaşlılara kalacak. Jandarma bana yeğenimin Sibirya'ya sürüleceğini bile söyledi. Sürsün bakalım itler!"

Sürekli yere tükürerek piposunu tüttürmeye koyuldu. Vesofçikof'a bakarak, "İstemiyor demek ki, keyfi bilir," dedi. "Herkes canı ne isterse onu yapar, ister yürür ister oturur. Adamın kanını emerler sesini çıkarmaz, döverler sıkar dişini katlanır, öldürürler düşer yatar. Herkes bilir bunu. Ama ben yeğenimi oradan çıkaracağım."

Adam kısa kısa, sanki havlar gibi konuşuyordu. Ana onu dinledikçe şaşırmış ve hatta son söylediklerinin üzerine kıskançlığa kapılmıştı.

Dışarda yağmur altında soğuk rüzgâra karşı yürürken Vesofçikof'u düşünüyordu:

"Şu işe bak, amma değişmiş!"

Sonra Godun'u düşünüp, "Anlaşılan bir tek ben değilim..." diye geçirdi içinden. Ardından da, "Ah, bir kabul etse!" diye, düşüncesi oğluna kaydı.

Pazar günü hapishanenin görüşme odasında Pavel'le vedalaşırken avucunda bir kâğıt parçası hissetti. Elindeki sanki bir kâğıt değil de bir ateş parçasıymış gibi irkildi, yalvaran ve soran gözlerle oğluna baktı ısrarla, ama bu gözlerde aradığı yanıta dair hiçbir ize rastlamadı, bu gözler her zamanki sakin sakin gülümseyen mavi gözlerdi.

Ana derin bir iç çekip, "Hoşça kal," diye mırıldandı.

Pavel ona, "Güle güle anacığım!" derken yüzünde pırıl pırıl bir ışık titreşti.

Ana bir süre oğlunun elini bırakmadan durdu.

Pavel, "Lütfen kendini üzme ve kızma bana!" dedi.

Bu sözler ve alnındaki sert çizgi, ananın soran bakışlarının yanıtıydı.

Ana boynunu büküp, "Tamam, ortada ne var ki..." diye mırıldandı.

Sonra gözlerinde toplanan yaşları göstermemek için oğlunun yüzüne bakmadan çabucak çıkıp gitti. Yolda, kâğıdı tutan eli sıkmaktan sızlıyordu, tüm kolu sanki ağırlaşmıştı. Eve döndüğünde elindeki kâğıdı hemen Nikolay'a uzattı, yüreğinde yeniden filizlenen bir umutla iyice katlanmış kâğıdı açmasını bekledi.

Nikolay, "Evet..." dedi. "Dinle işte ne yazmış: "Yoldaşlar, hiçbirimiz kaçmayacağız. Bunu yaparsak kendimize olan saygımızı kaybederiz. Siz, yeni tutuklanan köylüyle ilgilenin, o ilginize layık bir insan. Burada büyük sıkıntı içinde yaşıyor ve sürekli idarecilerle tartışıyor. Bunu onun adına sizlerden rica ediyoruz. Annemi teselli edin, ona iyi bakın. Bu durumun nedenlerini açıklarsanız eminim anlayacak ve hak verecektir."

Ana, Nikolay'a bakarak titreyen bir sesle, "Ne açıklayacaksınız ki bana, zaten her şeyi anlıyorum," dedi.

Nikolay cebinden bir mendil çıkararak burnunu sildi.

"Nezle oluyorum görüyor musunuz?" diye söylendi.

Sonra gözlerini, gözlüğünü düzeltiyormuş gibi bir hareketle gizleyerek odanın içinde dolaşmaya başladı ve "Gördüğünüz gibi, onu ikna edemedik," dedi.

Ana asık bir yüzle, "Önemli değil, çıksınlar bakalım mahkemeye," dedi. Ancak içinde şiddetli bir acı duyuyordu.

Nikolay, "Ha, bakın, Petersburg'daki bir yoldaştan mektup geldi," dedi.

Ana, "Hem zaten Sibirya'dan da kaçabilir, öyle değil mi?" diye sordu.

"Elbette! Yoldaşın yazdığına göre, yakında mahkemeye çıkarılacakmış. Karar da belliymiş; hepsi sürgüne gönderilecekmiş. Bu sahtekârların mahkemeyi nasıl bir tiyatro sahnesine çevirdiklerini görüyor musunuz? Karar Petersburg'da verilmiş bile..."

Ana kararlı bir sesle, "Bundan vazgeçin Nikolay İvanoviç," dedi. "Beni teselli etmenize, bana bir şeyler açıklamaya çalışmanıza gerek yok. Pavel yanlış bir şey yapmaz, ne kendini ne de başkalarını gereksiz yere üzmez. Beni de sever, düşünür, bunu siz de görüyorsunuz, neler yazdığını okudunuz."

Yüreği deli gibi çarpıyor, gözleri kararıyordu.

Nikolay zoraki, yüksek perdeden bir sesle, "Oğlunuzun asil bir ruhu var. Onu seviyor ve çok beğeniyorum," dedi.

Ana, "Artık biraz da Ribin'den söz edelim isterseniz," dedi.

İçinden yorgunluktan bitkin düşene kadar yürümek geliyordu.

Nikolay odanın içinde dolaşmaya devam etti:

"Haklısınız! Şaşenka'ya bu durumdan söz etmeli..."

"Gelmek üzeredir. Ne zaman Pavel'ciğimi görmeye gitsem, hep gelir."

Nikolay durgun durgun başını yere eğmiş, dudaklarını kemiriyor, sakallarıyla oynuyordu. Gelip ananın yanına oturdu ve "Keşke kız kardeşim burada olsaydı, Ribin'in kaçış işi ile ilgilenirdi," dedi.

Ana, "Bu işi bir an önce, Pavel oradayken gerçekleştirmek çok iyi olurdu," dedi.

İkisi de bir süre sustular. Sonra ana birden, "Kaçmaya neden karşı olduğunu anlamıyorum," dedi.

Nikolay tekrar ayağa kalkmıştı ki, zil sesi odada çınladı. Bir an birbirlerine baktılar.

Nikolay sessizce, "Şaşenka olmalı..." dedi.

Ana sesini iyice kısarak, "Bunu ona nasıl söylemeli?" diye sordu.

"Ne yapalım?.. Biliyorsunuz..."

"Eminim bu onu çok üzecektir."

Zil tekrar çaldı, ama bu kez sanki bir kararsızlık içinde kalmış gibi daha yavaş çınladı. İkisi birden kalkıp kapıya doğru gittiler, kapının önüne geldiklerinde Nikolay, "Sanırım sizin yalnız açmanız daha uygun," diyerek çekildi.

Kapı açılır açılmaz genç kız asık bir yüzle, "Kabul etmedi değil mi?" diye sordu.

"Etmedi."

Şaşenka, "Bunu biliyordum," dedi ama rengi sapsarı kesilmişti.

Beceriksiz hareketlerle paltosunun düğmelerini açmaya çalıştı, ancak iki tanesi açılmadığı için çıkarmayı başaramadı ve "Hava berbat," dedi. "Rüzgâr, yağmur... Sağlığı iyi mi bari?"

"İyi."

Genç kız yere bakarak, "Sağlığı iyi, keyfi de yerinde," diye mırıldandı.

Ana yüzüne bakmadan genç kıza, "Ribin'in kaçırılmasını istediklerini yazıyor," dedi.

"Demek öyle," dedi Şaşenka ve yavaş yavaş ekledi: "Bu plan bir işe yarayacak demek ki."

Nikolay yanlarına gelerek, "Haklısın Şaşenka," dedi. "Hoş geldin."

Şaşenka, ona elini uzatarak, "Mesele ne?" dedi. "Bu planın başarılı olacağından hepimiz eminiz."

"Evet ama herkes bir şeylerle meşgul, bunu kim gerçekleştirecek?"

"Benim zamanım var, bu işi bana verin," dedi Şaşenka.

"Tamam, ama yardım edecek birilerini bulmalı."

"Ben bulurum, hemen gidiyorum."

Bu kez incecik parmaklarının kendinden emin hareketleriyle paltosunun düğmelerini tekrar ilikledi.

Ana, "Biraz dinlenseydiniz," dedi.

Genç kız sesini yumuşattı ve gülümseyerek, "Üzmeyin kendinizi, yorgun değilim," dedi.

Sonra ellerini sıkarak kendinden emin bir tavırla sessizce çıkıp gitti.

XXXIV

Ana ve Nikolay birlikte pencerenin önüne gidip onu sokakta gözden yitene kadar izlediler. Nikolay hafif hafif ıslık çalarak masanın başına gitti ve yazmaya başladı.

Ana üzgün üzgün, "Hiç değilse bu işle uğraşırken oyalanır, üzüntüsünü unutur," dedi.

"Doğru," diye onayladı Nikolay.

Ve anaya dönüp gülerek sordu:

"Peki ya siz Nilovna, bu yollardan geçmiş biri olarak, sevdiğiniz adam için hiç acı çekmediniz mi?"

Ana elini salladı ve "Aman sen de!" dedi. "Ne üzüntüsü, korktum ben sadece nasıl bir kocaya düşeceğim diye."

"Hiç hoşlandığınız kimse olmadı mı?"

Ana biraz düşünüp, "Hiç böyle bir şey anımsamıyorum," dedi. "Herhalde olmuştur ama hiç anımsamıyorum."

Sonra Nikolay'a hüzünlü bir şekilde bakarak tamamladı:

"Kocam beni öyle çok dövdü ki, onunla ilgili hiçbir şey aklımda kalmadı."

Nikolay tekrar masanın başına geçti. Ana kısa bir süre odadan çıktı ve döndüğünde Nikolay ona tatlı tatlı bakarak, sevecen bir sesle kendi anılarını anlatmaya başladı:

"Biliyor musunuz, benim başımdan da Şaşenka'nınki gibi şeyler geçti. Müthiş bir kız sevmiştim, yaşım yirmiydi o zamanlar. Aslına bakarsanız onu hâlâ seviyorum; aynı şekilde, bütün kalbimle, her zaman da seveceğim."

Ana onun gözlerinde sıcacık bir parıltı gördü. Sandalyeye ters oturmuş, ellerini sandalyenin arkalığına, çenesini de ellerine dayamış uzaklarda bir

noktaya dalmış bakıyordu. Vücudu ince fakat güçlü görünüyor, güneşe dönen bir çiçek misali, ileri doğru fırlamak ister gibi duruyordu.

Ana öğüt veren bir tavırla, "Peki neden evlenmiyorsunuz?" dedi.

"O neredeyse beş yıldır evli."

"Ama daha önce neden evlenmediniz?"

Nikolay bu soruya bir süre düşündükten sonra yanıt verdi:

"İşler öyle ters gitti ki, ben dışardayken o içerde oluyordu, o dışardayken ben içerde oluyordum; tıpkı Şaşenka'yla Pavel'in durumuna benziyordu. En son o, on yıllığına Sibirya'ya sürülmüştü, bir hayli uzak bir yere. Onun peşinden gitmeyi çok istedim, ama bu ikimize de utanç verici geldi. Orada benim de tanıdığım çok iyi bir gençle tanıştı, beraber Sibirya'dan kaçtılar, şimdi de beraber yurtdışında bir yerdeler..."

Nikolay öyküsünü tamamlamıştı, sustu, gözlüğünü çıkarıp özenle sildi, ışığa tutup baktı ve tekrar sildi.

Ana, "Ah, sevgili dostum," diyerek başını salladı. Onun için üzülmüştü. İçinden gelen bir duygu, ona anne şefkatiyle gülümsemesini söylüyordu. Ama o, oturma pozisyonunu değiştirmiş, kalemi eline almış, konuşmasının ritmine göre sallayarak yeniden söze başlamıştı:

"Bir aile kurmak devrimcilere göre değil. Bu, insanın gücünü zayıflatıyor ve bir sürü zamanını alıyor. Evli bir insanın, hayatını kazanmak ve çocuklarına bakabilmek için çok çalışması gerekir. Oysa bir devrimci gücünü sürekli artırmalıdır, bu çok zaman isteyen bir iştir. Biz hep en önde olmalıyız, çünkü tarihsel bir güç bizleri, eski düzeni yıkıp yeni bir düzen kurmaya zorlamaktadır. Yorgunluğa teslim olursak veya yakın vadeli ufak tefek başarıların peşinde sürüklenirsek geride kalırız, bu da hiç iyi olmaz, hatta davamıza ihanet olur. İnancımızı paylaşmayan hiç kimseyle yan yana yürüyemeyiz ve asıl hedefimizin küçük başarılar değil nihai zafer olduğunu unutmamalıyız."

Sesine bir sertlik gelmiş, yüzünün rengi solmuş, gözlerine kendini bilen, sakin bir gücün ışıltısı yerleşmişti.

Zil yeniden çalındı. Nikolay'ın sözleri yarım kaldı. Bu kez Ludmilla gelmişti. Üzerinde havaya göre oldukça ince sayılabilecek bir palto vardı. Soğuktan yanakları al al olmuştu.

Eski püskü lastiklerini çıkarırken kızgın bir sesle, "Mahkeme günü belli oldu," dedi. "Bir hafta sonra."

"Kesin mi?" diye seslendi Nikolay odadan.

Ana sevinçten mi korkudan mı olduğunu anlayamadığı bir heyecanla Nikolay'a koştu.

Ludmilla da onun peşinden giderken alçak sesle ve alaycı bir tavırla, "Evet ya!" dedi. "Mahkemede kararın şimdiden verilmiş olduğunu hiç saklamıyorlar. Bu ne demek düşünebiliyor musun? Hükümet kendi memurlarına güvenmiyor, düşmanlarına karşı yumuşak davranabileceklerinden korkuyor. Ahlaklarını bozmak için onca çaba harcadıkları kölelerinin alçaklığına güvenemiyorlar."

Ludmilla avuçlarıyla soğuktan kıpkırmızı olmuş yanaklarını ovarak kanepeye oturdu. Gözlerinde iğrenmeyle karışık bir öfke parlıyor, sesi de gittikçe daha kızgın çıkıyordu.

Nikolay onu sakinleştirmeye çalışarak, "Soluğunuzu boşuna harcamayın yoldaş, sizi duymaları mümkün değil..." dedi.

Ana dikkatle Ludmilla'yı dinliyor ama söyledikleri bir kulağından girip ötekinden çıkıyordu. Kafasında sadece, "Mahkeme bir hafta sonra!" sözleri yankılanıp duruyordu.

Neler olacağını, yargıçların Pavel'e nasıl davranacaklarını gözünün önünde canlandıramıyordu. Ama, gaddarlık ve vahşetle eş olmayan, amansız bir şeyin yaklaşmakta olduğunu hissediyordu. Düşünceler kafasını bulandırıyor, gözlerini mavimsi bir tülle örtüyor ve bütün vücudu yapışkan, buz gibi bir şeyin içine batıyormuş gibi titriyordu. Duyduğu nefret kanına işliyor ve yüreğine ulaşıp bütün cesaretini kırıyordu.

Ana bu ruh hali içinde endişeli ve sessiz bir bekleyişle iki gün geçirdi. Üçüncü gün Şaşenka geldi.

Nikolay'a, "Her şey tamam," dedi. "Bugün saat birde harekete geçiyoruz."

Nikolay şaşkınlıkla, "Bugün mü? Her şey hazır mı?" diye sordu.

"Hazırlanacak ne vardı ki? Benim yapmam gereken sadece Ribin'e yer ve kıyafet ayarlamaktı, gerisini Godun üstlenmişti. Ribin'in üstüne düşense altı üstü bir mahalleyi geçmek. Onu Vesofçikof karşılayacak, bir palto ve kalpak giydirip gideceği yolu gösterecek; orada onu ben bekleyeceğim, üzerini değiştirip alıp götüreceğim."

Nikolay, "Eh, güzel," dedi. "Yalnız, şu Godun kimin nesi?"

"Onu tanırsınız, çilingirlere onun evinde ders veriyorsunuz ya..."

"Ha, evet! Tuhaf bir ihtiyardı..."

Şaşenka pencereden dışarıya baktı:

"Askerlikten ayrılmış bir çatı ustasıdır. Filozofça bir yanı da var; fazla gelişmiş bir adam değil, ama zorbalığın her türlüsüne şiddet ve nefretle karşıdır..."

Ana, Şaşenka'yı dinledikçe içinde ne olduğunu tam anlayamadığı bir şeylerin olgunlaştığını hissediyordu.

"Evçenko'yu anımsıyor musunuz? Hani şu giyim kuşam ve temizlik konusunda gösterdiği özen sizin pek hoşunuza giderdi?"

Nikolay başını sallayarak karşılık verdi. Şaşenka anlatmaya devam etti:

"O, Godun'un yeğenidir. Godun'un ise istediği şey, yeğenini kurtarmak. Her şeyi pek güzel ayarlamış. Ancak ben biraz endişelenmeye başladım: Mahkûmların hepsi birlikte avluya çıkıyorlar; merdiveni görünce diğerlerinin de kaçmak isteyeceğini sanıyorum."

Şaşenka bir süre gözlerini yumarak sustu. Ana onun yanına gitti.

"Birbirlerini engelleyeceklerdir..."

Nikolay da Şaşenka'nın yanında pencerenin önünde, ana ise hemen onların ardında duruyordu. Onlar konuştukça ananın içinde bir duygu kıpırdanmaya başlamıştı.

"Oraya gideceğim!" deyiverdi birden.

Şaşenka, "Neden?" diye sordu.

Nikolay, "Bu iyi bir fikir değil," dedi. "Yakalanabilirsiniz de üstelik."

Ana, Nikolay'a bakarak daha alçak, ancak inatçı bir sesle, "Oraya gideceğim," diye yineledi.

Nikolay ve Şaşenka birbirlerine baktılar. Şaşenka omuzlarını kaldırarak, "Bunu anlayabiliyorum," dedi.

Sonra anaya dönerek kolunu boynuna doladı ve içten bir sesle, "Yine de, bana kalırsa boşuna umuda kapılıyorsunuz,"dedi.

Ana ona iyice sokuldu:

"Beni de alın yanınıza, size engel olmam! Bunu yapmalıyım, benim bu kaçış konusunda içim hiç rahat değil!"

Şaşenka, Nikolay'a bakarak, "O da gelecek," dedi.

Nikolay başını eğdi ve "Öyle olsun," diye karşılık verdi.

"Yalnız anacığım, birlikte olmamalıyız. Siz kırlara doğru gidin, oradan hapishanenin duvarını rahatlıkla görebilirsiniz. Ancak, size orada ne yaptığınızı sorabilirler."

Ana kendinden emin bir sesle, "Verecek bir cevap bulurum elbet," dedi.

Şaşenka, "Biliyorsunuz ki gardiyanlar sizi tanıyorlar," dedi. "Ya görürlerse?.."

Ana sabırsızlıkla, "Merak etme, görmeyecekler!" diye bağırdı.

İçinde bir süredir belli belirsiz kıpırdanan umut aniden alevlendi.

Hızla giyinirken sürekli, "Belki o da..." diye geçiriyordu içinden.

Ana bir saat kadar sonra kırda, hapishanenin duvarını açık seçik görebileceği bir yerdeydi. Şiddetli bir rüzgâr üzerindeki giysileri şişiriyor, soğuktan kaskatı kesilmiş toprağı yalayarak, biraz önce yanından yürüdüğü bostanın tahta çitlerini sarsıyor ve bütün gücüyle gidip hapishanenin duvarına çarpıyordu. Oradan da hapishanenin avlusuna dolup birtakım

bağırışları gökyüzüne fırlatıyor, gökyüzünde ise bulutlar birbirinin peşi sıra hızla akıp gidiyordu.

Ana bostanı arkasına almış, mezarlığa doğru yürüyordu; hapishane sağ yanında, yirmi yirmi beş metre kadar ilerisindeydi. Bir er mezarlığın çevresinde bir ata eğitim yaptırıyor, başka bir er de gülerek ayaklarını yere vurup bağırıyor, ıslık çalıyordu.

Ana, erlerin yanından gözünün ucuyla onlara ve hapishanenin duvarına bakarak yavaş yavaş geçip mezarlığa doğru yürüdü. Birden hapishanenin köşesinden kambur bir adamın çıktığını fark etti. Adam omzunda merdivenle tıpkı bir fenerci gibi görünüyordu. Ana ayaklarının titrediğini ve ağırlaştığını hissetti, korkuyla erlere doğru bir göz attı. Erler hâlâ aynı yerde ayaklarını yerlere vuruyor, at da onların etrafında dönüp duruyordu. Ana tekrar adama baktı, adam merdiveni duvara dayamış sakin sakin tırmanıyordu. Yukarı çıktığında avluya doğru bir el sallayıp çabucak indi ve aynı hızla köşeyi dönüp yok oldu. Ananın kalbi yerinden çıkacakmış gibi çarpıyor, zaman bir türlü geçmek bilmiyordu. Merdiven, hapishanenin sıvaları dökülmüş, çamur lekeleri içindeki karanlık duvarında güçlükle fark ediliyordu. Birden duvarın tepesinde bir baş belirdi, ardından bir beden ve duvarın üzerinden aşıp aşağıya indi. Sonra kulaklara kadar inmiş bir kalpakla bir baş daha göründü, bir karaltı aşağıya yuvarlanıp hızla hapishanenin köşesinde gözden kayboldu. Ribin doğrulup etrafına bakındı.

Ana heyecan içinde ayağını yere vurarak, "Kaç hadi," diye fısıldıyordu.

Hapishanenin avlusundan gürültüler yükseliyor, ananın kulakları uğulduyordu. Duvarın tepesinde bir baş daha belirdi. Ana ellerini göğsüne bastırmış, heyecandan donup kalmış bir halde izliyordu. Açık renk saçlı bu baş duvarın üzerinde sanki bir şeylerden kurtulmaya çalışır gibi deviniyordu, aniden duvarın ardında yok oldu. Gürültü giderek artıyor, rüzgâr ortalığa ince düdük sesleri yayıyordu. Ribin duvar boyunca yürüyüp duvarı ve sonra da hapishane ile şehrin evleri arasındaki alanı geçmişti. Anaya, sanki Ribin çok yavaş ve başı çok dik yürüyormuş gibi geldi, sanki onun yüzünü bir gören bir daha asla unutmayacaktı. İçinden sürekli, "Çabuk ol... Çabuk ol..." diye tekrarlayıp duruyordu.

Hapishane duvarının ardından bir çarpma ve sonra da kırılan bir cam sesi yükseldi. Erlerin biri ayaklarını sıkıca yere basarak atı kendine doğru

çekmeye çalışıyor, diğeri ise ellerini ağzının yanına koyup hapishaneye doğru bağırıyor, sonra da kulağını o yana çevirerek dinliyordu.

Ana bütün vücudu gerilmiş bir halde dört bir tarafına bakınıp duruyor, gördüklerine bir türlü inanamıyordu. Günlerdir uykularını kaçıran olay, bir anda çok basit bir şekilde oluvermiş ve bu sürat kadını adeta serseme çevirmişti.

Artık Ribin sokakta görünmüyor, uzun boylu, uzun paltolu başka bir adam yürüyordu. Arkasından da hızlı adımlarla bir genç kız geliyordu. Birden hapishanenin köşesinde üç gardiyan belirdi, üçü de birbirinin hemen ardından hızla koşuyordu ve sağ elleri ileri doğru uzanmıştı. Erlerin biri gardiyanlara doğru koşuyor, diğeri atın etrafında dönüp durarak sırtına atlamaya çalışıyordu. At buna fırsat vermemek için hoplayıp zıpladıkça sanki çevredeki her şey de onunla birlikte zıplıyordu. Durmadan çınlayan düdük sesleri anada, olası bir tehlikeye karşı uyaran bir etki yaptı ve irkilerek mezarlığın yanından yürümeye başladı; bu arada gözünün ucuyla gardiyanları ve erleri izliyordu, hepsi birden hapishanenin diğer tarafına doğru koşarak gözden kayboldular. Arkalarından başgardiyan yardımcısı koşup geldi, ardından bir polis, derken halk da toplanmaya başladı.

Rüzgâr sanki olanlara seviniyormuş gibi oradan oraya savrulup, bölük pörçük konuşmaları, bağrışmaları ve ıslıkları ananın kulağına taşıyıp getiriyordu.

Ana bu karışıklığa seviniyor, "İsteseydi o da başarabilecekti!" diye düşünerek hızla yürüyordu. Birden karşısında iki polis beliriverdi. Bir tanesi derin derin nefes almaya çalışarak bağırdı:

"Dur! Buradan geçen sakallı bir adam gördün mü?"

Ana sakin sakin, "Şu yana doğru gitti, ne oldu ki?" diyerek eliyle bostanı işaret etti.

"Egorov, düdük çal, hadi!"

Ana eve dönerken sokağın köşesinde bir arabaya rastladı. İçine bakınca sarışın, bıyıklı, yorgunluktan bitmiş bir adam gördü. Adam arabanın içinde bir yanına kaykılmış bir halde oturuyor ve bu yüzden olsa gerek, sağ omzu

diğerinden daha yukarda görünüyordu. Adam da bir an anaya baktı ve araba uzaklaşıp gitti. Ana eve geldiğinde içinde buruk bir hüzün vardı.

Nikolay onu görünce neşeyle, "Anlatsanıza ne oldu?" diye sordu.

"Sanırım başardılar..."

En küçük ayrıntısına kadar olayı anlatmaya koyuldu. Sanki bu öyküyü başka birinden duymuş da doğru olduğuna inanmıyormuş gibi anlatıyordu.

Nikolay keyifle ellerini ovuşturdu ve "Şansınız varmış," dedi. "Doğrusu sizin için çok korkmuştum. Nilovna, dostluğuma ve bu sözlerime güvenin, inanın bana Pavel'in bir an önce mahkemeye çıkması iyi olacaktır, bundan korkmayın, davanın sonuçlanması Pavel'in de kaçmasının yolunu açacaktır. Mahkemenin nasıl olacağını sorarsanız..."

Nikolay yargılama olayını ananın gözünün önünde canlandırmaya çalıştı. Ana, bunları anlatırken onun bir şeylerden korktuğunu ve kendisine cesaret vermeye çalıştığını hissediyordu.

Birden, "Siz benim o yargıçlardan herhangi bir ricada bulunacağımı mı düşünüyorsunuz?" diye soruverdi.

Nikolay yerinden fırlayıp gücenmiş bir tavırla elini ona doğru sallayarak, "Ne?" diye bağırdı. "Siz ne diyorsunuz?"

Ana, "Doğrusunu isterseniz korkuyorum!" dedi. "Üstelik bunun nedenini de bilmiyorum." Sonra bir süre sessizce etrafına bakındı ve devam etti:

"Bazen bana sanki Pavel'ciğimi aşağılayacaklar, incitecekler gibi geliyor. ‘Seni köylü parçası ne işlere kalkıştın?' diyecekler. Pavel'ciğim de gururludur, bu sözlerin altında kalmaz ya da Andrey karşılık verecektir onlara. Onların hepsi de birbirinden ateşlidir, dayanamayıp ters ters konuşurlar, diye düşünüyorum. Öyle bir ceza verirler ki, onları bir daha asla göremezsin."

Nikolay suratını asmış sakalıyla oynayarak sessizce dinliyordu.

Ana usulca ekledi:

"İçimden bu endişeleri bir türlü atamıyorum. Mahkeme denilen şey ürkütüyor insanı. Orada her şeyi pek ince eler, sık dokurlar, insanı ürküten

verecekleri ceza değil, yargılama... Bunu nasıl ifade edeceğimi bilemiyorum..."

Ana duygularını Nikolay'a yeterince anlaşılır biçimde anlatamadığını düşünüyor, böyle düşündükçe de iyice zorlanıyordu.

Ananın içindeki bu korku, yargılama gününe kadar giderek büyüdü ve bütün benliğini kapladı. Mahkemeye giderken bu korkunun ağırlığı altında iki büklüm olmuştu.

Sokaktan, karşılaştığı tanıdıklarla sessizce selamlaşarak hüzünle geçti. Adliyeye geldiğinde de koridorda ve mahkeme salonunda sanıkların yakınlarıyla karşılaştı. Kendisine kısık sesle birtakım şeyler söylüyorlardı, ancak bu söylenenler anaya son derece anlamsız geliyor, söylenenlerden bir şey anlamıyordu. Herkeste aynı hüzün vardı, bu durum birbirlerine de yansıyor ve herkesin hüznünü daha da ağırlaştırıyordu.

Sizov oturduğu yerde biraz doğrularak:

"Yanıma gelsenize!" diye seslendi.

Ana, karşı koymadan gidip oturdu, üstüne başına biraz çeki düzen verdi ve etrafına göz gezdirdi. Gözlerinin önünde kırmızı, yeşil, sarı lekeler, şeritler parıldayarak dolaşıp duruyordu.

Hemen yanında oturan bir kadın, "Grişa'yı senin oğlun mahvetti," dedi.

Sizov, "Sussana sen Natalya," diye homurdandı.

Ana konuşan kadına baktı, bu Samyolov'un annesiydi. Yanında da kel kafalı, kocaman kızıl sakallı, sevimli yüzlü kocası oturuyordu. Adam gözlerini kısmış karşıya doğru bakıyor, sakalı hafif titriyordu.

Salonun yüksek pencerelerinden içeri cansız bir ışık giriyor, camlara yapışan kar taneleri usul usul kayarak aşağıya iniyordu. Pencerelerin koyu kırmızı perdelerinin arasında kocaman altın bir çerçeve içinde çarın portresi asılıydı. Portrenin önünde ise neredeyse salonu bir uçtan bir uca kaplayan, yeşil bir çuhayla örtülmüş geniş bir masa bulunmaktaydı. Sağ tarafa duvarın önünde boydan boya uzanan parmaklığın arkasına iki tahta kanepe, sol tarafa ise koyu kırmızı renkte iki sıra koltuk yerleştirilmişti. Ortalıkta, göbeklerine kadar sıralanmış altın düğmeleri ve yeşil yakalarıyla görevliler

oradan oraya sessizce koşturuyorlardı. Loş salonda ürkek sesler dolanıyor, havada eczanelerinkini andıran karmakarışık bir koku hissediliyordu. Bütün bu renk, ses ve koku karmaşası alınan soluklarla birlikte insanların içine girerek yüreklerini hüzünlü bir korkuyla dolduruyor, başlarını döndürüyordu.

Birden bir görevli yüksek sesle bağırarak bir şeyler söyledi ve salondaki herkes ayağa kalktı. Ana oturduğu yerde titredi ve Sizov'un koluna tutunarak güçlükle kalktı.

Sol köşedeki yüksek kapı açılarak içeri gözlüklü, yaşlı bir adam girdi. Adamın yüzünün rengi külrengini andırıyor, çıkık elmacık kemikli, seyrek favorili yüzünde üst dudağı ağzına girmiş gibi duruyor, çenesi sanki boynu yokmuş gibi üniformasının yüksek yakasına dayanıyordu. Uzun boylu, pembe toparlak porselen görünümlü bir yüze sahip genç bir adam koluna girmiş ona destek oluyor, arkalarından da altın işlemeli üniformalı üç kişi ve ayrıca üç de sivil kıyafetli kişi yavaş yavaş masaya doğru geliyorlardı.

Adamlar masa başındaki yerlerini almadan önce uzun uzun bir şeyler konuştular. Yerlerine oturduklarında yüzü tıraşlı, üniformasının önü açık biri, yaşlı adama, dolgun dudaklarını yavaş yavaş kıpırdatarak alçak sesle bir şeyler söyledi, adam ise hiç kıpırdamadan dimdik oturmuş, dinliyordu. Adamın gözlüğünün ardından iki soluk leke gibi görünen küçücük gözleri bir an ananın gözlerine dikildi.

Masanın bir ucunda, saçlarının neredeyse tamamı dökülmüş bir adam, arada bir öksürerek önündeki kâğıtları karıştırıyordu.

Yaşlı adam oturduğu yerde bir kıpırdandı ve konuşmaya başladı. Söylediği cümlelerin sadece ilk kelimesi anlaşılıyor, diğerleri ince renksiz dudakları arasında boğulup gidiyordu.

"Duruşmayı açıyorum!.. Çağırın!.."

Sizov, ananın koluna dokunarak, kısık sesle, "Bak," diye parmaklığın ardındaki duvarın kapısını gösterip ayağa kalktı.

Kapı açıldı ve omzunda dik tuttuğu kılıcıyla bir asker içeri girdi. Arkasından da Pavel, Andrey ve diğerleri göründüler. Pavel ile Andrey gülümsüyor, gülümseyişlerinden salonun soğuk, sessiz, gerilimli havasına

sanki bir aydınlık yayılıyor; hareketlerindeki ve yüzlerindeki canlılık salonun havasını yumuşatıyordu. Gösterişli üniformaların parlaklığı sanki solmuş, dikkati çekmez olmuştu. Güven verici, canlandırıcı coşkulu bir güç, ananın yüreğine dolarak onu kendine getirmişti. Arka sıradaki umutsuz bir halde sessizce oturmakta olanlardan da boğuk sesler yükseliyordu.

Sizov, anaya, "Şunlara bak, hiç korkmuyorlar!" diye fısıldadı.

Samyolov'un annesi diğer yanından soğuk, titrek bir sesle bağırdı:

"Susun!"

Yaşlı adamın sesi duyuldu:

"Sizi uyarıyorum!.."

XXXV

Pavel ile Andrey yan yana oturdular, onların yanına da Mazin, Samyolov ve Gusev kardeşler oturdu. Andrey sakallarını kesmiş, bıyıkları ise daha da uzayarak aşağı doğru sarkmış ve yuvarlak yüzüne bir kedi görüntüsü vermişti. Yüzünün görünümü oldukça değişmişti: Dudak kıvrımlarında sert, gözlerinde ise şüpheci bir ifade vardı. Mazin'in yüzü daha da solmuş gibiydi. Samyolov'a bakınca önceden olduğu gibi yine kıvırcık saçları dikkat çekiyordu. İvan Gusev de yine her zaman olduğu gibi bütün yüzünü kaplayan bir tebessümle gülüyordu.

Sizov boynunu bükerek, "Ah Fedya ah!" diye mırıldandı.

Ana, yaşlı adamın sorularını bir şey anlamadan dinliyor, oğlunun verdiği yanıtlara dikkatle kulak veriyordu. Yaşlı adam başını üniformasının yakasına dayamış sanıkların yüzüne bakmadan soruyordu. Anaya bu adam ve yanındakiler sanki o kadar da kötü kişiler değillermiş gibi geldi. Bir bir yargıçların yüzlerine bakarak tahminlerde bulunmaya çalışıyor, içinde usul usul bir umut kıpırdanıyordu.

Yüzü porseleni andıran adam, ruhsuz, ifadesiz bir sesle elindeki belgeyi okuyor, sesinden salona sıkıntı yayılıyor, insanlar bunalmış bir halde kıpırdamadan oturuyorlardı. Dört avukat alçak sesle ama canlı tavırlarla sanıklarla konuşuyor, hevesli, süratli kıpırdanışlarıyla kocaman kara kuşları çağrıştırıyorlardı.

Yaşlı adamın bir yanında şişman bedeniyle oturduğu koltuğu iyice dolduran küçücük patlak gözlü bir yargıç; diğer yanında da solgun yüzlü, kızıl bıyıklı, hafif kambur başka bir yargıç oturuyor, başını koltuğun arkasına yaslamış, gözlerini kısmış, bir şeyler düşünüyordu. Savcının yüzünde ise bitkin ve sıkıntılı bir ifade vardı. Yargıçların arkasında düşünceli bir ifadeyle sakalını sıvazlayıp duran, iri, güçlü yapılı çarın temsilcisi; kocaman güzel gözlü, güzel yüzlü, gür saçları sakalları ağarmış soyluların temsilcisi ve sürekli cüppesiyle koca göbeğini utanırcasına örtmeye çalışan ama bunu bir türlü beceremeyen eyalet başkanı durmaktaydı.

Salonu Pavel'in sert sesi kapladı:

"Bu salonda bulunanlar suçlular ve yargıçlar değil, şu anda zafer kazanmış olanlarla onların tutsaklarıdır."

Salona bir sessizlik çöktü ve ana bu sessizlikte, kendi kalbinin sesiyle birlikte bir kalemin kâğıt üzerinde çıkardığı sesi duydu.

Mahkeme başkanı kulaklarını dikmiş, bir şey bekliyormuş gibi duruyordu. Yanındakiler kıpırdanmaya başlayınca başkan, "Siz Andrey Nahodka, suçunuzu kabul ediyor musunuz..." dedi.

Andrey bıyıklarıyla oynayarak yaşlı adama bakıp yavaş yavaş ayağa kalktı ve her zamanki sakin, ahenkli sesiyle şöyle söyledi:

"Ben, ne kimseyi öldürdüm, ne de bir şey çaldım, tam tersine insanların birbirlerini soyup öldürdükleri bu düzene karşı çıkıyorum, bundan dolayı kendimi neden suçlu kabul edeyim?"

İhtiyar başkan zoraki ama ne dediği anlaşılabilir bir konuşmayla, "Kısa ve net yanıt veriniz," dedi.

Ana arkasında oturanların hareketlenmeye başladığını fark ediyordu. Kısık sesle bir şeyler konuşuyorlar, sanki porselen yüzlü adamın, üzerlerine örümcek ağı gibi yapışan konuşmasından kurtulmak istermiş gibi kıpırdanıp duruyorlardı.

Sizov, anaya doğru eğilerek fısıldadı:

"Nasıl yanıt verdiklerini duyuyor musun?"

"Fedor Mazin, yanıt verin..."

Fedya çabucak yerinden kalkıp, açık açık, "Yanıt vermeyeceğim!" dedi. Heyecandan gözleri ve yüzü yanıyor gibiydi, ellerini nereye koyacağını bilemiyordu.

Ananın gözleri hayretle kocaman kocaman açılmıştı, Sizov sessiz bir ah çekti.

"Bu mahkemenin yasallığını kabul etmiyorum, size savunma yapmayacağım, hiçbir şey söylemeyeceğim. Siz kimsiniz? Bizleri yargılama hakkını nereden aldınız? Halktan mı? Hayır! Bu yüzden sizi tanımıyorum!"

Fedya bunları söyledikten sonra oturup, kıpkırmızı kesilmiş yüzünü Andrey'in arkasına saklamaya çalıştı.

Şişko yargıç, başkana doğru eğilerek fısıltıyla bir şeyler söyledi. Soluk yüzlü yargıç, sanıklara dik dik bakarak önündeki kâğıda bir şeyler yazdı. Eyalet başkanı bir yandan hâlâ göbeğini saklamaya çalışarak ayaklarının yerini değiştirdi ve başını salladı, sonra başını oynatmadan vücuduyla kızıl bıyıklı yargıca dönerek bir şeyler fısıldadı, o ise önüne bakarak söylediklerinin hepsini sessizce dinledi. Soyluların temsilcisi de, savcıyla kısık sesle bir şeyler konuşuyordu. İhtiyar başkan söylenilenleri alnını ovuşturarak dinledi ve donuk sesiyle tekrar konuşmaya başladı.

Sisov, anaya heyacanla, "Ne dediğini duydun mu?" dedi. "Bu hepsinden iyiydi."

Ana, yüzünde şaşkın bir tebessümle bakıyordu. Ona göre bütün bunlar, az sonra herkesi vahşice ezip geçecek acımasız bir olayın sıkıcı ve gereksiz başlangıcıydı. Ancak Pavel'le Andrey'in, sanki mahkemede değil de kendi evlerindeymiş gibi rahat bir şekilde söyledikleri cesur, sert sözler ve Fedya'nın ateşli tavrı onu biraz canlandırmıştı. Ana bu canlanışı, arka sıralardaki insanlarda da hissediyordu.

İhtiyar başkan, "Sizin fikriniz nedir?" diye sordu.

Kel kafalı savcı ayağa kalkıp masaya tutunarak durdu ve bazı rakamlar ortaya atarak acele bir şeyler söyledi. Sesi hiç de korku verici değildi ama buna rağmen ananın yüreğine ağır bir tortu gibi çöküyor ve sanki yüreğini delmeye çalışıyordu. Belli belirsiz bir düşmanlık hissediyor ve bu düşmanlık bağırıp çağırıp tehditler savurmadan, görülmez, duyulmaz bir kütle halinde giderek büyüyor, yargıçların üzerine, dışarıdan gelen hiçbir şeyi onlara ulaştırmayacak bir örtü gibi yayılıyordu.

Ana bu yargıçlara bakıyor ve hiçbir şey anlamıyordu. Ne Pavel'in ne Fedya'nın sözlerine sinirlenmişler, ne de onları aşağılayıcı bir şey söylemişlerdi. Sanki bütün bunlar onlar için hiç önemli değilmiş gibi, soruları isteksizce soruyorlar ve yanıtları da aynı isteksizlikle dinliyorlardı. Sanki olacakları önceden biliyorlar ve bu yüzden de hiç ilgilenmiyor gibiydiler. Anaya bu yargılama gereksiz görünüyordu.

Jandarmanın biri önlerinde durmuş anlatıyordu:

"Herkes, Pavel Vlasov'un baş kışkırtıcı olduğunu söylemektedir."

Şişko yargıç kayıtsız bir sesle, "Ya Nahodka?" diye sordu.

"Onun için de."

Bir avukat, "Söz istiyorum," diyerek ayağa kalktı.

İhtiyar başkan, "Sizin söyleyecek bir şeyiniz yok mu?" diye başka birine sordu.

Ananın gözüne bu yargıçların hepsi hasta gibi görünüyorlardı. Hepsinin görünüşünde ve sesinde hastalara özgü bir yorgunluk, bir bezginlik vardı. Sanki bu salondaki her şey; üniformalar, avukatlar, jandarmalar, burada oturup sorular sormaları ve bunların karşılığını dinlemek zorunda olmaları, hepsini son derece sıkıyor gibiydi.

Ananın pek iyi tanıdığı soluk yüzlü subay, yargıçların önünde durmuş çok önemli bir iş yapıyormuş gibi bir tavırla Pavel ve Andrey'den söz etmeye başlamıştı. Ana onu dinlerken içinden, "Pek bir şey bildiğin de yok ya..." diye geçirdi.

Artık parmaklığın ardındakilere, onlara acımadan, onlar için hiçbir korku duymadan bakıyordu. Onlara baktıkça yüreğinde sıcacık, neşeli bir sevgi ve sakin bir şaşkınlık duyuyordu. Acımak onlara hiç yakışmıyordu. Gencecik sağlam yapılı bedenleriyle, tanıkların ve yargıçların sözlerine; avukatla savcının tartışmalarına neredeyse hiç karışmadan parmaklığın ardında duruyorlardı. Bazen aralarından biri yüzünde bir şeyden iğrenmiş gibi bir ifadeyle gülerek arkadaşlarına bir şey söylüyor, onların yüzlerinde de alaycı tebessümler beliriyordu. Andrey ve Pavel avukatlardan biriyle durmadan fısıldaşıyorlardı. Ana bu avukatı bir önceki gün Nikolay'ın yanında görmüş olduğunu anımsadı. Diğerlerinden daha heyecanlı görünen Mazin de onların konuşmalarını ilgiyle dinliyordu. Arada bir Samyolov, İvan Gusev'e bir şeyler söylüyor, o ise gülmemek için kendini zor tutuyor, başını önüne eğerek onu dürtüyordu. Hatta iki kez kendine engel olamayarak kikirdedi ama hemen sonra öncekinden de daha ciddi bir ifade takınarak neredeyse suratını asarak durdu. Hepsinde gençlik ve canlılık, bütün bastırma çabalarına rağmen önlenemez bir şekilde ortaya çıkıyordu.

Sizov yine anayı usulca dürttü, ana ona baktı. Sizov'un yüzü biraz kaygılı olmakla birlikte yine de neşeli görünüyordu. Fısıltıyla anaya, "Şu haylazlara bak hele!" dedi. "Nasıl da güvenli bir halleri var! Birer bey sanki her biri! Oysa yargılanmaktalar... Kendilerini ilgilendirmeyen işlere burunlarını sokmamayı öğrensinler diye..."

Ana elinde olmayarak, "Yargılanmaktalar..." diye ekledi.

Tanıklar çabuk çabuk, yargıçlar sıkıntılı ve kayıtsız bir şekilde konuşuyorlardı. Şişko yargıç tombul elini ağzına tutarak sürekli esniyor, kızıl bıyıklı olanı iyice solmuş bir yüzle şakaklarını ovarak boş gözlerle tavanda bir yerlere bakıyor, savcı ise arada bir önündeki kâğıda bir şeyler çiziyor ve soyluların temsilcisiyle alçak sesli konuşmasına devam ediyordu. Temsilci ise kocaman, güzel gözlerini iyice açmış bir halde ak sakallarını sıvazlayarak pek havalı bir ifadeyle gülüyordu. Çarın temsilcisi, bacak bacak üstüne atmış, parmaklarıyla dizine vuruyor ve dikkatle elini seyrediyordu. Görünüşe göre tekdüze konuşmalara kulak vermiş dinleyen sadece bacaklarının üstüne yerleştirdiği koca göbeğini elleriyle tutmuş, başını öne doğru uzatmış oturan eyalet başkanıydı. İhtiyar başkan da rüzgârsız havada bir rüzgâr gülü gibi koltuğunda kıpırtısız oturmuş dinliyordu. Bir hayli uzun süren bu durum salondaki herkes üzerinde yine sıkıntılı bir uyuşukluk yaratmıştı.

İhtiyar başkan, "Şunu söyleyeyim ki..." diye başlayan ve devamı cansız dudakları arasında ufalanan bir şeyler söyleyerek yerinden kalktı.

Salonu derin iç çekmeler, öksürükler, boğuk konuşmalarla dolu bir uğultu sardı. Sanıklar tanıdıklarını başlarıyla selamlayarak ve gülümseyerek jandarmaların arasında dışarı çıktılar.

İvan Gusev çıkarken alçak sesle, "Korkmana gerek yok İgor!" diye birine seslendi.

Ana ile Sizov da koridora çıktılar. Sizov, anaya incelikle, "Bir buçuk saat bekleyeceğiz, çay içmek ister misin?" diye sordu.

"Hayır istemiyorum," diye karşılık verdi ana.

"O halde ben de içmeyeceğim," dedi Sizov ve "Çocuklar nasıldı ama," diye devam etti. "Nasıl durduklarını gördün, değil mi? Sanki kendilerinden

başka hiç kimsenin bir önemi yokmuş gibi. Ya Fedya'ya ne demeli?.."

Samyolov'un babası şapkası elinde, yanlarına geldi ve hüzünlü bir tebessümle, "Ya benim oğlum?" dedi. "Avukat istemiyor, savunma yapmayı reddediyor. Bu fikir ilk ondan çıkmış. Senin oğlun avukat istiyor Pelagiya, benimki ise buna karşı. Bu durumda dördü de avukat tutulmasından vazgeçtiler."

Karısı da onun hemen yanında duruyor, gözlerini kırpıştırarak atkısıyla burnunu silip duruyordu. Samyolov başını önüne eğip, sakallarıyla oynayarak konuşmaya devam etti:

"Bu çok garip bir durum. İnsan o şeytanlara baktıkça bütün bunların boş olduğunu, çocukların kendilerini boşu boşuna harcadıklarını düşünüyor, ama sonra da bir anda, ‘Neden haklı olmasınlar?' diye düşünmeye başlıyor. Fabrikada gitgide çoğalıyorlar, nehirde avlanan balıklar misali, sürekli bir kısmı yakalanıyor ama asla tükenmiyorlar. Haklı olabileceklerini düşünüyor insan..."

Sizov karşılık verdi:

"Bizim bu işlere akıl erdirmemiz pek zor Stefan."

Samyolov da, "Öyle, haklısın," diye onayladı.

Karısı burnundan soluyarak, "Pek güçlü, lanet olasıcalar..." dedi. Sonra elinde olmadan kırışık yüzünü bir gülümseme kapladı ve "Kusuruma bakma Nilovna," dedi. "Demin sana ileri geri sözler ettim; senin oğlun suçlu falan dedim, ama doğrusu kimin daha suçlu olduğunu anlamak zor. Jandarmaların, polislerin bizimki için söylediklerine baksana, o sarı melun da az uğraşmamış..."

Ana, kadının belki kendisi de farkında olmadan oğluyla övündüğünü fark etti ve sevecen bir tebessümle ona, "Genç yürekler, gerçeğe daima daha yakındır," diyerek karşılık verdi.

Mahkûmların yakınları koridorda oradan oraya dolaşıyor, kimileri gruplar halinde toplanarak alçak sesli, heyecanlı konuşmalar yapıyordu. Kimse yalnız durmuyor, herkes birileriyle konuşma isteğiyle doluyordu. İnsanlar koridorun duvarları arasında, sanki ince uzun bir tünelde şiddetli bir

fırtınaya yakalanmış da tutunacak sağlam bir şeyler ararmış gibi dolaşıyordu.

Uzun boylu, silik biri olan Bukin'in ağabeyi, elini kolunu sallayıp, bir o yana bir yana dönerek oradakilere heyecanla bir şeyler anlatmaya çalışıyordu:

"Eyalet başkanının bu mahkemede yeri yoktur."

Mini minnacık bir ihtiyar olan babası ise ürkek ürkek etrafına bakınarak onu susturmaya çalışıyordu:

"Sussana Konstantin!"

"Hayır, susmayacağım! Geçen yıl, karısıyla birlikte olabilmek için kâhyasını öldürmüş, şimdi kadınla beraber yaşıyorlar, üstelik onun hırsız olduğunu herkes bilir..."

"Aman Tanrım! Konstantin!"

Samyolov, "Doğru söylüyor!" diye onayladı. "Bu mahkeme hiç de kurallara uygun değil."

Bukin bu sesi duyunca, yanındakileri de peşinden sürükleyerek yanlarına geldi ve heyecandan al al olmuş şekilde, ateşli ve yüksek bir sesle konuşmaya başladı:

"Hırsızları, katilleri halkın seçtiği sıradan kişiler yargılıyor, hükümete karşı çıkanlarıysa hükümet kendisi yargılıyor. Ne biçim iş bu? Sen gelir benim canımı yakarsan ve ben de sana bir yumrukla karşılık verirsem, benim bu davranışımı sen yargılamaya kalkarsan elbette ben suçlu çıkarım. Oysa önce sen benim canımı yaktın!.."

Üniformasının göğsü madalyalarla kaplı ak saçlı bir mübaşir, önündekileri ite kaka Bukin'e doğru yürüdü ve parmağını tehditkâr bir tavırla uzatarak, "Hey, sen, ne bağırıyorsun, kendini meyhanede mi sanıyorsun?" dedi.

"İzin verin, aslanım! Şimdi ben, size bir yumruk atarsam ve sizi ben yargılamaya kalkarsam, ne dersiniz?.."

Mübaşir sertçe, "Senin hemen buradan götürülmeni emrederim!" dedi.

"Neden, nereye?"

"Burada daha fazla gürültü etme diye sokağa!.."

Bukin etrafındakileri bir bir süzdükten sonra alçak sesle, "Zaten onlar için en önemli şey, herkesin susmasıdır," dedi.

İhtiyar mübaşir öfkeyle, "Ne sanıyordun ya!" diye bağırdı.

Bukin omuzlarını kaldırarak daha alçak bir sesle konuşmasını sürdürdü:

"Tekrar ediyorum, neden mahkemeye herkes değil de yalnızca sanıkların yakınları alındı? Adil bir yargılamaysa herkesin gözünün önünde olmasından neden çekiniyorsun?"

Samyolov, "Evet, bu mahkemenin vicdana uygun olmadığı doğru!" diye bağırdı.

Ananın içinden, Nikolay'ın bu mahkemenin yasal olmadığıyla ilgili söylediklerini Samyolov'a anlatmak geliyordu, ancak bu konuyu anlatabilecek kadar iyi anlayamamıştı ve bazı sözleri de unutmuştu bile. Kalabalıktan biraz ayrılarak daha tenha bir köşede bunları düşünmekteyken, açık renk bıyıkları olan genç bir adamın kendisine baktığını fark etti. Adamın sağ eli pantolonunun cebinde olduğundan, sol omzu daha düşük görünüyordu. Bu görüntü anaya tanıdık gibi geldi, ama adam döndü ve ana da düşüncelerine dalarak adamı hemen unuttu.

Birden kulağına fısıltı halinde bir konuşma geldi:

"Şuradaki bayan mı?"

Daha yüksek tonda bir ses, "Evet o!" diye karşılık verdi.

Ana etrafına bir göz attı. Bir omzu düşük duran adam, kısa pantolonlu, uzun çizmeli, siyah sakallı bir gençle konuşmaktaydı.

Ana tedirgin tedirgin hafızasını yokladı ancak bir şey bulamadı. İçinden oğlunun haklılığını herkese haykırmak isteği yükseliyordu, insanların bu haklılık karşısında ne yanıt vereceklerini merak ediyor, alacağı karşılıklardan mahkemenin kararıyla ilgili tahmin yapmak istiyordu.

Sizov'a döndü ve dikkatli bir tavırla, alçak sesle, "Bütün mahkemeler böyle mi olur?" diye sordu. "Hep kimin yaptığını soruyorlar, neden yapıldığıyla hiç ilgilenmiyorlar. Yargılayanların da hepsi yaşlı, gençleri yargılayanlar genç olmalı."

Sizov bu sözlere katılarak, "Doğru, bu anlaşılması çok zor bir şey," dedi ve başını düşünceli bir ifadeyle salladı.

O sırada mübaşirin salonun kapısından seslendiği duyuldu:

"Sanık yakınları kartlarını gösterip girsin!.."

Birisi sakin sakin, "Kartlar!" dedi. "Tiyatro salonuna giriyoruz ya!.."

Herkeste bir sinirlilik ve öfke göze çarpıyordu. Meraklılar, eskisine göre daha patavatsız davranıyor, gürültü ediyor ve memurlarla tartışıyorlardı.

Sizov yerine otururken söylenip duruyordu.

Ana ne dediğini anlayamadı ve sordu:

"Ne söylüyorsun?"

"Boş ver! Bunların hepsi budala!.."

Zil sesinin duyulmasının üzerine kayıtsız bir ses, "Mahkeme heyeti salona giriyor!.." diye seslendi.

Aynı şekilde ayağa kalkıldı, yargıçlar yine aynı yerlerine oturdular, sanıklar salona getirildi...

Sizov, anaya, "Şimdi iyi dinle," dedi. "Savcı konuşacak."

Ana bütün bedenini öne doğru uzatarak, korkunç bir şeylerin beklentisiyle adeta taş kesilmiş gibi durdu.

Savcı, yargıçlara yan dönmüştü, bir elini masaya dayayarak başını onlardan tarafa çevirip derin bir nefes aldıktan sonra diğer elini sallayarak konuşmaya başladı. Ana ilk söylediklerini anlayamadı. Adamın akıcı ve gür bir sesi vardı, ancak bazen alçak bazen yüksek çıkıyordu. Sözcükler ağzından bazen düzgün bir zincirin halkaları gibi art arda sıralanarak çıkıyor, bazen de şekere üşüşen sinekler gibi karmakarışık uçuşuyorlardı. Ana bu sözlerde bir tehdit veya ürkütücü bir hava göremiyordu. Bu buz gibi

soğuk, çamur gibi bulanık ve toz gibi kuru sözler salona bezginlik veren bir sıkıntı yayıyordu. Duygusal anlamda pek yoksul, ancak söz yönünden pek zengin bu konuşma, görünüşe bakılırsa Pavel'le yoldaşlarına hiç ulaşamıyor, onlar üzerinde hiçbir etki yapmıyordu. Onlar ise yerlerinde yine daha önceki gibi sakin sakin oturuyor, aralarında sessizce konuşarak bazen gülüyor bazen de gülmemek için yüzlerine zoraki ciddi bir ifade takınıyorlardı.

Sizov, "Söyledikleri hep yalan!" diye fısıldadı.

Ananın hiç ona karşılık verecek hali yoktu. Bütün dikkatini savcının sözlerine vermişti ve bu sözlerden onun hiçbirini ayırmadan hepsini toplu olarak suçladığını anlıyordu. Önce Pavel'le ilgili konuşmuş, ardından Fedya'yı aynı kefeye koymuş, sonra da Bukin için aynı şeyi yapmaya girişmişti. Anlaşılan savcı onların hepsini bir çuvala doldurup ağzını da sıkıca kapamak niyetindeydi; ancak sayıp döktüğü sözler anayı ne ürkütüyor ne de ona heyecan veriyordu. Bu sözler anayı tatmin etmiyor; beklediği ürkütücü sonucu onun yüzünde, gözlerinde, sözlerinde ve havada sakin sakin sallayıp durduğu elinde arıyordu. Ana korkunç bir şeylerin varlığını hissediyor ama bu şeyi yakalamayı bir türlü beceremiyor, buna rağmen bu şey, yüreğini kıskıvrak sarıyordu.

Ana yargıçların bu konuşmayı dinlemekten duydukları sıkıntıyı rahatlıkla görebiliyordu. Solgun, ölü yüzü gibi görünen bu yüzlerde hiçbir anlam yoktu. Savcı konuştukça sanki salona bir sis çöküyor ve bu sis, özellikle de yargıçların etrafında yoğunlaşıyor ve onları bunalttıkça bunaltıyordu. Başkan dimdik bir şekilde hiç kıpırdamadan heykel gibi duruyor, gözlüğün ardında silik lekeler gibi görünen gözleri bazen neredeyse tamamen silikleşip yok oluyordu.

Ana, bu kayıtsızlığı gördükçe hayretle, "Gerçekten yargılıyorlar mı?" diye soruyordu kendi kendine.

Ürkütücü sonucun beklentisi içinde bu soru yüreğini sıkıp yakıcı bir hakaret duygusunun boğazına kadar yükselmesine neden oluyordu.

Savcı konuşmasını umulmadık bir anda bitiriverdi. Sanki bitmemesi gereken bir yerde sabırsız bir çabayla sonu getirilmiş gibiydi. Ellerini ovuşturarak yargıçları selamladı ve yerine oturdu. Soyluların temsilcisi

baygın bakışlarla ona başını salladı, çarın temsilcisi uzanarak elini sıktı, eyalet başkanı ise gözlerini göbeğine dikmiş gülümsüyordu.

Ancak yargıçlar, savcının konuşmasından pek memnun kalmamış gibiydiler; yerlerinde kıpırdamadan oturuyorlardı.

İhtiyar başkan elindeki kâğıdı yüzüne iyice yaklaştırıp avukatlar Fedosev, Markov ve Zaharov'un isimlerini okuyarak, sözü savunmaya verdi.

Ananın daha önce Nikolay'ın evinde karşılaştığı avukat ayağa kalktı. Geniş yüzünde sevecen bir ifade vardı. Kızıl kaşlarının altında gülümseyen küçücük gözleri pırıl pırıldı ve sanki görünmeyen bir şeyleri kırpan iki makas gibiydi. Avukat sakin bir şekilde, duru bir sesle ve oldukça anlaşılır bir ifadeyle konuşmaya başladı. Ancak ana, o anda Sizov kulağına bir şeyler fısıldamakta olduğu için, onun dediklerini pek dinleyemedi.

"Ne dediğini anladın mı? Bu adamlar deli diyor... Fedya mı?.."

Ana üzerine çullanan ağır hayal kırıklığı altında Sizov'a karşılık verecek gücü kendinde bulamadı. İçindeki adalet özlemi gitgide büyüyerek bütün ruhunu yakıyor ve adaleti burada boşuna beklediğini anlıyordu. Oğlunun haklı ve onurlu davasını, buradaki yargılayıcıların adaletiyle aynı kefeye koyduğu için kendine kızıyordu. Bu yargıçların Pavel'in inançlarını ve yaptıklarını ince ince soruşturarak inceleyeceklerini ve sonunda da onun haklı olduğunu anlayarak, "Bu adam haklı!" diye haykıracaklarını sanmıştı.

Ancak olanlar hiç de öyle değildi: Anlaşılan yargılananlar, yargıçlardan, onların göremeyeceği kadar uzaktı. Yargıçlar ise yargılananlar için gerekli bir şey değildi. Ana yorgun düşmüş bir halde mahkemeye ilgisini kaybetmiş, konuşulanlara aldırmadan küskün küskün düşünüyordu:

"Bütün yargılamalar böyle midir acaba?"

Sizov, aklından geçenleri onaylarcasına, "Bunlar böyledir işte!" diye fısıldadı.

Başka bir avukat konuşmaya başlamıştı. Kısa boylu zayıf, ince solgun yüzlü, alaycı gözlerle bakan bir adamdı. Yargıçlar konuşmasına müdahale ediyorlardı.

Savcı öfkeyle ayağa fırlayarak, çabucak tutanakla ilgili bir şeyler söyledi. Sonra yaşlı başkan ikna edici bir sesle konuşmaya başladı, avukat saygılı bir tavırla sözünü bitirmesini bekledi ve tekrar konuşmaya devam etti.

Sizov, "Karıştır! Karıştır!.." diye söylendi.

Salon canlanmaya başlamıştı, ortalığı kavgacı bir kızgınlık sarıyordu. Avukatın sivri sözleri, yargıçların kart derisine iğne gibi batıyordu ve yargıçlar sanki bu batışların etkisiyle suratları iki karış, kıpırdanıp duruyorlardı.

Ardından Pavel ayağa kalktı ve bütün salon aniden sessizliğe gömüldü. Ana bir an oturduğu yerde sallanır gibi oldu. Pavel rahat bir şekilde konuşmaya başladı:

"Ben bir parti üyesi olarak, ancak partimin mahkemesini tanırım ve bu yüzden de bir savunma yapmak için değil, benim gibi savunma yapmayı kabul etmeyen yoldaşlarımın isteğiyle, size anlamadığınız bir şeyi açıklamak için konuşacağım: Savcı, bizim Sosyal Demokrasi bayrağı altında yürüttüğümüz mücadeleyi, çara karşı bir ayaklanma olarak ortaya koymuştur. Oysa bize göre otokrasi, halkı kuşatan tek zincir değil; bu zincirlerin en önemlisi, ilk kurtulunması gerekendir..."

Bu güçlü ses salondaki sessizliği daha da yoğunlaştırıyor ve sanki salonun duvarlarına bir baskı yaparak genişlemeye zorluyordu. Pavel şu anda sanki herkesten daha yüksek, daha ışıltılı ve uzaktı.

Yargıçlar tedirgin tedirgin kıpırdanıyorlardı. Soyluların temsilcisi, soluk yüzlü yargıcın kulağına doğru uzanarak bir şeyler söyledi, yargıç başını sallayarak başkana döndü, hasta görünüşlü yargıç da başkanın kulağına bir şeyler söylemekteydi. Yaşlı başkan yerinde biraz kıpırdanarak Pavel'e bir şeyler söyledi ancak sesi, Pavel'in sesinin güçlü akışında boğulup gitti.

"Biz sosyalistiz. Yani, insanları bölüp birbirine karşı kışkırtan, çıkarlar arasında uzlaşmaz çelişkiler yaratan, bütün bunları gizlemek veya haklı gösterebilmek için yalan söyleyen, toplumu yalan, ikiyüzlülük, açgözlülük ve nefretle çürüten özel mülkiyete karşıyız. Bizce, insanları, zenginliklerini artırmak için kullanan bir toplum, insanlığın düşmanıdır; onun sahte, ikiyüzlü ahlaki değerleri bize uymaz, onun insanlığa aykırı değerleri bizim midemizi bulandırır. Biz bu tip bir toplum tarafından insanların maddi ve

manevi her yönden köleleştirilmesine, birtakım çıkarlar uğruna ayrımcılık yapılmasına karşıyız ve bunun için mücadelemizi sürdüreceğiz. Biz, en büyük makineden en küçük bir oyuncağa kadar her şeyin yaratıcısı işçiler, onurumuz için mücadele etme hakkına sahip değiliz. Bizleri herkes kendi çıkarları için kullanmaya çalışmakta ve bunda da başarılı olmaktadır. Şu anda tek istediğimiz, bize zamanla egemenliği ele geçirme olanağını sağlayacak olan özgürlüktür. İşte bizim sloganımız: Kahrolsun özel mülkiyet! Tüm üretim araçları halkın olsun, tüm egemenlik halkın olsun, çalışmak herkes için zorunlu olsun! İşte biz bunları istiyoruz. Gördüğünüz gibi biz asi değiliz!"

Pavel elleriyle saçlarını düzeltti ve gülümseyerek salona baktı, mavi gözlerinin ışıltısı iyice alevlenmişti.

Başkan, Pavel'i süzerek anlaşılır, yüksek bir sesle, "Lütfen konuya dönün!" dedi.

Ana, adamın gözlerinde düşmanca bir parıltı fark etti. Bütün yargıçların gözünde de aynı ifade vardı. Hepsi oğlunun yüzünü, bedenini aynı gözlerle süzüyor, kendi tükenmiş bedenlerine can vermek için oğlunun kanına göz dikmiş gibi bakıyorlardı. Pavel ise uzun boyuyla dimdik ve sapasağlam duruyordu. Elini onlara doğru uzatarak sakin ve açık bir şekilde konuşmasını sürdürdü:

"Biz devrimciyiz ve birileri sadece emrettiği ve diğerleri de sadece çalıştığı sürece böyle kalacağız. Biz, çıkarlarınızı korumakla görevlendirdiğiniz topluma ve size uzlaşmaz düşmanlar olarak karşı koyuyor ve savaşıyoruz, zafer bizim olana kadar da barış yapmayacağız ve bu savaştan biz işçiler galip çıkacağız. Temsil ettiklerinizin hiç de o kadar güçlü olmadıklarını herkes anlayacak. Milyonlarca insanın kanı ve canı pahasına yığdıkları ve korudukları, onların üzerimizde egemenlik kurmalarına olanak veren zenginlikleri de kendi aralarında tamahkâr düşmanlıklara yol açmakta, onları ruh ve beden olarak yıkıma sürüklemektedir. Mülkiyetin korunması uğruna sizler, bizlerden daha da köleleşmiş durumdasınız. Bizim köleliğimiz bedensel, siz ise ruhsal olarak kölesiniz. Sizler saplantı ve alışkanlıklarınızın kölesisiniz ve bu esaretten kurtulamazsınız, bu esaret sizin ruhlarınızı çürütmüş. Bizim ise ruhlarımız özgür ve bunu hiçbir güç engelleyemez. Bizim bilinçlerimize istemeden doldurduğunuz panzehirler bize karşı kullandığınız bütün zehirlerden daha

güçlüdür. Bu bilinç, her gün biraz daha güçlenip büyüyor ve sizin aranızdaki ruh en güzel kalmış her şeyi peşine takıp götürüyor. Aranızda düzeninizi korumak için fikir mücadelesi yapabilecek kişiler bile kalmamış durumda. Sizler tarihin adil yargılaması karşısında kendinizi savunabilecek bütün kanıtları tüketmiş bulunuyorsunuz. Ruhlarınız bütün verimliliğini yitirmiş, hiçbir yeni fikir üretemiyorsunuz. Bizim fikirlerimiz ise durmadan gelişiyor ve bütün halkı özgürlük mücadelesi için kuşatarak, bütün dünyadaki işçileri bir tek vücut haline getiriyor. Sizin bu gelişimi durdurmak için sahip olduğunuz tek şey vahşetiniz, ancak bunun kışkırtıcılıktan başka bir sonucu olamaz. Bugün boğazımıza sarılan eller, yakında ellerimizi sıkmak için uzanacak. Sizin gücünüzün dayandığı zenginlik, sizleri açgözlülükle birbirinizi yemeye dürterek bir araya toplamaktadır. Bizim gücümüz ise kaynağını tüm işçilerin dayanışmasından alan, gittikçe büyüyen enerjik bir güçtür. Sizin yaptığınız her şey insanları köleleştirmeye yönelik, katledici eylemlerdir; bizimkiler ise sizin vahşet, yalan ve hırsınızdan doğan canavardan tüm dünyayı kurtarmak içindir. Siz dünyada insanca olan her şeyi yerle bir etmişsiniz, sosyalizm sizin yıktığınız bu değerleri bir araya getirip, yeniden ayağa kaldıracaktır!"

Pavel kısa bir süre sustuktan sonra daha güçlü bir sesle tekrarladı:

"Bunu yapacaktır!"

Yargıçlar gözlerini Pavel'e dikmiş, yüzlerini tuhaf bir şekilde buruşturarak kısık sesle aralarında konuşuyorlardı. Ana, oğluna dikilen gözlerde, onun sağlıklı, güçlü, canlı gençliğine karşı bir kıskançlık görüyor ve bu bakışların oğlunun hayat dolu, sağlıklı bedenini kirlettiğini hissediyordu. Yoldaşları, Pavel'in sözlerini bütün dikkatleriyle dinliyor, hepsinin gözleri mutlulukla pırıl pırıl parlıyordu. Ana ise oğlunun ağzından çıkan her kelimeyi adeta yutuyor ve zihnine tek tek çakıyordu. İhtiyar başkan, Pavel'e birkaç kez müdahale etti ve bir kere de üzgün üzgün gülümsedi. Pavel, onun her söylediğini sonuna kadar sessizce dinliyor ve sonunda da tekrar sakin sakin konuşmasını sürdürüyordu. Salondaki herkesin iradesini kontrolü altında tutarak kendisini dinlemeye zorluyordu.

İhtiyar başkan en sonunda elini Pavel'e doğru uzatarak bitirmesini işaret etti, Pavel hafif alaylı bir ifadeyle, "Bitiriyorum," dedi. "Niyetim size hakaret etmek değil, bu komediye alet edilmiş biri olarak sizin için üzüldüğümü bile söyleyebilirim. Bütün bunlara rağmen sonuçta bir

insansınız ve düşmanımız olsalar bile insanların bu zulme alet olarak bu denli küçülmeleri, insanlıklarını yitirmeleri bizi üzer."

Pavel yargıçların hiçbirinin yüzüne bakmadan yerine oturdu. Ana nefesini tutmuş, yargıçlara bakarak merakla bekliyordu.

Andrey elini neşeyle Pavel'e uzatarak bütün gücüyle sıktı. Samyolov, Mazin ve diğerleri de aynı şeyi yaptılar. Yoldaşlarının bu coşkusu Pavel'i bir parça utandırmış gibiydi. Yüzünde çekingen bir tebessümle anasına doğru baktı ve "Haksız mıyım?" dercesine başını salladı.

Ana buna karşılık, bütün vücudunu saran bir sevgi dalgası ve mutlulukla gülümseyerek derin bir nefes aldı.

Sizov, anaya eğilerek fısıldadı:

"İşte mahkeme şimdi başladı. Oğlun onları ne hale getirdi, değil mi?"

XXXVI

Ana bir şey söylemeden başını sallayarak karşılık verdi. Oğlunun bu denli cesurca konuşmuş olmasından mutluluk duyuyordu, bu konuşmanın bitmiş olması ise onu daha da memnun etmişti. Kafasının içinde bir soru dolanıp duruyordu:

"Şimdi ne olacak?"

Şu anda oğlundan duydukları ana için yeni değildi, bütün bunları zaten biliyordu. Ancak oğlunun inancının çekici etkisini ilk kez bu salonda fark etmiş ve onun sakinliği karşısında hayrete düşmüştü; söyledikleri ve söylediklerine olan sarsılmaz inancı yüreğinde ışıklar saçan bir yığın olarak toplanıyordu şimdi. Yargıçların ise kendi haklılıklarını kanıtlamaya çalışarak oğluyla tartışmaya başlayacaklarını, onun sözlerine kızgınlıkla karşılık vereceklerini düşünüyordu. O sırada Andrey yerinden kalkıp yargıçlara bir göz attıktan sonra konuşmaya başladı:

"Savunma makamı..."

Hasta görünüşlü yargıç öfkeyle bağırdı:

"Karşında savunma makamı değil, mahkeme var!"

Ana, Andrey'in yüzündeki alaycı ifadeyi fark etmişti. Bu yaramaz, kurnaz bir kedi yavrusunu andıran ifadeyi çok iyi biliyordu. Andrey elleriyle alnını tutarak derin bir nefes alıp başını salladı ve "Gerçekten mi?" diye sordu. "Oysa ben, sizin savunma makamı olduğunuzu sanıyordum."

İhtiyar başkan kupkuru bir sesle uyardı:

"Lütfen konunun esasıyla ilgili konuşun!"

"Esasıyla ilgili ha? Çok iyi! Şimdi, sizin özgür düşünen, namuslu ve gerçek yargıçlar olduğunuzu düşünmeye çalışıyorum."

"Mahkemenin sizin sıfatlarınıza ihtiyacı yoktur!"

"Öyle mi? Ama ben yine de konuşmama devam edeceğim... Siz, insanlar arasında ayrım yapmayan özgür iradeli kişilersiniz. Karşınızda iki grup var:

Bir grup, onlar beni soydu, neredeyse canımı bile alıyordu, derken; diğer grup da, benim silahım var, demek ki bunları yapmaya hakkım var, diyor."

İhtiyar başkan bağırırcasına sordu:

"Konunun esasıyla ilgili konuşacak mısınız?"

Başkanın elleri titriyor ve onun böyle sinirlendiğini görmek anaya zevk veriyordu. Ancak, Andrey'in tavrını pek doğru bulmuyordu, bu tavır oğlununkiyle pek bağdaşmıyordu. Ana daha ciddi ve sert bir tartışma istiyordu.

Andrey başını ovuşturarak yargıca baktı ve bu kez ciddi bir sesle, "Esasla ilgili, öyle mi?" dedi. "Sizinle esasla ilgili neden konuşayım ki? Bilmeniz gerekenleri size yoldaşım söyledi. Gerisini de sırası gelince diğerleri anlatır..."

İhtiyar koltuğunda biraz dikleşerek, "Söz hakkınızı geri alıyorum!" diye kararını açıkladı. "Grigoriy Nahodka!"

Andrey ağzını sımsıkı yumarak kendini sandalyeye bırakıverdi. Hemen yanında oturan Samyolov kıvırcık saçlarını sallayarak ayağa kalktı:

"Savcı bizi, kültür düşmanı vahşiler diye niteledi..."

"Davayla ilgili konuların dışına çıkmayın!"

"Bunlar da benim davamla ilgili zaten. Namuslu insanlar hiçbir şeye karşı duyarsız kalamazlar. Sizden sözümü kesmemenizi rica ediyorum. Söyler misiniz, bu sizin kültürünüz nasıl bir şeydir?"

İhtiyar başkan dişlerinin arasından, "Bizim burada bulunma nedenimiz sizinle tartışmaya girmek değil! Davaya dönelim!" dedi.

Andrey'in tavrı, yargıçlarda gözle görülür bir değişikliğe yol açmıştı. Ağzından çıkan kelimeler sanki birer ok gibi saplanarak yüzlerinde benek benek izler oluşmasına neden olmuş, gözlerinde buz gibi soğuk ve sert parıltılar oluşturmuştu. Pavel'in konuşması da onları kızdırmıştı, ama aynı zamanda ister istemez uyandırdığı saygıyla bu kızgınlığı dizginlemişti. Andrey ise bu dizginlenmiş öfkeyi kışkırtmış ve altında yatan nedenleri de bir parça ortaya dökmüştü. Aralarında asabi bir şekilde gerilmiş yüzler ve

öfkeli seslerle fısıldaşıyor ve onlara göre oldukça hızlı sayılabilecek hareketler yapıyorlardı.

Samyolov devam etti:

"Siz kadınları, kızları baştan çıkarıyor, insanları katil, hırsız, ayyaş haline getiriyor, ajanlar yetiştiriyor, halkı aldatıyor ve katliamlar yapıyorsunuz, işte sizin kültürünüz: Fuhuş ve vahşet! Doğru, biz bu kültürün düşmanıyız!"

İhtiyar başkan çenesi titreyerek, "Lütfen!" diye bağırdı.

Samyolov da kıpkırmızı bir yüzle, gözlerinden alevler saçarak bağırıyordu:

"Bizim değer verdiğimiz, saygı duyduğumuz başka bir kültür, yaratıcılarını hapislerde çürüttüğünüz bir kültür!.."

"Söz hakkınızı geri alıyorum! Fedor Mazin!"

Mazin, ufacık tefecik bedeniyle sanki bir yerine iğne batırılmış gibi ayağa fırlayıp birden süratle konuşmaya başladı:

"And içerim ki... Mahkûm edileceğimi biliyorum!.."

Birden tıkandı ve sarardı, yüzünde sanki sadece gözleri kalmıştı, elini uzatarak bağırdı:

"Namusum üzerine and içerim, beni nereye sürerseniz sürün kaçacağım, her zaman bir yolunu bulacak ve ömrümün sonuna kadar kaçmak için çalışacağım!"

Sizov kısık bir çığlık atarak sesli sesli güldü. Gittikçe büyüyen bir heyecan seli herkesi içine almış, salonu bir uğultu kaplamıştı. Adamın biri boğulurcasına öksürüyor, bir kadın ise ağlıyordu. Jandarmalar, sanıklara şaşkın şaşkın, halka ise öfke ile bakıyorlardı.

Yargıçlar koltuklarında kıpırdanıyor, başkan ise tiz bir sesle, "İvan Gusev!" diye bağırıyordu.

"Konuşmayacağım!"

"Vasili Gusev!"

"Konuşmak istemiyorum!"

"Bukin Fedor!"

Soluk yüzlü bir delikanlı yavaşça yerinden kalkarak ağır ağır konuştu:

"Utanmalısınız! Ben hayatım boyunca çok güçlük çekmiş bir insan olarak adaletin ne demek olduğunu çok iyi bilirim!"

Elini kaldırdı ve sustu, gözleri yarı açık bir halde uzaklarda bir yerlere bakıyordu.

İhtiyar başkan şaşkınlık ve öfke içinde irkilerek, "Bu da ne demek!" diye bağırdı.

Bukin asık bir yüzle, "Ah, siz..." diyerek kanepeye çöktü. Bu sözlerde büyük, önemli, hüzünlü, çocukça ve suçlayan bir şeyler vardı. Bunun herkes farkındaydı ve yargıçlar bile kulaklarını dikmiş bu sözlerden daha anlaşılır birtakım kelimeler duymak için bekliyorlardı. İzleyiciler oturdukları yerde adeta donmuş gibiydiler, cılız bir ağıt sesinden başka bir ses duyulmuyordu. Sonunda savcı omuzlarını kaldırıp güldü, soyluların temsilcisi gürültüyle öksürdü ve salonu yine fısıltılar doldurdu.

Ana, Sizov'a, "Yargıçlar konuşma yapacak mı?" diye sordu.

"Hayır, bitti... Artık kararı açıklayacaklar..."

"Hepsi bu ha?"

"Evet öyle..."

Ana buna inanamamıştı.

Samyolov'un annesi yerinde huzursuz bir şekilde kıpırdanarak kocasına, "Bu nasıl şey böyle?" diye soruyordu.

"Gördüğün gibi işte..."

"Grişa'ya ne yapacaklar dersin?"

"Rahat bıraksana beni biraz..."

Hepsini bir huzursuzluk, bir bitkinlik sarmıştı. Karşılarında sanki şekli belirsiz ama her şeyi kendine doğru çeken parlak bir ışık varmış da bu ışıktan gözleri kamaşıyormuş gibi kirpiklerini kırpıştırıyorlardı. Birdenbire ortaya çıkan büyük sonucu anlaşılabilir hale getirmek için sanki daha küçük ve anlaşılması kolay parçalara bölüyorlardı. Bukin'in ağabeyi hiç sakınmadan yüksek sesle söyleniyordu:

"İzin verin, neden izin verilmiyor? Savcı canının istediği her şeyi istediği kadar konuşuyor..."

Bir görevli elini kolunu sallayarak alçak sesle halka, "Susun, susun..." deyip duruyordu.

Samyolov geriye doğru yaslanarak karısının arkasından homurtulu bir sesle konuştu:

"Elbette ya! Suçlu olduklarını varsayalım. Konuşmalarına izin versinler ki her şey açığa çıksın. Bunlar ne yapmış, kime karşı yapmış? Öğrenmek istiyorum, bunlar beni ilgilendiriyor..."

Görevli parmağını ona doğru uzatarak tehditkâr bir sesle, "Susar mısınız?" dedi.

Sizov kederli bir ifadeyle başını sallıyordu.

Ana ise gözlerini dikmiş yargıçları izliyor ve onların aralarında bir şeyler konuşarak, giderek daha da öfkelendiklerine tanık oluyordu. Konuşmalarından yayılan soğuk bir dalga sanki kendi yüzüne çarpıyor ve yanaklarında bir ürperme, ağzında ise mide bulandırıcı bir duyguya neden oluyordu. Anaya her nedense bu adamlar sürekli oğlunun ve yoldaşlarının sağlıklı, güçlü bedenlerinden konuşuyor ve bu taptaze, hayat dolu bedenler; onların aciz, hastalıklı, yorgun, açgözlü kıskançlıklarını körüklüyor gibi geliyordu. Bu çalışıp kazanma, haz duyma ve yaratma yeteneğine sahip bedenlere ağızlarının suyu akarak bakıyor ve bu bedenleri ele geçirip kendi çıkarlarına kullanamadıkları için gözden çıkarıyor ve hayatın canlı seyrinden uzaklara gönderiyorlardı. Bu nedenle bu gençler, bu yaşlı yargıçlar üzerinde, karşısında duran tazecik bir avı yakalayacak gücü kalmadığından, başkalarının kanıyla beslenme becerisini yitirip, beslenme kaynağının elinden kaçıp gittiğine tanık olarak hüzünle homurdanan kocamış bir canavar gibi öfke ve üzüntü yaratıyorlardı.

Ana, yargıçlara baktıkça bu garip düşünce daha da yoğunlaşıyordu. Sanki, daha önce büyük bir iştahla buldukları her şeyi mideye indiren bu adamlar, aç insanların duydukları açgözlülük ve aciz öfkeyi saklamayı beceremiyorlar gibi geliyordu.

Bu ışığını yitirmiş gözlerin, oğlunun yüzünde ve bedeninde dolaşmaları, uzaklara gitmeye mahkûm edecekleri bu gencecik bedene sapladıkları çekememezlik ve açgözlülük iğneleriyle hayat bulur gibi olan bu pörsümüş adamların canlılığını neredeyse yitirmiş kasları ve damarlarındaki kanı ateşlemek istercesine, oğlunun dipdiri teninde gezdirdiklerini görmek, oğlunun bedenini bir anne olarak her zaman ruhundan daha önemli kabul eden bu kadını ürkütüyordu.

Ana sanki, oğlunun bu rahatsız edici teması hissederek ürperdiğini düşünüyordu.

Pavel, anasını hafif bitkin gözlerle, sakin ve memnun bir ifadeyle süzüyor, arada bir ona gülümseyerek başını sallıyordu.

Bu bakışlar anaya sanki kurtuluşun yaklaştığını müjdeliyor, tatlı tatlı yüreğini okşuyordu.

Birden bütün yargıçlar ayağa kalktılar. Ana da elinde olmadan yerinden kalktı.

Sizov, "İşte gidiyorlar!" dedi.

Ana, "Karara varmak için mi?" diye sordu.

"Ya, öyle..."

Ananın bedenini saran gerginlik aniden yok oluverdi. Bunun yerini yoğun bir yorgunluk ve gevşeme aldı. Yüzünü ter bastı ve kaşı seğirdi. Yüreğini hayal kırıklığı ve aşağılanma duygusu kapladı ve sonra bu duygu, mahkemeye ve yargıçlara karşı bir iğrenmeye dönüştü. Alnına bir sancı girdi, ellerini sıkı sıkı bastırarak alnını ovdu, etrafına göz gezdirdi. Sanık yakınları parmaklığa akın etmiş, salonu bir uğultu kaplamıştı. O da kalkıp oğluna doğru gitti, elini bütün gücüyle sıktı, hüzün ve mutluluk duyguları arasında gidip gelerek ağlamaya başladı. Pavel onu sevecen sözlerle avutmaya çalışıyor, Andrey ise şakalar yapıp gülüyordu.

Bütün kadınlar ağlamaktaydı, ama bu ağıtlar üzüntüden değil alışkanlıktan kaynaklanıyordu. Yaşanan acı birdenbire karşılarına çıkan ani bir darbenin şok edici acısı değil, çocuklarından ayrılmak zorunda kalacaklarını bilmenin verdiği bir acıydı. Ancak bu acı da günün karmaşık, yoğun duygusal atmosferinde kaybolup gidiyordu. Şu anda anneler ve babalar, çocuklarına alışılmış, kendini onlardan üstün gören ve onlara karşı güvensizlik duygularından sıyrılmış bir şekilde saygıyla bakıyor; çaresiz bir üzüntüyle akıllarını kurcalayan, "Bundan sonra yaşam bizim için nasıl olacak?" endişesi, çocuklarının cesurca haykırdığı, yepyeni güzel bir yaşam fikrine duyulan ilgiyle gölgeleniyordu.

Bukin'in kardeşi, "Adalet her şeyden önemlidir," diyerek onu ikna etmeye çalışıyordu.

Bukin ise ona, "Sen benim kuşuma iyi bak," diye karşılık veriyordu. "Onu ne severdim biliyorsun."

"Döndüğünde onu bulacaksın."

Sizov, yeğeninin elini tutmuş yavaş yavaş konuşuyordu:

"Ee, Fedor, demek gidiyorsun."

Fedya ona afacan bir gülümsemeyle bir şeyler söyledi. Bu sözler üzerine yanlarındaki muhafız bir an güldü, sonra hemen ciddileşerek bağırdı.

Ana, oğluyla herkesin konuştuğu şeylerden; ihtiyaçlarından, sağlığına dikkat etmesinden konuşuyor; ancak içinden Şaşenka'yla, oğluyla ve kendisiyle ilgili çeşitli düşünceler geçip duruyordu. Ama hepsinin altında gittikçe şiddetlenen başka bir duygu yatıyordu: Oğluna beslediği şiddetli ana sevgisi ve onu memnun etme isteğinden doğan bir duygu. Korkunç son beklentisi, yerini yargıçları düşündükçe ortaya çıkan belli belirsiz bir ürpermeye bırakarak yok olmuştu. Ana şaşkınlıkla, içinde pırıl pırıl bir sevincin boy verdiğini hissediyor, bunu bir türlü anlayamıyordu. Andrey'in önüne çıkan herkesle konuştuğunu fark ederek, onun Pavel'den daha çok ilgiye ihtiyacı olduğunu hissetti ve onunla konuşmaya başladı:

"Ben bu mahkemeyi hiç beğenmedim!"

Andrey minnettar bir gülüşle, "Neden öyle söylüyorsun anacığım?" dedi. "Pek eski bir değirmen, ama sürekli çalışıyor."

"Ürkütücü bir yanı yok, ama insan hiçbir şey de anlamıyor. Böyle adalet mi olur?"

"Ya, siz ne bekliyordunuz peki? Bunların adalet gibi bir derdi olduğunu mu sanıyordunuz yoksa?"

Ana güldü ve içini çekerek, "Ne bileyim," dedi. "Bana sanki korkunç bir şey..."

"Mahkeme heyeti geliyor!"

Mahkûm yakınları yerlerine koştu.

İhtiyar başkan bir eliyle masaya tutunarak, diğer elindeki kâğıdı yüzüne yaklaştırıp sinek vızıltısı gibi bir sesle okumaya başladı.

Adamı dikkatle dinlemekte olan Sizov, "Mahkûm edildiklerini söylüyor!" dedi.

Salonu sessizlik kapladı. Herkes ayakta, gözlerini yaşlı başkana dikmiş, dinliyordu. İhtiyar, incecik ve dimdik duran bu haliyle, sanki görünmeyen bir elin tuttuğu bir baston gibiydi. Yargıçlar da ayaktaydı. Çarın temsilcisi başını bir yana eğmiş tavana bakıyor, eyalet başkanı ellerini göğsünde kavuşturmuş bir şekilde duruyor, soyluların temsilcisi ise sakalıyla oynuyordu. Hasta görünüşlü yargıçla, şişman arkadaşı ve savcı, sanıklara doğru bakıyorlardı. Onların arkasında da altın çerçevesinin içindeki Çar, kırmızı üniforması ve silik yüzüyle salona bakıyor ve yüzünde bir böcek geziyordu.

Sizov rahatlamış gibi derin bir nefes alarak, "Sürgün!" dedi. "Neyse, çok şükür, kürek cezasından söz ediyorlardı! Bunun bir önemi yok anacığım, hiç önemi yok!"

Ana güçsüz bir sesle, "Bunu biliyordum!" diye karşılık verdi.

"Öyle de olsa, artık kesinleşti. Bunların ne yapacağı belli olmaz."

Sizov salondan çıkarılmakta olan mahkûmlara doğru dönerek, "Hoşça kal Fedor! Hoşça kalın çocuklar! Tanrı sizinle olsun!" dedi.

Ana ağzını açtığı anda ağlayacak bir halde, oğlunu ve diğerlerini başını sallayarak uğurluyor, utancından ağlayamıyordu.

Ana dışarı çıktığında şaşkınlıkla, kentin karanlığa büründüğünü, sokaklarda fenerlerin, gökyüzünde ise yıldızların parladığını gördü. Adliyenin etrafında insanlar gruplar halinde toplanmıştı. Birbirine karışan insan sesleri ve karların üzerinde dolaşan ayakların altından çıkan gıcırtılar soğuk ve karanlık havaya yayılıyordu.

Kurşun rengi şapka giymiş bir adam, Sizov'a heyecanla, "Ne karara vardılar?" diye sordu.

"Sürgün."

"Hepsi mi?"

"Evet, hepsi."

"Teşekkürler!"

Adam hızla uzaklaştı.

"Görüyor musun, insanlar nasıl ilgileniyor?.."

Birden etraflarını yaklaşık on kişilik kızlı erkekli gençlerden oluşan bir grup sardı ve herkesin ilgisini oraya çeken sorular yağdırmaya başladılar: Karar neydi, mahkûmlar nasıl davranmışlardı, kimler konuşmuş, neler söylemişlerdi... Sorular karşı koyulamaz bir merakla soruluyor, bu meraktaki sıcaklık ve samimiyet, insanda yanıt verme isteği doğuruyordu.

Bir ses, "Hey, bu kadın Pavel Vlasov'un annesi!" diye fısıldadı ve bir anda bütün sesler kesildi.

"Elinizi sıkmama izin verir misiniz?"

Güçlü bir el ananın elini kavradı ve heyecanlı bir sesle, "Oğlunuz, bizlere daima bir yiğitlik örneği olacaktır!" dedi.

Ortalıkta, "Yaşasın Rus işçi sınıfı!" sesleri yankılandı.

Sesler gitgide artıyor ve güçleniyordu. Ana ile Sizov'un çevresini hareketli bir kalabalık sarmıştı. Havada polis düdükleri çın çın ötüyor ama sesler dinmiyordu. İhtiyarın biri gülüp duruyordu. Ana kendini güzel bir düşte gibi hissediyor, gülümsüyordu. Durmadan birilerinin elini sıkıyor, birilerini başıyla selamlıyordu. Boğazında tatlı bir hıçkırık düğümleniyor,

yorgunluktan bacakları titriyor, ancak yüreğindeki sevinç hepsini bastırarak, insanlara pırıl pırıl, durgun bir su izlenimi yansıtıyordu.

Hemen yanından kararlı bir ses yükseldi:

"Yoldaşlar! Halkımızı durmadan yiyip yutan açgözlü canavar, bugün yeni kurbanlar aldı..."

Sizov, "Hadi gidelim, ana!" dedi.

O anda birden Şaşenka, ananın karşısına dikiliverdi, koluna girip onu sokağın karşısına doğru çekiştirdi. Bir taraftan da, "Lütfen uzaklaşalım buradan," diyordu. "Tutuklayabilirler veya dövebilirler. Pavel Sibirya'ya mı sürüldü?"

"Evet, öyle!"

"Konuşması nasıldı? Gerçi bunu tahmin edebiliyorum ya. O içlerinde en sade olandır, aynı zamanda da en güçlü ve sert olan. O ince ruhlu hassas bir insandır ama bunu açık etmekten çekinir."

Şaşenka'nın ağzından fısıltılı bir sesle dökülen sıcacık, sevgi dolu sözler anayı sakinleştiriyor ve zayıflayan gücünü artırıyordu.

Ana onun elini avuçlarına alıp göğsüne doğru bastırarak yumuşak bir sesle, "Ne zaman oraya gideceksiniz?" diye sordu.

"Yerime geçecek birini bulur bulmaz. Zaten sanırım yakında beni de Sibirya'ya sürecekler, o zaman onun bulunduğu yere gönderilmemi isteyeceğim. "

Sizov arkalarından, "O halde benim selamımı da götürün," dedi. "Sizov derseniz bilir, Fedya Mazin'in dayısı..."

Şaşenka dönüp ona elini uzattı:

"Fedya'yı tanırım. Adım Aleksandra."

"Babanızın adı?"

Şaşenka ona gözünün ucuyla bakarak, "Babam yok!" diye yanıt verdi.

"Yani babanız öldü..."

Şaşenka sesi titreyerek, "Hayır, ölmedi!" dedi. Sesindeki direnen hava, yüzünde de yansıdı. "O, bir toprak ağası ve şu anda da yerel yönetim başkanı, köylüleri soymakla meşgul..."

Sizov, "Yaa..." dedi ve bir süre sustu. Sonra kıza yan gözle bakarak onun yanından yürümeye başladı. Biraz sonra da, "Hadi ana, hoşça kal!" dedi. "Ben buradan dönüyorum. Siz de hoşça kalın bayan, bence babanıza karşı çok katı davranıyorsunuz! Bu sizin bileceğiniz bir iş elbette..."

Şaşenka öfkeyle, "Ya sizin oğlunuz bir alçak olsaydı, insanlara zarar verseydi, ondan iğreniyor olsaydınız ona karşı çıkmaz mıydınız?" diye sordu.

Sizov biraz düşündükten sonra, "Çıkardım elbette!" diye karşılık verdi.

"Demek ki adalet, sizin için oğlunuzdan daha değerli, benim için de babamdan daha değerli..."

Sizov gülümseyerek başını salladı ve derin bir iç geçirdikten sonra, "Tamam, tamam!" dedi. "Beni susturdunuz. Pek güçlüsünüz, size karşı densizlik edecek olan yaşlıları rahatlıkla susturabilecek güçtesiniz! Size iyi günler dilerim bayan, ayrıca insanlara karşı da biraz daha yumuşak olmanızı... Hoşça kal Nilovna! Pavel'i görürsen konuşmasını dinlediğimi ve pek beğendiğimi söyle lütfen. Bazı yerlerini anlayamadım, bazı yerleri de bana biraz ürkütücü geldi ama söylediklerine katılıyorum, söyle ona."

Sonra kalpağını düzeltip çalımlı bir havayla yandaki sokağa saparak gözden kayboldu.

Şaşenka, onun arkasından gülen gözlerle bakarak, "İyi bir adama benziyor!" dedi.

Anaya, genç kızın yüzü bugün her zamankinden daha yumuşak ve sevimli görünüyordu.

XXXVII

Eve gelince kanepeye birbirlerine iyice yakın bir şekilde oturdular. Evdeki sakinlik anaya iyi gelmiş, onu kendine getirmişti. Şaşenka'yla, Pavel'in yanına gitmesiyle ilgili konuşmaya başladı. Genç kız soluk yüzünde dalgın bir ifadeyle gözlerini uzaklarda bir noktaya dikmiş bakıyordu.

"Çocuklarınız olduğunda, ben gelip onlara bakacağım. İnanıyorum ki oradaki yaşantınız da buradakinden kötü olmayacaktır. Pavel'ciğim bir iş bulur kendine, taşı sıksa suyunu çıkarır o..."

Şaşenka dikkatli bakışlarla anayı süzerek, "Hemen, şimdi onun peşinden gitmek istemez misiniz?" diye sordu.

Ana içini çekti:

"Benim, ona ne yararım olur ki? Kaçmaya kalkarsa da onun için engel olurum. Hem bunu kabul etmez."

Şaşenka başıyla da onaylayarak, "Haklısınız, kabul etmez," dedi.

Ana cılız bir neşeyle, "Üstelik benim de burada bir görevim var!" diye ekledi.

Şaşenka düşünceli bir sesle, "Doğru! Bu güzel işte," diye karşılık verdi.

Sonra sanki üzerine çöken bir ağırlığı atmaya çalışır gibi kıpırdanarak alçak bir sesle konuştu:

"Onun orada fazla uzun kalacağını sanmıyorum, en kısa sürede kaçacaktır..."

"Peki, ya siz ne yaparsınız o zaman? Bir de çocuğunuz olursa?.."

"Bir çare düşünürüz. Benim için endişelenmesi gerekmez, ona sıkıntı vermem. Ondan ayrılmak bana çok zor gelir, ama elbette bir çare bulurum; asla ona dert olmam."

Ana bütün söylediklerini yapabilecek biri olduğunu hissediyor, onun için üzülüyordu. Şefkatle sarılarak, "Bu sizin için çok zor olacak yavrucuğum," dedi.

Genç kız iyice sokularak sevgiyle gülümsedi.

Nikolay eve geldiğinde oldukça yorgun görünüyordu. Üzerindekileri çıkarırken telaşla konuşmaya başladı:

"Hemen buradan kaybol Şaşenka! İki sivil sabahtan beri peşimden ayrılmıyor, bunu da öyle açık açık yapıyorlar ki, sanırım bu işin sonu tutuklanmayla bitecek. İçimde sanki bir yerlerde bir şeyler olmuş gibi bir his var. Ha, unutmadan, Pavel'in konuşmasının metni var bende, basılması kararlaştırıldı, bu metni Ludmilla'ya götürüp en kısa zamanda dizmesini rica edin. Pavel'in konuşması müthiş doğrusu Nilovna. Sivillere dikkat edin Şaşenka..."

Bunları söylerken bir yandan da buz kesmiş ellerini ovuşturarak ısıtmaya çalışıyordu. Masanın yanına gidip hızla çekmeceleri açarak karıştırmaya başladı. Eline geçen bazı kâğıtları yırtıp atıyor, bazılarını da endişeli ve üzgün bir şekilde bir yana koyuyordu.

"Daha geçenlerde buraları elden geçirip temizlemiştim, buna rağmen ne de çok şey birikmiş, hay aksi! Nilovna, sanırım siz de bu gece burada kalmasanız daha iyi olur. Bu şarkıyı tekrar dinlemek sizin için sıkıcı olacak, ayrıca bakarsınız sizi de götürürler, Pavel'in konuşmasını dağıtabilmek için size ihtiyacımız var."

Ana, "Yok canım, ne yapsınlar beni?" dedi.

Nikolay elini havada sallayarak kendinden emin bir sesle, "Benim içimde öyle bir his var," dedi. "Hem siz, gidip Ludmilla'ya yardım edebilirsiniz, bu hem onun için iyi olur, hem de siz bu sıkıntılı olaydan uzak olursunuz."

Oğlunun konuşmasının basılmasına yardımcı olma fikri hoşuna gitmişti.

"Eh, öyleyse gideyim," dedi.

Ardından da kendisine de yabancı gelen güvenli bir sesle, "Hiçbir şeyden korkum kalmadı, şükürler olsun Tanrıma!" diye ekledi.

Nikolay ona bakmadan, "Çok iyi," dedi. "Bu arada bana yol çantamın ve çamaşırlarımın yerini söyler misiniz? Her şeyi öyle güzel derleyip toplamışsınız ki, bu düzen içinde eşyalarımı keyfimce kullanamıyorum doğrusu."

Şaşenka sobanın başında sessizce birtakım kâğıtlar yakıyor, iyice yanınca da küllerini dikkatle ocağın küllerine karıştırıyordu.

Nikolay, "Hadi Şaşenka, gidin artık," diyerek elini uzattı. "Yeni çıkan kitaplardan bana da yollayın. Hoşça kal, değerli dostum. Kendinize dikkat edin."

Şaşenka, "Hapiste çok tutarlar mı acaba?" diye sordu.

"Bilemiyorum. Belki benden sonra birtakım şeyler olabilir. Nilovna, siz de onunla gitseniz iyi olur, iki kişinin takip edilmesi daha zordur, değil mi?"

Ana, "Tamam, hemen giyineyim," dedi.

Ana, Nikolay'ı dikkatle süzüyor, çok iyi bildiği tatlı, güzel yüzünde hafif bir kaygıdan başka bir değişiklik göremiyordu. Tanıdığı çoğu kişiden daha çok değer verdiği bu delikanlının davranışlarında gereğinden fazla ne bir heyecan ne de bir telaş vardı. Çevresindeki bütün insanlara karşı aynı şekilde özenli ve sakin, kendi halinde, kendi kendineyken de, başkalarıyla birlikteyken de kendi iç dünyasında yaşamasını sürdüren bu delikanlı, şu anda da insanlara daha önce nasıl davranıyorsa aynı öyle davranıyordu. Ana, ona karşı büyük bir yakınlık duyuyor ve onu, kendisini de şaşırtan büyük bir özenle seviyordu. Şu anda onun için dayanılmaz bir acı duyuyor ama bu acısını ona belli etmek istemiyordu. Bunu ona hissettirse utanıp komikleşeceğini biliyor ve şu anda ona öyle görünmeyi hiç istemiyordu.

Giyinip yanlarına döndüğünde Nikolay, Şaşenka'nın elini sıkarak, "Çok iyi," diyordu. "Bunun ikiniz için de iyi olacağını düşünüyorum. Bir parça kişisel mutluluğun kimseye bir zararı olmaz. Hazır mısınız Nilovna?"

Gözlüğünü düzeltti ve gülümseyerek ananın yanına gidip, "Eveet, güle güle gidin," dedi. "Biraz düşünmek benim için iyi olacak; üç dört ay, en fazla altı ay. Altı ay bir hayli uzun. Kendinize dikkat edin lütfen, tamam mı? Gelin şimdi bir sarılalım..."

Ananın yüzünü avuçlarının arasına alarak gözlerinin içine baktı ve "Sanırım size âşık oldum, hep sarılmak istiyorum," diyerek güldü.

Ana, ona sessizce sarılmış, yanaklarını, alnını öpüyor, elleri titriyor ve bunu Nikolay'a hissettirmemek için ellerini ona dokundurmamaya çalışıyordu.

"Yarın buraya dikkatlice bir göz atılsın. Ludmilla'nın yanında küçük bir çocuk var, onu gönderin bir baksın. Hoşça kalın sevgili yoldaşlar. Her şey gönlünüzce olsun."

Dışarı çıktıklarında Şaşenka, anaya usulca, "Gerekirse ölüme de aynı sadelikle gidecektir," dedi. "Belki biraz daha telaşlı, gözlüğünü düzeltip, çok iyi, diyerek..."

Ana, "Onu bütün kalbimle seviyorum," diye fısıldadı.

"Ona gıpta ediyorum. Sevmek dersek, hayır, ona büyük saygım var, ancak onun halinde bana yavan gelen bir şeyler de var. Oysa oldukça iyi bir insan, bazen sevecen olduğunu bile düşünüyorum, yine de bana çok insancıl gelmiyor... sanırım takip ediliyoruz, ayrılsak iyi olur. Dikkat edin, izlendiğinizi fark ederseniz Ludmilla'nın yanına gitmeyin."

"Tamam," dedi ana. Şaşenka bir kez daha yineledi:

"Sakın Ludmilla'ya gitmeyin, öyle bir şey olursa bana gelin. Şimdilik hoşça kalın."

Şaşenka geriye dönüp yürüdü, gitti.

Ana birkaç dakika sonra Ludmilla'nın mini minnacık odasında sobanın başında ısınıyordu. Ludmilla siyah bir elbiseyle evde yavaşça dolaşıyor, yürüdükçe elbisesinin hışırtısı odada hükmedici bir sesle dalgalanıyordu.

Soba odanın havasını içine çekerek çıtır çıtır yanıyor, Ludmilla'nın sesi sanki çıtırtıların ritmine uyarak yankılanıyordu.

"Aslında insanlar kötü olmaktan çok, budaladırlar. Sadece yakınlarındaki, hemen ulaşabilecekleri şeyleri fark ederler. Oysa uzaktakiler, yakındakilerden çok daha değerlidir. Hayat daha farklı, daha rahat, insanlar daha zeki olsalardı bu herkes için iyi olurdu, ama bunun mümkün olabilmesi için şimdiki rahatlarını feda etmeleri gerekir."

Birden ananın karşısına geçip durarak özür dilercesine, "İnsanlarla çok az görüşebiliyorum, birini bulunca da çenem düşüyor. Komik bir durum değil mi?" diye sordu.

"Hiç de değil," diye karşılık verdi ana.

Gözleriyle kadının basım işlerini nerede yaptığını araştırıyor, ortalıkta hiçbir ipucu göremiyordu. Odada sokağa bakan üç pencere, bir kanepe, bir kitaplık, masa ve sandalyeler, duvara bitişik bir yatak, yatağın bulunduğu duvarın bir köşesinde lavabo, diğer köşesinde soba, duvarlarda ise çeşitli resimler vardı. Odadaki her şey yeni, temiz ve sağlam görünüyordu. Kadının siyah giysisi bütün bunların üstüne soğuk bir gölge düşürüyor gibiydi. Ana ortalıkta saklı bir şeylerin varlığını hissediyor ama nerede olduğunu bir türlü anlayamıyordu. Kapılara göz attı. Odaya girdiği kapı dar bir hole açılıyordu. Sobanın yanında ince uzun bir kapı daha vardı.

Kadının gözlerini üzerinde hissedince şaşkın şaşkın, "Size bir iş için gelmiştim!" dedi.

"Evet, biliyorum! Kimse başka bir şey için gelmez zaten."

Kadının sesinde anaya şaşkınlık veren bir gariplik vardı, yüzüne baktı, incecik dudaklarının uçları gülümsüyor, gözlüğün ardındaki gözleri soğuk soğuk parıldıyordu. Ana gözlerini kaçırarak, Pavel'in konuşma metnini kadına uzattı.

"En kısa zamanda basılmasını rica ettiler," dedi.

Sonra da Nikolay'ın tutuklanma olasılığı karşısında yaptığı hazırlıkları anlatmaya başladı.

Ludmilla kâğıdı elbisesinin kemerinin altına yerleştirdikten sonra bir sandalyeye oturdu, gözlüğünün camlarında ocağın kızıl alevleri parıldıyor, durgun yüzünde alevlerin sıcacık gülüşleri dolaşıyordu.

Ananın konuşmasının sonunda Ludmilla sesini kısarak, "Eğer buraya gelirlerse üzerlerine ateş ederim," dedi. "Zorbalara karşı kendimi korumak hakkımdır, değil mi? Üstelik başkalarını da mücadeleye davet ettiğime göre kendim bundan kaçınamam."

Alevlerin yansıması yüzünden gitmiş ve yüzünü yeniden katı ve hafif kibirli bir ifade kaplamıştı.

Ana, içinden bu kadının zor bir yaşantısı olduğunu düşündü.

Ludmilla, Pavel'in konuşmasını ilkin istemeye istemeye okumaya başladı. Okuduğu sayfaları yere atıyor ve elinde okuduğu sayfaya gittikçe daha çok

eğiliyordu. Hepsini bitirince oturduğu yerden kalktı ve ananın yanına gelerek, "Çok güzel!" dedi.

Bir süre başını yere eğerek düşündü.

"Size oğlunuzla ilgili bir şey söylemek istemiyorum, onunla hiç karşılaşmadım, ayrıca acıklı konuşmalar yapmayı da sevmem; sevdiğiniz birinin sürgüne gitmesinin nasıl bir şey olduğunu da çok iyi bilirim. Yalnız, sizden öğrenmek istediğim bir şey var: Böyle bir oğula sahip olmak iyi bir şey mi?"

Ana, "İyi bir şey!" dedi.

"Aynı zamanda da korkulu bir şey, değil mi?" diye sordu Ludmilla.

Ana sakin sakin gülümsedi:

"Artık korkulu değil..."

Ludmilla saçlarını eliyle düzelterek pencereye döndü. Yüzünde sanki yitik bir gülücüğün gölgesi kıpırdanıyor gibiydi.

"Bunu hemen dizerim. Siz biraz yatın, yorucu bir gün geçirmiş olmalısınız. Şu yatağa yatabilirsiniz. Ben bu gece uyuyabileceğimi sanmıyorum, sizi de yardım etmeniz için uyandırabilirim. Yatarken lambayı söndürün."

Ludmilla sobanın yanına gidip iki odun attı ve sobanın yanındaki kapıdan çıktı, kapıyı da ardından sıkıca kapadı. Ana onun arkasından bakarak içinden, "Onu üzen bir şey var..." diye düşündü.

Sonra hemen soyunmaya başladı. Yorgunluktan başı dönüyordu, ancak içinde garip bir sakinlik vardı. Baktığı her şey gözüne rahatlatıcı bir renk içinde görünüyordu. Ana artık bu huzuru iyi tanıyordu, her büyük heyecandan sonra aynı şekilde içini sarıyor, içini kaplamadan önce bir parça tedirginlik veriyor, ancak ardından güçlü bir duyguyla destekleyerek rahatlatıyordu. Lambayı söndürüp yatağa girdi. Yatak soğuktu; battaniyenin altında iyice büzüldü ve çabucak derin bir uykuya daldı.

XXXVIII

Ana uyandığında odaya aydınlık bir kış gününün soğuk ve beyaz ışıkları dolmuştu. Ludmilla elinde bir kitapla kanepeye uzanmış, tatsız bir tebessümle anaya bakıyordu.

Ana şaşkın şaşkın, "Tanrım! Şu yaptığıma bakın, vakit çok mu geç oldu?" diye sordu.

"Günaydın! Saat neredeyse on oldu, hadi artık kalkın da çay içelim!"

"Neden uyandırmadınız beni?"

"Buna niyetlendim aslında, ama yanınıza geldiğimde öyle güzel gülümsüyordunuz ki."

Çevik bir hareketle kanepeden kalkıp ananın yanına geldi, ona doğru eğilip, donuk gözlerinde derin, içten, anlamlı bir ışıltıyla bakarak, "Kıyamadım uyandırmaya, sanırım çok güzel bir düş görüyordunuz..." dedi.

"Düş filan görmedim."

"Her neyse. Ama çok hoş gülümsüyordunuz. Öyle sakin, öyle sıcak bir gülümsemeydi ki."

Ludmilla alçak, yumuşacık bir sesle gülmeye başladı.

"Biliyor musunuz, sizi düşündüm. Yaşamınız oldukça zor!.."

Ana kaşlarını kaldırmış, düşünceli bir ifadeyle sessizce bakıyordu.

"Gerçekten zor!" dedi Ludmilla.

Ana çekingen bir tavırla, "Ne bileyim," dedi. "Bazen gerçekten çok zor gibi görünüyor, ama öyle çok önemli ve hayret verici şey, öyle büyük bir hızla birbirini izliyor ki."

İçinde çok iyi bildiği coşkulu bir heyecan bazı düşünceleri ve yüzleri de bünyesinde toplayarak büyüyordu. Yatağında doğrulup, içindeki düşünceleri çabucak kelimelere dökmeye başlamıştı.

"Bütün bunlar hep aynı noktada düğümleniyor, çok zor bir noktada. İnsanlar acı içinde yaşıyor, vahşice dövülüyor, sanki mutlu olmaları yasaklanmış. Bu çok zor bir şey!"

Ludmilla sevecen bir bakışla anayı süzerek, "Sözünü ettiğiniz kendiniz değilsiniz," dedi.

Ana giyinirken kadına yan yan bakarak, "İnsanın kendini bir yana bırakması mümkün mü?" dedi. "Birilerini sever, sayar, yardımlarına koşar ve onlar için üzülürken... Kendini bir yana bırakmak mümkün mü?"

Yarı giyinik bir halde odanın orta yerinde, düşünceye dalarak durdu kaldı. Sanki yıllardır oğlunu koruma endişesiyle korku ve telaş içinde yaşayan kendisi değilmiş gibi hissediyordu. Sanki o insan kendisinden kopmuş gitmiş, belki de yaşadığı heyecanlardan yanıp kavrulmuş ve bu durum da onun ruhunu arıtmış, yüreğini taptaze bir güçle doldurmuştu. Eski korkutucu heyecanları yeniden canlandırmaktan çekinip, ruhunu gözden geçirerek kendi kendine kulak veriyordu.

Ludmilla yumuşak bir sesle, "Nerelere daldınız böyle?" diye sordu.

"Bilmem," dedi ana.

Sessizce bakışıp gülümsediler, sonra Ludmilla, "Ben şu semavere bir bakayım," diyerek odadan çıktı.

Ana pencereden dışarıya baktı, buz gibi soğuk, sert ve parlak bir hava vardı. Kendi içi de pencereden görünen gün gibi aydınlık, ancak onun tersine sıcacıktı. İçinden, kime olduğunu anlayamadığı bir minnet duygusuyla sürekli konuşmak, yüreğindeki her şeyi kelimelere dökmek geliyordu. Heyecanla, ne zamandır hissetmediği dua etme arzusunu duyduğunu fark etti. Gözlerinin önünde belli belirsiz genç bir yüz ve kulaklarında bir ses dolaşıyordu: "Hey, bu Pavel Vlasov'un annesi!" Sonra Şaşenka'nın neşeyle parlayan sevecen gözleri, Ribin'in kara silueti, oğlunun gülümseyen katı bronz yüzü, Nikolay'ın şaşkın şaşkın göz kırpması... Bütün bunlar huzur verici rengârenk, şeffaf bir bulut gibi gözlerinin önünü kaplamıştı, mutlulukla içini çekti.

Ludmilla odaya gelerek, "Nikolay'ın hakkı varmış," dedi. "Tutuklamışlar. Söylediğiniz gibi çocuğu oraya gönderdim. Avluda polisler varmış, polis

şefi de oradaymış. Ayrıca çevrede siviller dolaşıyormuş, çocuk tanıyor onları."

"Zavallı Nikolay," dedi ana, ama içinde üzüntü yoktu, buna kendi de şaşırdı.

Ludmilla'nın suratı asıktı, ama sakin görünüyordu:

"İşçiler arasında çok yararlı faaliyetlerde bulunuyordu, hele şu son günlerde... Zamanı gelmişti yani. Yoldaşlar ortadan kaybolmasını çok söylediler ama dinletemediler. Bence böyle durumlarda ikna etmeye çalışmak değil, zorlamak gerekiyor."

Kapıda siyah saçlı, pembe yanaklı, kemerli bir burnu ve güzel mavi gözleri olan bir çocuk belirdi ve sevimli bir havayla, "Semaveri getirmemi ister misin?" diye sordu.

"İyi olur Serj! Sereja benim öğrencimdir. Onu hiç görmemiş miydiniz?"

"Hayır."

"Bazen Nikolay'lara gönderirdim."

Ludmilla bugün ananın gözüne her zamankinden çok farklı, daha içten, daha sade bir insan gibi görünüyordu. Çevik hareketlerle devinen güçlü, güzel vücudu, yüzünün katılığını biraz yumuşatıyor gibiydi. Dün akşamdan beri gözleri daha da çukura kaçmış, yüzü gece yaptığı işin etkisiyle gerilmişti.

Çocuk semaveri getirdi.

"Gel bakalım Sereja, sizi tanıştırayım. Pelagiya Nilovna, dün mahkûm edilen işçinin annesi..."

Sereja sessizce ananın elini sıkıp dışarı fırladı. Biraz sonra elinde bir ekmekle dönerek masaya oturdu. Ludmilla çayları koyarken anayı, polisin evde ne beklediğini anlayana kadar eve gitmemesi için ikna etmeye çalışıyordu.

"Ya sizi bekliyorlarsa?.. Sizin ifadenizi almak isteyecekleri kesin."

Ana, "Alırlarsa alsınlar!" dedi. "Tutuklasalar bile ne önemi var?.. Yeter ki oğlumun konuşması dağıtılmış olsun."

"Dizgisi bitti, yarın dağıtılmaya hazır hale gelir. Nataşa'yı tanıyor musunuz?"

"Elbette!"

"Bunları ona götürürsünüz."

Çocuk konuşulanlarla ilgilenmiyormuş gibi bir tavırla gazete okuyor ama arada bir gazetenin kenarından anaya bir bakış fırlatıyordu. Bu hali ananın hoşuna gidiyor ve o da çocuğa gülümsüyordu. Ludmilla yeniden Nikolay'dan söz etmeye başlamıştı. Tutuklanmasından dolayı ona hiç acımıyormuş gibi konuşuyordu. Bu anayı şaşırtmadı. Zaman çok çabuk geçiyordu. Çaylarını bitirdiklerinde neredeyse öğle olmuştu.

Ludmilla yüksek bir sesle, "Ama!.." diye başlamıştı ki, o sırada kapı hızla çalındı. Çocuk ayağa fırlayıp soran gözlerle Ludmilla'ya baktı.

"Aç Serj! Kim acaba?"

Ludmilla elini eteğinin cebine sokarak rahat bir sesle, "Nilovna, eğer gelenler jandarmaysa, siz şu köşeye geçip orada durun," dedi. "Sen de Serj..."

Çocuk sesini kısarak, "Tamam, tamam, biliyorum," diyerek ortalıktan kayboldu.

Ananın yüzünde sakin bir tebessüm vardı, bu durum onda hiçbir heyecan uyandırmamıştı, içinde bir felaketin gelmekte olduğu hissi yoktu.

Gelen doktordu. Telaş içinde konuşmaya başladı:

"Birinci haber, Nikolay'ı tutukladılar! Aa, Nilovna! Siz burada mıydınız? Tutuklama sırasında evde değil miydiniz?"

"Hayır, Nikolay buraya göndermişti."

"Böyle kolay kurtulabileceğinizi sanmıyorum!.. İkinci haber, dün gece bazı gençler Pavel'in konuşmasını beş yüz nüsha basmışlar. Gördüm, fena olmamış, oldukça rahat okunuyor. Bu gece şehre dağıtmak niyetindeler,

ama bence şehre daha iyi basılmış olanları dağıtmak gerekir, kötü olanları da başka bir yerlere göndermeli."

Ana heyecan içinde, "Hadi onları verin bana da, Nataşa'ya götüreyim!" dedi.

Oğlunun konuşmasını bir an önce bütün dünyaya yaymak için yanıp tutuşuyor ve yüzünde yalvaran bir ifade ve soran gözlerle doktora bakıyordu.

Doktor kararsızlık içinde, "Bilmiyorum, şu sıra sizin böyle bir işe girişmeniz ne kadar doğru olur," dedi ve saatine baktı. "Saat şu anda on bir kırk üç, tren ikiyi beş geçe ile beş on beş arasında orada olur, pek geç bir saat sayılmaz. Ancak, asıl önemli olan bu değil."

Ludmilla kaşlarını çatmış bir halde, "Doğru," diye onayladı.

Ana onlara doğru giderek, "Ne öyleyse?" diye sordu. "Önemli olan işin iyi yapılması."

Ludmilla gözlerini anaya dikmiş elleriyle alnını ovuşturarak uyardı:

"Bu sizin için çok tehlikeli..."

Ana ateşli bir sesle, "Neden!" diye bağırdı.

Doktor hızlı ve net bir konuşmayla açıklamaya girişti:

"Neden olduğunu anlatayım size: Nikolay'ın tutuklanmasından bir saat önce evden çıktınız, fabrikaya gidip geliyorsunuz, orada sizi öğretmen hanımın teyzesi olarak biliyorlar ve siz gelip gittikten sonra fabrikada yasak bildiriler dolaşmaya başlıyor... Bütün bunlar boğazınıza sarılmak için yeter de artar bile."

Ana iyice hiddetlenerek, onları ikna etmeye çalıştı:

"Beni orada kimse fark etmez! Dönüşte yakalayıp sorarlarsa da..."

Bir an durduktan sonra, "Ben onlara diyeceğimi bilirim!" diye ekledi. "İşçi mahallesinde bir tanıdığım var, Sizov, doğruca onun yanına giderim. Mahkemeden sonra üzüntü içinde, ayaklarımın beni ona getirdiğini

söylerim, o da acılı; onun da yeğeni mahkûm edildi, söylediklerimi doğrular. Bakın işte, bir sorun çıkmaz."

Ana, arzusunun gücüne boyun eğeceklerini hissederek, gitgide daha güvenli konuşarak ikna etmeye çalışıyordu, sonunda da başardı.

Doktor gönülsüzce, "Eh, öyle olsun bakalım," dedi.

Ludmilla düşünceli bir yüzle, sessizce odanın içinde dolaşıyordu. Yüzü solgun ve çökmüş görünüyordu. Boyun kasları, sanki birdenbire ağırlaşan başının düşüvermesini önlemek istercesine gerilmişti. Ana bunu fark ederek gülümsedi ve "Biliyorum, beni korumaya çalışıyorsunuz," dedi. "Oysa kendinizi korumak gibi bir çabanız hiç yok."

Doktor itiraz etti:

"Hayır, kendimizi de koruyoruz, böyle yapmak zorundayız. Kendini gereksiz yere harcayanlara da çok kızarız. Bakın ne diyeceğim: Size konuşma metnini istasyonda teslim edecekler."

Sonra bu işle ilgili ayrıntıları anaya anlattı ve yüzünü dikkatle süzerek, "Eh, hadi bakalım, başarılı olmanızı dilerim," dedi.

Sonra içinin hiç de rahat olmadığını gösteren bir halde çıktı gitti. Ludmilla, doktorun ardından kapıyı kapayınca gülümseyerek ananın yanına gelip, "Neler hissettiğinizi anlıyorum," dedi ve koluna girerek odada gezinmeye başladı.

"Biliyor musunuz, benim de bir oğlum var, şu anda on üç yaşında. Babasıyla birlikte kalıyor; babası savcı yardımcısı. Oğlum onun yanında ve hep, onun ne olacağını düşünür dururum..."

Sesi bir an titredi, sonra yine önceki akıcılığıyla devam etti:

"Benim için en değerli insanların düşmanı olan bir adamla yaşıyor. Onun tarafından yetiştiriliyor, onu benim düşmanım olarak yetiştirebilir. Benimle birlikte yaşayamaz, çünkü ben sahte bir kimlikle yaşıyor ve sekiz yıldan beri onu görmüyorum. Sekiz yıl, dile kolay."

Pencerenin önünde durup gözlerini gökyüzüne dikti ve konuşmasını sürdürdü:

"Onunla birlikte olabilseydim, yüreğim böyle yaralı olmazdı, çok daha güçlü olurdum. Hatta, ölmüş bile olsaydı buna katlanmak daha kolay olabilirdi."

Ana yüreği yanarak, "Zavallı yavrum," dedi usulca.

Ludmilla acı acı güldü ve "Siz çok iyi durumdasınız," dedi. "Ana ile oğul omuz omuza. Bu pek az görülebilecek bir mutluluk."

Pelagiya kendisini de şaşırtan bir şekilde, "Evet, büyük mutluluk!" diye haykırdı.

Sonra sesini kısarak gizemli bir havayla ekledi:

"Siz, Nikolay ve diğer adalet için mücadele edenler, hep berabersiniz! Bu insanları yaklaştıran bir şey, bunu anlıyorum. Söylenen sözleri değil ama başka her şeyi anlıyorum!"

"Gerçekten mi?" diye sordu Ludmilla.

Ana elini Ludmilla'nın omzuna koyarak, anlattıklarını seyreder gibi bir havayla, sesini iyice kısarak devam etti:

"Benim neyi anladığımı söyleyeyim mi? Çocuklar tüm dünyada ilerliyor, tüm dünyada! Hepsi dünyanın dört bir yanından aynı amaca doğru ilerliyorlar. Hepsi de iyi kalpli, akıllı ve yürekli... Kötü olan her şeye korkusuzca saldırıp yerle bir ederek ilerliyor; sapasağlam yığınlarca genç, bütün güçlerini adalet için birleştiriyorlar. İnsanlığa acı veren her şeyi alt etmek, dünya üzerinden bütün mutsuzlukları silmek, bütün kötülükleri, çirkinlikleri yok etmek için ayağa kalkmış yürüyorlar. Birisi bana, ‘Yeni bir güneş doğacak,' demişti, doğuyor da! ‘Kırılan bütün yürekleri birleştireceğiz,' demişti, birleştiriyorlar da!"

Çoktandır aklından silinip gitmiş duaların bazı sözlerini anımsıyor ve onları yeni inancının ateşiyle tutuşturarak kıvılcımlarını ortalığa yayıyordu.

"Bu çocuklar gerçeğin ve aklın yolundan giderek tüm insanlara sevgiyi götürüyor; ruhlarından yükselen sönmez bir güneşle aydınlattıkları yepyeni bir dünya yaratıyorlar. Bu çocukların tüm dünyaya duydukları sevginin ateşiyle yepyeni bir yaşam doğuyor. Bu sevgiyi, bu ateşi söndürmeye

kimsenin gücü yetmez! Onu doğuran tüm dünyadır ve tüm dünya onun zaferini bekliyor! Bundan daha güçlü ne olabilir ki?"

Pelagiya heyecandan yorgun düşmüş bir şekilde derin derin soluk alarak Ludmilla'nın yanından ayrılıp kanepeye oturdu. Ludmilla da sanki bir şeylerin kırılıvermesinden ürker gibi özenle pencereden çekildi. Yine odanın içinde çevik hareketlerle geziniyor, donuk gözlerinde derin bir ifadeyle yere bakıyor ve her zamankinden daha ince uzun ve dik görünüyordu. Dudakları asabi bir şekilde sımsıkı kapanmıştı ve yüzü oldukça kararlıydı. Odadaki sessizlik ananın kısa bir sürede sakinleşmesini sağladı.

Ludmilla'nın haline bakıp özür dilercesine, "Gereksiz sözler mi ettim?" diye sordu.

Ludmilla hızla anaya dönüp, bir şeyden korkmuş gibi bakarak, ellerini bir şeyi durdurmak ister gibi ona doğru uzatıp sallayarak, çabuk çabuk, "Bütün söyledikleriniz doğru, ama daha fazlasını söylemeyin, her şey söylediğiniz gibi kalsın," dedi.

Sonra konuşmasını daha sakin bir şekilde sürdürdü:

"Sizin artık hemen çıkmanız gerekiyor, ancak yetişirsiniz!"

"Haklısınız, hemen gidiyorum! Ne kadar mutlu olduğumu bir bilseniz! Kanımın, canımın, oğlumun konuşmasını götüreceğim!"

Ananın yüzünden ışıl ışıl bir gülümseme yayılıyor ancak bu gülümseme Ludmilla'nın yüzüne bulanık bir şekilde aksediyordu. Ana yüreğindeki sevincin Ludmilla'nın halindeki karanlık ifadeyle gölgelendiğini hissetti ve içinden, birden yüreğindeki ateşi ona da aktarmak, onun da yüreğini tutuşturarak aynı coşkuyla cıvıldamasını sağlamak isteği geçti.

Kadının ellerini tutup bütün gücüyle sıkarak, "Değerli dostum!" dedi. "Dünyada tüm insanlar için bir aydınlık kaynağının olduğunu ve bunun zamanı geldiğinde herkese ulaşacağını bilmek ne kadar güzel!"

Ananın gözleri ışıl ışıl gülümsüyor, kaşları bu ışıltıyı kanatlandırır gibi titriyor, yüzü iyilik saçıyordu. Kendisini adeta sarhoş eden büyük düşüncelere, yaşadığı, yüreğini yakan her şeyi yüklüyor ve bu düşünceleri sert, parlak kristaller gibi kelimelerin içine yerleştiriyordu. Bütün bunlar,

ömrünün sonbaharını yaşayan bir yürekte, ilkbahar güneşinin verimli ışıklarıyla aydınlanarak gitgide daha parlak çiçekler olarak açıyordu.

"Bu sanki yeni bir Tanrı'nın doğuşu gibi bir şey! Bütün insanlar için! Ben sizleri işte böyle anlıyorum. Gerçekten de hepiniz kardeşsiniz; aynı ananın, adaletin çocuklarısınız!"

Ana yeni bir heyecan dalgasına kapılarak sendeledi, durup derin bir nefes aldı, kollarını ona sarılmak ister gibi açarak, "Bunları söylerken bütün yüreğimle inanıyorum, yoldaşlar ilerliyorlar!" diye ekledi.

Ananın istediği olmuştu, Ludmilla'nın yüzü al al olmuş, dudakları titriyor, alev alev yanan gözlerinden iri damlalar dökülüyordu.

Ana ona sıkıca sarıldı, kendi kendiyle hafif gurur duyarak gülümsedi.

Ayrılırlarken Ludmilla, "Sizinle birlikte olmak çok güzeldi," dedi.

XXXIX

Dışarda buz gibi bir hava bedenini sarıp, burnuna boğazına saldırarak soluğunu kesiyordu. Ana bir an durup etrafına göz gezdirdi. Az ilerdeki köşede kürklü kalpaklı bir arabacı duruyor, biraz daha ileride de hafif kambur bir adam başını omuzlarının içine çekmiş yürüyor, onun da ilerisinde bir asker elleriyle kulaklarını ovup, zıplayarak koşuyordu.

İçinden, "Herhalde bir şey almaya gönderdiler askercağızı!" diye geçirdi ve üzerine bastığı karların çıkardığı gıcırtıyı dinleyerek yürüdü. İstasyona zamanından biraz erken ulaşmıştı. Tren henüz kalkmaya hazır değildi, ancak yoğun bir dumanla kaplı üçüncü sınıf bekleme salonu bir hayli kalabalıktı: Demiryolu işçileri soğuktan korunmak için sığınmış, arabacılar ve üstü başı dökülen, evi barkı olmayan bazı kişiler de ısınmak için oraya gelmişlerdi. Yolcular da vardı salonda: Kürk paltolu şişko bir tüccar, bir papaz ve yanında çiçekbozuğu yüzlü kızı, birkaç asker, birkaç esnaf ve birkaç köylü. Bazıları votka, çay, sigara içiyor, sohbet ediyorlardı. Birisi kahkahalarla gülüyordu. Başlarının üzerinden yukarılara doğru dumanlar yükseliyordu. Salonun kapısı gıcırdayarak açılıyor ve gürültüyle kapandığında da camlar titriyordu. Havada yoğun bir tütün ve balık kokusu vardı.

Ana kapıya yakın, ortalık bir yerde oturup beklemeye koyuldu. Kapı açıldıkça buz gibi bir hava yüzüne çarpıyor ve bu ananın hoşuna gidiyor, soğuk havayı derin derin içine çekiyordu. İnsanlar üzerlerinde kalın kalın giysiler ve ellerinde kocaman yüklerle beceriksizce kapıdan geçmeye çalışırken takılıyorlar, küfürler savurarak ellerindekileri yerlere veya kanepenin üstüne atarak üstlerine başlarına yapışan buzları silkeliyor, sakallarını bıyıklarını silerek homurdanıyorlardı.

Sarı çantalı genç bir adam içeri girerek çevresine bir göz attıktan sonra doğruca ananın yanına yürüdü. Alçak sesle, "Yolculuk Moskova'ya mı?" diye sordu.

"Evet, Tanya'ya gidiyorum."

"Tamam!"

Genç adam elindeki çantayı ananın yanına koyup bir sigara yaktı, sonra kalpağını düzelterek sakin sakin diğer kapıya doğru yürüdü. Ana çantanın soğuk yüzeyini okşayarak memnun memnun çevresini seyretmeye koyuldu. Az sonra kalkıp kapıya daha yakın bir kanepeye gitti, çanta da elindeydi. Çanta pek büyük değildi, rahatça taşıyabiliyor ve başı dik, ortalıkta dolaşan insanların yüzlerine bakarak yürüyordu.

Kısa paltosunun yakasını kaldırmış genç bir adam ona çarptı ve elini yüzüne doğru kaldırarak sessizce geriye sıçradı. Bu yüz, anaya pek yabancı gelmedi, etrafına bir göz gezdirdi, adam kalkık yakasının üzerinden parlayan gözlerle kendisine bakıyordu. Bu keskin bakışlar anaya bıçak gibi saplandı, çantayı tutan eli titredi ve çanta birden ağırlaştı.

"Ben bu yüzü nerede gördüm?" diye düşünüyor, içindeki tedirgin edici duyguyu bastırmaya, yüreğini usul usul ama kararlı bir şekilde sıkan duyguyu kötü şeylere yormamaya çalışıyordu. Ancak bu duygu giderek yoğunlaşıyor, yüreğinden boğazına doğru tırmanarak ağzına kuru bir acılık yayıyordu. Dayanılmaz bir şekilde tekrar dönüp adama bakma isteği duyuyordu. Bu isteğe boyun eğerek dönüp baktı, adam aynı yerde, ağırlığını bir o ayağına bir bu ayağına vererek, sanki bir karar vermeye çalışıyor gibi dikilip duruyordu. Bir eli cebindeydi, diğer elini ise paltosunun düğmeleri arasına sokmuştu. Bu nedenle bir omzu diğerinden daha yüksek duruyordu.

Ana paniğe kapılmadan sakince kanepeye yürüdü, bir yerinin yırtılmasından korkar gibi dikkatli ve yavaş bir şekilde oturdu. Yüreğindeki şiddetli felaket önsezisinin uyardığı hafızası, adamı daha önce karşılaştığı iki haliyle gözlerinin önüne getirdi. Onu önce Ribin'in kaçtığı gün, sonra da mahkemede görmüştü. Adliyenin koridorunda yanında duran bu adam, Ribin'in kaçtığı gün, kendisine onun ne tarafa gittiğini soran polis müfettişiyle aynı kişiydi; besbelli ki izleniyordu.

Kendi kendine, "Sıra bende mi yoksa?" diye sordu. Sonra da hemen, "Hayır, hayır, henüz değil!" diye yanıtladı. Kendini zorlayarak, "Hayır, henüz değil!" diye tekrarladı.

Etrafına bakınıp duruyor ama gözleri hiçbir şey görmüyordu. Kafasının içinde çeşitli düşünceler kıvılcımlar gibi yanıp sönüyordu.

"Çantayı bırakıp gitsem mi acaba?" diye düşündü.

Ancak hemen ardından daha şiddetli bir kıvılcım parladı:

"Yo, hayır, oğlumun konuşmasını böyle ellere bırakamam!" Çantaya sıkıca sarıldı.

"Çantayı alıp kaçsam!.."

Bu düşünceleri sanki kafasına başka biri sokuyor gibiydi ve bu düşünceler birer ateş parçası gibi beynini, yüreğini yakıyor, verdiği acıyla onu, kendinden, oğlundan, kalbine yakın gelen her şeyden koparıp incitiyordu. Düşman bir gücün üzerine çökerek kendisini ezdiğini ve ölümcül bir dehşetle canını yaktığını hissediyordu. Saçlarının diplerinden ateşler fışkırıyor, şakakları zonkluyordu.

Yüreğinden taşıp bütün varlığını sarsan şiddetli bir gayretle oturduğu yerde doğruldu ve kendi kendine emredercesine, "Utanmalısın!" dedi ve içindeki bütün fırsatçı, güçsüz kıvılcımları söndürdü.

Hemen rahatlayıverdi ve kendini toplayarak, "Oğlunu utandıracak bir şey yapma! Cesur ol!" diye ekledi.

Gözlerinin önünde korkak, üzgün bir bakış belirdi, ardından da Ribin'in yüzü bir an görünüp kayboldu. Artık iyice kendine gelmişti, yüreği sakin sakin çarpıyordu. Etrafına göz gezdirerek, "Bakalım ne olacak?" diye düşündü.

Sivil polis bir bekçi çağırarak, ona gözleriyle anayı işaret edip bir şeyler fısıldadı. Bekçi biraz geri çekilerek onu tepeden tırnağa bir süzdü. Bir başka bekçi daha, kaşlarını çatarak yanlarına geldi; iri yarı, kır saçlı, yaşlı bir adamdı. Başını sallayıp ananın oturduğu yere doğru ilerledi, sivil polis bir anda ortadan yok oluverdi.

Yaşlı bekçi öfkeli bakışlarını ananın yüzüne dikmiş telaşsızca yürüyordu. Ana kanepenin içine girmek istermiş gibi büzüldü.

"Döverler mi acaba?.."

İhtiyar onun karşısında dikilip bir süre sessizce durduktan sonra, alçak ama sert bir sesle, "Ne bakınıp duruyorsun öyle?" diye sordu.

"Ben mi?"

"Seni pis hırsız seni! Bu yaşa geldiğin halde hâlâ uslanmadın ha?"

Ana yüzüne şiddetli bir tokat yemiş gibi oldu. Bu aşağılayıcı sözler yüzünü parçalıyor, vücudunu kırbaçlıyor gibi canını yakıyordu.

Var gücüyle haykırdı:

"Yalan! Ben hırsız değilim! Söylediklerinin hepsi yalan!"

Bu aşağılayıcı sözlerin acısından sarhoş olmuş gibi midesi bulanıyor, etrafındaki her şey dönüyordu. Şiddetle çantayı açıp ayağa fırlayarak, "İyi bak! Herkes baksın!" diye bağırarak kâğıt tomarlarını havada sallamaya başladı. Ortalığı bir uğultu kaplamış, her yandan sesler yükselmeye başlamıştı.

"Neler oluyor orda?"

"Bakın şu adam sivil polis..."

"Bir şey mi olmuş?"

"Hırsızlık yapmış sözde..."

"Hiç de hırsıza benzemiyor, hayret!"

Ana insanların çevresini kuşattığını görünce rahatladı ve bütün gücüyle, "Hırsız değilim!" diye bağırmaya başladı.

"Dün mahkûm edilen işçilerden biri benim oğlumdu, Pavel Vlasov! Mahkemede bir konuşma yaptı, işte bu kâğıtlarda onun konuşması var. Bu konuşmayı insanlara ulaştırmak için çabalıyorum, okusunlar ve düşünsünler diye..."

Biri çekingen bir tavırla elindeki tomardan bir kâğıt çekip aldı. Ana bildirileri havaya, kalabalığın üzerine fırlattı.

Biri ürkekçe mırıldandı:

"Böyle bir şey için insana ödül vermezler!"

Bildirilerin kapışıldığını görmek anaya cesaret verdi. Şimdi bütün gayretiyle, daha sakin ve daha güçlü, büyük bir gurur ve mutlulukla

konuşuyor, çantadan çıkardığı kâğıt tomarlarını coşkuyla kapışan ellere fırlatıyordu.

"Oğlumun ve arkadaşlarının neden mahkûm edildiklerini sizlere anlatmak istiyorum! Sözlerimi dinleyin, şu ana yüreğine, şu ağarmış saçlara inanın! Onlar sizlere adaleti getiriyorlar diye mahkûm edildiler! Ben adaletin ne olup ne olmadığını dünkü mahkemede anladım... Bu tartışılmaz bir şey!"

Ananın çevresini kuşatan kalabalık gittikçe büyüyor ve sessizleşiyordu.

"Açlık, sefillik ve hastalık, işte insanlara emeklerinin karşılığında verilenler. Bu dünyada her şey bize karşıdır. Biz ömrümüz boyunca çalışarak, sürünerek yaşarız. Birileriyse bizim emeklerimizin ürünüyle yer içer, keyif yaparlar. Bizi zincirlenmiş köpekler gibi karanlıklarda tutuyorlar, hiçbir şeyden haberimiz olmuyor, her şeyden korkuyoruz! Bizim bütün ömrümüz karanlık bir gecedir!"

"Doğru!" diye bağırdı biri.

"Kes şunun sesini!"

Ana kalabalığın gerisinde iki jandarmayla birlikte sivil polisi gördü ve kalan bildirileri de kalabalığa savurmak için elini telaşla çantaya daldırdığında çantada başka bir el hissetti ve "Alın, alın!" dedi.

Jandarmalar, "Dağılın!" diye bağırarak kalabalığı itip kakıyorlardı.

İnsanlar gönülsüzce geriliyor, belki de istemeden jandarmaları sıkıştırıp geçmelerini engelliyorlardı. Ana ak saçları, iyilik dolu yüzü ve saygıdeğer havasıyla insanları kendine çekiyor ve bu vahşi yaşamın birbirinden kopardığı bu insanlar şimdi, adaletsizliklerden kırılan yüreklerinin kim bilir ne zamandır beklediği bu sözlerle kaynayarak bir bütün haline geliyorlardı. Ananın en yakınındakiler çıtları çıkmadan dinliyor, ana ise onların ilgi dolu gözlerini ve sıcak nefeslerini yüzünde hissediyordu.

"Yok ol ihtiyar!"

"Şimdi tutuklarlar seni!.."

"Bu ne küstahlık!"

"Dağılın! Dağılın!" diye bağıran jandarmaların sesleri giderek yaklaşıyordu. İnsanlar sendeleyerek birbirlerine tutunmaya çalışıyorlardı.

Anaya bütün bu insanlar onu anlıyor ve ona inanıyor gibi geliyor; bildiği, inandığı, etkilendiği her şeyi bu insanlara anlatmak için yanıp tutuşuyordu. Ruhunun derinliklerinden yükselen bu düşünceler üst üste yığılıyor, ananın sesi bu düşünce yığınına yetişmekte zorlanıyor, titriyor, kısılıyordu.

"Bu kâğıtlarda yazan sözler satın alınamayan bir işçinin tertemiz sözleridir! Bilmelisiniz ki, bu sözlerde hiçbir şeyin satın alamayacağı bir cesaret var!"

Heyecan ve korku dolu genç gözler yüzüne dikilmişti.

Bir el onu göğsünden hızla itti, sendeleyip kanepeye çöktü. Kalabalığın arasında jandarmaların elleri bir görünüp bir yok oluyor, kollara yakalara yapışarak insanları oraya buraya itiyor, kalpakları başlardan alıp uzaklara fırlatıyordu. Ananın gözlerinin önü kararıyor ama son bir çabayla bağırmaya devam ediyordu:

"Ey insanlar! Güçlerinizi birleştirin!"

Jandarmanın biri kocaman eliyle yakasına yapışıp onu sarsarak, "Kapa çeneni!" diye bağırdı.

Ana bu sarsmanın etkisiyle başını duvara çarptı. Bir an korkuyla içini acı bir duman kapladı sanki, ama bundan hemen kurtularak ışıl ışıl parladı.

"Yürü!" diye bağırdı jandarma.

"Yüreğinizdeki korkuyu atın! Hayatınız boyunca sizi sindiren eziyetten kurtulun!.."

Jandarma, "Kapa çeneni dedim sana!" diyerek kolundan asılıp çekiştirdi. Bir diğeri de öteki koluna yapışıp, sürüklediler.

"Bir ömür boyu yüreğinizi kemirip, içinizi kurutan bu işkenceden daha beteri olamaz!"

Sivil polis hızla ananın karşısına geçerek, yumruğunu vuracakmış gibi yüzüne uzatıp, "Kapa çeneni, pislik!" diye öfkeyle haykırdı.

Ananın iri iri açılmış gözlerinden ateş fışkırıyor, çenesi titriyordu. Ayaklarını kaygan zemine sıkı sıkı basarak bağırdı:

"Bir kere dirilen ruhu bir daha öldüremezler!"

"Sus, köpek!"

Sivil polis elini kaldırıp ananın yüzüne bir tokat indirdi.

Nefret dolu bir ses yükseldi:

"Böylelerine gereken budur!"

Ananın gözlerinin önüne kırmızı bir perde indi, ağzını tuzlu kan tadı kapladı.

Kısa ve açık seçik sözlerden oluşan bir gürültü seli anaya güç verdi.

"Vurma! Buna ne hakkın var?"

"Seni alçak herif!"

"Bırak kadını!"

"Gerçeği kanla örtemezsiniz!"

Ananın başına, göğsüne, omuzlarına yumruklar indiriyor, itip kakıyorlardı. Bağrışmalar, çığlıklar, küfürler, ıslık sesleri arasında her şey bir kasırgaya kapılmış gibi karmakarışık olmuş durmadan dönüyordu. Bu kasırga kulakları sağır edercesine uğulduyor, solukları tıkıyordu. Bastığı zemin sanki ananın ayaklarının altından kayıyor, dizleri bükülüyor, bütün bedenini dayanılmaz sancılar sarıyor, bitkin düşmüş bir halde ayakta durmakta zorlanıyordu. Ancak gözlerindeki ışık asla sönmüyor ve pırıl pırıl gözler çok iyi bildiği, tıpkı kendi yüreğindeki ateşe benzeyen bir ateşle yanan gözlerle karşılaşıyordu.

İte kaka kapıya kadar götürüldü.

Orada elinin birini büyük bir çabayla kurtarıp kapıya tutundu.

"Adaletin ateşini denizler dolusu kanla dahi söndüremezler..."

Hırsla kapıya tutunan eline vurdular.

"Kin tohumları saçıyorsunuz, budalalar! Onlar sizin sonunuz olacak!"

Jandarmalardan birinin eli gırtlağına sarıldı. Ana hırıldayarak, "Size acıyorum..." dedi.

Bu hırıltıya, uzayıp giden, uzun, titrek hıçkırıklarla dolu bir ağlayış yanıt verdi.

ROMANIN ARKA PLANI ÜZERİNE BİR NOT

*Ana'*da yaşanan olayların geçtiği yer Rusya'nın Nijri-Novgorod şehridir. Gorki'nin doğduğu yer olan bu kente 1932 yılında yazarın adı yani Gorki adı verilmiştir. Kent Oka Irmağı'nın Volga'ya karıştığı noktada kurulmuştur ve Volga limanlarının en büyüğü, aynı zamanda da en önemli demiryolu merkezidir. Büyük bir ticaret merkezi ve uluslararası gemi yükleme noktası olmasına rağmen romanın geçtiği dönemde Krasnoye Sormovo tersanesinden başka büyük bir sanayi kuruluşu bulunmuyordu. Bu tersane ülkenin en büyük tersanelerinden biriydi. Volga'nın gemileri hep bu tersaneden çıkmaydı.

İşte bu Krasnoye Sormovo fabrikası *Ana'*da sözü geçen fabrikanın modeliydi. Bu fabrikada çalışan binlerce işçi, ki o dönemde Rusya'da bir arada bulunan en büyük işçi topluluğuydu, militan bir gelenek oluşturmuşlardı. Rusya'nın devrimci tarihinde, Petrograd'daki Putilov fabrikasıyla birlikte 1917 Ekim Devrimi'nde yapılan gösteriler ve grevlerde merkezi rol oynayan fabrikalardan biriydi.

İşte Gorki, *Ana'*daki erkek ve kadın kahramanlarını bu fabrikada çalışan işçilerle ailelerinden esinlenerek yaratmıştır. Romanın baş kahramanı Pavel Vlasov, gerçek yaşamda Sormovo fabrikasında çalışmış olan Pavel Zalomov adlı bir işçidir. Vlasov gibi Zalomov da bir 1 Mayıs günü Sormovo işçileri arasında bir gösteri düzenlemiştir. Vlasov gibi bu gösteride dayak yemiş, tutuklanmış ve uzun süreli bir hapis cezasına çarptırılmıştı.

Pavel'in annesi Nilovna ise birkaç kişiden esinlenilen bir karakterdir. Kısmen Zalomov'un annesinden, kısmen de bir başka devrimci işçi Kadomtsev'in annesinden yararlanılarak kaleme alınmıştır. Çocuklarını devrimci mücadelenin hizmetine sokan başka işçi annelerinin başlarına gelenler de Nilovna karakterinin yaratılmasına katkıda bulunmuştur.

Nilovna gibi Zalomov'un annesi de rahibe kılığına bürünerek Nijri-Novgorod'un çevresindeki kentlerde dolaşarak devrimci yayın ve kitaplar dağıtmıştı. Kadomtsev'in annesi, oğlunun kaçmasına yardımcı olabilmek için hapishaneye gizlice bir bomba sokmuştu. Bu ve diğer devrimci eylemlerinden dolayı hapis cezasına çarptırılmıştı.

1917 devriminden sonra Rusya büyük bir ekonomik dönüşümden geçti. Krasnoye Sormovo gibi geçmişin sanayi devleri, sonraki dönemin yeni ekonomi kuruluşlarıyla kıyaslanınca daha aşağı derecede bir öneme sahip oldular. Krasnoye Sormovo artık kentin en büyük işletmesi değildir.

Eski Sormovo fabrikasında II. Dünya Savaşı sırasında binden fazla gemi inşa edilmiştir. Bu gemilerden birçoğu Stalingrad savunması sırasında cepheye asker ve cephane taşınmasında kullanılmıştır. Böylece Nazi işgalinden kurtulunmasında fabrika önemli bir rol oynamıştır. Gemilere ek olarak Sormovo'da 100 binden fazla vagon, çok sayıda tank ve başka askeri malzeme üretilmiştir.

Bu hizmetlerinden dolayı Sormovo ve işçileri Rus hükümeti tarafından ödüllendirilmiş, *Ana*'da ölümsüzleştirilen bir avuç işçiye "iş kahramanları" madalyası verilmiştir. Fabrikada emekliye ayrılmış, muhtemelen de Zalomov, Kadomtsev ve annelerinin peşinden yürüyüş yapmış olan bu kahraman işçiler daha sonra yeniden fabrikadaki işlerinin başına dönerek faşizmin geri püskürtülmesine, kalan bütün güçleriyle katkıda bulunmuşlardır.

Ana Birleşik Devletler'de yazılmıştır. 1905 devrimi sırasında Rusya'da Gorki'nin tutuklanması yönünde bir karar çıkmıştı. Yurtdışına kaçan Gorki, devrimcileri bütün dünya ülkelerinde savunmaya başladı. Hatırı sayılır bir süreyi Amerika'da geçirerek romanı bu ülkede yazdı.

Romanın yayımlanması Rusya'da bir fırtına estirdi. Romanın ilk bölümünün yayımlandığı dergiye hükümet tarafından el konuldu; ikinci bölümse büyük oranda sansürlendi. Yasadışı baskıları saymazsak, *Ana*'nın eksiksiz baskısına sadece yurtdışında yayımlanmış çevirileri yoluyla ulaşılabildi. Zira o dönemde *Ana* dünyanın bütün büyük dillerine çevrilmişti.

Osman Çakmakçı

Ağustos 2005, İstanbul

[1] Györg Lukacs (1885-1971): Macar Marksist düşünür ve edebiyat eleştirmeni.

[2] Immanuel Kant (1724-1804): Aydınlanma felsefesinin en önemli temsilcilerinden Alman filozof.

[3] Émile Zola (1840-1902): Edebiyatta natüralizmin (doğalcılığın) kurucusu Fransız romancı ve eleştirmen.

[4] Hyppolyte Taine (1828-1839): 19. yüzyıl Fransız olguculuğunun önde gelen adlarından düşünür, eleştirmen ve tarihçi.

[5] Fyodor Dostoyevski (1821-1881): Rus romancı ve öykü yazarı.

[6] Lev Nikolayeviç Tolstoy (1828-1910): Dünyanın en büyük romancılarından sayılan Rus yazar.

[7] Rus orta sınıf aydınları.

[8] Honoré de Balzac (1799-1850): *Comédie humaine* (İnsanlık Komedisi) başlığı altında topladığı roman ve öyküleriyle tanınan Fransız yazar.

[9] III. Napoléon (1808-1873): 1850-1852 arasında Fransa cumhurbaşkanı; 1852-1871 arasında Fransa İmparatoru.

[10] Rusçada "Halkçılar". 19. yüzyılda Rusya'da, kitlelerin köylüler arasında yürütülecek siyasi propaganda çalışmalarıyla harekete geçirilebileceğini ve bu yolla Çarlık rejiminin liberalleştirileceğini savunan sosyalist hareketin üyelerine verilen ad. Narodniklerin bir kanadı olan Narodya Volya zamanla şiddet yöntemlerini benimsemiş ve 1881'de Çar II. Aleksandr'ı öldürmüştür.

[11] Lermontov (1814-1841): Rus romantik şairlerinin önde gelenlerindendir. Henüz 27 yaşındayken bir düelloda ölmesine rağmen Rus edebiyatında yeni bir dönem başlatmış, Rus yazarları üzerinde derin bir etkisi olmuştur.

[12] Aleksandr Sergeyeviç Puşkin (1799-1837): Rus şair, romancı, oyun ve öykü yazarı. Ülkesinde en büyük şair ve çağdaş Rus edebiyatının kurucusu kabul edilir.

[13] Nikolay Aleksandroviç Dobrolyubov (1836-1861): *"Oblomovluk Nedir?"* adlı denemesiyle tanınan Rus eleştirmeni.

[14] Nikolay Gavriloviç Çernişevski (1828-1899): Radikal Rus gazeteci ve siyaset adamı. *"Nasıl Yapmalı?"* (1863) adlı yapıtıyla genç Rus aydınları üzerinde etkili olmuştur. Slavcılara karşı Batılılaşma akımının sosyalist kanadı içinde yer alan Çernişevski, Lenin'in habercisi olarak görülmüştür.

[15] 1860'lı yıllarda Rus aydın kesiminin düşünce eğilimi. Önceki kuşaktan kalan değerlerin reddedilmesine dayanır. Terimi bu anlamıyla ilk kez *Babalar ve Oğullar* (1862) adlı romanında Turgenyev kullanmıştır. Bir felsefi eğilim olmasına rağmen toplumsal düzeni önemsemeyen, düzensiz, bakımsız, inançsız kişiler için de nihilist sözcüğü kullanılmıştır.

[1] Erime durumundaki madenlerin yüzeyinde toplanan madde.

[2] 18. ve 19. yüzyıllarda moda olan ve dört çiftin bir kare oluşturarak yaptıkları dans.

[3] Bohemya halk danslarından çıkmış hareketli bir dans.

[4] Hıristiyanlıkta papaz yardımcısı.

[5] Kilisede parmaklıkla ayrılmış yüksekçe yer.